munt- en penningkundig nieuws
januari/februari 1982
6e jaargang no. 1

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredactie
N. Arkesteijn
J. P. A. van der Vin

Redactieraad
W. K. de Bruijn
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292 (b.g.g. 030-791496).
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.
Voor België:
Slavenburg's Bank, Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk/Uitgevers b.v.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Muntslag van het Koninkrijk der Armeniërs in Cilicië (1198-1375) ... 3
De Nederlandse Familiepenningen tot 1813 ... 13
Nogmaals het door de provincie Friesland in 1940 uitgegeven noodgeld ... 15
Prijs voor Guus Hellegers ... 15
Nederlandse makers van penningen 20 (Kees Schrikker) 21
Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (VI) ... 23
Muntennieuws ... 27
Boekbespreking ... 29
Mededelingen ... 30
Verenigingsnieuws ... 31
Vereniging voor Penningkunst ... 32

Muntslag van het Koninkrijk der Armeniërs in Cilicië (1198-1375)

door E. L. Denijs

Op 6 januari 1198[1] werd prins Levon II uitgeroepen tot Koning der Armeniërs in Cilicië onder de naam van koning Levon I. De kroningsplechtigheid in de kathedraal van Tarsus werd geleid door de Armeense catholicos in aanwezigheid van de keizerlijke kanselier en de pauselijke legaat.
Dit voltrok zich tijdens een ongemeen bewogen tijdsgewricht:

1187-90: Saladin, sultan der Ajoebieden in Egypte, Syrië en Mesopotamië, verovert vrijwel alle Latijnse Staten, op de steden Antiochië, Tyrus, Tripoli en enkele kleinere vestingen na.
1189-92: Derde kruistocht o.l.v. Frederik I Barbarossa, Richard I Leeuwenhart en Philip II Augustus, leidend tot:
1191: Geallieerde kruislegers heroveren Akko en beveiligen middels verdragen de kuststreek tussen Tyrus en Jaffa.
1192: Stichting van het koninkrijk Cyprus onder Guy de Lusignan.
1192: Dood van Kilij Arslan II, sultan in Konya, leidt tot de ontbinding van de seldsjoekse macht in Anatolië.
1193: Dood van Saladin leidt tot de ontbinding van het sultanaat der Ajoebieden.
1202-4: Vierde kruistocht o.l.v. Bonifatius van Montferrat en Boudewijn van Vlaanderen, leidend tot de:
1204: Val van Constantinopel, (voorlopig) einde van het byzantijnse rijk en stichting van het latijnse keizerrijk bestaande uit enkele feodale kruisvaarderstaten.
1204: Oprichting van het keizerrijk Trebizonde onder Alexis I Comnenus.
1208: Oprichting van het Griekse keizerrijk Nicaea onder Theodorus I Lascaris.

De vestiging van de Armeniërs in Cilicië was van relatief recente datum, en verliep in verschillende stadia. Kort na 1000 waren kleinere en grotere groepen Armeniërs uit hun thuislanden rond het Vanmeer – Groot-Armenië, Georgië, Vaspurakan – in westelijke en zuidwestelijke richting weggetrokken, en hadden zich – ieder onder zijn eigen leiders – elders in Klein-Azië gevestigd, o.m. in Cilicië. Hierbij ging het vaak om byzantijns gezinde grieks-orthodoxe christenen, die ten tijde van de byzantijnse heroveringen onder Basilius II omstreeks 1000-20 hun gronden kwijtgeraakt waren, maar nadien in het kader van de keizerlijke migratiepolitiek opnieuw gevestigd werden in rijksgebieden waar voorheen ook al enige Armeense nederzettingen waren ontstaan. Na de seldsjoekse veroveringen in Groot-Armenië (1065) kwam weer een migratiegolf op gang naar Syrië en het Taurus- en Anti-Taurus-gebied, hetgeen weer leidde tot andere, zij het nog altijd beperkte armeense bezittingen in Cilicië.
Naarmate de byzantijnse autoriteit in deze grensgebieden verflauwde zagen sommige van de Armeense leiders de kans een veel zelfstandiger koers te varen. Tot deze behoorde ene Roupen (1080-95), autoriteit over enige bezittingen ten oosten van Mamistra, die zich beriep af te stammen van de dynastie der Bagratiden van Groot-Armenië. Zijn politiek en die van zijn opvolgers[2] was gericht op beveiliging van de bergpassen over de Taurus in het westen en de Amanus in het oosten, en later op de verovering van de vruchtbare Cilicische laagvlakte.
De eerste kruisridders (1096-99) werden begroet als natuurlijke bondgenoten tegen de Byzantijnen en de Seldsjoeken. Na de oprichting der Latijnse Staten kwamen hun beider belangen al gauw in botsing, waarna de Armeniërs de hele XII° eeuw door alleen of in steeds wisselende bondgenootschappen strijd leverden tegen de omliggende machten.
Ten tijde van de derde kruistocht (1189-92) was de Armeense Baronie in Cilicië uitgegroeid tot een vitale christelijke staat in de Levant met aanzienlijke politieke en militaire betekenis voor de westerse mogendheden, vooral nu de Latijnse Staten onder druk van Saladin vrijwel beperkt waren tot de steden Antiochië, Tyrus en Tripoli. Dit zien we bevestigd in de kroningsplechtigheid van 1198 waar, middels een – in naam – vazalschap van de Duitse keizer en een – eveneens in naam – onderwerping van de Armeense nationale kerk aan de kerk van Rome, het nieuwe koninkrijk de hulp toegezegd wordt van de twee grootste machten van die tijd.

Tijdens de periode der baronnen (1080-1198) werd in bescheiden mate munt geslagen. Enkele tientallen exemplaren zijn bewaard gebleven van in totaal 6 types koperen munten. Ze worden toegeschreven aan: Toros I (2 types), Toros II, Roupen II, Levon II, en vermoedelijk Gosdantin I.

Het koninkrijk der Armeniërs in Cilicië kwam tot grote bloei in de eerste helft der XIIIe eeuw onder Levon I en Hetoum I.
Het Armeense staatsbestel, jurisdictie en hofhouding ontwikkelden zich volgens het Latijnse/ Westerse type.
Vestingbouw door Teutoonse en Hospitaalridders droeg bij tot de verdediging der rijksgrenzen, terwijl door speciale handelsverdragen met westerse zeevarende mogendheden Ayas zich ontwikkelde tot een belangrijke havenstad, die na het verdwijnen der Latijnse Staten de enige christelijke haven met toegang tot het Mongoolse achterland zou zijn.
Er ontstonden meer vriendschappelijke en enigszins stabiele relaties met Jeruzalem, Cyprus, Nicaea, Antiochië (nà 1224) en Rome. Trouwens, de herhaalde invallen der Seldsjoeken van Konya in de periode 1211-28 dwongen de Armeniërs er toe steeds verder allianties aan te gaan met de naburige Latijnse Staten. Middelen hiertoe waren onderlinge verhuwelijking en het steeds weer in lijn brengen van de eigen nationale kerk met die van Rome. Beide werkten op den duur destabiliserend. De onderlinge verwantschap der dynastieën gaf aanleiding tot vele intrigues en erftwisten. Zo werd de opvolging van Bohemond III van Antiochië opgeëist door Raymond Roupen, een familielid van Levon I, hetgeen leidde tot de successieoorlog van 1201-19,[3] terwijl de erfenis van Levon I zelf werd opgeëist door Jean de Brienne van Jeruzalem, en nadien door Raymond Roupen van Antiochië, wat weer leidde tot de successieoorlog

van 1219-22. De verregaande latinisering van het hof en de pogingen tot romanisering van de Armeense kerk vervreemdden de clerus en het volk van de adel en het koningshuis, hetgeen een belangrijke rol zou spelen in de ontbinding van het koninkrijk.
De periode 1228-45 werd gekenmerkt door vriendschappelijke relaties met de Seldsjoeken, waarbij Hetoum I (1226-70) het gezag van de sultan van Konya erkende.[4] Cilicisch Armenië behield echter zijn onafhankelijkheid: het vazalschap bleef nominaal en het leidde niet tot daadwerkelijke militaire hulp, ook niet toen in 1242-3 de Mongolen het Seldsjoekse gebied binnenvielen.
Na de dood van sultan Kaikhosroe (1246) veranderde de politieke constellatie in Klein-Azië grondig: het sultanaat verloor zijn zelfstandigheid aan de Mongolen, de Latijnse Staten waren niet langer van enige politieke betekenis, en Cilicisch Armenië voelde zich bedreigd door de Mamlukken in Egypte, de andere nieuwe macht in de regio.
Na voorafgaande diplomatieke contacten bracht Hetoum I in 1253 persoonlijk een bezoek aan Mongke, de groot-khan der Mongolen in Karakorum, naar aanleiding waarvan beide machten elkaar toezeggingen deden tot onderlinge hulp. Hierbij dacht Hetoum I niet alleen het voortbestaan van de eigen troon veilig te stellen, doch ook middels een Armeens-Mongoolse alliantie de christenen in Anatolië te beschermen en Palestina te heroveren. Dit plan vond echter – op Antiochië na – geen bijval bij de Latijnse Staten.
Onder zijn opvolger Levon II (1270-89) werd geprobeerd het bondgenootschap uit te breiden tot een christelijk-Mongoolse alliantie, doch diverse pogingen, zowel van Levon II als van Abagha, de ilkhan der Mongolen in Perzië, slaagden er niet in Frankrijk, Engeland of de paus te betrekken in militaire acties tegen de Mamlukken. Wel kwam het tot gezamenlijke campagnes van Armeens-Mongoolse legers in Syrië en Anatolië. Een tijdelijke terugtrekking der Mongolen echter liet Cilicisch Armenië alleen tegenover een veel sterkere vijand: in 1266 werden de meeste Latijnse Staten (tijdelijk) bezet door de Mamlukken, en de grote steden in Armenië verwoest.
Tot het eind van het koninkrijk (1375) zouden de Mamlukken de niet te bedwingen vijand blijven, waarbij de voor Armenië steeds nadeliger tribuutverdragen slechts korte adempauzes tussen de elkaar opvolgende campagnes zouden zijn. Bondgenoten waren niet langer voorhanden: tegen het einde der XIIIe eeuw verdwenen de laatste Latijnse Staten op Cyprus na; na de eeuwwisseling bekeerden de Mongolen van Perzië zich tot de islam, beëindigden het bondgenootschap met de Armeniërs en trokken het aldaar gestationeerde garnizoen terug.
Ook intern schreed de ontbinding verder: antilatijnse en anti-roomse gevoelens bij volk en clerus en de familie-intrigues in de leidende kringen speelden een belangrijke rol bij de executie/moord op Hetoum II en Levon III (1307), Levon IV (1342), Guy de Lusignan (1344) en Gosdantin IV (1373).
Na 1316 was het Armeense leger niet langer in staat de vijand in open veld te ontmoeten. In 1337 werd de havenstad Ayas definitief aan Egypte overgedragen, waardoor overleving op langere termijn onmogelijk werd. In 1360 gingen Tarsus en Adana verloren, zodat Cilicisch Armenië beperkt werd tot een klein gebied rond Sis en Anazarba en niet langer toegang tot de zee had.
De laatste jaren verliepen in volle wanhoop: noch diplomatieke missies naar diverse westerse landen, noch pogingen tot een nauwe alliantie met het koninkrijk Cyprus leidden tot effectieve militaire hulp.[5] In 1374 werd de rooms-katholieke Levon V Lusignan koning gekroond door de catholicos en door een roomse bisschop in Sis, de laatste vesting der Armeniërs. De nationalistische fractie, die kennelijk een moslim bewind boven een rooms verkoos, bracht de sultan van Egypte en de emir van Aleppo tot een nieuwe campagne tegen de stad. Tenslotte, na een mislukte poging tot gevangenneming/moord door eigen landgenoten, besloot Levon V tot overgave van de citadel in april 1375. Dit betekende het einde van de laatste christelijke staat op het vasteland van Klein-Azië, het koninkrijk – voorheen de baronie – der Armeniërs in Cilicië, die gedurende bijna 3 eeuwen een rol heeft gespeeld in de strijd tegen de islam.
In deze inleiding vol wapengekletter zijn ten onrechte de vele culturele prestaties der Armeniërs onvermeld gebleven, in het bijzonder die op het gebied der letterkunde, theologie, miniatuurkunst en de vele vertalingen uit het Grieks, Latijn, Syrisch en Arabisch.

Tijdens het koninkrijk werd uitvoerig gemunt in zilver en koper. Het aantal overgebleven exemplaren is door een aantal grote muntvondsten in de laatste paar decades zeer toegenomen, en wordt thans geschat in de grootte-orde van 30.000.[7] [8]
Men onderscheidt de volgende denominaties:
a) in zilver:
– de *tram* (2-, 1-, 1/2-stuk) werd geslagen van Levon I tot Oshin. Onder Levon I en Hetoum I bevatte de tram ongeveer 2,6 gr zilver (gemiddeld gewicht 2,9 gr à 90% fijn), en werd als 'oude tram' onderscheiden van de 'nieuwe' tram geslagen onder Levon II, die ongeveer 1,8 gr zilver bevatte (gemiddeld gewicht 2,6 gr à bijna 70% fijn).
– de *takvorin* werd geïntroduceerd onder Levon III en geslagen tot Gosdantin IV. Hij bevatte aanvankelijk ongeveer 1,2 gr zilver (gemiddeld ge-

wicht 2,3 gr à 50% fijn) doch ontaardde tot minder dan 1 gr zilver (gemiddeld gewicht 2,1 gr à minder dan 40% fijn) onder Gosdantin IV.
b) in billon:
– de *denier* werd geslagen onder Levon I, Hetoum II en Levon V. Onder Hetoum II woog hij ongeveer ⅔ gr, onder Levon V iets meer dan ½ gr.
c) in koper:
– de *tank* werd geslagen van Levon I tot Levon II, met een gemiddeld gewicht van ongeveer 7 gram.
– de *kardez* werd geslagen van Hetoum I tot Levon III. Zijn gewicht was ongeveer 4,5 gr onder Hetoum I, doch nam later af tot gemiddeld 2 gr onder Smpad.
– de *pogh* werd geslagen van Oshin tot Levon V. Hij was gemiddeld 1,5 gr doch nam onder Levon V af tot minder dan 1 gr.
d) in goud:
Van 4 types zijn in totaal 11 exemplaren bewaard gebleven; ze wegen tussen 4,8 en 7 gr. Op grond van zeldzaamheid en metrologie is het niet waarschijnlijk dat dit soort gouden munten ooit een tastbare bijdrage aan het geldverkeer heeft geleverd. Men beschouwt ze als rariteiten die bij bijzondere gelegenheden uitgedeeld werden. Om deze reden zijn ze in onderstaande catalogus onder een afzonderlijke index opgenomen.
De zeldzaamheidsgraad van de verschillende types is – allicht – zeer wisselend. Van sommige – zoals de gewone tram en tank van Levon I en de tram en tank van Hetoum I zijn duizend tot meerdere duizenden exemplaren bewaard gebleven. Andere, zoals de denier met Armeense tekst van Levon I en de tank van Levon II zijn (tot heden) unieke stukken.
Er bestaat geen communis opinio over de namen waaronder hogergenoemde denominaties in het Armenië der XIIIe en XIVe eeuw bekend waren. In dit artikel is de terminologie van het catalogus gedeelte van het handboek van P.Z. Bedoukian (1962 en herdruk in 1979) gebruikt.[9]
Ook over de onderlinge waardeverhoudingen is weinig bekend. Onderzoek van handelsrekeningen maakt volgende verhoudingen waarschijnlijk:
(1260): 1 oude tram (Levon I - Hetoum I) = 6 tank = 12 kardez.
(1288): 1 nieuwe tram (Levon II) = ong. 4/5 oude tram.
(1307): 1 takvorin (Levon III) = ong. 3/4 nieuwe tram.
(1340): 1 takvorin = 10 kardez = 40 pogh.
Alleen een deel der bilinguale tram van Hetoum I draagt een jaartal (Hegira-tijdrekening); alle overige Armeense munten zijn ongedateerd. Wel dragen alle munten de naam van de muntheer eenzijdig in het randschrift, beginnend na een + teken en kloksgewijs verlopend (tabel 2a), zodat datering op regeerperiode mogelijk is. Van Filips van Antiochië (1222-4) en van Toros (1293-5) zijn geen munten bekend;[10] vermoedelijk werd tijdens hun regeerperiode verder gemunt op naam van hun voorgangers Levon I resp. Hetoum II. Toekenning van types aan koningen met gelijke naam (Levon I tot V en Levon Usurpator, Hetoum I-II, Gosdantin I, III-IV), geschiedt op grond van vondstanalyse, metrologie, veldtekenen, stijl, uitvoering, evolutie in beeldenaars, historische context en bronnenstudie. Op dezelfde wijze is soms een nauwkeuriger relatieve chronologie binnen eenzelfde regeerperiode aannemelijk te maken.
Alle takvorin en alle kopermunten (tank, kardez, pogh), alsook de denier met Armeense tekst van Levon I (no. 7) en de 'ruiter' tram van Levon II (no. 19-20) vermelden expliciet Sis (hedendaagse Kozan) als muntplaats. Daarnaast geven een deel der takvorin en pogh van Gosdantin III (no. 42, 43) Darson (Tarsus) als muntplaats. Alle overige vermelden geen muntplaats, doch zijn vermoedelijk ook in Sis geslagen, met uitzondering van de dubbeltram-emissie van Levon I (no. 1-3), die vermoedelijk in Darson is geslagen. Tenslotte zou een deel der tanks van Levon I (no. 9) in Ayas gemunt kunnen zijn.[11]

De beeldenaars stellen over het algemeen de koning op de voorzijde, en de leeuw of het kruis op de keerzijde voor. Sommige zijn van Armeense oorsprong; de meeste echter zijn ontleend aan niet-Armeense voorbeelden, waarbij vooral Byzantijnse, Latijnse, West-Europese en Seldsjoekse invloeden duidelijk zijn.
1 De gekroonde koning komt in enigerlei vorm voor op de voorzijde van vrijwel alle Armeense munten – uitzondering hierop vormen no. 21, 22 en 51 – en beiderzijds op de tram van Gosdantin I (no. 30):
-a- 'de gekroonde koning gezeten op (leeuwen) troon met kruis in de ene en lelie in de andere hand' verschijnt als vz. beeldenaar vanaf de gewone tram- en de dubbele tram-emissie van Levon I (no. 1-3, 5-6). Vermoedelijk betreft het een bewuste navolging van (vroegere) en toenmalige Duitse munten, w.o. de bracteaten van keizer Hendrik VI, wiens vazal Levon I was. In de koper-reeks evolueerde deze beeldenaar tot 'de gekroonde koning met lange staf/orbis/scepter op eenvoudige troon/bank etc.', waarbij de verstarring der latere types het vaak onmogelijk maakt de regalia nauwkeurig te beschrijven.
-b- 'de gekroonde koning gezeten op oosterse wijze met staf in de ene en orbis in de andere hand' komt voor op de kardez, type B van Hetoum II (no. 25) en deze van Levon III (no. 33). Het is een navolging van sommige koperen dirhems der

ajoebieden en ortokieden uit de periode 1190-1230.
-c- 'de gekroonde koning te paard met staf/scepter/zwaard in r. hand', werd geïntroduceerd in de tweetalige tram en de kardez, type A van Hetoum I (no. 12-3, 15). Het is een navolging van een bekende Seldsjoukse beeldenaar uit de eerste helft der XIIIe eeuw, een begrijpelijke keuze gelet op het toenmalige Armeens-Seldsjoekse vredesverdrag waarvan trouwens de tweetalige emissie een uitdrukking was.
-d- 'het aanziende gekroonde hoofd van de koning' komt voor op de denier van Levon I (no. 7-8), Hetoum II (no. 23), en van Levon V Lusignan (no. 50), en is vermoedelijk een imitatie van de denier van de koningen van Jeruzalem op naam van Guy de Lusignan (1186-92) en Jean de Brienne (1212-25), resp. die van Henri I van Cyprus (1218-53).
-e- 'gekroond hoofd van koning/gekroonde kop van leeuw' komt voor op de tank van Levon I (no. 9). Deze verdichting van twee concepten is een oorspronkelijke Armeense vinding met een meervoudige betekenis: symbolisch (de leeuw als zinnebeeld van macht en koningschap), metaforisch (de koning der dieren; de leeuw Levon) en etymologisch (Levon = Leon = leo = leeuw).
-f- 'de gekroonde koning staand met zwaard in de ene en kruis in de andere hand' op de tram en kardez van Gosdantin I (no. 30, 31) is een imitatie van een follis op naam van Boudewijn van Edessa, begin XIIe eeuw.
-g- 'de gekroonde koning knielt neer voor Christus met tussen beide hoofden of lichtstralen, of neerdalende duif, of arm/hand reikend naar kroon' komt voor op de 'kronings'tram van Levon I (no. 4). Hij is vermoedelijk geslagen in 1198 naar aanleiding van zijn kroningsplechtigheid, tevens het begin der Armeense dynastie in Cilicië.
-h- 'het gekroond koninklijk paar staat naar elkaar gewend en houdt lang kruis tussen zich in' op de tram van Hetoum I (no. 10-11) en Levon II (no. 18) stelt Hetoum I voor die door zijn huwelijk met Levons dochter Zabel prinsgemaal en tweede koning der Armeniërs werd.
Beide laatste beeldenaars zijn geïnspireerd door deze van vele Byzantijnse munten der XIe en XIIe eeuw.
2 De leeuw was voorheen inheems in het Midden Oosten, hetgeen zijn belangrijke plaats verklaart in de voorstellings- en betekeniswereld van de aldaar levende volken. Voor de Armeniërs kwam hier nog bij de hoger genoemde meervoudige verwantschap met het koningshuis, zich uitend op velerlei gebied, w.o. het wapen van Armenië. De keerzijde van vrijwel alle tram en takvorin – uitzondering zijn no. 12-3 en 30 –, alsook de voorzijde van de tank en kardez van Levon I (no. 21, 22) en de pogh van Levon V (no. 51) hebben de leeuw als beeldenaar:
-a- '2 ongekroonde naar buiten klimmende aanziende leeuwen, waartussen kruis' werd geïntroduceerd op de 'kronings'tram en de gewone tram van Levon (4, 5-6) en herhaald op deze van Smpad en Oshin (no. 27-8, 34-5).
Vermoedelijk betreft het een Armeense verwerking van het thema '2 klimmende leeuwen rond de levensboom', een sinds lang in Klein-Azië bekende voorstelling.
-b- 'gekroonde aanziende leeuw staat met kruis in voorpoot' werd geïntroduceerd in de dubbele tram-emissie van Levon I (no. 1-3) en evolueerde tot de
-c- 'gekroonde aanziende leeuw gaat met geheven voorpoot, waarachter kruis'. Beide laatste, samen met enkele kleinere varianten, komen voor op de overige tram in de periode Levon I, Hetoum I en Levon II.
-d- Vanaf Levon III wordt de 'ongekroonde niet-aanziende leeuw gaat met geheven voorpoot, waarachter kruis' gekozen als keerzijde beeldenaar van alle takvorin en de daarvan afgeleide pogh, type A van Levon Usurpator en Gosdantin IV (no. 45, 48).
-e- 'ongekroonde niet-aanziende leeuw – zonder kruis – gaand' vinden we op de tank en kardez van Levon II (no. 21, 22), en
-f- 'idem, klimmend' op de pogh van Levon V Lusignan (no. 51) is van Cyprische oorsprong.
De types -b, -c en -d ('leeuw met kruis') alsook het type e ('leeuw zonder kruis') zijn van Armeense oorsprong.
-g- 'gekroonde kop van leeuw/gekroond hoofd van koning': zie boven onder 1e.
3 Het kruis komt voor als keerzijde beeldenaar van alle denier en koper munten (tank, kardez, pogh), met uitzondering van de van de takvorin afgeleide pogh no. 45 en 48. In de periode Levon I tot Levon II zijn deze gemakkelijk te beschrijven als Grieks kruis (gelijkarmig), patriarchaal kruis (kruis met twee horizontale dwarsbalken) of dubbel kruis (Grieks kruis waarover klein andreaskruis). Vanaf Hetoum II echter zien we allerlei overgangsvormen tussen het Griekse en het krukkenkruis (kruis met dwarsbalk aan het einde van iedere arm). Daarnaast vinden we het kruis in schier talloze vormen als onderdeel van de beeldenaar der tram van Levon I en Hetoum I.
De voorzijde- en keerzijde-tekst verloopt kloksgewijs vanaf het + teken in 12-uurs positie en is aangebracht in grote, meestal goed leesbare letters van het Yergatakir schrift (tabel 1).[12] De inhoud is stereotiep: gewoonlijk vermeldt de voorzijde de naam en titulatuur van de muntheer, de keerzijde de gratie gods of de muntplaats, bv. '+Levon, Koning der Armeniërs'/'+door de macht van

God', of/'+geslagen in de stad Sis'. In het catalogusgedeelte wordt de standaardformule van de voor- en keerzijde schematisch aangegeven. Hoger geciteerd voorbeeld vindt men dan terug als +Lb/+c, of /+f. De Armeense tekst van de standaardformule kan men aan de hand van tabel 2a+2b reconstrueren. Volgende punten bemoeilijken evenwel het lezen: de standaardformules zijn zelden volledig aanwezig; dikwijls zijn ze sterk verkort, soms tot enkele letters; dit geldt vooral voor de kleine munten waar de tekst vaak gedeeltelijk buiten het muntplaatje valt. Zeldzame varianten, w.o. dezelfde tekst op voor- en keerzijde zijn niet opgenomen.
Tot slot zij vermeld dat vele cilicisch Armeense munten letters en tekens in het voor- en keerzijde veld dragen. De betekenis ervan is meestal niet bekend; sommige zijn stempelsnijdersmerken.

Noten

1. Over de kroningsdatum bestaat enige verwarring: 6 januari 1198 of 1199. Alleen de Anonieme Cilicische Kroniek en de Kroniek van Smpad geven het jaar 647 van de Armeense tijdrekening, zijnde A.D. 1199. Alle overige Armeense bronnen geven het jaar 646. Zie verder: S. Der Nersessian (op. cit.), p. 648, noot 23.
2. Deze periode staat bekend als periode der prinsen of baronnen: Roupen I (1080-95), Gosdantin I (1095-1100), Toros I (1100-23), Levon I (1123-38), Toros II (1144-68), Mleh (1169-74), Roupen II (1175-87), Levon II (prins of baron: 1187-98, koning Levon I vanaf 1198).
3. Naar aanleiding hiervan vond aanmunting plaats van de denier met Armeense en Latijnse tekst (no. 7-8), passend in het muntstelsel van Antiochië. Zie verder: P.Z. Bedoukian, *Num. Chronicle*, 1967, p. 189-97.
4. Dit leidde tot aanmunting van de tweetalige 1- en 1/2-tram (no. 12-3) op naam van Hetoum I – Kaikobad I, resp. – Kaikhosroe II. Zie verder: P.Z. Bedoukian: *ANS MN* VII, 1957, p. 219-30, en XXXIII, 1978, p. 149-60.
5. Aan Peter I, koning van Cyprus, zou de kroon van Armenië aangeboden zijn en hij zou deze aanvaard hebben, doch hij werd bij zijn inscheping in Nicosia vermoord (1369). M. Langlois, (op. cit., p. 96 en Pl. VI. 9) beschrijft onder no. 58 een takvorin ('tahègan d'argent') op naam van ՊՏՐՍ (BDRS = Peter). In meer recente literatuur is het bestaan van deze munt niet bevestigd geworden.
6. Na de dood van Levon V Lusignan in 1393 in Parijs ging de titel Koning van Armenië over op het koningshuis van Cyprus, zoals al eerder met de titel Koning van Jeruzalem was gebeurd.
7. P.Z. Bedoukian, *CCA*, 1979, p. xa; ibid. p. 71 wordt 40.000 gegeven.
8. P.Z. Bedoukian, *CCA*, 1962, heeft meer dan 10.000 munten aanwezig in een aantal officiële en particuliere verzamelingen bestudeerd; de verdeling opgesplitst naar 2 slagperiodes en muntmetaal was:

– Levon I - Hetoum I (1198-1270) :	– zilver	:	5925
	– koper	:	1447
– post Hetoum I (1270-1375) :	– zilver	:	2012
	– koper	:	1118

9. In de inleidende hoofdstukken van hetzelfde handboek zijn enkele onduidelijkheden alsook onnauwkeurigheden ingeslopen: op p. 111-2 en in grafiek III tussen p. 112 en p. 113 worden alle zilveren en koperen munten na Hetoum II ten onrechte takvorin resp. pogh genoemd; in grafiek II (ibid.) worden alle zilveren munten ten onrechte tram genoemd.
10. M. Langlois, (op. cit., p. 69-70 en Pl II.12 en III.1) beschrijft onder no. 30-1 een 'cuivre moyen module' en 'petit module' met beiderzijds leeuw op naam van Toros. Het bestaan van deze munt is niet in meer recente literatuur bevestigd geworden.
11. Zie O. Sekulian: Armenian coins struck in the city of Ayas, *Handes Amsorya* LXXXII (1968) p. 213-8, geciteerd in P.Z. Bedoukian, *CCA*, 1979.
12. De meeste publicaties over dit onderwerp zijn in het Armeens of het Engels gesteld. Om deze reden is in tabel 1 de transliteratie van het Armeense naar het Engelse alfabet gehandhaafd.

Dit artikel zou niet geschreven zijn zonder de hulp van onderstaande literatuur. Tevens dank ik Dr. J. P. A. van der Vin en de fotografische dienst van het Koninklijk Penningkabinet.

Literatuur

P.Z. Bedoukian: CCA: Coinage of Cilician Armenia, Numismatic Notes and Monographs no. 147, 1962; herziene uitgave, 1979.
P.Z. Bedoukian: diverse artikelen in American Numismatic Society Museum Notes van 1954, 57, 58, 62, 66, 69, 70 en 78, en in de Numismatic Chronicle van 1967 en 1976.
M. Langlois: Numismatique de l'Arménie au Moyen-Age, 1855.
S. Der Nersessian: The kingdom of Cilician Armenia, in K.M. Setton: A history of the crusades, 1962, vol. 2 p. 630-59.

Ա	A	Ժ	Zh	Յ	J	Ր	R
Բ	P	Ի	I	Մ	M	Ս	S
Գ	K	Լ	L	Ն	Y	Վ	V
Դ	T	Խ	Kh	Շ	N	Տ	D
Ե	E	Ծ	Dz	Ո	Sh	Ր	R
Զ	Z	Կ	G	Չ	O	Ց	Ts
Է	Ē	Հ	H	Պ	Ch	Ւ	U, V
Ը	ə	Ձ	Ts	Ջ	B	Փ	P
Թ	T	Ղ	Gh	Ռ	Ch	Ք	K

Tabel 1. Armeens Alfabet.

a	ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ	TAKAVOR AMENAYN HAYOTS Koning van alle Armeniërs
b	ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ	TAKAVOR HAYOTS Koning van de Armeniërs
c	ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄՊՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ	GAROGHOUTEAMPN ASDOUDZOY door de macht van God
d	ԿԱՐՈՂՈՒԹ ԻՒՆՆ ԱՅԵ	GAROGHOUT IUNN AYE door de macht van God
e	ԿԱՐՈՂՈՒԹՊՆ ԱՅԵ ԹԱԳԱՒՈՐ	GAROGHOUTPN AYE TAKAVOR door de macht van God is hij Koning
f	ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ	SHINEAL I KAGHAKN I SIS geslagen in de stad Sis
g	ՀԱՏԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ	HADEAL I KAGHAKN I SIS gemaakt in de stad Sis
h	ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՏԱՐՍՈՆ	SHINEAL I KAGHAKN I DARSON geslagen in de stad Darson
i	ՍՍՈՅ ՓԵՐԴՆ Է ԹԱԳԱՈՐ	SSOY PERTN E TAKAOR(AHAGAN) dit is het koninklijk kasteel
j	LEO DEI GRATIA	Levon, bij de gratie Gods
k	REX ARMENIOR	Koning der Armeniërs

Tabel 2a. Standaardformules Cilicisch Armeense Munten.

$G°_{(1)}$	ԿՈՍՏԱՆԴԻԱՆՈՍ	Gosdantin I
$G°_{(2)}$	ԿՈՍՏԱԼԴԻՒ	Gosdantin III-IV
$G°_{(3)}$	ԿՈՍՏՂԼԴԻՒ	Gosdantin I, III-IV
G"	ԿՒ	Guy Lusignan (Gosdantin II)
H	ՀԵԹՈՒՄ	Hetoum I-II
L	ԼԵՒՈՆ	Levon I-V
L"	ԼԵՂՈՆ	Levon Usurpator
O	ՍԻՀԻՆ	Oshin
S	ՍՄՓԱՏ	Smpad

Tabel 2b. Muntheren Cilicisch Armenië.

CATALOGUS

Levon I (1198-1219)

*1-3. 1-, 1/2-, en 1/4 dubbele tram.
vz.: gekroonde koning op leeuwentroon met kruis in r. en lelie in l. hand.
kz.: groep 1: gekroonde aanziende leeuw staat naar links en houdt patriarchaal kruis in voorpoot.
bij uitzondering:
groep 2: idem, naar rechts.
groep 3: gaat naar links met geheven voorpoot, waarachter kruis.
tekst: 1-: +La/+c
1/2-: +Lb/+c
1/4-: +Lb, gespreid over vz. en kz.

1. Levon I, dubbele tram.

*4. 'kronings' tram.
vz.: gekroonde koning (r) knielt neer voor staande Christus (l) met tussen beider hoofd óf lichtstralen, óf neerdalende duif, óf arm/hand.
kz.: groep 1: 2 ongekroonde naar buiten klimmende leeuwen, waartussen kruis.
bij uitzondering:
groep 2: gekroonde aanziende leeuw gaat naar rechts met geheven voorpoot, waarachter kruis (=kz. 10-11, groep 2).
tekst: +Lb/+c.

4. Levon I, 'kronings' tram, groep 1.

*5-6. 1- en 1/2- 'gewone' tram.
vz.: als vz. 1-3, groep 1 (bij uitz.: lelie r., kruis l.).
kz.: als kz. 4, groep 1.
tekst: +Lb/+c, (bij uitz.: +La/+c).

5. Levon I, 'gewone' tram.

7-8. denier.
vz.: gekroond aanziend hoofd.
kz.: Grieks kruis.
tekst: 7: +Lb/+f
8: +j/+k en var.

*9. tank.
vz.: gekroonde aanziende kop van leeuw/hoofd van koning.
kz.: patriarchaal kruis (soms op treden), tussen 2 sterren.
tekst: +Lb/+f.

9. Levon I, tank.

V1. goud.
vz., kz. en tekst als 2.
V2. goud.
vz., kz. en tekst als 5-6.

Hetoum I (1226-70)

*10-11.1- en 1/2- 'Hetoum-Zabel' tram.
vz.: gekroonde koning (r.) en gekroonde koningin (l.) staan naar elkaar gewend en houden lang kruis tussen zich in.
kz.: gekroonde aanziende leeuw
groep 1: staat naar rechts en houdt kruis in voorpoot.
groep 2: gaat naar rechts met geheven voorpoot, waarachter kruis.
groep 3: idem, zonder kruis.
tekst: +d/+Hb.

10. Hetoum I, 'Hetoum-Zabel' tram, groep 2.

11. Hetoum I, halve 'Hetoum-Zabel' tram, groep 1.

*12-13.1- en 1/2-tweetalige tram.
vz.: gekroonde aanziende koning met scepter in r. hand te paard naar rechts.
tekst: vz.: +Hb.
kz.: 2-4 regels Arabisch: naam, afstamming en titulatuur van de sultan van Konya:
groep 1: Kaikobad I, zonder jaartal.
groep 2: Kaikhosroe II, zonder jaartal & AH. 639-44.

12. Hetoum I, tweetalige tram.

*14. tank.
vz.: gekroonde koning op leeuwentroon / gewone troon / bank met lelievormige scepter in r. en globus cruciger in l. hand.
kz.: Grieks kruis, (soms dubbel kruis).
tekst: +Hb/+f.

14. Hetoum I, tank.

*15. kardez, type A.
vz.: als vz. 12-3.
kz.: als kz. 14.
tekst: +Hb/+f.

15. Hetoum I, kardez type A.

*16. kardez, type B.
vz.: als vz. 14, (bank).
kz.: Grieks kruis.
tekst: +Hb/+f.

16. Hetoum I, kardez type B.

17. kardez, type C.
vz. en kz.: als 14, (leeuwentroon).
tekst: +Hb/+f.
V3. goud.
vz.: als vz. 5-6.
kz.: als kz. 10, groep 1.
tekst: +Lb/+Hb.

Levon II (1270-89)

18. 'Hetoum-Zabel' tram.
vz. en kz. als 10, groep 3.
tekst: +d/+Lb.

*19-20. 1- en 1/2- 'ruiter' tram.
vz.: gekroonde aanziende koning met kruis (soms scepter) in r. hand te paard naar rechts.
kz.: gekroonde aanziende leeuw staat/gaat naar links (groep 1), of naar rechts (groep 2), waarachter kruis.
tekst: groep 1: +La/+f.
groep 2: +Lb/+f.

19. Levon II, 'ruiter' tram, groep 2.

21: tank.
vz.: ongekroonde niet aanziende leeuw stapt naar links.
kz.: Grieks kruis.
tekst: +Lb/+f.

*22. kardez.
vz. en kz. als 21, (bij uitz.: leeuw naar rechts).
tekst: +Lb/+f of +f/+Lb, (bij uitz.: +g i.p.v. +f).

22. Levon II, kardez.

Hetoum II (1289-93, 1295-6, 1299-1301, 1301-06)

*23. denier.
vz.: als vz. 7-8.
kz.: Grieks tot krukkenkruis, (soms patriarchaal kruis).
tekst: +Ha, gespreid over vz. en kz.

23. Hetoum II, denier.

*24. kardez, type A.
vz.: gekroond aanziend hoofd, soms met pendilia.
kz.: versierd patriarchaal kruis.
tekst: +Hb/+f.

24. Hetoum II, kardez type A.

*25. kardez, type B.
vz.: gekroonde koning zit op oosterse wijze met lange scepter/kruis in r. hand en orbis in l. hand (regalia vaak onduidelijk).
kz.: Grieks tot krukkenkruis.
tekst: +Hb/+f.

25. Hetoum II, kardez type B.

26. kardez, type C.
vz.: gekroonde koning op lage troon.
kz.: kruis (?).
tekst: +Hb/+f.

Smpad (1296-8)

27-8. 1- en 1/2- tram.
vz. en kz. als 5-6, (l. hand: lelie of scepter).
tekst: +Sb/+c.

*29. kardez.
vz.: als vz. 12-13.
kz.: Grieks kruis tot krukkenkruis, soms versierd.
tekst: +Sb/+f.

29. Smpad, kardez.

Gosdantin I (1298-9)

*30. tram.
vz.: gekroonde aanziende koning met geheven zwaard in r. hand te paard naar rechts.
kz.: gekroonde koning staand met zwaard in r. hand en kruis in l. hand.
tekst: +G°(1,3) b/+e.

30. Gosdantin I, tram.

31. kardez.
vz.: als kz. 30.
kz.: dubbel kruis.
tekst: +G°(1) b/+f.

V4. goud.
vz.: als vz. 30.
kz.: kasteel met 3 torens.
tekst: +G°(3) b/+i.

Levon III (1301-7)

*32. takvorin.
vz.: gekroonde aanziende koning met scepter in r. hand te paard naar rechts (bij uitz.: scepter = kruis).
kz.: niet aanziende ongekroonde leeuw stapt naar r., waarachter kruis.
tekst: +Lb/+f.
onderscheid met 38 mogelijk op grond van letters in veld.

32. Levon III, takvorin.

33. kardez.
vz.: gekroonde koning met kruis in ene en scepter in andere hand zit op troon, of op oosterse wijze.
kz.: Grieks tot krukkenhuis.
tekst: +Lb/+f, of /+Lb.

Oshin (1308-20)

34-5. 1- en 1/2-tram.
vz. en kz.: als 5-6, (vz.: troon of bank; vaak hand boven lelie).
tekst: +Ob/+c.

36. takvorin.
vz. en kz.: als 32.
tekst: +Ob/+f.

37. pogh.
vz.: gekroonde koning op troon of bank met kruis in r. en lelie in l. hand.
kz.: Grieks tot krukkenkruis, of dubbel kruis.
tekst: +Ob/+f.

Levon IV (1320-42)

38. takvorin.
vz., kz. en tekst: als 32, (bij uitz.: leeuw naar links).

*39. pogh.
vz.: gekroonde koning op leeuwentroon / troon / bank met lange scepter of lelie in ene hand en kruis of orbis in andere hand.
kz.: Grieks kruis of dubbel kruis, soms versierd.
tekst: +Lb/+f.

39. Levon IV, pogh.

Guy Lusignan (= Gosdantin II) (1342-4)

40. takvorin.
vz. en kz.: als 32.
tekst: +G^{u}b/+f.

41. pogh.
vz.: als vz. 37.
kz.: dubbel kruis.
tekst: +G^{u}b/+f.

Gosdantin III (1344-63)

42. takvorin.
vz. en kz.: als 32, (bij uitz.: leeuw naar links).
tekst: +G°(2,3) b/+f, of /+h.
Onderscheid met 47 mogelijk op grond van lettercombinaties in veld.

43. pogh.
vz.: gekroonde koning op troon (?) met kruis in ene en lelie in andere hand.
kz.: Grieks kruis of dubbel kruis.
tekst: +G°(2,3) b/+f, of /+h.

Levon Usurpator (1363-5)

44. takvorin.
vz. en kz.: als 32.
tekst: +L^{u}b/+f.

45. pogh, type A.
vz, kz. en tekst: als 44.

46. pogh, type B.
vz.: gekroonde koning op bank met kruis in r. hand en lelie/kruis in l. hand.
kz.: Grieks kruis.
tekst: +L^{u}b/+f.

Gosdantin IV (1365-73)

47. takvorin.
vz. en kz.: als 32.
tekst: +G°(2,3) /+f.
zie 42.

*48. pogh, type A.
vz., kz. en tekst: als 47; (bij uitz.: paard en leeuw naar links).

48. Gosdantin IV, pogh type A.

49. pogh, type B.
vz.: als vz. 46.
kz.: Grieks kruis of dubbel kruis.
tekst: +G°(3) /+f.

Levon V Lusignan (1374-5)

*50. denier.
vz.: als vz. 7.
kz.: Grieks kruis of krukkenkruis.
tekst: +La of +Lb gespreid over vz. en kz.; of +Lb/+c.

50. Levon V Lusignan, denier.

*51. pogh.
vz.: ongekroonde klimmende leeuw naar links of rechts.
kz.: Grieks tot krukkenkruis.
tekst: +La gespreid over vz. en kz.; of +Lb/+f.

51. Levon V Lusignan, pogh.

De Nederlandse Familiepenningen tot 1813

door Bert van Beek

Op 28 november 1981 werd in de Herenkamer van Teylers Stichting op feestelijke wijze de totstandkoming van 'Nederlandse Familiepenningen tot 1813' door Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus gevierd. Het eerste exemplaar werd in deze bijzondere omgeving aan de schrijver overhandigd door de voorzitter van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Drs. L. A. C. A. M. van Rijckevorsel. Dit Genootschap heeft het boek uitgegeven als nr. 7 in de serie Werken van het Kon. Ned. Genootschap v. Geslacht- en Wapenkunde. Hierdoor werd de publicatie van dit boek mogelijk, mede dankzij de steun van een aantal instellingen en van twee bekende handelaren in munten en penningen.
De Heer van Rijckevorsel zei zeer verheugd te zijn over de verschijning van dit boek omdat het van groot belang is voor genealogen die hierin talloze bijzonderheden kunnen vinden over familieverbintenissen, geboorte- en overlijdensdata. Door de systematische opzet is het ook van groot belang voor kunsthistorici, iconografen en heraldici en vanzelfsprekend voor de verzamelaar omdat hiermee een uniek repertorium tot stand is gekomen.
Vervolgens sprak Prof. Dr. H. Enno van Gelder, lid van Teylers Tweede Genootschap en ook sprekend namens de directeuren van Teylers Stichting. Prof. van Gelder legde eerst in het kort uit waarom iedereen die iets met de publicatie van het

Drs. van Rijckevorsel overhandigt het eerste exemplaar aan Dr. v. Loghum Slaterus.

boek te maken had nu juist hier uitgenodigd was. In 1778 overleed Pieter Teyler van der Hulst, een rijke zijdehandelaar met een grote belangstelling voor Godsdienst en Wetenschap. Hij had een omvangrijke natuurwetenschappelijke verzameling. In zijn testament voorzag hij in de stichting van het eerste Nederlandse museum en in de oprichting

van twee Genootschappen: het Eerste of Godgeleerd Genootschap, en het Tweede Genootschap dat het onderzoek in de natuurkunde, dichtkunst, geschiedenis, tekenkunst en de penningkunde moest stimuleren.[1] De beide Genootschappen schrijven jaarlijks een prijsvraag uit, waarbij de onderwerpen van het Tweede Genootschap jaarlijks wisselen. Zo is in 1981 de numismatiek weer aan de beurt geweest en vroeg men een verhandeling over het werk of over een afgerond deel van het werk van één van de Nederlandse achttiendeeeuwse ateliers voor penningvervaardiging. De antwoorden moeten worden ingezonden vóór 1 januari 1984.
Eerdere prijsvragen hebben zeer stimulerend gewerkt voor de beoefening van de Nederlandse numismatiek. Tot de bekroonde antwoorden behoren: de boeken van Van der Chijs over de landsheerlijke munten tot aan de pacificatie van Gent (bekroond in 1846), de beschrijving van de Noord-Nederlandse gildepenningen door Mr. J. Dirks (1878) en van dezelfde schrijver een beschrijving van de Nederlandse gedenkpenningen van 1813-1863 (1887).
In 1939 schreef het Tweede Genootschap de volgende prijsvraag uit: een opgave met beschrijving van de hier te lande vervaardigde Familiepenningen, van de oudst bekende af tot het jaar 1813. Dr. Van Loghum Slaterus heeft toen inderdaad een antwoord ingestuurd maar, zoals hij later in zijn dankwoord zei, kwam het tot zijn grote spijt niet voor bekroning in aanmerking. Prof. van Gelder kon nu zeggen dat hij blij was dat de eerste versie van het boek nooit bekroond is, want anders zou het nieuwe boek nooit vandaag zijn verschenen. Dankzij nieuw onderzoek van de schrijver, die hiermee heeft gewacht tot zijn pensionering in 1967 – hij was jarenlang leraar geschiedenis in Bergen – kreeg het boek een nieuwe structuur. Deze nieuwe structuur is gebaseerd op het wetenschappelijk onderzoek van Mevr. Drs. G. van der Meer.[2]
Hoewel de inzendingstermijn van de prijsvraag nu ruim dertig jaar verstreken is wilde Teylers Stichting de verschijning van dit belangrijke en waardevolle boek niet zo maar voorbij laten gaan.
In zijn dankwoord stond de Heer van Loghum Slaterus lang stil bij het aandeel van Mevr. van der Meer aan dit boek. Hij overhandigde haar bloemen en schonk het Koninklijk Penningkabinet een penning op een zilveren huwelijk uit 1788, die we nu kunnen beschrijven als BLS nr. 1432.
Het boek behandelt eerst de algemene typen familiepenningen volgens de indeling van G. van der Meer. De catalogus zelf is chronologisch. Bij elke penning wordt vermeld:

- Jaar van ontstaan, evt. met de datum van de gelegenheid
- de soort gelegenheid (D = doop, G = geboorte enz.)
- de medailleur of de toeschrijving
- de namen zoals ze op de penning voorkomen
- het metaal en de afmetingen
- de techniek van vervaardiging
- één verblijfplaats
- literatuur
- vermelding v.h. alg. type

In het boek zijn 1596 penningen opgenomen.
Andere publicaties van de schrijver zijn: Het klooster Frenswegen (dissertatie 1938), de penningen betreffende het Koninklijk Huis (JMP nrs. 41 en 56/57) en tal van artikelen in De Geuzenpenning en De Beeldenaar.
Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus, Nederlandse Familiepenningen tot 1813, is uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde/De Walburg Pers Zutphen, ISBN 906011.009.9 formaat 17 × 24,5 cm, 336 pagina's, waarvan 56 pagina's met 360 illustraties.
Prijs voor leden van het Kon. Ned. Gen. v. Geslacht- en Wapenkunde en voor abonnees op De Beeldenaar *f* 60,— (normale winkelprijs *f* 75,—).

NOTEN

1. Dr. H. Enno van Gelder, Teyler's Stichting en de Numismatiek, opnieuw uitgegeven in JMP (1980) 249-255.
2. Drs. G. van der Meer, de algemene familiepenningen van de Holtzhey's, JMP (1971/1972) 101-141 en JMP (1973/1974) 141-152; idem, Nederlandse algemene familiepenningen in de 17e en 18e eeuw, JMP (1978/1979) 107-131.

Nogmaals het door de provincie Friesland in 1940 uitgegeven noodgeld

door Mr. G. A. Bontekoe

Het artikeltje over het noodgeld, dat in de twee noordelijkste provinciën in mei 1940 in omloop is geweest, gaf de heer P. W. van der Wijs te Maarssen aanleiding de redactie te berichten dat, in tegenstelling tot wat ik na onderzoek in het provinciale archief van Friesland heb geschreven, wel degelijk precies bekend is dat er 1364 bons niet ter inwisseling zijn aangeboden. Hij vernam dit na informatie bij de Nederlandse Bank.

Dit cijfer wordt genoemd in een brief van de Commissaris der Koningin in Friesland d.d. 25 november 1940 gericht aan de directie. Een hernieuwd onderzoek in het provinciale archief bracht de minuut van deze brief aan het licht en daarin staat, behalve het hierboven genoemde aantal biljetten, óók dat de uitgifte is geschied op grond van een besluit van Gedeputeerde Staten van 12 mei 1940 en dus niet van de Commissaris alleen.
Het noodgeld dat de provincie niet zelf in omloop heeft gebracht werd in depôt gegeven bij het toen nog bestaande agentschap van de Nederlandse Bank.
Merkwaardig is het, dat op de biljetten niet de handtekening van de griffier der Staten voorkwam, hetgeen bij een besluit van het dagelijks bestuur der provincie normaal zou zijn geweest.

Prijs voor Guus Hellegers

door G. van der Meer

In het juli/augustusnummer van De Beeldenaar 1981 stond een mededeling over een internationaal concours voor artistieke penningen, georganiseerd door de Galleria Domus Barbara in Locarno. De medailleur Guus Hellegers heeft hierop gereageerd door een penning naar Locarno te zenden. Nog 57 andere kunstenaars uit 12 landen stuurden samen 76 penningen in. De eerste prijs is niet toegekend, maar Guus Hellegers kreeg de tweede, samen met een Hongaar, András Kiss Nagy.
De penning waarmee hij dit succes behaalde, getiteld Gone with the wind, doet in de verte denken aan de uitgave van de Vereniging voor Penningkunst van 1976, Naaktstrand. Daar zien wij twee vrouwen in ligstoelen, van bovenaf waargenomen, terwijl op de keerzijde kinderen een fort bouwen. Bij Gone with the wind zit één vrouw in zo'n stoel, met naast haar een lege stoel, waarvan de zitting opbolt door de wind. Geestig is ook de keerzijde die, zoals zo vaak bij Hellegers, een eenheid vormt met de voorzijde, d.w.z. wij zien de achterkant van de stoelen, met onder de ene de voeten van de vrouw en onder de andere haar schoenen, zoals wij ze zouden zien als wij er van onderop tegenaan konden kijken. In de stof van de ene ligstoel tekent zich de vorm van de vrouw af, in die van de andere het spel van de wind. De penning is van brons en heeft een afmeting van 53 × 53 mm.
Eerdere artikelen over het werk van Hellegers zijn verschenen in De Beeldenaar van maart 1978, p. 3-6 en september/oktober 1981, p. 196-7. Zijn adres is: Leemweg 8, Steggerda.

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 6 februari 1982
Zondag 7 februari 1982
te Rotterdam
in de Claus-Sociëteit en Clubzaal van het Café-restaurant Engels in het Groothandelsgebouw, Stationsplein
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 20 februari 1982
te Middelburg
in de Schouwburg-foyer
Molenwater 99a
van 11.00 - 17.00 uur

Zaterdag 27 februari 1982
Zondag 28 februari 1982
te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 13 maart 1982
te Hillegom
in de Lunazaal van Restaurant Treslong
Vosselaan 15
van 10.00 - 16.00 uur

Zondag 14 maart 1982
te Baexem
Baexheimerhof (Gemeenschapshuis)
tegenover de kerk, Kerkstraat 1a
van 11.00 - 17.00 uur

Zaterdag 20 maart 1982
te Zwolle
in zaal 2 van de Buitensociëteit
Stationsweg 4
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 21 maart 1982
te Hilversum
in de Weverszaal van "Het Hof van Holland"
Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 28 maart 1982
te Eindhoven
in de Wintertuin van Hotel Cocagne
Vestdijk 47
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 3 april 1982
te Gouda
in het zalencentrum "Kunstmin"
Boelekade 67
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 4 april 1982
te Thorn
in café-restaurant Stienen van Dooren
Steegputstraat 2
van 11.00 - 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010 - 65 52 44
Ook op Viditel nr. 37615

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

Munten en penningen

Munten handel

„Hekra"

L. H. Helderton

Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392

Inkoop - Verkoop - Taxatie

HOLLEMAN – MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423 - 1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

DE BEELDENAAR - munt- en penningkundig nieuws

Voor alle abonnees voor wie De Beeldenaar een blijvende waarde vertegenwoordigt, verkrijgbaar:

VERZAMELBANDEN voor DE BEELDENAAR

In de kunststof pennenband die is uitgevoerd in 'Beeldenaar'-blauw met zilver opdruk, kunt u de nummers van één jaargang veilig en overzichtelijk bijeenhouden.

Te bestellen door overmaking van f 17,50 op gironummer 3808080 t.n.v. De Beeldenaar, Postbus 420, 3700 AK Zeist, onder vermelding van 'Verzamelband Beeldenaar'.

Zoekt u Romeinse munten?

Buitenlandse munten?

Nieuwtjes?

Nederlandse en buitenlandse penningen?

Nederlandse en buitenlandse eretekenen?

Gildepenningen?

Literatuur over bovenvermelde verzamelgebieden?

Dan heeft het zeker zin om contact op te nemen met:

A. G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 5
6211 HW Maastricht
Telefoon 043-15119

Holland. Philips II 1555-1581. ½ Bourgondische Kruisrijksdaalder 1567. Vz. Twee gekruiste stokken tussen het jaartal. Kz. Gekroond wapen. *f* 675,—

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen

Hoogend, 18, 8601 AE Sneek, tel. 05150-17198
's Maandags gesloten.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
papiergeld

prijslijst op aanvraag gratis

muntenhandel Groningana

CIV. GRONIN GA.

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Nederlandse makers van penningen 20

door W. F. van Eekelen

KEES SCHRIKKER

Inleiding

KEES SCHRIKKER, nu in de tachtig, heeft in zijn lange leven als kunstenaar veel beeldhouwwerken gemaakt, doch slechts weinig penningen. Zelfs als aan het begrip penning een ruime inhoud wordt gegeven, zijn het er maar vier: één van goud, één van ceramiek en twee grote bronzen medaljons.

Een gouden penning voor zijn ouders

De gouden penning is eigenlijk SCHRIKKER'S enige echte. In 1938 waren zijn ouders vijftig jaar getrouwd. Kees Schrikker besloot hen voor deze gelegenheid als cadeau een penning te geven. Het moest een verrassing zijn, hetgeen met zich mee bracht dat hij zijn vader en moeder niet kon laten poseren en hij naar foto's moest werken. Hij maakte een kleimodel ter grootte van 28 cm, waarna de Koninklijke BEGEER, die ook voor de achterkant zorgde, het verkleinde. Behalve het gouden exemplaar voor het bruidspaar liet hij voor de 40 à 50 gasten die aanzaten aan het huwelijksdiner, exemplaren in brons slaan. Daarvoor hoefde hij slechts *f* 2,50 per stuk te betalen. Voor de matrijs berekende de fabriek hem echter *f* 400,—.

Omdat hij, afgezien van wat probeersels in zijn akademietijd, nog nooit penningen had gemaakt, vond hij het een moeilijke opgave. Twee profielportretten goed naast en over elkaar in een kleine cirkel te krijgen, bleek een niet zo eenvoudig op te lossen probleem. Het lukte echter, zodat een mooie penning tot stand kwam.

Kees Schrikker

Een ceramieke penning van Jan Hamdorff

De ceramieke penning maakte SCHRIKKER veel later. Na de oorlog, toen hij in Laren woonde, was hij een geziene gast in het daar gelegen vermaarde hotel HAMDORFF. Toen in 1953 de in het hotel gevestigde kunstzaal veertig jaar bestond, vroeg hotelier BUURKE hem een penning te maken met het

Gouden huwelijk. Kat. 1.

Jan Hamdorff. Kat. 4. Verkleind.

portret van de in Laren nog erg populaire oprichter. Aangezien JAN HAMDORFF reeds lang was overleden, moest Schrikker ook nu weer werken naar een eerder gemaakte afbeelding. In dit geval was dat een tekening van WILLY SLUITER, waarop de ondernemende en kunstminnende Larense hoteleigenaar, die het van eenvoudig logementhouder gebracht had tot millionair, enigszins karikaturaal met zijn Gooise petje was weergegeven. SCHRIKKER maakte een penning van geglazuurde gebakken klei. Sommige exemplaren gaf hij een blauwachtige kleur, andere niet. Ook deze penning was bedoeld voor gasten op een herdenkingsfeest.

Twee medaljons voor de koningin

In opdracht van een rederij maakte SCHRIKKER in 1951 twee grote medaljons met het portret van Koningin JULIANA. Penningen in strikte zin zijn

Juliana. Kat. 3. Verkleind.

Juliana. Ontwerp voor kat. 2. Verkleind.

het niet, maar als ze verkleind zouden worden, zouden zij veel weg hebben van munten met vorstenhoofden. De medaljons werden geplaatst op een schip dat later naar Griekenland werd verkocht. Of ze meegegaan zijn, is niet bekend. Het lijkt waarschijnlijk dat ze inmiddels zijn verdwenen.

Zijn werkwijze

Voor zijn penningen heeft SCHRIKKER, evenals voor het overgrote deel van zijn beeldhouwwerken, geen ontwerptekeningen gemaakt. Hij is altijd meteen in klei gaan werken. Klei vindt hij een prettig materiaal, prettiger eigenlijk dan was. Het is gevoelig en heeft een kleur en een glans die te vergelijken zijn met die van het brons waarin de penning later zal worden gegoten of geslagen.

Zijn leven

KEES (officieel CORNELIS) SCHRIKKER werd op 16 juli 1898 in Amsterdam geboren als zoon van een commissionair in effekten. Zijn loopbaan begon hij in de tabakshandel, hoewel hij als jongen eigenlijk meer literair was ingesteld en hij o.a. gedichten maakte. Zijn eerste plastieken kwamen op een merkwaardige wijze tot stand in Zwitserland, waar hij om gezondheidsredenen enkele jaren moest vertoeven. In Leysin lag veel sneeuw en hierin boetseerde SCHRIKKER zijn eerste 'beeldhouwwerken'. Na genezen in Nederland te zijn weergekeerd en nog even in de tabak terug te zijn geweest, werd hij volontair bij HILDO KROP, die zeer getroffen was dat een kapitalist zijn zoon bij een kommunistische beeldhouwer in de leer deed. Krop bleek, hoewel politiek anders van opvattingen, een aardige man, die Schrikker het vak goed leerde. Schrikker vond vooral de kleine beestjes die Krop van ceramiek maakte, erg mooi en volgde, om zichzelf in deze techniek te bekwamen, nog een speciale kursus bij de ceramist BERT NIENHUIS. In 1926 ging hij op advies van Krop naar de rijksakademie in Amsterdam, waar JAN BRONNER zijn leermeester werd. Hier bleef hij vier jaar. Vervolgens vertrok hij met een subsidie naar Parijs, waar hij gedurende nogmaals vier jaar beeldhouwlessen nam van vier coryfeeën: MAILLOL, DESPIAU, MALFRAY en GIMOND. Vooral van Despiau stak hij veel op. De aanvankelijke bedoeling was dat hij acht maanden in Frankrijk zou blijven; het werden 17 jaar. Pas in 1947 keerde hij terug naar Nederland, waar hij zich vestigde in Laren. Daar richtte hij op de zolder boven de feestzaal van het hotel HAMDORFF een tekenclub op, waaruit later de Gooise Akademie voortkwam. Tot zijn 71e jaar is hij er direkteur van geweest. Ook was hij 22 jaar voorzitter van de Gooische Schildersvereeniging, die in die tijd twee maal per jaar in Hamdorff exposeerde.

KEES SCHRIKKER heeft slechts weinig huizen be-

woond, maar zijn lot is geweest dat het steeds fantastisch mooie waren. In Amsterdam werd hij geboren in een fraai grachtenhuis, in Frankrijk vond hij een prachtig afgelegen plekje en in Laren woont hij al 33 jaar in een uitzonderlijk mooie landelijke villa met een grote boomrijke tuin en enkele ruime ateliers.

Terugblik

Terugziend op zijn leven is KEES SCHRIKKER blij dat het gegaan is zoals het is gegaan, al begrijpt hij soms zelf nauwelijks hoe hij de moed heeft gehad. Hij vindt dat hij het moeilijkste vak heeft gekozen dat er is. De vormgeving van beelden is altijd erg moeilijk en de vaktechnische realisatie is in de beeldhouwkunst ontzettend moeilijk. En onbestaanbaar moeilijk is het er zoveel geld mee te verdienen dat je er redelijk van kunt leven. Het beeldhouwersbestaan beweegt zich volgens hem financieel soms op de rand van zelfmoord. Als Schrikker alles van te voren geweten had, was hij er misschien niet aan begonnen. Maar, ook al vraagt hij zich wel eens af waarvoor het allemaal heeft gediend en of het zo nodig moest voor de maatschappij, voor hemzelf was het een heilig moeten.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

1. 50-jarig huwelijk Schrikker - Ten Napel. Goud en brons. 1938. ø 65. Vz. dubbelportret naar links en randschrift (T C ten Napel 16 II A J Schrikker 1888 1938). Kz. niet van Schrikker (tekst: deze penning werd geslagen ter eere van het gouden huwelijksfeest Amsterdam 16 februari 1938). vW 1172.
2. Koningin Juliana. Brons, gegoten, 1951. ± ø 640. Eenzijdig. Kop naar links en randschrift (Juliana koningin der Nederlanden).
3. Koningin Juliana. Brons, gegoten. 1951. ± ø 640. Eenzijdig. Kop ¾ naar links en randschrift (Juliana koningin der Nederlanden).
4. 40-jarig bestaan kunstzaal Hamdorff, Laren. Gebakken klei, geglazuurd (sommige ex. met kleur). 1953. ø 96. Eenzijdig. Kop van Jan Hamdorff naar links en randschrift (1913 1953 kunstzaal Hamdorff).

add. A. Proeven, gemaakt op de akademie. Kleimodellen vernietigd en niet afgegoten.

add. B. Aantal grote rechthoekige plaquettes, meest in opdracht gemaakt.

Signatuur

Penning nr. 1 is gesigneerd met de initialen K.S. De 3 andere zijn volledig gesigneerd (nr. 4 aan de achterzijde).

Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (VI)

samengesteld door J. Fortuyn Drooglever

181 1668 DUKATON (Z) type nr. 173b. opl. 4400 stuks. V.-, V/W. 20, D. 1038, pc. Deventer.

181 bis Idem, doch vierkante afslag en piedfort, D. 1038b. P. 7578.

182 1668 LEEUWENDAALDER (Z) type 167a; opl. ruim 20.000 stuks. V.-, V/W.-, D. 858, pc. Deventer.

xx 1669 DUKATON, vermeld door Besier. Overigens nergens beschreven of aangetroffen.

183 1669 LEEUWENDAALDER (Z) waarsch. type nr. 167; opl. 4400 stuks.V.-, V/W.-, NA.

184 1670 DUKATON (Z) waarsch. type nr. 173b; opl. slechts 600 stuks. V.-, V/W.-, NA.

185 1670 LEEUWENDAALDER (Z) waarschijnlijk type nr. 167; opl. 6300 stuks. V.-, V/W.-, NA.

1672 NOODMUNTEN (Z). Op 18 mei 1672 werd besloten het stads-zilverwerk om te munten in noodgeld, hetgeen later een tegenwaarde bleek te hebben van ruim 997 Carolusguldens. Geslagen werden vierkante zilveren platen of klippenpenningen, waarop eenzijdig een afbeelding van de stedelijke adelaar binnen een dubbele gladde rand werd gestempeld. Hieronder Ao. 1672 in een enkele rechthoek.

186 1672 DAALDER (Z) afm. 35 × 35 mm. Bergh. III-l, D. 696, W. 537/8, P. 416.

187 1672 HALVE DAALDER (Z) afm. 28 × 28 mm. B. III-2, D. 697, W. 539. P. 417.

188 1672 KWART DAALDER (Z) afm. 22 × 22 mm. B. III-3, D. 698, W. 540/1, P. 418.

189 1672 ACHTSTE DAALDER (Z) afm. 17 × 17 mm. De adelaar bevindt zich in een enkele gladde rand en hieronder staat 1672 in een enkele rechthoek. Bergh. III-4, W. 543/4, P. 419.

190 1682 DRIEGULDEN (Z) (resol. mag. 3-11-1682); opl. ± 8000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond wapenschild van Deventer, de adelaar naar rechts, jaartal tussen de fleurons, boven de kroon; links van het wapenschild het cijfer 3, rechts hiervan G in het veld; omschr. MO.NO.ARG.CIV: DAVENTRIAE, het geheel binnen een parelrand. Kz. staande Pallas steunend op een zuil met bijbel, met een lans waarop een vrijheidshoet in de rechterhand, het geheel binnen een parelrand.

190a Kz. omschr. HAC NITIMVR mmt. hondje – HANC TVEMVR. V. 152. 1, V/W. 38, D. 1137, NA.

190b Kz. omschr. HAC NITIMVR- HANC TVEMVR- hoed- mmt. hondje. V.-, V/W.-, P. 7580, W. 523.

190b bis Idem, doch piedfort, D. 1137a, P. 7581.

190c Kz. omschr. ...TVEMVR-mmt. hondje – hoed, V.-, V/W.-, P. 7579.

191 1682 GULDEN (G) (resol. mag. 3-11-1682); opl. ± 2100 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond wapenschild van Deventer, de adelaar naar rechts, jaartal tussen de fleurons, boven de kroon. I-G in het veld. omschr. MO.NO.ARG.CIV: DAVENTRIAE mmt. hondje, het geheel binnen een parelrand. Kz. als nr. 190 met omschr. HAC NITIMVR – HANC TVEMUR. V. 152. 2, V/W. 39, P. 7582, W. 727; opm.: van deze munt zou ook een exemplaar met het jaartal 1681 voorgekomen zijn (veiling Schulman, 1953-612), deze komt niet in het muntregister voor.

192 1683 DRIEGULDEN (Z) type 190b; opl. ± 2000 stuks. V. 830, V/W. 38, P. 1973-1079.

TABEL I. (RIJDER)-SCHELLINGEN van 1683-1691. Van dit soort schellingen bestaan 4 typen en wel: type A. z.g. 'versierde' schelling met palmtakken aan weerszijden van het stadswapen. Het jaartal bevindt zich op de kz. en wordt door het mmt. hondje in 2 delen gescheiden. V. 156. 1.
type B. 'versierde' schelling met palmtakken. Het jaartal bevindt zich op de kz. ongedeeld in het omschrift achter CRESCVNT en het mmt. bevindt zich onder het paard. V.-, V/W. 52,
type C. 'versierde' schelling met palmtakken op de vz. Het jaartal bevindt zich op de vz. boven de kroon, en het mmt. op de kz. onder het paard. V.-, V/W. 52.
type D. 'onversierde' schelling zonder palmtakken om het stadswapen, op de vz. jaartal boven de kroon; mmt. hondje in het omschrift op de kz. achter CRESCVNT. V. 156. 2, V/W. 53.

193 1683 (RIJDER)SCHELLING (Z) (resol. mag. 21-6-1683) type A (zie tabel I); opl. van de nrs. 193-195 samen 15.600 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond wapenschild van Deventer, 6-S naast het wapen, dat met palmtakken is versierd. omschr. MO.NO.ARG.CIV. DAVENTRIAE. Kz. ridder te paard naar rechts, omschr. CONCORDIA. RES.PARVAE.CRESCVNT – 16 mmt. hondje. 83 V. 156. I, V/W. 51, P. 7584, W. 643.

194 1683 (RIJDER)SCHELLING (Z) (resol. mag. 21-6-1683) type B. opl. zie nr. 193.

Vz.

Kz.

Vz. als nr. 193. Kz. ridder te paard naar rechts, mmt. hondje onder het paard. omschr. CONCORDIA. RES.PARVAE.CRESCVNT; jaartal. V. nr. 851, V/W. 52, P. 7583.

195 1683 (RIJDER)SCHELLING (Z) (resol. mag. 21-6-1683) type D. opl. zie nr. 193.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond wapenschild van Deventer zonder palmtakken. 6-S naast het wapen in het veld, jaartal boven de kroon, tussen de fleurons; omschr. MO.NO.ARG.CIV. DAVENTRIAE. Kz. ridder te paard naar rechts rijdend; omschr. CONCORDIA. RES.PARVAE.CRESCVNT. mmt. hondje. V.-, V/W.-, W. 644.
opm.: 'onversierde' schellingen type D zijn overigens slechts bekend van 1686 en latere jaren. Mogelijk is dit stuk onjuist gedateerd.

196 1683 DUBBELE STUIVER (Z) (resol. mag. 21-6-1683); opl. ruim 290.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. mmt. hondje – DAVEN – TRIA – jaartal, binnen parelrand. Kz. klimmende leeuw met pijlenbundel, 2-S in het veld, het geheel binnen een parelrand.

196a Vz. mmt. hondje tussen punten V. 156. 3, V/W. 61, P. 7586/7, W. 660/1.

196b Vz. mmt. hondje tussen roosjes V.-, V/W. 61, P. 7585.

197 1684 LEEUWENDAALDER (Z) niet vermeld in muntregister en resol. mag. Vz. ridder met wapenschild van Deventer voor de voeten, gedeeltelijk binnen parelrand. omschr. MO ARG CIV IMP – BELG DAVENTRIAE. Kz. klimmende leeuw naar links binnen parelrand; omschr. CONFIDENS DNO NON MOVETVR; jaartal gesplitst door mmt. hondje. V.-, V/W. 30, D. 859, pc. Deventer.

198 1684 FLORIJN (Z); opl. ruim 460.000 stuks.

Vz.

Vz. gekroond onversierd wapenschild van Deventer, in het veld 28-ST naast het wapen. omschr. FLOR : ARG : CIV : DAVENTRIAE mmt.

hondje en jaartal. Kz. gekroonde dubbele adelaar. omschr. LEOP : IGN : D : G : ELEC : ROM : IMP : SEM : AVG.

198a Kz. zonder binnenrand. V. 154. 1, V/W. 48 D. 1111, P. 7591, W. 740/1/2/3.

198b Kz. adelaar binnen gladde rand. v. Gelder diss. blz. 110., P. 7588/9.

198c Kz. omschr. ...AVGV, overigens als nr. 198b. V.-, V/W.-, P. 7590.

199 1684 (RIJDER) SCHELLING (Z) type B (zie tabel I) opl. van nrs. 199 en 200 tezamen 31.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 194 V. 851, V/W. 52, P. 7593.

200 1684 (RIJDER) SCHELLING (Z) type C. opl. zie nr. 199.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond stadswapenschild van Deventer, versierd met palmtakken. 6-S in het veld, naast het wapen, jaartal boven de kroon, omschr. MO NO ARG CIV DAVENTRIAE. Kz. ridder te paard naar rechts rijden, mmt. hondje onder het paard. omschr. CONCORDIA. RES. PARVAE. CRESCVNT. V. 851a, V/W 52, P. 7592.

TABEL II DAALDERS VAN 1685-1691.
Van deze daalders bestaan tenminste 5 typen, die de volgende verschillen vertonen:
type I: op de kz. bevindt zich geen wapenschild voor de ridder. V. 151. 1, V/W. 36. Bij de andere typen bevindt zich het wapenschild van Deventer voor het rechterbeen van de ridder op de kz.
type II: waardeaanduiding op kz, naast de ridder in het veld V. 152. 2, V/W. 35.
type III: waardeaanduiding bevindt zich op de vz. onder het wapen. Op de kz. houdt de ridder een recht zwaard in de rechterhand. V.-, V/W.-.
type IV: als type III, maar de ridder houdt een gebogen zwaard in de rechterhand. V. 151. 3, V/W. 34.
type V: als type III, maar op beide zijden bevindt zich een waardeaanduiding: zowel onder het wapen op de vz. als in het veld op de kz. V. 825, V/W. 37.

201 1685 DAALDER (Z) type I (zie tabel II) opl. nrs. 201/2/3 samen ruim 387.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. twee leeuwen houden het gekroonde wapenschild van Deventer, omschr. MO : NO : ARG : CIV : – DAVENTRIAE. Kz. staande ridder met opgeheven zwaard, mmt. hondje tussen de benen. 30-ST in het veld ter weerszijden van de ridder; omschr. AVXILIANTE - DEO rozet jaartal rozet. V. 151. 1, V/W. 36, D. 1091, P. 7594.

201 bis Idem, doch piedfort, D. 1091a, P. 7596.

202 1685 DAALDER (Z) type II (zie tabel II); opl. zie nr. 201. Vz. als nr. 201, kz. staande ridder met opgeheven zwaard en gekroond wapenschild van Deventer voor het rechterbeen. 30 ' ST in het veld, aan weerszijden van de ridder. omschr. AVXILIANTE mmt. hondje DEO rozet jaartal rozet V. 151.2, V/W. 35, D. 1092, W. 709, 710.

203 1685 DAALDER (Z) type III; opl. zie nr. 201. Vz. als nr. 201 (type I), maar met waardeaanduiding onder het wapen. Kz. als nr. 202 (type II) maar zonder waardeaanduiding. V.-, V/W-, v. Gelder diss. blz. 117, NA.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis

AZOREN:
25 Escudos 1980; koper-nikkel; ø 28,5 mm; 11 gram; oplage 768.000.
100 Escudos 1980; koper-nikkel; ø 34 mm; 16,5 gram; oplage 270.000.
Herdenkingsmunten op het verkrijgen van autonomie, die speciaal voor verzamelaars in oplagen van 40.000 van elk nog in zilver geslagen zijn (925/1000). (Afb. 1)

afb. 1

BOTSWANA: 2 Thebe 1981; aluminium-koper-tin; ø 17 mm; 1,75 gram; oplage 10 miljoen.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt in het kader van het programma van de F.A.O. (Afb. 2)

afb. 2

BRAZILIE:
10 Cruzeiros 1980; staal; ø 23,9 mm; 5,32 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt. (Afb. 3)

afb. 3

BULGARIJE:
5 Stotinki 1981; aluminium-brons; ø22 mm; 3gram.
Het betreft hier eveneens een nieuwe circulatiemunt (Afb. 4)

afb. 4

DUITSLAND - BONDSREPUBLIEK:
5 Mark 1981; magnimat; ø 29 mm; 10 gram.
Herdenkingsmunt op de 150-jarige sterfdag van Carl Reichsfreiherr vom Stein. (Afb. 5)

afb. 5

GHANA:
50 Pesewas 1979; aluminium-koper-tin; ø 32 mm; 12,5 gram. Oplage 40 miljoen.
F.A.O.-munt, die eerst dit jaar in circulatie werd gebracht. (Afb. 6)

afb. 6

HONGARIJE:
100 Forint 1981; nikkel; ø 28 mm; 8,83 gram.
Nieuwe F.A.O.-munt, bestemd voor circulatie. (Afb. 7)

afb. 7

IRAN: 1 Rial 1981; staal; ø 20 mm; gewicht nog niet bekend.
Nieuwe circulatiemunt met op de voorzijde een moskee. (Afb. 8)

afb. 8

KOREA:
100 Won 1981; koper-nikkel; ø 30 mm; 12,1 gram.
1000 Won 1981; koper-nikkel; ø 33 mm; 17,2 gram.
20000 Won 1981; zilver 900/1000; ø 35 mm.
Herdenkingsmunten op de eerste verjaardag van de Vijfde Republiek, waarvan alleen het zilverstuk niet voor de circulatie bestemd is. (Afb. 9 en 10)

afb. 9

afb. 10

OOSTENRIJK:
500 Schilling 1981; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram. Oplage 1.115.000 stuks.
Herdenkingsmunt op '200 Jahre Toleranzpatent Evangelische Kirche in Oesterreich' ofwel op de wetgeving van 13 oktober 1781, die de geloofsvrijheid regelde en die de voordien vanwege hun geloof achtergestelde burgers de mogelijkheid gaf zich maatschappelijk en sociaal te ontplooien. De afbeelding is naar de van officiële zijde vrijgegeven tekening. (Afb. 11)

afb. 11

500 Schilling 1981; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram. Oplage 1.115.000 stuks.
Herdenkingsmunt op de 100-jarige geboortedag van Otto Bauer (1881-1938), sociaal-democraat en Oostenrijks minister van Buitenlandse Zaken aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. (Afb. 12)

afb. 12

SINT HELENA:
25 Pence 1981; koper-nikkel; ø 38,6 mm; 28 gram.
Herdenkingsmunt op het huwelijk van prins Charles en lady Diana op 29 juli 1981. (Afb. 13)

afb. 13

SRI LANKA:
2 Rupees 1980; koper-nikkel; ø 28,5 mm; 8,25 gram. Oplage 5 miljoen stuks.
Het betreft hier wederom een F.A.O.-munt voor de circulatie. (Afb. 14)

afb. 14

URUGUAY:
10 Pesos 1980; koper-nikkel; ø 28 mm; 10 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt uit een serie, waarvan de stukken van 1 en 5 Pesos in 'De Beeldenaar' vijfde jaargang no. 6 (nov./dec. 1981) op pagina 247 al beschreven werden. (Afb. 15)

afb. 15

boekbespreking

Klaus Sommer, Die Medaillen des Königlich Preussischen Hof-Medailleurs Daniel Friedrich Loos und seines Ateliers. Monographien zur Numismatik und Ordenskunde Band 2, Biblio Verlag, Osnabrück 1981, 233 blz., DM 240.—.

Met de komst van Daniel Friedrich Loos naar Berlijn, waar hij in 1768 stempelsnijder werd aan de Alte Münze, begon een periode van grote bloei voor de penningkunst in Pruisen. Tot aan zijn dood op 83-jarige leeftijd in 1819 heeft hij de meeste belangrijke politieke gebeurtenissen in dat land en enkele andere Duitse staten op penningen herdacht. Daarnaast maakte hij veel portretpenningen ter ere van vooraanstaande personen, en officiële erepenningen in opdracht van de Pruisische koning en andere Duitse vorsten. Belangrijk is ook de reeks gelegenheidspenninkjes, die geschonken konden worden aan vrienden, moeders of verloofden, verdienstelijk huispersoneel, schoolkinderen, etc., als uiting van dank en als aanmoediging om zich nog meer in te spannen. Zijn oudste zoon Friedrich Wilhelm hielp hem bij het stempelsnijden tot diens dood, enkele jaren voor die van zijn vader. Zijn tweede zoon, Gottfried Bernhard, bracht het tot waardijn-generaal van de Munt, en richtte de Berliner Medaillen Münze op, waar een aantal medailleurs voor hem werkte. Deze penningfabriek is, later onder andere namen, in stand gebleven tot in de veertiger jaren van de 20e eeuw.
Waarschijnlijk heeft de omvang van de produktie van het atelier van Loos numismatici tot nu toe ervan weerhouden om deze systematisch te beschrijven. Het is dan ook zeer verdienstelijk van Klaus Sommer dat hij dit werk ter hand heeft genomen, d.w.z. voor de periode van de werkzaamheid van de stichter van het bedrijf, Daniel Friedrich Loos, tussen 1770 en 1819. Hij heeft daarvoor openbare en particuliere verzamelingen aangeschreven en bezocht, en vele veilingcatalogi en verkooplijsten doorgenomen. Een zeer belangrijke bron waren de verkoopcatalogi van het bedrijf zelf, die ca. 1803, 1820 en 1830 uitkwamen.
Ruim 300 verschillende penningen zijn ingedeeld in 3 rubrieken, nl. chronologisch gerangschikte herdenkingspenningen, naar thema geordende gelegenheids- en whistpenningen, en tenslotte erepenningen, weer in chronologische volgorde. De door Loos gemaakte muntstempels zijn hier niet opgenomen, maar worden wel hier en daar in het tekstgedeelte besproken.
De auteur geeft een beschrijving van voor- en keerzijde, zonder in te gaan op de betekenis van de symboliek, die overigens vaak duidelijk is uit het onderwerp of de tekst. Latijnse teksten worden niet vertaald. Wel worden biografische bijzonderheden meegedeeld, voor zover bekend, over afgebeelde personen, en een korte aanduiding van de achtergrond van historische onderwerpen. Ook wordt steeds aangegeven, welke ridderorden op de penningen te zien zijn, een veel voorkomend verschijnsel bij de hooggeplaatste personen die op deze Pruisische penningen herdacht worden.
Slechts enkele penningen konden niet in natura achterhaald worden, maar de andere zijn alle afgebeeld. Steeds wordt één verblijfplaats genoemd. Een drietal penningen heeft direct betrekking op Nederland, nl. nr. A 18, de capitulatie van Amsterdam voor de Pruisische troepen in 1787, nr. A 30, huwelijk van de erfprins met de dochter van koning Friedrich Wilhelm II in 1791, en nr. A 160, het overlijden van de gravin Von Ross in 1814.
Daniel Loos werkte in een antikiserende stijl, zeer fijn gedetailleerd, die op ons vaak een monotone indruk maakt, omdat hij steeds weer dezelfde personificaties en attributen gebruikte. In een uitstekende inleiding, waarin Sommer het leven en het werk van Loos uitvoerig behandelt, geeft hij o.a. voorbeelden van Romeinse en Griekse munten die aan Loos tot voorbeeld gediend hebben. Hij was een zeer kundig vakman, die de uiterste zorg aan zijn stempels en het afslaan daarvan besteedde. In tegenstelling tot de meeste stempelsnijders was hij goed op de hoogte van de technische details van het muntbedrijf. Hij heeft dan ook verscheidene verbeteringen in de Munt kunnen doorvoeren. Hij had de toestemming van de autoriteiten om voor eigen rekening penningen te maken, op de machines van de Munt, deels in opdracht van anderen, deels als privéonderneming. Wel moest hij zijn zilver van de Munt kopen voor een hogere prijs dan hij op de vrije markt betaald zou hebben, zodat de munt er belang bij had dat hij zoveel mogelijk penningen verkocht. Aangezien deze door de tijd-

F. A. de Favrat Jacquier de Bernay, Pruisisch Generaal, erepenning van zijn regiment bij zijn dood, 1804.

genoten zeer gewaardeerd werden, en er vooral voor de gelegenheidspenningen veel belangstelling was, was de privéwerkzaamheid van Loos voor de Munt een profijtelijke zaak. Hij had agenten in veel Duitse steden, en ook in het buitenland, en adverteerde in kranten.
De meeste penningen zijn alleen met LOOS gesigneerd, waardoor het moeilijk is uit te maken welke penningen door Loos Sr., welke door zijn oudste zoon, en welke door andere medewerkers, vooral Johann Veit Döll, zijn gemaakt. Soms ook werkten verschillende medailleurs mee aan dezelfde penning. Uit de bedrijfscatalogi is soms duidelijk, wie de stempelsnijder geweest is.
Het boek is zeer verzorgd uitgevoerd, met veel illustraties, ook in het tekstgedeelte. Het bevat een uitvoerige lijst van gebruikte bronnen en literatuur, een register van de op- en omschriften op de gelegenheidspenningen, en een personen-, plaatsen- en onderwerpenregister. Met een voorstudie voor dit boek, gepubliceerd in het Numismatisches Nachrichtenblatt van 1978, won de auteur de Eligiusprijs van het Verband der Deutschen Münzvereine. Deze veel uitvoeriger versie is een belangrijk handboek geworden dat een gebied bestrijkt dat tot nu toe moeilijk toegankelijk was voor verzamelaars.

G. van der Meer

Aansporing tot vlijt, ca. 1800.

D. R. Sear: Roman coins and their values. 3rd ed. 1981. Seaby, London, Prijs £10.—.

Met veel genoegen kondigen wij de verschijning aan van de 3de, herziene druk van het bekende werk van Sear over de Romeinse muntslag. Het boek bevat een uitgebreide en zeer overzichtelijk samengestelde catalogus waarin ruim 4300 Romeinse munten worden beschreven, daterende van 269 v. Chr. tot 476 na Chr., met prijsopgaven. Beschouwingen over de voorstellingen op de keerzijden en een aantal numismatische gegevens zijn eveneens opgenomen. Bovendien bevat het boek van elke muntheer een korte levensbeschouwing, en in vele gevallen een overzicht van zijn titels. De vermelde prijzen komen ongeveer overeen met hetgeen thans hier te lande gevraagd wordt. De schrijver merkt op dat sinds 1974 de prijzen weliswaar geleidelijk zijn gestegen, maar minder dan in het begin van de zeventiger jaren het geval was. Door het veelvuldig gebruik van metaaldetectors wordt, althans in Engeland, het aanbod van Romeinse munten dermate vergroot, dat de, eveneens door deze wijze van opsporing veroorzaakte, vergrote belangstelling in deze munten vrijwel geen gevolgen heeft voor het prijspeil.
Het keurig uitgegeven en betrekkelijk goedkope boek kan als een 'must' voor iedereen met belangstelling voor Romeinse munten worden beschouwd, en het zal ongetwijfeld een ruime belangstelling genieten.

J.F.D.

mededelingen

Zojuist verschenen:

50 Romeinse Keizersmunten

Antieke munten komen meer in de belangstelling, ook al omdat er vele tot de betaalbare stukken behoren. Voor beginnende verzamelaars is 50 Romeinse Keizersmunten een praktisch boekje. De samensteller, B. Jansen, vertelt ook, dat vele keizersmunten in Nederland in de grond gevonden zijn, zoals onlangs nog bij Dorregast.

Er zijn in het boekje vijftig keizers beschreven en bij elke keizer is duidelijk een type munt afgebeeld.
Wat op Romeinse munten staat is verklaard, Latijnse omschriften zijn vertaald en de diverse Romeinse muntsoorten zijn beschreven. De beginneling is aardig wegwijs als hij dit boekje heeft gelezen.

De uitgever is Coinselling te Hoogeveen. De prijs is *f* 12,50 afgehaald; *f* 15,— bij toezending. Het is verkrijgbaar bij de Stichting Numismatica 1977, Noordsingel 112 te Rotterdam, gironummer 3812118 en bij muntzaken.

Oprichting Eerste Nederlandse Muntverzamelaars Vereniging

De eerste Nederlandse Muntverzamelaars Vereniging wordt opgericht om de belangen van de muntverzamelaars te bundelen. Doel is het propaganda maken voor het verzamelen, het geven van voorlichting, bezoek aan musea met interessante kollekties, het houden van lezingen.

Men wil de verzamelaar en vooral de beginnende verzamelaar wegwijs maken in de enorme hoeveelheid van munten, het kaf van het koren scheiden en meerdere wegen aangeven om te verzamelen.

Juist in deze tijd van de teruglopende economie kan muntverzamelen niet alleen een boeiende hobby zijn, maar ook een betaalbare hobby.

Toekomstplannen zijn ook het bezoeken van buitenlandse musea en numismatische evenementen.

Ieder die zich aangetrokken voelt om tot de vereniging te behoren, kan zich schriftelijk opgeven bij de volgende adressen:
- Stichting Numismatica 1977,
  p/a Noordsingel 112,
  3032 BH ROTTERDAM
- Mevr. Wil de Kreuk,
  Kastanjestraat 7,
  2565 HJ DEN HAAG

verenigings nieuws

ADRESSEN
Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde
Secr.: Zeestraat 71 B, 2518 AA 's-Gravenhage
Tel. 070-469702

Vereniging voor Penningkunst
Secr.: v.d. Meijstraat 1, 1815 GP Alkmaar
Tel. 072-120041; Giro 96820

NUMISMATISCHE KRINGEN
Lijst van secretariaten, dagen en plaatsen van de maandelijkse bijeenkomsten.
N.B.: Alle bijeenkomsten beginnen om 20 uur en vinden plaats van september tot mei, tenzij anders vermeld.

AMSTERDAM
Secr.: Julianakade 70, 1972 PN IJmuiden
Tel. 02250-18682
Bijeenk.: 2de woensdag, op Keizersgracht 448

BLOEMBOLLENSTREEK
Secr.: v. Speykstraat 46, 2161 VL Lisse
Tel.: 02521-12035
Bijeenk.: 2de dinsdag in Het Trefpunt, Schoolstraat 11, Lisse

BRABANT
Secr.: Zilvermeeuwlaan 23, 5613 CL Eindhoven
Tel.: 040-439520
Bijeenk.: 2de donderdag in het Jeroen Boschhuis, Hinthamerstraat 74, 's Hertogenbosch

BREDA – DE BARONIE
Secr.: Overakkerstraat 187, 4834 XL Breda
Tel.: 076-613935
Bijeenk.: 3de donderdag in gemeenschapshuis Doornbos, Abdijstraat 26, Breda

DE DRIE PROVINCIËN
Secr.: Burg. Raymakerslaan 109, 5361 KD Grave
Tel.: 08860-1793
Bijeenk.: 2de of 3de dinsdag in Hotel de Hampoort, Grave

DE DUBBELE DUKAAT
Secr.: Laan van Rapijnen 5, 3461 GH Linschoten
Tel.: 03480-15866

GRONINGEN
Secr.: Hertenlaan 69, 9751 GC Haren/Gr.
Tel.: 050-345086
Bijeenk.: 3de vrijdag in Trefkoel, Zonnelaan 30, Groningen

DEN HAAG
Secr.: Zeestraat 71^{B}, 2518 AA Den Haag
Tel.: 070-469702
Bijeenk.: laatste woensdag of donderdag, Zeestraat 71^{B}

HAARLEMMERMEER
Contactadres: Zwanenwater 35,
2152 BL Nieuw-Vennep
Tel.: 02526-86171
Bijeenk.: 1ste maandag in Ontmoetingscentrum Nieuw Vennep, Gelevinkstraat 38 om 19.30 uur

HOOGEVEEN
Secr.: Middenweg 51, 7906 LK Hoogeveen
Tel.: 05280-65582
Bijeenk.: 2de woensdag om 19.30 uur in cultureel centrum De Tamboer, Hoofdstraat 17, Hoogeveen

KAMPEN
Secretaris: L. J. de Maar, Burg. van Engelenweg 17, 8271 AK IJsselmuiden
Bijeenk.: 2de maandag in café-rest. 'De Buitenwacht'

KENNEMERLAND
Secr.: Verspronckweg 147, 2023 BE Haarlem
Tel.: 023-261169
Bijeenk.: 3de dinsdag in Buurtcentrum Noord, Reggestraat 21, Haarlem-Noord

HET LAND VAN RAVESTEIN
Contactadres: Postbus 7, 5370 AA Ravestein
Tel.: 08867-1514
Bijeenk.: 1ste maandag in De Schouw, Brabantplein te Uden

LIMBURG
Secr.: Hondstraat 5, 6211 WH Maastricht
Tel.: 043-15119

NOORDOOSTPOLDER
Secr.: Drostlaan 86, 8303 EE Emmeloord
Tel.: 05270-8693
Bijeenk.: laatste dinsdag in het Geref. Centrum te Emmeloord

OOST-NEDERLAND
Secr.: Deventerweg 164, 7203 AT Zutphen
Tel.: 05750-13256
Bijeenk.: laatste dinsdag in 'De Klok' te Dieren

ROTTERDAM
Secr.: Mijnbouwstraat 2, 2628 RW Delft
Tel.: 015-567238
Bijeenk.: 1ste dinsdag, Rudolf Mees Inst., Ammanplein 2-4, Rotterdam

TWENTE
Secr.: Postbus 1204, 7500 BE Enschede
Tel.: 05423-1221
Bijeenk.: 2de donderdag in zaal 3, Vrijhof, Technische Hogeschool Twente te Enschede om 19.30 uur

UTRECHT
Secr.: Tolakkerweg 177, 3738 JL Maartensdijk (Utrecht)
Tel.: 03461-1890
Bijeenk.: 4de woensdag in 's Rijks Munt, Leidseweg om 19.30 uur

ZEELAND
Secr.: Breeweg 40, 4335 AR Middelburg
Tel.: 01180-26294
Bijeenk.: 2de donderdag in 'De Schakel', Bachten Steene 14, Middelburg om 19.30 uur

ZWOLLE
Secr.: Irenestraat 1, 8019 XC Zwolle
Tel.: 05200-11443
Bijeenk.: 3de maandag in gebouw Assendorp, Hortensiusstraat

Vele gegevens uit deze lijst ontvingen wij van Ir J. Koning te Delden, bestuurslid Kon. Ned. Genootschap voor munt- en penningkunde, waarvoor wij hem onze beste dank betuigen.

Numismatische kringen

Zwolle
Programma 1982:
18 januari: Veiling van eigen munten (eventueel met verloting).
22 februari: Ruilavond.
15 maart: Spreker (onderwerp nog onbekend).
19 april: Muntenveiling door een handelaar.
17 mei: Ruilavond met verloting.

Vereniging voor Penningkunst

Penning 1981. Jet Schepp.
Deze penning zal in de eerste maanden van 1982 voor verzending gereed zijn.
Penning 1982-1. Wien Cobbenhagen.
In de volgende Beeldenaar hoopt het Bestuur hierover nadere gegevens te kunnen doen.
Tegelijkertijd met de Convocatie voor de Algemene Ledenvergadering zal aan alle leden een inlegvel voor de catalogus van de Verenigingspenningen gestuurd worden, waarop afbeeldingen van de penningen 1973-1 t/m 1980-2.

M. Kemper-Koel

Prijslijst per 1 februari 1982

In verband met de sterk gestegen kosten sedert de vorige verhoging 1 maart 1978, ziet het bestuur zich genoodzaakt, de prijzen van de door de Vereniging uitgegeven penningen te verhogen. Met het uitkomen van deze lijst vervallen alle vorige prijsopgaven.
Onderstaande prijzen gelden tot nader aankondiging, terwijl tussentijdse prijswijzigingen voorbehouden blijven.
Penningen van onderstaande lijst worden – uitsluitend aan leden en op voorwaarde, dat deze penningen niet in de handel gebracht zullen worden – geleverd tegen genoemde bedragen, vermeerderd met de kosten van toezending.
Betaling kan geschieden na ontvangst van de bij de aflevering bijgesloten nota en wordt dan gaarne per omgaande tegemoet gezien, met vermelding van het nota nummer.
Bestellingen s.v.p. uitsluitend te zenden aan:
Mevr. M. Kemper-Koel, Iepenlaan 8
1741 TE Schagen - Tel. 02240-13626.
Hoewel zoveel mogelijk geprobeerd wordt, van al de onderstaande penningen enkele exemplaren in voorraad te houden, kan het natuurlijk voorkomen, dat een penning tijdelijk is uitverkocht. Wij vragen er bij voorbaat begrip voor, dat er soms enige tijd gemoeid is met het aanvullen van de voorraad.

PENNINGEN:
De penningen, waar niet anders vermeld, zijn van brons.

M. = Messing
S. = Staal
SG. = Slingergietpenning
Z. = Zilver
G. = Gietpenning
VG. = Vacuumgietpenning
K. = Roodkoper

1926-1	Drieportret Kon. Fam.	J. J. van Goor	41 mm		ƒ 21,—
1926-2	Kol. Instituut	J. J. van Goor	60 mm		ƒ 22,50
1927-1	Prinses Juliana	Toon Dupuis k.z. J. J. van Goor	60 mm		ƒ 22,50
1927-2	Schoonheid in Sport	Jaap Kaas	41 mm		ƒ 16,50
1928-1	Koning Willem I	Huib Luns	59 mm		ƒ 28,—
1928-2	Verbinding Nederl. Indië	H. J. Etienne	41 mm		ƒ 21,—
1929-1	Radio Holland-Indië	D. Wolbers	60 mm		ƒ 28,—
1929-2	Johan Maurits van Nassau	Chr. van der Hoef	60 mm		ƒ 22,50
1930-1	Artis	Tjipke Visser	60 mm		ƒ 28,—
1930-2	Droogmaking Zuiderzee	Gijs Jacob v.d. Hof	60 mm		ƒ 28,—
1931-1	J. C. J. van Speyk	J. J. van Goor	60 mm		ƒ 28,—
1931-2	Vrede	Dirk Bus	60 mm		ƒ 28,—
1932-1	Ath. Illustre A'dam	L. H. Sondaar	60 mm		ƒ 22,50
1932-2	Dr. Joh. Wagenaar	Grada Rueb	60 mm		ƒ 22,50
1933-1	Lucas van Leyden	Gerrit Jan v.d. Veen	60 mm		ƒ 28,—
1933-2	Landbouw in Ned. Indië	H. A. v.d. Eijnde	60 mm		ƒ 28,—
1934-1	Lucht en Water	Leendert Bolle	60 mm		ƒ 22,50
1934-2	Dr. H. P. Berlage	Nel Klaassen	60 mm		ƒ 22,50
1935-1	Mr. P. W. A. Cort v.d. Linden	Theo van Reijn	60 mm		ƒ 22,50
1935-2	Lodewijk van Deyssel	L. P. J. Braat	60 mm		ƒ 22,50
1936-1	Erasmus	B. Ingenhousz	60 mm		ƒ 22,50
1936-2	Toon Dupuis	Jeanne Wichers	60 mm		ƒ 22,50
1937-1	Jhr. Mr. B. C. de Jonge	O. L. Wenckebach	60 mm		ƒ 22,50
1937-2	Jhr. Dr. J. Loudon	Toon Dupuis	60 mm		ƒ 22,50
1938-1	Reg. jub. Kon. Wilhelmina	Mari Andriessen	60 mm		ƒ 22,50
1938-2	Buziau	Marian Gobius	60 mm		ƒ 22,50
1939-1	Eeuwfeest Nederl. Spoorwegen	Fr. van Hall	60 mm		ƒ 22,50
1939-2	Geestelijke Herbewapening	F. Hoevenagel	60 mm		ƒ 28,—
1940-1	Marnix van St. Aldegonde	H. M. Wezelaar	60 mm		ƒ 22,50
1940-2	Opbouw	Han Richters	60 mm		ƒ 22,50
1941-1	Admiraal Corn. Tromp	Albert Termote	60 mm		ƒ 28,—
1942-1	Maastunnel Rotterdam	M. Kutterink	70 mm		ƒ 32,50
1943-1	Dr. P. C. Boutens	C. Franzen-Heslenfeld	60 mm		ƒ 22,50
1944-1	Willem Barents	Han Rehm	60 mm		ƒ 28,—
1945-1	Herkregen Vrijheid	W. Valk	65 mm		ƒ 27,50
1946-1	Bombardement Rotterdam	C. van Kralingen	60 mm		ƒ 28,—
1947-1	P.C. Hooft	Joop Hekman	50 mm		ƒ 25,—
1947-2	Fier en Ongebroken	Titus Leeser	60 mm		ƒ 28,—
1948-1	Reg. jub. Kon. Wilhelmina	Louise Metz	60 mm	G.	ƒ 90,—
1948-2	Inhuldiging Kon. Juliana	Joop Hekman	60 mm		ƒ 22,50
1949-1	Jan Luyken	Bram Roch	65 mm	G.	ƒ 90,—
1949-2	Hulde Sold. in Indonesië	G. Brinkgreve	60 mm		ƒ 22,50
1950-1	Reis van Pr. Bernhard n/d West	Pol Dom	60 mm		ƒ 22,50
1950-2	Jub. Ver. voor Penningkunst	J. B. Gutterswijk kz. H. Wetselaar	60 mm		ƒ 28,—
1951-1	Dr. W. Drees	Albert Termote	75 mm	G.	ƒ 92,50
1952-1	Prinses Beatrix	A. C. Blok	60 mm		ƒ 22,50
1952-2	Prof. Jan Bronner	V. P. S. Esser	88 mm	G.	ƒ 110,—

1953-1	H. Roland Holst-v.d. Schalk	Maarten Pauw	76 mm	G.	ƒ 92,50
1954-1	Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland	O. L. Wenckebach	60 mm		ƒ 28,—
1955-1	10 jaar Bevrijding	J. Ph. L. Petri	81 mm	G.	ƒ 85,—
1956-1	John Rädecker	Han Rädecker	83 mm	G.	ƒ 112,50
1957-1	Het Huis Europa	Paul Grégoire	74 mm	G.	ƒ 105,—
1957-2	Jan Sluyters	Theresia v.d. Pant	61 mm	G.	ƒ 105,—
1958-1	Deltaplan	Fred Carasso	61 mm		ƒ 28,—
1959-1	Carnaval	Niel Steenbergen	60 mm		ƒ 28,—
1959-2	Witte Cornelisz. de With	C. van Kralingen	65 mm		ƒ 30,—
1960-1	Multatuli-Max Havelaar	Auke Hettema	63 mm	G.	ƒ 87,50
1960-2	50 jaar Heemschut	G. Brinkgreve	60 mm		ƒ 28,—
1961-1	Jan Pietersz. Sweelinck	Louise Metz	65 mm		ƒ 56,—
1962-1	Geboortepenning	Christina Nijland	55 mm		ƒ 28,—
1962-2	G. H. Breitner	Wilfried Put	70 mm	G.	ƒ 90,—
1963-1	Frank Lloyd Wright	Eric Claus	80 mm	G.	ƒ 95,—
1964-1	Shakespeare	V. P. S. Esser	55 mm	G.	ƒ 80,—
1964-2	Ruimtevaart	Jan Snoeck	49 mm		ƒ 28,—
1965-1	Hendrick de Keyser	Frank Letterie	63 mm	G.	ƒ 87,50
1966-1	150 Jaar Kon. Penningkabinet	Eric Claus	74 mm	G.	ƒ 91,—
1967-1	Ruiter te Paard	Arthur Spronken	40 mm	G.	ƒ 67,50
1967-2	Leda en de Zwaan	Fred Carasso	55 mm	G.	ƒ 82,50
1968-1	Israël 1948-1968	Theresia v. d. Pant	76 mm		ƒ 47,50
1968-2	Herd. Begin 80-Jarige Oorlog	H. J. J. Dannenburg	61 mm	G.	ƒ 80,—
1969-1	Zomer	Ruth Brouwer	64 mm	G.	ƒ 80,—
1970-1	150 Jaar Electr.-Ampère	Renze Hettema	60 mm		ƒ 22,50
1970-2	Word wat gij zijt	Floyd T. DeWitt	50 mm	G.	ƒ 82,50
1971-1	Hoekig-Rond	Fried. C. J. Wevers	60 mm	S.	ƒ 28,—
1972-1	Dr. Maria Montessori	Nynke Jelles-Schepers	80 mm	G.	ƒ 107,50
1972-2	Herder met schapen	Christl Seth-Höfner	63 mm	G.	ƒ 82,50
1973-1	Vondelparkslaper	J. H. Jorna	70 mm	G.	ƒ 70,—
1974-1	Le couple	Fons Bemelmans	75 mm	G.	ƒ 70,—
1974-2	Leidse Universiteit	Ek van Zanten	70 mm		ƒ 37,50
1975-1	Jubileumpenning	Paul Grégoire	29 mm	Z. SG.	ƒ 35,—
1975-1 +	Jubileumpenning + boek	Paul Grégoire	29 mm	Z. SG.	ƒ 55,—
1976-1	Alice in Wonderland	Marianne Letterie	105 mm	M. G.	ƒ 60,—
1976-2	Naaktstrand	Guus Hellegers	70 mm		ƒ 37,50
1977-1	Zonder titel	Ger Zijlstra	75 mm	VG.	ƒ 25,—
1978-1	Linnaeus	Chr. Nijland	65 mm	M. G.	ƒ 45,—
1978-2	Brecht	Geer Steyn	60 mm	G.	ƒ 57,50
1979-1	200 jaar Teyler's Stichting	Fr. Weinberg	58 mm	G.	ƒ 57,50
1979-EX	Vredespenning	Niel Steenbergen	95 mm	G.	ƒ 125,—
1980-1	Vierkant met cirkel in hoek	Lysbeth Teding v. Berkhout	60 mm	K.	ƒ 75,—
1980-2	A bird in the hand is worth two in the bush	Theo van de Vathorst	60 mm	G.	ƒ 57,50

Van de 1000 genummerde exemplaren van de Jubileumuitgave over het slingergieten, met het zilveren penninkje is nog een restant verkrijgbaar. Hiervan komt geen herdruk.
De catalogus van Verenigingspenningen is voor zover nog voorradig, verkrijgbaar à ƒ 3,50.

Tevens is nog steeds verkrijgbaar:
Een boekje 'Penningkunst Nu', uitgegeven september 1975, verkrijgbaar à ƒ 3,50 met o.a. van gietmodel tot penning en een opgave van medailleurs met enige personalia en gegevens betreffende hun penningen met diverse afbeeldingen.
Een bronzen Huwelijkspenning van Niel Steenbergen 50 mm à ƒ 12,50 (ook voor niet leden).
Per stel 10 verschillende fotokaarten van Verenigingspenningen à ƒ 2,50.

Als je historische munten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

Willem 1 - hierboven afgebeeld - was een vermaard Oranjevorst in de jaren 1813-1840. Gedurende zijn regering werden o.a. gouden tientjes geslagen. Zeldzame, maar ook minder kostbare. Van Lanschot heeft dit historisch geld in huis. Uit genoemde periode. Maar ook gouden en zilveren munten uit de middeleeuwen en zelfs uit het jaar 800.

Historisch geld verzamelen is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de Goud- en Muntenafdeling bij Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

NEDERLAND-AMERIKA 200 JAAR BICENTENNIAL HERDENKINGSPENNING

Beschrijving van de penning:

VOORZIJDE:
De portretten van John Adams en Pieter Johan van Berckel, resp. de eerste Amerikaanse Gezant in Nederland, later tweede president van de V.S. en de eerste Nederlandse vertegenwoordiger in de V.S. ofwel 'Minister-Plenipotentiaris van den Staat der Nederlanden bij de Staten van Noord-Amerika', *zoals dat toen genoemd werd.*
Als achtergrond, binnen het randschrift met de beide namen, de latijnse tekst: 'Faustissimae Foedere lunctae' – door een allesgoeds belovend verbond verenigd. Een tekst, ontleend aan een van de opschriften welke voorkwamen op prenten en penningen die destijds ter gelegenheid van het verdrag werden vervaardigd.

KEERZIJDE:
Het officiële bicentennial-vignet ontworpen door Gert Dumbar met daaroverheen o.m. een afbeelding van het linieschip 'De Overijssel' aan boord waarvan Mr. P. J. van Berckel zich naar zijn nieuwe post in de V.S. begaf. Het schip wordt begeleid door drie andere schepen, t.w. het linieschip 'De Erfprins', het fregat 'De Briel' en de brigantijn 'De Windhond'.
Deze schepen symboliseren tevens de wederzijdse overzeese handel tussen beide landen, een van de belangrijkste resultaten van het verdrag welke Nederland maakte tot natie die het langst vriendschappelijke betrekkingen met de V.S. onderhoudt.

De penning, die door de **Koninklijke Begeer te Voorschoten** geslagen wordt, is tot stand gekomen in samenwerking met het **interdepartementaal overleg** met *dank aan Prof. Dr. J. W. Schulte* Nordholt voor zijn adviezen op historisch gebied.

Een gedeelte van de opbrengst wordt bestemd voor het **West Indisch huis**, het geboortehuis van New-York. Immers in de compagniezaal van het W.I. huis is het besluit genomen om Nieuw-Amsterdam – het latere New York – te stichten. Een unieke penning voor verzamelaars.

Bedrijven en organisaties kunnen in het kader van de Bicentennial de penningen gebruiken bij de ontvangst van Amerikanen in Nederland of om aan relaties in Amerika kado te doen. Het ontwerp is van de kunstenaar Willem Vis uit Hazerswoude, die reeds vele fraaie modelés op zijn naam heeft staan.

Prijzen voor meer dan 25 stuks op *aanvraag. Koninklijke Begeer* 01717-4500.

De penningen worden geslagen in.

Code	Omschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
RAG	21,6 krt. goud	**22,5 mm**	ca. 7 gram	*f* **630,–**
RBZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**22,5 mm**	ca. 6,5 gram	*f* **60,–**
RCZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**50 mm**	ca. 60 gram	*f* **175,–**
RDZ	geoxydeerd verzilverd brons	**50 mm**		*f* **47,50**
REZ	gepatineerd brons	**50 mm**		*f* **40,–**

De penningen worden geleverd in een kunststof etuitje.
De prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.

PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overmaking of storting op **Gironummer 81233 t.n.v. 200 jaar Nederland-Amerika**, Postbus 5, 2250 AA VOORSCHOTEN onder vermelding van de codenummers, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

SPECIALE HERDENKINGSMUNT 500 JAAR DEVENTER OEVERVERBINDING

In mei 1982 zal Deventer het feit herdenken dat deze stad sinds 500 jaar een oeververbinding heeft. Dit historische feit zal o.a. worden gevierd met de Deventer Brugfeesten en de uitgave van een unieke herdenkingsmunt door de Stichting Samenwerkings Orgaan Deventer Ondernemers Verenigingen.

Zeer zeldzaam
De voorzijde van deze munt is een kopie van een oude, oorspronkelijk *in zilver uitgevoerde, stuiver die in 1481 in Deventer* is geslagen. De munt toont de Deventer arend, met in zijn klauwen het wapenschild van de stad en dat van het Oversticht. Vandaar ook de waarschijnlijke naam van dit muntstukje: Stichtse Stuiver, het opschrift luidt: MONE' NOVA D' DAVENTRIA, hetgeen 'nieuw geld van Deventer' betekent.

Voor verzamelaars is de Stichtse Stuiver een interessant object, doordat deze munt bijzonder zeldzaam is. Vermoedelijk zijn de Gemeentemusea van Deventer en het Koninklijke Munt- en Penningkabinet in Den Haag de enige bezitters van exemplaren van deze munt.
*Op de keerzijde van deze herden*kingsmunt staat het officiële embleem van de Deventer Brugfeesten.

Kode	Inhoud	Prijs
NGA	**1 gouden** *stuiver in plastic etui*	*f* 395,–
NZB	**1 zilveren** stuiver in plastic etui	*f* 42,50
NGM	**1 gouden** en **1 messing** stuiver in plastic etui	*f* 397,50
NZM	**1 zilveren** en **1 messing** stuiver in plastic etui	*f* 45,–
NAC	**1 gouden, 1 zilveren** en **1 messing** stuiver in luxe cassette	*f* 450,–

WIJZE VAN BESTELLEN:
Stort het verschuldigde bedrag op **gironr. 83733** of **bankrekeningnr. 15.50.76.000**, t.n.v. **Deventer Brugfeesten**, Voorschoten, met vermelding van kode(s), gewenste aantallen en afleveringsadres. Levertijd ca. 4 tot 8 weken.
Prijswijzigingen voorbehouden. Alle vermelde prijzen zijn inkl. 18% BTW. Voor nadere inlichtingen Deventer Brugfeesten, Postbus 5, 2250 AA Voorschoten.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws
maart/april 1982
6e jaargang no. 2

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

1016 GD Amsterdam
Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
J. P. A. van der Vin
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.
Voor België:
Slavenburg's Bank, Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk/Uitgevers b.v.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Van de redactie 39
De in Nederland voorkomende sceatta's 40
Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (VII) 52
Fries Munt- en Penningkabinet bijzonder verrijkt 55
Nederlandse makers van penningen 21 Maarten Pauw 61
Nieuwe uitgaven – Muntennieuws 73
Mededelingen 74
Agenda 76
Verenigingsnieuws 76

Van de redactie

Een afscheid en een welkom

In de afgelopen maanden zijn er enkele veranderingen doorgevoerd in de samenstelling van de redactie. In het colophon van het vorige nummer was daar al iets van te zien. Inmiddels is de reorganisatie voltooid.
De heer J. Fortuijn Droogleever nam afscheid als redacteur. Oorspronkelijk werkte hij als redacteur mee aan de Florijn; na de fusie met de Geuzenpenning werd hij redacteur van ons blad. Hij verzorgde de rubriek mededelingen van de kringen, schreef regelmatig boekbesprekingen en leverde tevens een aantal artikelen over de munten van de Overijsselse steden Deventer, Kampen en Zwolle. Tevens nam hij de samenstelling van het laatste register voor zijn rekening.
De heer W. K. de Bruijn wilde om redenen van gezondheid zijn werkzaamheden in de redactie wat verminderen. Hij heeft nu de plaats van de heer Fortuijn Droogleever ingenomen en blijft voor een aantal zaken actief binnen de redactie. Zijn plaats in de eindredactie werd ingenomen door de heer N. Arkesteijn. De Vereniging voor Penningkunst zorgde voor een versterking van de redactie door twee redacteuren te leveren. Prof. J. van Wessem neemt de plaats in van A. Hettema en de heer Frank Letterie heeft zich bereid verklaard eveneens in de redactie zitting te nemen. Zij hebben al een aantal ideeën om de inhoud van ons blad nog gevarieerder en beter te maken.
Ik wil graag op deze plaats de geheel of ten dele scheidende redacteuren hartelijk danken voor hun grote inzet en voor de prettige samenwerking in de afgelopen jaren. De nieuwe redacteuren heet ik tegelijkertijd van harte welkom.

J. P. A. van der Vin

De in Nederland voorkomende sceatta's

door W. Op den Velde

INHOUD:

1e deel

Voorwoord 40
Inleiding 40
Het ontstaan van de sceatta 41
Stijlinvloeden 42
De ontwikkeling van de sceatta in Engeland .. 43
De ontwikkeling van de sceatta in Friesland .. 45
Indelingen van de sceatta's 46
Technische aspekten 46
Sceattavondsten in Nederland 47

Literatuur 50

Over eenige te Domburg gevonden merkwaardige munten

De Angelsaksische sceattas behooren tot de eigenaardigste munten, die ooit zijn vervaardigd. In tegenstelling met de gelijktijdig in omloop geweest zijnde Frankische gouden trientes, zijn zij meestal zonder eenig leesbaar omschrift, maar vol afwisseling wat typen aangaat, nu eens blijk gevende van kunstzin en smaak, dan weer zóó ruw en barbaarsch, dat men er met den besten wil met zekerheid niets uit kan maken. De meeste sceattas zijn dan ook omgeven door een waas van geheimzinnigheid, die er de aantrekkelijkheid van verhoogt en het een genot maakt ze te bestudeeren.

uit: M. G. A. de Man,
Jaarboek voor Munt- en Penningkunde
1926

Voorwoord

De inleidende zinnen van het artikel van de befaamde Zeeuwse numismate Marie de Man zijn nu, ruim 50 jaar later, nog volledig actueel.
In de vorige eeuw werden de sceatta's door verschillende onderzoekers systematisch beschreven en gecatalogiseerd. Wij dienen hier in het bijzonder de namen van onze landgenoten Rethaan Macaré, Dirks en van der Chijs te noemen.
Vanaf 1935 hebben vooral Engelse numismaten, zoals Sutherland, Hill, Rigold en Metcalf, met grote inzet het onderzoek van de sceatta's voortgezet, waarbij baanbrekende nieuwe inzichten werden verkregen. Zo werd duidelijk dat de sceatta weliswaar in Engeland tot ontwikkeling kwam, maar dat de meeste thans nog bewaarde exemplaren van Nederlandse herkomst en makelij zijn.
Over de plaats van aanmunting, de datering en onderlinge verwantschappen van de vele typen hebben interessante studies het licht gezien.
In de Nederlandstalige numismatische literatuur ontbreekt een recent systematisch overzicht van de geleidelijk aan omvangrijk geworden kennis over de sceatta's. De schrijver hoopt met dit artikel enigszins in deze leemte te voorzien.

Veel dank ben ik verschuldigd aan diegenen die mij hebben geholpen bij het tot stand komen van de tekst. Heel veel praktische hulp, adviezen en aanmoediging verleende de staf van het Koninklijk Penningkabinet in Den Haag, in het bijzonder de Heren A. Pol en J. P. A. van der Vin. De heer W. J. de Boone te Garderen verschafte mij bijzonder interessante documentatie, in het bijzonder over muntvondsten, en hij stelde mij in de gelegenheid een nog niet gepubliceerd manuscript van hemzelf over de sceatta's te gebruiken. De Heer J. Schulman te Amsterdam was zo vriendelijk het concept kritisch te willen lezen. Over een aantal vraagstukken heb ik met D. M. Metcalf te Oxford gecorrespondeerd, die mij steeds per kerende post uitvoerig en gedetailleerd informeerde. De Heer P. Brouwers ben ik erkentelijk voor het vervaardigen van de foto's die op de platen te zien zijn.

Inleiding

Het gebied van het latere Nederland was reeds 20.000 jaar v. Chr. bewoond, althans de hoger gelegen streken. Na circa 600 v. Chr. werd ook een deel van het lagere land bevolkt door Germaanse stammen, waarvan de Friezen de meeste invloed kregen. Omstreeks het begin van de jaartelling strekte 'Friesland' zich uit over het gehele gebied boven de grote rivieren en hoorde ook Zeeland daarbij. Tot aan de oude Rijnloop vestigden de Romeinen vanaf 12 v. Chr. hun gezag en hun beschaving. Er kwam een levendige handel tussen 'Friesland' en de onder Romeins bestuur staande gebieden tot ontwikkeling. Vele Friese jongemannen werden in de Romeinse legers ingelijfd. Toch was er weinig vermenging van de Romeinse en Friese culturen.
Omstreeks 260 na Chr. trokken de Franken vanuit Duitsland ons land binnen en vestigden zich in het gebied van de Schelde, Waal en midden-Brabant. Aanvankelijk werden de Franken door de Romeinen op hun grondgebied getolereerd, later werden er overeenkomsten gesloten waarbij de Franken op zich namen een gedeelte van de grens tegen andere invallende stammen te verdedigen. Geleidelijk aan breidden de Franken hun invloed naar het zuiden uit. Zij traden meer en meer op als de erfgenamen van de Romeinen. Kort na 400 trokken de Romeinen zich van de Rijn verder naar het

zuiden terug. Friese koningen en stamhoofden bleven de heerschappij in de kustlanden boven de grote rivieren uitoefenen.
In 450 begon de trek van de Angelsaksen (een federatie van verschillende Germaanse stammen uit Noordwest-Duitsland en Denemarken) naar het westen, waarbij zij zich in Friesland vestigden en ook naar Engeland doortrokken. Archeologisch onderzoek in Nederland toonde dat er een vermenging van de Angelsaksische en Friese culturen plaatsvond (Boeles 1951). Een aantal Friezen zijn waarschijnlijk ook mee naar Engeland getrokken. Omstreeks 550 is een culturele eenheid van Angelsaksen en Friezen rondom de Noordzee ontstaan, met in betekenis toenemende economische samenwerking. Door de gunstige geografische ligging was Noord-Nederland voorbestemd hiervan het handelscentrum te worden. Dorestad (gelegen aan de Lek nabij Wijk bij Duurstede) werd een belangrijk handelscentrum (Zadoks-Josephus Jitta 1961). De zuidelijk van de grote rivieren heersende Franken voelden zich minder aangetrokken tot de zee. De Friezen daarentegen waren zeevaarders, die handel dreven tot diep in Duitsland langs de Rijn, met de Scandinavische landen, Engeland en Frankrijk. Vanaf ongeveer 700 werden pogingen ondernomen om de Friezen te kerstenen, door missionarissen zoals Willibrord, Bonifatius en Ludger. Karel de Grote onderwierp uiteindelijk Friesland, en vanaf 790 maakte het deel uit van het uitgestrekte Frankische rijk.

Het ontstaan van de sceatta

Omstreeks 550, wanneer de grote volksverhuizingen achter de rug zijn, begint een periode van consolidatie. Zowel op het Europese vasteland als in Engeland ontstaat een toenemende vraag naar munten. Aanvankelijk werd vooral de gouden triens (1/3 solidus) in het betalingsverkeer gebruikt. Tegen het eind van de 7e eeuw komt aan de aanmunting van goud in de Westeuropese landen vrij plotseling een eind en wordt op grote schaal zilver voor de muntslag benut. De laatste emissies van deze gouden munten hebben zowel op het vasteland als in Engeland een zeer laag goudgehalte en bestaan in feite al uit zilver (Hill 1949/51a). Deze overgang wordt wel verklaard vanuit een economische opleving, waardoor de vraag naar munten sterk steeg terwijl de goudvoorraad onvoldoende was (Zadoks-Josephus Jitta 1961). Maar er bestaan ook andere theorieën over de omschakeling van goud op zilver (zie voor een overzicht Bautier 1971).
Er komen omstreeks 680 zilveren muntjes in omloop met een gewicht van ongeveer 1,2 gram, die men thans algemeen aanduidt onder de naam sceatta (uit te spreken als 'sjatta'). Deze sceatta's werden in Engeland en Nederland geslagen. Het zijn kleine, dikke zilverstukjes met een opvallend geprononceerd reliëf. Zij dragen bij uitzondering leesbare opschriften, in Latijnse letters of runentekens. Wij zien er vaak sterk gestileerde voorstellingen op, zoals een portret of een dierenfiguur.

BMC Mercia type 3

BMC type 23e

BMC type 45

BMC type 60

Binnen één bepaald sceatta-type kan aanzienlijke variatie optreden, met vaak een vloeiende overgang naar andere types.

BMC type 32a

BMC type 33

BMC type 33

BMC type 33

Opvallend is de geleidelijke degeneratie van de voorstellingen, wanneer een bepaald type langdurig wordt aangemunt.

BMC type 27b

BMC type 27b

BMC type 27b

BMC type 27b

Stijlinvloeden

De monetaire ontwikkelingen in Engeland volgen die in Frankrijk. Na een periode waarin de gouden Merovingische triens (= tremissis = tiers de sou) domineerde werd omstreeks 675 in Frankrijk overgegaan op zilveren munten van ongeveer 1,2 gram, de Merovingische penningen (= denarius = denier), die door vroegere verzamelaars wel saiga's werden genoemd (Lafaurie 1969). In tegenstelling tot de in Engeland en Friesland geslagen sceatta's dragen de zilveren Merovingische penningen meestal wel goed leesbare opschriften. Vaak wordt een monetarius genoemd, en de plaats van vervaardiging.

Au
De Belfort 3375

Gouden Merovingische triens, circa 650.
Vz.: PARISIVS CIVI Parijs.
Kz.: + ARNOALDVS MON Arnoaldus, een muntmeester.

De Belfort 6096

Zilveren Merovingische penning, circa 700.
Vz.: ....RACO CIVIT Camaraco (Kamerijk).
Kz.: LANDEBERT Landebertus (muntmeester).

Doordat in zeer veel plaatsen en streken in het Frankische rijk eigen munten geslagen werden is het aantal typen enorm groot (Engel en Serrure 1891). Van de belangrijke vondst te Bais (Frankrijk), die 401 van deze zilveren penningen bevatte, wordt vermeld dat er maar liefst 321 verschillende typen in voorkwamen (Prou en Bougenot 1907). Een speciaal probleem vormen de Merovingische muntjes met een goed leesbare plaatsaanduiding, die echter niet tot een thans bekende stad of streek zijn te herleiden. Dit betreft ongeveer 15% van het totale aantal typen (Lafaurie 1969). Veel van de latere Merovingische penningen zijn zeer primitief uitgevoerd en ruw afgewerkt. Hieronder een viertal voorbeelden, uit Nederlandse muntvondsten.

De Belfort 2714
Marseille

De Belfort 2981
Metz

De Belfort 3857
Rouen

De Belfort 5680
onzeker

Wanneer omstreeks 630 bij de in Engeland gevestigde Angelsaksen een eigen muntslag ontstaat ontwikkelen zij een kenmerkende stijl. Waarschijnlijk werden de eerste Angelsaksische munten door goud- en zilversmeden vervaardigd. Die beschikten immers over de gereedschappen en kennis om edelmetaal te verwerken. Niet uitgesloten is dat uit het Merovingische rijk afkomstige muntmeesters in Engeland hebben gewerkt (Sutherland 1942).
Voor de voorstellingen op hun munten grepen de Angelsaksen terug op het geld uit de Romeinse tijd (Engel en Serrure 1891, Hill 1949/51b). Waarschijnlijk waren deze Romeinse munten als voorbeeld beschikbaar in de vorm van sieraden, en niet als circulerend geld. Er ligt een periode van ruim twee eeuwen tussen het tijdstip van aanmunting van de prototypen en het begin van de Angelsaksische muntslag. In Engelse vondsten treft men regelmatig tot sieraad verwerkte gouden Romeinse munten aan.

Au
Romeinse solidus van Magnus Maximus circa 380

Thrymsa met zeer laag goudgehalte
BMC type 1, circa 680

Keerzijde van een gouden Romeinse munt

Sceatta
BMC type 7

De versieringen op hangers en fibulae uit de Angelsaksische tijd tonen overeenkomsten met de voorstellingen op de munten (Baldwin Brown 1915, Hill 1949/51b). Dit is niet verwonderlijk, wanneer wij aannemen dat de edelsmeden tevens munten maakten (Morehart 1970).

Gouden hanger
7e eeuw, Kent

Sceatta
BMC type 48, Engeland

Bronzen fibula
gevonden te Rhenen

Sceatta
BMC type 31, Friesland

Verder is er beïnvloeding door de eigentijdse machtige buren in het huidige Frankrijk, waar reeds een omvangrijke muntslag tot ontwikkeling was gekomen.

Au
De Belfort 1300
triens van Cahors

BMC type 27
sceatta

De zilveren Merovingische penningen, die in gewicht met de sceatta's overeenkomen, hebben ook in Engeland gecirculeerd. Keary (1887) heeft er zelfs enkele – zoals BMC type 24, geslagen in Auxerre – in de British Museum Catalogue onder de sceatta's opgenomen (Hill 1953).

BMC type 24

Later, wanneer de Angelsaksische muntslag in betekenis is toegenomen, wordt de beïnvloeding wederzijds, waarvan hieronder twee voorbeelden.

BMC type 38
geslagen in of
nabij Londen

De Belfort 6697
zilveren penning van
onbekende Franse munt

Niet in BMC
Van der Chijs VI-83
sceatta gevonden
bij Domburg

De Belfort 3787
Merovingische penning
geslagen te Reims

De ontwikkeling van de sceatta in Engeland

Voordat de Romeinen zich in Engeland vestigden werd dit land bewoond door Kelten, die over een eigen muntstelsel beschikten, naar Grieks/Romeins voorbeeld. Tijdens de Romeinse bezetting van Engeland (80-410) was het Romeinse monetaire systeem overheersend. Na het terugtrekken van de Romeinen uit Engeland (ca. 410) liep de economische en bestuurlijke orde sterk terug. Munten werden in die chaotische periode veel minder belangrijk dan onder het Romeinse bestuur (Brooke 1976). Men spreekt in de Engelse geschiedenis wel van de duistere eeuwen (ca. 450 tot 575), waarin edelmetaal nauwelijks meer in circulatie was omdat het werd opgepot. In de sporadische muntvondsten uit de duistere eeuwen treft men in stukken geknipt Romeins kopergeld aan, naast zeer ruw uitgevoerde imitaties van koperen Romeinse munten, de zogenaamde 'barbaarse radiati', van uiterst laag gewicht. Onder deze 'radiati' treft men exemplaren aan die al aan de latere sceatta's doen denken.

De zeven belangrijkste Koninkrijken in Engeland omstreeks 700, de z.g. heptarchie.

Omstreeks 600 begint een economische opleving, nadat de Angelsaksen grote delen van Engeland hebben veroverd en er weer handel met het vasteland van Europa ontstaat. Er vormen zich tal van Angelsaksische rijkjes, waarvan de voornaamste aangeduid worden als de heptarchie. Vanuit Italië en Ierland worden de nog heidense Angelsaksen tot het Christendom bekeerd.

Ook de contacten met Frankrijk moeten frekwent zijn geweest. Er zijn Engelse muntvondsten uit deze periode die gouden munten van Franse herkomst bevatten. Vanaf ongeveer 630 ontstaat een plaatselijke aanmunting van goud, meest imitaties van Romeinse, Byzantijnse en Merovingische voorbeelden, de thrymsa's (met het gewicht van 1/3 solidus, dus gelijk aan de Merovingische triens).

thrymsa's

De aanmunting van thrymsa's duurde slechts kort, van ca. 630 tot 660, waarna de series zilveren sceatta's beginnen (Brooke 1976, Metcalf 1974a).

BMC type 1

De sceatta BMC type 1, ca. 680 geslagen, behoort eigenlijk nog tot de voorgaande periode, die van de gouden thrymsa's. De laatste emissies van dit type hadden een sterke stapsgewijze verlaging van het goudgehalte (Sutherland 1942, Hill 1949/51b).

BMC Mercia type 1

BMC Mercia type 1 draagt op de keerzijde het opschrift ᛈᚪᛞᚪ (PADA). De experts verschillen van mening of Pada een muntmeester was, of dat hiermee koning Peada van Mercia, die regeerde van 655 tot 657, wordt bedoeld (Sutherland 1942, Hill 1949/51b). Deze munt valt in de periode 675-685 en behoort tot de vroegste sceatta's.
Rigold (1960 en 1966) heeft in belangrijke mate bijgedragen aan onze kennis over de sceatta's.

Een kritische beschouwing met aanvullingen op het werk van Rigold is te vinden bij Metcalf (1966b). Rigold toonde aan dat aanvankelijk in Engeland slechts een beperkt aantal sceatta-typen werd geslagen, die hij de drie 'primary series' noemt, in de periode vanaf 675. Dit werd gevolgd door veel gevarieerder reeksen, merendeels afleidingen van de primaire series. Tot de primaire series van Rigold behoren de uit Kent afkomstige BMC typen 2a en 27, en het bovengenoemde type met het runenopschrift PADA (BMC Mercia type 1).

BMC type 2a
ca. 695-725

BMC type 27a
ca. 695-725

Enkele sceatta's afgeleid van Rigold's primaire serie B (BMC type 27) zijn:

BMC type 3a
ca. 700-730

BMC type 32a
ca. 700-750

Omstreeks 720 eindigt de primaire fase. In de secundaire fase ontstaat een grote verscheidenheid aan typen, terwijl het zilvergehalte steeds lager wordt (Metcalf 1974a). Deze sceatta's tonen een rijke verscheidenheid aan soms groteske dierfiguren en stilistische voorstellingen. Bij het vervaardigen van de stempels hield men zich niet strak aan het voorbeeld, maar dit werd steeds vrijer nagevolgd en gewijzigd. Deze munten zijn in de periode van 720 tot 770? te plaatsen (Hill 1952/54).

BMC type 36

BMC type 47

BMC type 52

BMC type 71

Deze latere sceatta's hebben meestal een laag zilvergehalte, waardoor deze muntjes gemakkelijk aangetast worden door corrosie en slijtage, wat herkenning van het type kan bemoeilijken. Zo is het door Van der Chijs (1866) op plaat VI-68 afgebeelde exemplaar een sceatta van BMC type 42.

van der Chijs VI-68 *BMC type 42*

Tot de secundaire fase van de sceatta's behoort ook de zogenaamde Londen-groep. Het basistype van deze groep toont op de voorzijde een kop naar rechts met het opschrift LVNDONIA (of

BMC type 12

een verbastering zoals VJNDONИ:), op de keerzijde een staande figuur in een bootje (BMC type 12). Dit is de enige sceatta met een leesbare aanduiding van de plaats van vervaardiging. Er zijn veel afleidingen en verwanten van BMC type 12, die allemaal in of nabij Londen zijn geslagen (Hill 1949/51c). Meestal op de voorzijde een kop naar rechts, op de keerzijde één of twee staande figuren die kruisen of andere zaken, zoals planten of een vogel, vasthouden.

BMC type 15b variant *BMC type 19/18 zie foto 13*

sceatta's uit de Londen-groep

Vanaf ongeveer 750 gaan de grotere zilveren penningen van Kent en Mercia de geldcirculatie in Engeland beheersen. Het is moeilijk om aan te geven wanneer de aanmunting van sceatta's tot een eind kwam. Men mag aannemen dat dit in de periode van 750 tot 780 gebeurde (Metcalf 1974a). Alleen in het Koninkrijk Northumbria wordt de produktie van voornamelijk uit koper bestaande sceatta's nog langere tijd voortgezet, deze in grote aantallen geslagen muntjes noemt men ook wel styca's (Brooke 1976).

Koperen styca Northumbria *Zilveren penning Mercia*

De ontwikkeling van de sceatta in Friesland

In het tijdperk van de sceatta's (680-790) onderhielden Friesland en Engeland nauwe handelsbetrekkingen. De aanwezigheid van Engelse sceatta's in muntvondsten uit Nederland, en omgekeerd, getuigt daarvan.

BMC Mercia type 4 *BMC type 20/18*

gevonden op het strand van Domburg

Omstreeks 700 ging men ook in Friesland zelf over tot de produktie van sceatta's. Eerst werden Engelse typen min of meer slaafs gecopieerd (Hill 1954, 1958).

BMC type 3a Engels prototype *BMC type 3a Friese navolging*

BMC type 27 Engels *BMC type 27 Friese imitatie*

Ook BMC type 37, dat Rigold (1966) dateert tussen 710 en 730, en dat volgens Metcalf (1966b) uit Mercia stamt, werd in aanzienlijke hoeveelheden in Friesland aangemunt.

BMC type 37

ca. 710-730

Geleidelijk aan werden eigen stijlkenmerken van de in Friesland geslagen sceatta's zichtbaar (Hill 1954). De Engelse sceatta's tonen een zorgvuldige, nette stijl, die te onderscheiden is van het grovere, meer mannelijk aandoende werk van de Friese stempelsnijders.

BMC type 5 *BMC type 10*

Sceatta's met 'Friese' stijlkenmerken

Op hun beurt werden deze typen weer in Engeland geïmporteerd en daar nagevolgd. Tenslotte komt een vrijwel onafhankelijke en omvangrijke Friese produktie van sceatta's met originele voorstellingen tot stand, waarvan het 'Wodan'/monster type (BMC type 31) het bekendste voorbeeld is.

BMC type 31

Vanaf ca. 730 nemen de regelmatige invallen van Frankische legertjes in Friesland, onder de energieke aanvoering van Karel Martel, in intensiteit toe. Omstreeks 790 zijn de Noordelijke kuststreken helemaal ingelijfd bij het Karolingische rijk. Dit bracht ook de invoering van het Karolingische geldstelsel met zich mee. De laatste Friese sceatta's zullen tussen 770 en 790 zijn aangemunt.

Karolingische zilveren penning van Karel de Grote, ca. 800

Indelingen van de sceatta's

Er zijn in de loop der jaren diverse indelingen van de sceatta's opgesteld. De meest uitgebreide is die van Keary (1887) in de British Museum Catalogue, afgekort tot BMC. De Angelsaksische munten worden hierin per Koninkrijk beschreven, maar de meeste sceatta's zijn door het ontbreken van opschriften niet aan een bepaald Koninkrijk toe te schrijven. Keary begint met deze muntjes in het hoofdstuk 'Coins of uncertain date', daarna volgt 'Coins of the Kings of Mercia', waaronder ook enkele sceatta's. De rangschikking van Keary is vrij willekeurig en op sommige punten aanvechtbaar, maar zijn catalogus is tot op heden het meest gedetailleerde naslagwerk gebleven. Het heeft veel aan waarde gewonnen doordat Hill (1953) er een aanvulling op gegeven heeft, waarin nieuwe typen worden beschreven, waarbij hij de nummering van Keary heeft voortgezet. Men kent thans 76 typen, plus 5 typen van het Koninkrijk Mercia, en een flink aantal varianten en mengtypen.

Bij het onderzoek van sceatta's zijn vindplaatsen van groot belang. Helaas geeft Keary, zoals meestal in de vorige eeuw, geen vindplaatsen op. Dolley en Strudwick (1955/57) hebben de vondstgegevens van de door Keary beschreven munten, voor zover nog te achterhalen, gepubliceerd.

Een andere, grovere indeling werd opgesteld door Brooke in 1932 (verbeterde uitgave 1976). Deze nummering wordt vaak aangehouden in Engelse veilingcatalogi en prijslijsten. In het belangrijke artikel van Sutherland (1942) wordt een classificatie van de sceatta's in 7 hoofdgroepen gegeven. Rigold (1977) heeft onlangs een nieuwe classificatie van de Engelse sceatta's opgesteld, voortbouwend op zijn concept van series in plaats van typen (vergelijk Rigold 1960). Hierbij worden de series sceatta's aangeduid met hoofdletters. Deze moderne classificatie lijkt grote voordelen te bieden (zie index, 2e deel).

Veel afbeeldingen van sceatta's zijn te vinden in de grote serie publikaties over Engelse munten in belangrijke collecties 'Sylloge of Coins of the British Isles' van diverse auteurs, uitgegeven door Spink & Son Ltd te Londen.

Ook in het lijvige, uit 5 delen bestaande werk van De Belfort (1892/94) over de Merovingische munten staan veel sceatta's afgebeeld (nrs. 5776 tot 5861). Goede tekeningen van in Nederland gevonden sceatta's zijn te vinden bij Dirks (1860) en in het deel van Van der Chijs over 'De munten der Frankische en Duitsch-Nederlandsche Vorsten' (1866). Uit deze laatst genoemde werken is het merendeel van de afbeeldingen in dit artikel overgenomen.

Technische aspekten

Beeld op een pilaar van de kerk van St. Georges de Bocherr, Normandië

Plaatsing van een voorgevormd en op gewicht gebracht muntplaatje tussen twee gegraveerde ijzeren of koperen stempels, gevolgd door één of meerdere hamerslagen, was de techniek waarmee in de oudheid en middeleeuwen munten werden vervaardigd. Het gegraveerde oppervlak van de stempels was bij de sceatta's groter dan de diame-

ter van het muntplaatje, zodat slechts een deel van de stempel op de sceatta werd overgebracht (De Man 1904). Er zijn aanwijzingen dat de stempels soms vierkant waren, zodat voor- en achterzijde van bepaalde sceatta-typen niet in een willekeurige stand ten opzichte van elkaar staan (Hill 1977). De onderstempel gaat veel langer mee, omdat de bovenstempel de direkte kracht van de hamerslag opvangt (Berghaus 1979).
Het voor de sceatta's gebruikte zilver zal afkomstig geweest zijn van zilveren voorwerpen, munten uit de Romeinse tijd en de zilvermijnen in Engeland en Frankrijk (Zadoks-Josephus Jitta 1961). Bij metaal-analyse blijken sceatta's hoofdzakelijk uit zilver te bestaan, zij bevatten verder ongeveer 1% goud en 1% lood. Het goud zal wel uit het gebruikte metaalerts afkomstig zijn, en is geen opzettelijke toevoeging. Lood is een overblijfsel van de toegepaste zuiveringstechniek. Het zilver werd gezuiverd door verhitten van het metaal of erts met een overmaat aan lood in een poreuze kroes, het cupelleren. Daarbij oxydeerden de onedele metalen, het lood verdampte, de oxyden werden opgezogen in de wand van de poreuze kroes, waarna een glanzende metaaldruppel overbleef. Vaak werd koper, soms ook tin aan het muntmetaal toegevoegd (Metcalf en Walker 1976). Het gewicht van sceatta's varieert meestal tussen 0,9 en 1,3 gram. Binnen elke groep is er aanzienlijke variatie, zodat de gewichten weinig informatie geven over de volgorde en het tijdstip of de plaats van aanmunting.
Veel van de huidige opvattingen over de sceatta's berusten op vergelijking van vindplaatsen. Bepaalde sceatta's, zoals het 'Wodan'/monster type (BMC type 31) werden zelden in Engeland, maar overvloedig in het noordelijk deel van het Europese vasteland gevonden. Men neemt daarom aan dat dit type van Friese oorsprong is (Belaiew 1936). Een aantal vondsten bestaan overwegend uit sceatta's van éénzelfde type, met meerdere stempelkoppelingen. Gezien de geringe slijtage hebben deze sceatta's nauwelijks of niet gecirculeerd. Voorbeelden zijn de vondsten te Hallum en Franeker in Friesland en die van 756 stuks bij Barthe in Duitsland, vondsten die blijkens stijlvergelijking onderling niet verwant zijn. De sceatta's van Barthe zijn, gezien de stempelkoppelingen, verwant aan die uit de vondst bij Lutje-Saaksum in Groningen (Hill 1958). Men veronderstelt, hoewel daarvoor geen bewijs is, dat dergelijke sceatta's dicht bij de vondst-plaats zijn vervaardigd.
Het definitief vaststellen van het tijdstip en de plaats van aanmunting van de sceatta's is een enorme arbeid, waaraan men nog nauwelijks is begonnen. Dit kan pas slagen wanneer alle bekende sceatta-vondsten nauwkeurig zijn geanalyseerd, waarbij vooral exemplaren geslagen met identieke of zeer verwante stempels een sleutelpositie innemen (Metcalf 1969, Berghaus 1979). Bepaling van de metaalsamenstelling heeft zich in de afgelopen jaren ontwikkeld tot een belangrijk hulpmiddel (Metcalf 1972, 1978a).
De verzamelaar moet zich realiseren dat helaas ook de sceatta's belangstelling van vervalsers genieten. Er zijn recente vervalsingen herkend van de Friese typen BMC type 2c en 8 (Blunt en Thompson 1955/57, Metcalf 1978b) en BMC type 5 (eigen waarneming).

Pentekening uit het Utrechtse psalterium

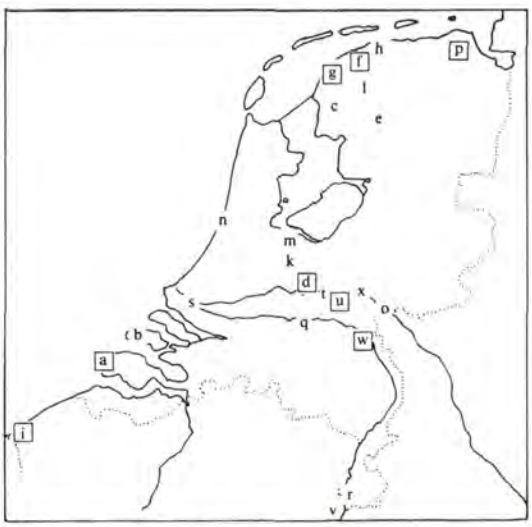

Sceatta-vondsten in Nederland
Naar schatting zijn er ruim 2000 sceatta's in de loop der jaren in Nederland gevonden (ruim 1700 uit vondsten, ongeveer 300 exemplaren zonder bekende vindplaats in openbare en particuliere collecties).
Vooral het strand van Domburg heeft een rijke hoeveelheid en verscheidenheid aan munten uit de Romeinse, Merovingische en Karolingische tijd opgeleverd, waaronder meer dan 1000 sceatta's (Rethaan-Macaré 1838 en 1856, De Man 1895, 1899, 1907, 1926 en 1936). Een voor ons gelukkige omstandigheid was het gebruik in de 8e eeuw om aan overledenen in het graf enkele munten mee te geven (Rigold 1974). Door het veranderen van de kustlijn in Zeeland zijn in de voorgaande eeuwen resten van oude bouwwerken boven water gekomen en is de inhoud van meerdere graven verspreid. Dit verklaart de herkomst van de vele Domburgse munten en kleine metalen gebruiksvoorwerpen (De Man 1899).

	Plaats	Jaar	Omstandigheid	Aantal	BMC type 2c + 8	BMC type 4, 5 en 6	BMC type 10	BMC type 31	BMC type 27	Engelse typen	'Maastricht' type	'Herstal' type	Merovingische penn.
a	Domburg	1600-1900	strandvondsten	>1040	>172	>500	10	>100	10	>30	8	15	26
b	Schouwen	1967	strandvondst	2	1	–	–	–	–	1	–	–	–
c	Bolsward	ca. 1836	onbekend	?	–	1	–	1	–	–	–	–	–
d	Duurstede*	1842/48	opgravingen	23	1	12	–	2	–	3	1	3	1
	Duurstede	1976/80	Dorestad	17	–	6	–	1	–	2	3	3	2
e	Terwispel	1863	opgraving	161	–	–	–	161	–	–	–	–	–
f	Hallum	1866	in de terp	223	–	13	–	173	–	8	2	24	3
g	Franeker	1868	in de terp	410	–	± 360	–	–	–	–	4	± 36	4
h	Ferwerd	1877	in de terp	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–
i	De Panne (B)	1907	in de duinen	9	3	4	–	–	–	2	–	–	–
k	Utrecht	1934/5	opgravingen										
			Domplein	2	–	1	–	–	1	–	–	–	–
l	Oostermeer	1926	onbekend	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
m	Naarden	1927	strandvondst	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
n	Zandvoort	1928	strandvondst	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
o	Nijmegen	1952/7	grafvondst	2	–	1	–	–	–	1	–	–	–
p	Lutje-Saaksum	1917	terpvondst	27	–	27	–	–	–	–	–	–	–
q	Rossum	1962	onbekend	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
r	Maastricht	1963	opgravingen	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
s	Rotterdam	1968/69	baggerwerk										
			Botlekgebied	2	1	–	–	–	–	1	–	–	–
t	Maurik (Gld)	1976	opgravingen										
			castellum	3	1	1	–	–	–	–	–	–	1
u	Maurik/ Rijswijk (Gld)	1978/81	aan de Lek	24	–	17	–	3	–	1	1	1	1
v	Ophoven (B)	1975/7	grafvondsten	3	–	–	–	–	1	–	1	–	1
w	Escharen	1980	opgravingen	9	5	–	4	–	–	–	–	–	–
x	Wageningen	1980	grafveld	8	–	4	–	–	–	1	2	–	1

* Belaiew (1936) vermeldt 37 sceatta's gevonden te Duurstede.

Aanzienlijke hoeveelheden sceatta's zijn verder gevonden bij het afgraven van terpen in Friesland in de vorige eeuw (Boeles 1951).
In een tabel met bijbehorende kaart worden de thans bekende sceatta-vondsten in Nederland getoond. Deze gegevens zijn ontleend aan een nog niet gepubliceerd manuscript van de Heer W. J. de Boone te Garderen, waarvoor ik hem uiteraard zeer erkentelijk ben. Nadere informatie over de vondsten is te vinden in publikaties van De Man (zie boven), Dirks 1870, Boeles 1951, Hill 1955, en in de vondstenkartotheek van het Koninklijk Penningkabinet in Den Haag.
De schrijver houdt zich zeer aanbevolen voor de melding van verdere sceatta-vondsten.

Plaatsen waar sceatta's zijn gevonden
□ vondst of vondstcomplex
x losse exemplaren

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

ENGELAND

1. Gouden thrymsa (630-660)
   PRIMAIRE FASE (695-720)
   de primaire series:
2. Rigold's primaire serie A (BMC type 2a)
3. Rigold's primaire serie B (BMC type 27)
   afgeleiden van de primaire series:
4. BMC type 2b, met runen opschrift
5. BMC type 3a
6. BMC type 33, op de keerzijde een wolvenkop
7. BMC type 27
   SECUNDAIRE FASE (720-760)
8. BMC type 48, geslagen te Southampton
9. BMC type 37
10. 'Stekelvarken'/standaard type, variëteit D
11. 'Stekelvarken'/standaard type, variëteit C
12. BMC type 40
13. BMC mengtype 19/18, geslagen te Londen
14. BMC type 39, geslagen te Southampton
15. BMC type 70

FRANKRIJK

Zilveren Merovingische penningen

16. De Belfort 5805, geslagen te Rennes?
17. De Belfort 3054, geslagen te Marseille?

NEDERLAND

18. Continentale runen type (BMC type 2c)
19. 'Stekelvarken'/standaard type, late variëteit
20. 'Wodan'/monster type (BMC type 31)

De nrs. 1 t/m 8, 10 t/m 12, 14 en 15 zijn afkomstig uit de verzameling van wijlen de Heer R. C. Lockett. Zijn verzameling werd in 1955 geveild, maar tevoren gefotografeerd door The British Numismatic Society. Deze foto's werden ter beschikking gesteld door het British Museum in Londen.
Nrs. 9, 13, 19 en 20 zijn te Domburg gevonden; nrs. 16 en 17 zijn afkomstig uit de vondst te Bais (Frankrijk); deze munten bevinden zich thans in het Koninklijk Penningkabinet.
Nr. 18 werd in 1980 te Escharen opgegraven.

Opvallend is dat de meeste vindplaatsen aan het water liggen. Wanneer de vindplaatsen uitgezet worden op een kaartje dat aangeeft hoe Nederland er in de 8e eeuw moet hebben uitgezien, wordt dit nog duidelijker.

Sceatta's zullen in hoofdzaak door kooplieden gebruikt zijn, voor grote, vaak internationale handelstransacties. Het belangrijkste transportmiddel in de 8e eeuw was de scheepvaart, over de Noordzee naar Engeland, Scandinavië en Frankrijk, en landinwaarts langs de Rijn en Maas.
Handelscentra van betekenis waren in die tijd Dorestad, Domburg, en de nederzettingen rondom de thans verdwenen Middelzee in Friesland.

Nederland in de 8e eeuw, met vindplaatsen van sceatta's.

LITERATUUR

Auctie Frederik Muller & Cie, Amsterdam december *1904*, (Collectie Stephanik).
Baldwin Brown, G. 'The Arts in Early England III', London *1915*.
Bautier, R. H. 'The Economic Development of Medieval Europe', London *1971*, p. 32.
Belaiew, N.T. 'On the geographical distribution of the sceattas', Russisch met Engelse samenvatting. Seminarium Kondakovianum, 8, *1936* p. 193-219.*
Belaiew, N.T. 'On the "Dragon" series of the anglo-saxon sceattas', Journal of the British Archeological Association, *1937*, p. 35-51.
Belfort, A. de 'Description gènérale des monnaies mérovingiennes', Paris *1892/94*.
Bendixen, K. 'The first merovingian coin-treasure from Denmark', Mediaeval Scandinavia, 7, *1974*, p. 85-101.
Berghaus, P. 'Die ost-friesischen Münzfunde', Friesisches Jahrbuch, *1958*, p. 9-73.
Berghaus, P. 'Die frühmittelalterliche Numismatik als Quelle der Wirtschaftsgeschichte', in 'Geschichtswissenschaft und Archäologie', (Hrsg H. Jankuhn und R. Wenskus), Sigmaringen *1979*.
Blunt, C. E. 'Saxon coins from Southampton and Bangor', British Numismatic Journal, 27, *1952/54*, p. 256-262.
Blunt, C. E. 'The coinage of Offa' in 'Anglo-Saxon Coins', (Ed. R. H. M. Dolley), London *1961*, p. 39.
Blunt, C. E. 'The Hougham hoard of sceattas', The Numismatic Chronicle', 139, *1979*, p. 108-110.
Blunt, C. E. and Thompson, J. D. A. 'Forgery in the Anglo-saxon series', British Numismatic Journal, 28, *1955/57*, p. 18-25.
Boeles, P. C. J. A. 'Friesland tot de 11e eeuw', 's-Gravenhage *1951*, blz. 359-381.
Boone, W. J. de 'De oudste afbeeldingen van "sceattas"', Westerheem, 28, *1979*, blz. 159-167.
Brooke, G. C. 'English coins', London *1976*.
Cartier, E. 'Lettres sur l'histoire monétaire de France VII', Revue Numismatique, *1839*, p. 419.
Chijs, P. O. van der 'De munten der Frankische- en Duitsch-Nederlandsche vorsten', (Erven F. Bohn) Haarlem *1866*.
Coster, M. de 'Considerations à propos de quelques deniers inédits de Pepin le Bref et de Charlemagne', Revue de la Numismatique Belge, *1859*, p. 213-247.
Cumont, G. 'Monnaies trouvés dans les gisements côtiers de la Panne (Flandre occidentale)', Annales de la société d'Archeologie de Bruxelles, *1907*, p. 73-79.
Dirks, J. 'Les Anglo-Saxons et leurs petits deniers dits Sceattas', Revue de la Numismatique Belge, *1870*, p. 81-128, 269-320, 387-409, 521-541.
Dolley, R. H. M. en Strudwick, J. S. 'The provenances of the Anglo-saxon coins recorded in the two volumes of the British Museum Catalogue', British Numismatic Journal, 28, *1955/57* p. 26-59.
Engel, A. en Serrure, R. 'Traité de Numismatique du Moyen Age I', Paris *1891*, p. 172-186.
Gariel, E. 'Les monnaies royales de France sous le race Carolingienne II', Strasbourg 1884, p. 60-62.
Gentilhomme, P. le 'La circulation des sceattas dans la Gaule mérovingienne', Revue Numismatique, *1938*, p. 23-49.
Gentilhomme, P. le 'Mélanges de numismatique mérovingienne', Paris *1940*, p. 67-93.
Haan, F. de 'Angelsaksische munten in 1866 gevonden in Friesland', Leeuwarden *1866*.
Hatz, G. 'Fund eines Sceattas in Maschen, Kreis Harburg', Hamburger Beiträge zur Numismatik, *1960*, p. 249-253.
Hill, D. 'Die-adjustment in the Wodan-Monster series of sceattas', The Numismatic Chronicle, 137, *1977*, p. 171-172.

* Dit interessante artikel werd door de Heer J. S. de Groot te Haarlem in het Nederlands vertaald.

Hill, D. 'The "Hanover" hoard of porcupine sceatta's', The Numismatic Chronicle, 137, *1977*, p. 173-174.
Hill, P. V. 'Barbarous radiates', Imitations of third-century roman coins', Numismatic Notes and Monographs 112, New York *1949*. p. 1-44.
Hill, P. V. 'The coinage of Britain in the dark ages', British Numismatic Journal, 26, *1949/51a* p. 1-28
Hill, P. V. 'Saxon sceattas and their problems', British Numismatic Journal, 26, *1949/51b*, p. 129-155.
Hill, P. V. 'The "standard" and "London" series of Anglo-Saxon sceattas', British Numismatic Journal, 26, *1949/51c*, p. 251-279.
Hill, P. V. 'The animal, "Anglo-Merovingian", and miscellaneous series of Anglo-Saxon sceattas', British Numismatic Journal, 27, *1952/54*, p. 1-38.
Hill, P. V. 'Uncatalogued sceattas in the national and other collections', Numismatic Chronicle, *1953*, p. 92-114.
Hill, P. V. 'Anglo-saxon and Frisian sceattas in the light of Frisian hoards and site-finds', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 41, *1954*, blz. 11-17.
Hill, P. V. 'Muntvondst Lutje-Saaksum', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 42, *1955*, blz. 104-105.
Hill, P. V. 'Anglo-Frisian trade in the light of eight-century coins', Transactions of the London and Middlesex Archaeological Society, 19, *1958*, p. 1-9.
Hill, D. and Sharples, J. 'The Lutje-Saaksum hoard: a correction', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 60/61, *1973/74*, blz. 156.
Keary, C. F. and Grueber, H. A. 'Catalogue of English Coins in the British Museum, Anglo-Saxon series', London *1887*.
Lafaurie, J. 'Note', Bulletin de la Société Française de Numismatique, *1957*, p. 99-100.
Lafaurie, J. 'Monnaies d'argent mérovingiennes des VIIe et VIIIe siècles', Revue Numismatique, *1969*, p. 98-219.
Lafaurie, J. 'Numismatique: des Mérovingiens aux Carolingiens', Francia. Forschungen zur Westeuropäischen Geschichte, 2, *1975*, p. 26-28.
Man, M. G. A. de 'Sceattas anglo-saxons inédits ou peu connus', Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, 3, *1895*, blz. 117-146.
Man, M. G. A. de 'Que sait-on de la plage de Dombourg?', Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, 7, *1899*, blz. 1-61, 85-116, 153-173.
Man, M. G. A. de 'Considérations sur trois sceattas anglo-saxons identiques du cabinet numismatique de la Société frisonne à Leeuwarde', Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, 12, *1904*, blz. 119-135.
Man, M. G. A. de 'Catalogus der Numismatische verzameling van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen', Middelburg *1907*, blz. 279-288.
Man, M. G. A. de 'Over eenige te Domburg gevonden merkwaardige munten', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 13, *1926*, blz. 1-25.
Man, M. G. A. de 'De munten, tot nu toe op en in het strand bij Domburg gevonden, geven slechts bij benadering licht over de toenmalige bevolking en over den tijd, dat de kuststreken zijn bewoond geweest', Archief, uitgegeven door het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen, *1936*, blz. 1-15.
Metcalf, D. M. 'A stilistic analysis of "porcupine" sceattas', Numismatic Chronicle, *1966a*, p. 179-205.
Metcalf, D. M. 'A coinage for Mercia under Aethelbald', Cunobelin, *1966b*, p. 26-39.
Metcalf, D. M. 'A hoard of "porcupine" sceattas', The American Numismatic Society, Museum Notes, *1969*, p. 101-118.
Metcalf, D. M. 'Analysis of the metal contents of medieval coins', in 'Methods of chemical and metallurgical investigation of ancient coinage' (Ed. E. T. Hall and D. M. Metcalf), Publication of the Royal Numismatic Society, nr. 8, London *1972*, p. 383-434.
Metcalf, D. M. 'Monetary expansion and recession: interpreting the distribution patterns of seventh- and eight-century coins', in 'Coins and the Archaeologist' (Ed. J. Casey and R. Reece), British Archaeological Reports, nr. 4, *1974a*, p. 206-223.
Metcalf, D. M. 'Sceattas found at the Iron-Age Hill Fort of Walbury Camp, Berkshire', British Numismatic Journal, 44, *1974a*, p. 1-12.
Metcalf, D. M. 'Twelve notes on sceatta finds', British Numismatic Journal, 46, *1976a*, p. 1-18.
Metcalf, D. M. 'Sceattas from the territory of Hwicce', Numismatic Chronicle, *1976b*, p. 64-74.
Metcalf, D. M. 'Chemical analysis of English sceattas', British Numismatic Journal, 48, *1978a*, p. 12-19.
Metcalf, D. M. 'Another forgery of a sceat', British Numismatic Journal, 48, *1978b* p. 107.
Metcalf, D. M. and Walker, D. R. 'The "wolf" sceattas', British Numismatic Journal, 36, *1967*, p. 11-28.
Metcalf, D. M. and Walker D. R. 'Tin as a minor constituent in two sceattas from the Shakenoak excavations', Numismatic Chronicle, *1976*, p. 228-229.
Metcalf, D. M. and Hamblin, L. K. 'The composition of some Frisian sceattas', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 55, *19681*, blz. 28-45.
Metcalf, D. M., Merrick, J. M. and Hamblin, L. K. 'Studies in the composition of early medieval coins', Newcastle upon Tyne *1968*.
Morehart, M. 'Some dangers of dating sceattas by typological sequences', British Numismatic Journal, 39, *1970*, p. 1-5.
Prou, M. en Bougenot, S. 'Catalogue des deniers Mérovingiens de la Trouvaille de Bais (Ille-et-Vilaine)', Revue Numismatique, *1907*, p. 184-228, 481-514.
Rethaan-Macaré, C. A. 'Verhandeling over de bij Domburg gevondene munten', Middelburg *1838*.
Rethaan-Macaré, C. A. 'Tweede verhandeling over de bij Domburg gevondene munten', Middelburg *1856*.
Rigold, S. E. 'The two primary series of sceattas', British Numismatic Journal, 30, *1960/61*, p. 6-53.
Rigold, S. E. 'The two primary series of sceattas: addenda and corrigenda', British Numismatic Journal, 34, *1966*, p. 1-6.
Rigold, S. E. 'Coins found in Anglo-saxon burials', in "Coins and the Archaeologist" (Ed. J. Casey and R. Reece), British Archaeological Reports, nr. 4, *1974*, p. 201-205.
Rigold, S. E. 'The principal series of English sceattas', British Numismatic Journal, 47, *1977*, p. 21-30.
Rigold, S. E. and Metcalf, D. M. 'A check-list of English finds of sceattas', British Numismatic Journal, 47, *1977*, p. 31-52.
Roosens, H. 'Merovingisch grafveld te Ophoven', Archaeologia Belgica, 186, *1976*, blz. 80-84.
Sutherland, C. H. V. 'Anglo-saxon sceattas in England:

their origin, chronology and distribution'', Numismatic Chronicle, *1942*, p. 42-70.
Zadoks-Josephus Jitta, A. N. 'Een sceatta uit Zandvoort', Noordholland, 2, *1957*, blz. 196-197.
Zadoks-Josephus Jitta, A. N. 'De eerste muntslag te Duurstede', Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 48, *1961*, blz. 1-14.
Zedelius, V. 'Ein neuer Sceatta vom "Maastricht"-Typ aus dem Rheinland', Ausgrabungen im Rheinland 1979/80, Köln-Bonn *1980*, p. 159-160.

wordt vervolgd.

Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (VII)

samengesteld door J. Fortuyn Drooglever

204 1685 LEEUWENDAALDER (Z);opl. ruim 6100 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. ridder naar rechts, voor diens benen een ongekroond wapenschild waarin een klimmende leeuw binnen gladde randen. Kz. klimmende leeuw naar links binnen gladde rand; omschr. CONFIDENS. DNO. NON. MOVETVR. door mmt. hondje gesplitst jaartal.

204a Vz. omschr. MO.ARG.CIV. IMP. – BELG.DAVENTR. V.-, V/W. 31, coll. 's Rijks Munt.

204b Vz. omschr. ...DAVENTRIAE V.-, V/W. 31, NA.

204c Vz. omschr. ...DAVENTRI. Kz. jaartal verkort tot 85 en geen binnencirkels op vz. en kz. V.-, V/W.-, P. 1959-120.

204d Vz. omschr. ...DAVENTRIAE, overigens als nr. 204c. V.-, V/W.-, pc. Deventer.

205 1685 FLORIJN (Z) Opl. nrs. 205 en 206 tezamen ruim 364.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond en aan 3 zijden met palmtakken versierd vierdelig wapenschild, in de velden 1 en 4 een adelaar, in de velden 2 en 3 het wapen van het Oversticht (?); verkort jaartal boven de kroon; omschr. FLOR : ARG : CIV : – 28 – DAVENTRIAE mmt. hondje Kz. gekroonde dubbele adelaar.

205a Kz. omschr. FERDINAND: II : D : G : ROM : IM : SEM : AVg. V. 154. 2, V/W-, W. 748.

205b Kz. omschr. ...AV. V.-, V/W. 50, W. 746/7/9/51, P. 7598.

205b bis Idem, doch piedfort, P. 7599. opm. Ferdinand II was reeds in 1637 overleden!

206 1685 FLORIJN (Z) opl. zie nr. 205. Vz. vierdelig gekroond wapenschild gedeeltelijk binnen gladde of parelrand, en alleen zijdelings versierd, interpunctie enkele punten, overigens als nr. 205. Kz. gekroonde dubbele adelaar binnen gladde of parelrand.

206a Vz. parelrand. Kz. parelrand, omschr. FERDINAND.II.D.G.ROM.IM.SEM.AV.; V. 154. 3, V/W. 50, D. 1112, pc. Deventer.

206b Vz. en kz. gladde randen of binnencirkels, overigens als nr. 206a V.-, V/W.-, P. 7597 en 7601.

206c Kz. omschr. ...A, overigens als nr. 206b. V.-, V/W.-, P. 7600.

207 1685 SCHELLING (Z) type B. opl. 207 + 208 samen 364.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 194. V. nr. 851, V/W. 52, P. 7607, W. 646.

208 1685 SCHELLING (Z) type C. opl. zie nr. 207. Vz. en kz. als nr. 200. V. nr. 851a, V/W. 52, P. 7604/5/6.

208 bis Idem, doch gouden afslag. D. 1092, pc. Deventer.

209 1685 DUBBELE STUIVER (Z) type nr. 196; opl. ruim 61.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 196a. V. 156. 3, V/W. 61, coll. 's Rijks Munt te Utrecht en pc. Doetinchem.

210 1686 DRIEGULDEN (Z); opl. 7700 stuks. Vz. de adelaar in het wapenschild kijkt naar links, overigens vz. en kz. als nr. 190a. V. nr. 831., V/W. 38, P. 7608, W. 718-720.

211 1686 DAALDER (Z) type II.; opl. nrs. 211-214 ruim 147.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 202. V. nr. 824, V/W. 35, D. 1092, W. 713.

212 1686 DAALDER (Z) type IV. opl. zie nr. 211.

Vz.

Kz.

Vz. twee leeuwen houden het gekroonde wapenschild van Deventer. omschr. MO.NO.ARG.CIV. – DAVENTRIAE. Kz. gehelmde ridder met gebogen zwaard en met het wapenschild van Deventer voor het rechterbeen. Omschr. AVXILIANTE mmt. hondje – DEO : jaartal

212a Vz. waardeaanduiding onder het wapenschild. V. 151. 3, V/W. 34, D. 1098, P. 7611/2, W. 711.

212b Vz. zonder waardeaanduiding, overigens als nr. 212a. V. nr. 828a, V/W.-, NA.

212c Kz. zonder mmt. V. nr. 828b., V/W. 34, P. 7614.

213 1686 DAALDER (Z) type V.; opl. zie nr. 211. Vz.; als type IV dus als nr. 212a. Kz. als type II, dus als nr. 202 (op beide zijden waardeaanduiding).

213a Kz. met mmt. hondje V. nr. 825, V/W. 37, coll. 's Rijks Munt.

213b Kz. zonder mmt., overigens als nr 213a. V.-, V/W. 37., NA.

214 1686 DAALDER (Z) type III opl. zie nr. 211.

Vz.

Kz.

Vz. als nr. 212a.

214a. Kz. de ridder heeft een recht zwaard, overigens als nr. 212. V. nr. 826, V/W.-, P. 7610/13.

214b Kz. ridder binnen een gladde rand, overigens als nr. 214a. V. nr. 827, P. 7609, W. 712.

215 1686 FLORIJN (Z) type nr. 206; opl. 378.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 206b. V. nr. 843, V/W. 50, D. 1112, P. 7615/6, W. 752/3/4.

216 1686 GULDEN (Z) opl. staat niet vermeld in het register. Vz. adelaar in wapenschild kijkt naar links, overigens als nr. 191. Kz. als nr. 191 V. nr. 833, V/W. 39, NA.

217 1686 SCHELLING (Z) type C.; opl. nrs. 217 + 218 samen 520.000 stuks.
217a Vz. en kz. als nr. 200; V. nr. 851a, V/W. 52, P. 7618/8/21, W. 647/9.
217b Kz – RVS – overigens als 217a V- V/W- Rijksmus. Twente, Enschede 1187.

218 1686 'onversierde' SCHELLING (Z) type D.; opl. zie nr. 217.

218a. Vz. en kz. als nr. 195. V. nr. 852, V/W. 53, P. 7620/2, W. 648/50/1.

218b Als nr 218a, doch mmt. hondje kijkt naar links. V.-, V/W.-, P. 7617.
opm: in de collectie van 'de Waag' te Deventer bevindt zich onder nr. 649 een onversierde schelling van 168. (?) met het mmt. roosje of morenkop, achter CRESCVNT. Waarschijnlijk is dit een – overigens goed geslaagde – vervalsing.

219 1687 DRIEGULDEN (Z) type nr. 210, opl. 4600 stuks. Vz. en kz. als nr. 210. V. nr. 831, V/W. 39. P. 7624.

220 1687 DAALDER (Z) type IV.; opl. nrs. 220 + 221 samen ruim 325.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 212a. V. nr. 828, V/W. 37, p. 7625.

221 1687 DAALDER (Z) type V.; opl. zie nr. 220. Vz. en Kz. als nr. 213a. V.-, V/W. 37, NA.

222 1687 LEEUWENDAALDER (Z) type nr. 204; opl. ± 200.000 stuks.

222a Vz. en kz. als nr. 204c. V.-, V/W. 31, P. 1959-72.

222b Vz. ridder binnen gladde rand, overigens als nr. 222a. V.-, V/W.-, P. 1959-73.

223 1687 GULDEN (Z) type nr. 216, opl. 116.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 216. V. nr. 833, V/W. 39, P. 7626, W. 726/8/9.

223 bis Idem, doch gouden afslag, V.-, V/W- D. 1091, pc. Deventer.

224 1688 DAALDER (Z) type IV; opl. nrs. 224 + 225 samen 20.000 stuks.

224a Vz. en kz. als nr. 212a. V. nr. 828, V/W. 34, D. 1093, P. 7627, W. 714.

224a bis Idem, doch piedfort, D. 1093a, P. 7628.

224b zonder mmt. op kz. overigens als nr. 224a. V.-, V/W. 34, NA.

225 1688 DAALDER (Z) type V.; opl. zie nr. 224. Vz. en kz. als nr. 213a. V.-, V/W. 37. NA

226 1688 LEEUWENDAALDER (Z) type nr. 204; opl. ruim 146.000 stuks.

226a Vz. en kz. als nr. 204a of b. V.-, V/W. 31, NA.

226b Vz. de ridder draagt een helm zonder pluim, overigens als nr. 204a V.-, V/W.-, diss. v. Gelder blz. 185, P. 7626.

227 1688 SCHELLING (Z) type D.; opl. bijna 2.000.000 stuks! Vz. en kz. als nr. 195. V. 156. 2, V/W. 53, P. 7629/30, W. 652/3.

Fries Munt- en Penningkabinet bijzonder verrijkt

door G. Elzinga

Op 15 december 1981 nam het Bestuur van de Stichting 'Het Fries Museum' na een lange periode van voorbereiding en overleg het definitieve besluit over te gaan tot de aankoop van een zeer grote collectie Friese munten en penningen, in enige tientallen jaren bijeengebracht door de heer J. B. Westerhof te Sneek.

Met deze aankoop werd het Fries Munt- en Penningkabinet van het Fries Museum op een wel zeer bijzondere manier verrijkt, niet alleen vanwege de vele unieke stukken die zich in de collectie bevinden, maar ook door het feit dat naast het Museum zelf ook door tal van Friese overheids- en particuliere instellingen, stichtingen en personen de aankoopsom bijeen is gebracht na een speciaal daartoe gedane oproep. Ook werd zeer belangrijke steun verleend door het landelijk Prins Bernhard Fonds en het spreekt vanzelf dat het Bestuur van de Stichting voor alle ondervonden hulp bijzonder erkentelijk is. Dit moge hier met nadruk worden vermeld.

De collectie omvat naast ruim 230 munten meer dan 500 penningen, medailles, insignes en andere eretekenen. Het betreft alle stukken die nog niet aanwezig waren en die extra op hun betekenis voor het Kabinet zijn geselecteerd, waarbij de oud-directeur van het Koninklijk Penningkabinet, Prof. Dr. H. Enno van Gelder, zijn zeer gewaardeerde adviezen gaf.

De munten

Uiteraard is het niet mogelijk hier een volledige opsomming van alle stukken te geven, maar zeker vermeldenswaard zijn 34 gouden dukaten uit de jaren 1587 t/m 1650, waaronder uiterst zeldzame emissies uit bv. 1593, 1629, 1631, 1633 (niet in Delmonte), 1638 en 1650. Ook de leeuwendaalders zijn zeer sterk vertegenwoordigd: 65 stuks van 1591 t/m 1650 worden op de aanwinstenlijst vermeld, waaronder ook weer vele zeer zeldzame exemplaren. Wij noemen o.m. twee te Reiderschans in 1591 met verschillende stempels geslagen specimina en het zelden voorkomende jaartal 1643

Leeuwendaalder, Friesland, 1650

(Suppl. Delm. 852). Onder de tien halve leeuwendaalders vallen op die van 1599 op Hollandse voet (Delm. 881), 1601, 1629 (Delm. 883) en 1659. Bij

1/2 Leeuwendaalder (op Hollandse voet), 1599

de andere tot de provinciale muntreeks behorende stukken zijn van extra betekenis een halve rozenobel zonder F (Delm. 1003), een halve gouden rijder (oud type) van 1620, een florijn 1665 over 1664 met klop Friesland (Suppl. Delm. 1100), een Nederlandse rijksdaalder met MO.OR.DI enz., een gulden 1705 over 1704 (Suppl. Delm. 1183) en de zeer zeldzaam voorkomende piedfort van een oordje (z.j.).

Schelling, Sneek, 1492 (met dubbel omschrift)

Tot de niet provinciale, maar wel Friese munten behoort een in Friesland gevonden zeer fraaie 'barbaarse' solidus van Lodewijk de Vrome, terwijl wij van de eind 15e-eeuwse stedelijke munten noemen een te Bolsward geslagen (en recent ook daar gevonden) 1/4 stuiver van nog onbekend type, een halve stuiver van Franeker van 1488 en een schelling van Sneek met dubbel omschrift. Te Leeuwarden is geslagen de unieke piedfort (met zevenmaal het gewicht) van een stuiver 1505 van hertog Georg van Saksen, terwijl voor het eerst

Stuiver, Friesland, 1505, piedfort, 19,2 gram

een stuiver van Karel V, geslagen tussen 1527 en 1530 (zie Enno van Gelder in JMP 1950, p. 27-30 en De Geuzenpenning 1971, p. 2) zijn intrede in het Fries Munt- en Penningkabinet doet.
Behalve deze extra bijzonderheden zijn er nog vele andere, zoals zeldzame emissiejaren, stempel- en tekstafwijkingen, de zeer hoge kwaliteit van de meeste stukken etc., waardoor de collectie Friese munten van het Fries Munt- en Penningkabinet tot de grootste en in numismatisch opzicht thans ook tot de meest gevarieerde in het land behoort.

Nederlandse rijksdaalder, 1610

De penningen enz.

Hoewel een en ander voornamelijk uit direct op Friesland betrekking hebbende stukken bestaat, is er ook een belangrijke serie Oranje-penningen die de vanouds daarvan in het kabinet aanwezige collectie (het Kabinet is reeds in 1834 door het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde in het leven geroepen, zie de Vrije Fries 56, 1976, p. 93-115) op zeer gelukkige wijze aanvult. Van de Friese Nassau's noemen we een unieke gouden landdagpenning van Prins Willem IV uit 1735 met de signatuur van de Leeuwarder goud- en zilversmid Andele Andeles en de door het St. Lucasgilde te Veere in 1747 uitgegeven verguld-zilveren penning ter gelegenheid van zijn benoeming tot stadhouder.
Voor Koninin Wilhelmina en Prins Hendrik vervaardigde de Friese beeldhouwer Pier Pander (1864-1919) een penning toen zij in 1904 Helmond bezochten. Het aan het vorstenpaar aangeboden gouden exemplaar komt nu in het Fries Munt- en Penningkabinet, terwijl drie grote zilveren plaquettes, vervaardigd door J. C. Wienecke (1872-1945) in resp. 1916, 1919 en 1923 ter ere van Koningin Wilhelmina ook in de collectie aanwezig zijn.
Van de Friese persoonspenningen zijn twee exemplaren uit 1698 betrekking hebbende op de uit Friesland geboortige theoloog Balthasar Bekker (1634-1696), zeer zeldzaam. Het zijn een spotpenning op de bestrijders van zijn theorieën (De Vries en De Jonge, pl. X. 7) en een penning met o.m. de Staande Waarheid (Van Loon IV, 225-3). Een unicum is de gouden penning voor de Franeker industrieel Reinier Fontein uit 1904, terwijl naast nog een aantal penningen van Pier Pander er ook een tiental aanwezig is van zijn leerling F. E. Jeltsema. Verder zijn er huwelijks- en familiepenningen, bijzondere prestatie-medailles (voor sporten, ambachten etc.) en aan bekende Friese persoonlijkheden uitgereikte erepenningen, waarvan vele van edelmetaal.
Curieus is ook een groot aantal, meest zilveren insignes en emblemen van Friese rederijkersgezelschappen en andere culturele verenigingen.

De gehele aankoop is van 6 maart t/m 12 april 1982 in de tentoonstellingszaal van het Fries Museum te Leeuwarden, Turfmarkt 24 voor het publiek te zien (dagelijks 10-17 uur, 's zondags 13-17 uur); daarna zal een deel van de collectie geïntegreerd worden in de vaste opstelling van het Fries Munt- en Penningkabinet te Franeker (Voorstraat 2a, 1 mei-30 sept., maandag t/m vrijdag 10-17 uur).

Leeuwarden, 4 januari 1982.

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

Munten handel
„Hekra"
L. H. Helderton
Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392
Munten en penningen
Inkoop - Verkoop - Taxatie

HOLLEMAN–MUNTEN
postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423-1221
Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

DE BEELDENAAR - munt- en penningkundig nieuws

Voor alle abonnees voor wie De Beeldenaar een blijvende waarde vertegenwoordigt, verkrijgbaar:

VERZAMELBANDEN voor DE BEELDENAAR

In de kunststof pennenband die is uitgevoerd in 'Beeldenaar'-blauw met zilver opdruk, kunt u de nummers van één jaargang veilig en overzichtelijk bijeenhouden.

Te bestellen door overmaking van f 17,50 op gironummer 3808080 t.n.v. De Beeldenaar, Postbus 420, 3700 AK Zeist, onder vermelding van 'Verzamelband Beeldenaar'.

Zoekt u Romeinse munten?

Buitenlandse munten?

Nieuwtjes?

Nederlandse en buitenlandse penningen?

Nederlandse en buitenlandse eretekenen?

Gildepenningen?

Literatuur over bovenvermelde verzamelgebieden?

Dan heeft het zeker zin om contact op te nemen met:

A. G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 5
6211 HW Maastricht
Telefoon 043-15119

Gelderland. Willem I van Gulik 1371-1402. Rijnse goudgulden. Vz. Halflang borstbeeld met zwaard onder baldakijn. Kz. De wapens van Arnhem en Gelderland in een zespas. **f. 1.975,—**

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmmunten
papiergeld

prijslijst op aanvraag gratis

muntenhandel Groningana

CIV. GRONIN CA.

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Nederlandse makers van penningen 21

MAARTEN PAUW

door W. F. van Eekelen

Inleiding

De tragiek van de relatief jong gestorven penningkunstenaar MAARTEN PAUW is geweest dat zijn beste werken het slechtst verspreid zijn. Terwijl zijn minder artistieke penningen in grote oplagen aan de man werden gebracht, werden zijn waardevolste scheppingen in slechts enkele exemplaren gegoten.

Bij geen Nederlandse penningmaker van zijn generatie is vermoedelijk de ontwikkeling zo verrassend verlopen als bij PAUW. Pauw was zijn loopbaan begonnen als graveur-ciseleur van medailles en verzilverde siervoorwerpen. Later werd hij ontwerper van fabriekspenningen. In beide funkties leverde hij goed vakwerk. De penningen die hij voor zijn werkgevers maakte, getuigen van een goed stijlgevoel en een gedegen vakmanschap. Maar pas de penningen die hij in het laatste decennium van zijn leven voor zijn eigen genoegen ontwierp, laten zien welk een groot kunstenaar hij was.

Het begin

Zijn eerste penningen maakte hij vermoedelijk voor de penningfabriek van C. J. BEGEER te Utrecht, waar hij gedurende lange tijd als medailleur-ontwerper in dienst was. De meeste van deze penningen werden in opdracht vervaardigd en hadden geen bijzondere artistieke pretentie. Deze zijn meestal ook niet door Pauw gesigneerd. Òf ze zijn in het geheel niet getekend òf ze dragen de signatuur van de fabriek.

Thans is het niet meer doenlijk precies te achterhalen aan welke der door de fabriek uitgebrachte penningen Pauw heeft meegewerkt en in hoeverre dat het geval was. Van groot belang is het ook niet. Het betreft het gebruikelijke assortiment van een medaillefabriek, dus sportpenningen, gedenkpenningen, jubileumpenningen, penningen op het Koninklijk Huis, erepenningen e.d.

Vermoedelijk is Pauw in de tweede helft van 1938 bij Begeer in dienst getreden. Daar was hij de opvolger van E. HÜTTL, die in de loop der jaren ontelbare medailles voor dit bedrijf had ontworpen. Tot de laatste penningen die Hüttl maakte, behoren die ter gelegenheid van het huwelijk van JULIANA en BERNHARD en van het 40-jarig regeringsjubileum van Koningin WILHELMINA. Mogelijk heeft ook PAUW penningen voor deze gebeurtenissen ontworpen,[1] maar waarschijnlijk is dat niet.[2]

Wat de eerste penning was die Pauw voor C. J. Begeer maakte, is niet meer vast te stellen. Misschien is het de penning geweest voor een zilveren huwelijksfeest, dat in december 1938 gevierd werd. In 1939 volgden penningen voor o.a. het 125-jarig bestaan van een infanterie-regiment, voor een lustrum van het Nijmeegs Studentencorps, voor de gemeente Sneek en voor de vereniging van vreemdelingenverkeer in Eindhoven.

De penningen uit de oorlogstijd

Het jaar daarop vervaardigde de firma Begeer enkele rechthoekige plaquettes van geëmailleerd koper. Een voorbeeld hiervan was een kleine plaquette voor de Kaagweek 1940, waarop in de

Afb. 1. Brand Evang. Luth. Kerk Rotterdam. Kat. 9.

stijl van die dagen een zeilboot in kleuren op het koper was aangebracht. Vermoedelijk heeft Pauw het ontwerp hiervoor gemaakt en hebben de arbeiders van de fabriek het verder uitgevoerd.

Inmiddels was het oorlog geworden en moest Pauw penningen maken die daarmee verband hielden. De eerste hiervan, die juist voor de Duitse inval gereed kwam, droeg nog een plezierig karakter. Het betrof een penning voor een toernee van een paar muzikanten langs de gemobiliseerde Nederlandse troepen. Al gauw kregen de penningen echter een somberder aanzien. Nog in dezelfde maand ontwierp Pauw een herdenkingspenning voor gesneuvelde militairen. Spoedig daarna volgde een penning op de brand van de Evangelisch-Lutherse kerk in Rotterdam, waarbij hij op de keerzijde een lange tekst door het eerst aangebrachte brandende vuur sneed. De penning werd geslagen uit het koper van het dak van de afgebrande kerk.

In 1940 maakte Pauw ook zijn eerste echte portretpenning. De opdracht hiervoor was afkomstig van de Staten van Friesland, die hun kommissaris, Baron P.A. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, een eerbewijs wilden brengen. De magistraat zat hiervoor zelf enkele keren in vol ornaat model.

Uit de oorlog dateerde verder o.a. een erepenning van de gemeente Waardenburg. Hierop beeldde Pauw het dorpskasteel, waarin volgens de legende FAUST zou hebben gewoond, af.

De latere Utrechtse opdrachtpenningen

Van de vele penningen die hij later in zijn Utrechtse tijd voltooide, verdient allereerst een tweetal vermelding dat hij ontwierp ter gelegenheid van het derde eeuwfeest van de landing van JAN VAN RIEBEECK aan de Kaap. Deze gebeurtenis herdacht hij ook op een grote plaquette, die aangebracht werd in de kerk van Van Riebeeck's geboortestad Kuilenburg.

In 1953 maakte hij na de watersnood een penning waarop hij de strijd van een leeuw tegen een zeemonster weergaf. De ene helft van de opbrengst kwam de firma BEGEER, de andere het rampenfonds ten goede.

In hetzelfde jaar kreeg hij een opdracht van de Vereniging voor Penningkunst. Hem werd de vrije keus gelaten wie en wat hij zou uitbeelden. Hij verkoos een portret te maken van de dichteres HENRIËTTE ROLAND HOLST, waarbij hij uitging van een tekening van haar echtgenoot, prof. R.N. ROLAND HOLST.

Twee jaar later maakte hij in opdracht van de Vereniging van Schouwburgdirekties twee penningen die jaarlijks zouden worden uitgereikt aan de akteur en de aktrice die in het afgelopen seizoen de beste prestaties hadden geleverd. Naar LOUIS BOUWMEESTER en THEO MANN-BOUWMEESTER werden zij de Louis d'or en de Theo d'or genoemd. Het d'or diende daarbij niet al te letterlijk te worden genomen. De grote penningen werden namelijk niet van goud gemaakt, maar van verguld zilver. Het is in de penningkunst nu eenmaal, evenmin als op het toneel, alles goud wat er blinkt. De eerste Louis d'or, waarop Bouwmeester was afgebeeld in zijn beroemde vertolking van SHYLOCK in De Koopman van Venetië, werd aangeboden aan PAUL STEENBERGEN. De volgende exemplaren waren voor HAN BENTZ VAN DEN BERG, KO VAN DIJK, BOB DE LANGE en GUUS HERMUS. De winnares van de eerste Theo d'or was ANK VAN DER MOER. Na haar kwamen IDA WASSERMAN, MYRA WARD en ELISABETH ANDERSEN. Tot 1977 werd Pauw's penning gebruikt; daarna maakte ERIC CLAUS een nieuw ontwerp.

Diverse portretpenningen

Al eerder, in 1952, had Pauw uit eigen beweging een grote penning gemaakt van de Utrechtse surrealistische schilder-grafikus WILLEM VAN LEUSDEN. Op de achterkant hiervan was een ledepop met doodshoofd en penseel te zien.

In de jaren daarna ontwierp Pauw, eveneens uit eigen beweging, nog diverse andere portretpenningen, voor het merendeel weer in grote formaten (ongeveer 10 cm diameter). In de keuze van de afgebeelde personen toonde hij zich niet zo erg origineel. De figuren die hij uitzocht, waren mensen die in de kranten van die dagen geregeld werden opgehemeld: de luchtvaartorganisator PLESMAN, de weldoener SCHWEITZER, de menselijke Paus ('il papa') JOHANNES XXIII, de natuurkundige EINSTEIN en de vermoorde president KENNEDY. Zijn bewondering voor deze personen was overigens oprecht. Hij portretteerde hen uit spontane aandrang en niet omdat hij er een opdracht voor had gekregen of omdat hij de penningen wilde verkopen. Zijn drijfveren waren uitsluitend eerbied, waardering en sympathie.

Aan de KENNEDY-penning was hij juist begonnen toen het schokkende bericht van de moord op de president kwam. Pauw voltooide de penning als een in memoriam, maar hij heeft zijn gipsontwerp nooit af laten gieten.

De Schoonhovense penningen

Na Pauw's verhuizing naar Schoonhoven werd dit prachtige oude stadje meer dan eens in zijn pen-

Afb. 2. Willem van Leusden. Kat. 44.

ningwerk betrokken. Zo wijdde hij een penning aan JACOBA VAN BEIEREN, die van Schoonhoven uit haar vijand PHILIPS DE GOEDE bestreed. Op de voorkant beeldde hij Jacoba af, op de achterkant o.a. een kaart van de Krimpenerwaard.

Op de in 1952 in De Geuzenpenning groot afgebeelde penning Paris met op de voorkant het oordeel van PARIS met vier naakte vrouwen en op de achterkant de stad Parijs, volgde in 1961 een penning Berlin, waarop hij twee figuren rond een grote ronde vrouwenborst liet draaien.

Afb. 3. Stichting vakopleiding Schoonhoven. Kat. 71.

Kort voor zijn dood maakte hij bij het afscheid van een kommandant van het plaatselijke garnizoen een zware penning, die de overste in goud werd aangeboden. De voorkant liet het portret van generaal VAN HEUTSZ zien, de achterkant de Veerpoort van Schoonhoven en nog diverse andere oude gebouwen van de stad.

Op de vakschool voor edelsmeden, waarvan hij direkteur was, maakte hij een kleine plaquette met een edelsmid en een grote eenzijdige penning met vier vaklieden aan het werk. Humoristisch was de penning edelstenen-donderstenen. Op de voorzijde beeldde hij een figuur af die edelstenen aan het splijten is, op de achterzijde twee vechtende schooljongens.

Enkele grote fantasiepenningen

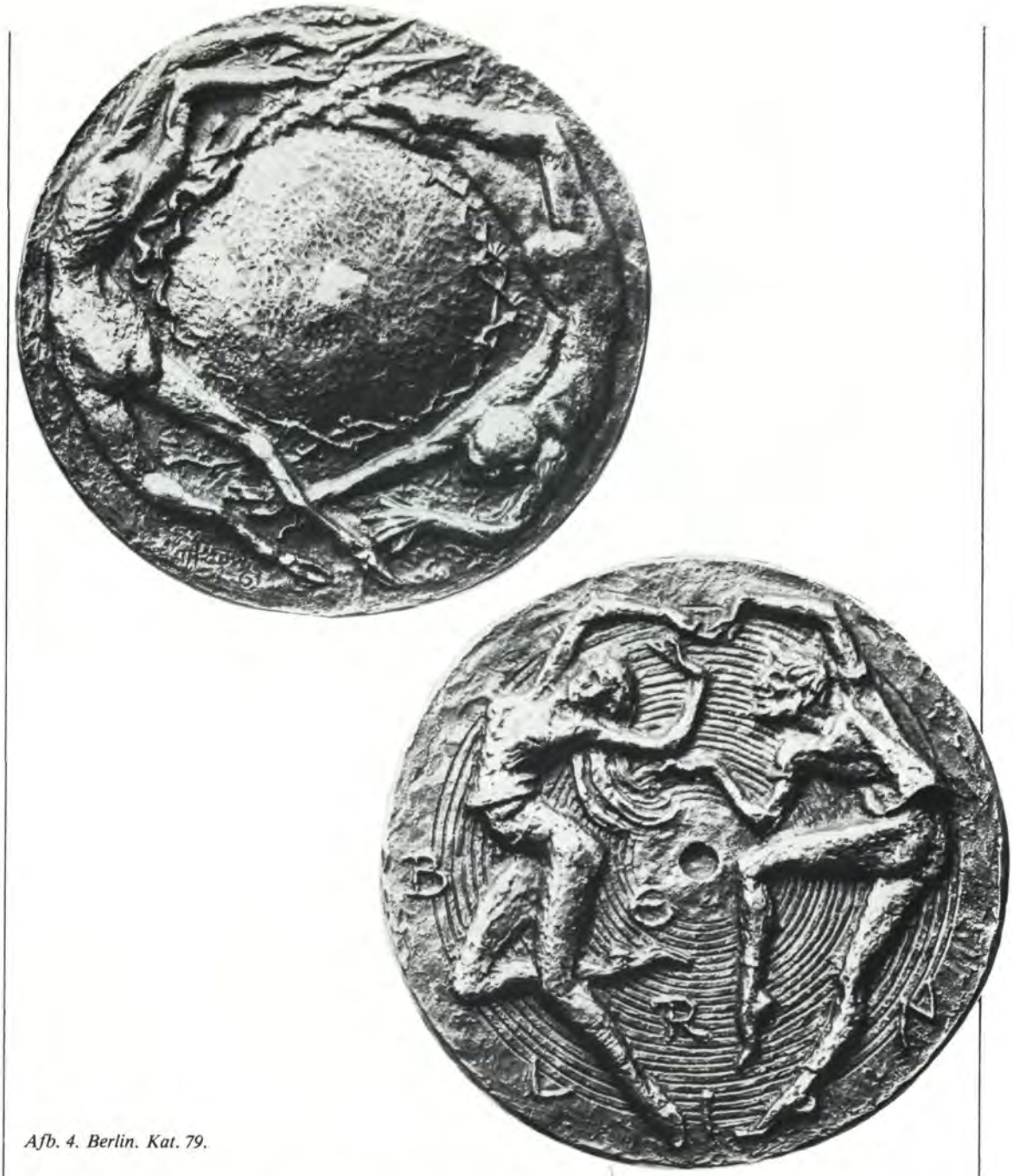
Belangrijk zijn vooral enkele ontwerpen waarbij hij zijn fantasie iets vrijer liet gaan en waarbij hij vaak een ingenieus gebruik maakte van de tweezijdigheid van de penning.

In 1956 maakte hij een penning LEDA en de zwaan, die sterk aan de bekende door FRED CARASSO voor de Vereniging voor Penningkunst beschikbaar gestelde penning van die naam doet denken. Op een andere penning beeldde hij een can-candanseres uit, op de voorzijde op de rug en op de achterzijde van onderen gezien. De dans was ook onderwerp van een penning uit 1958. De voorkant toonde twee klassieke, de achterkant twee moderne dansers.

De technische kant

Dat PAUW met zijn ambachtelijke achtergrond en zijn conscientieuze levenshouding veel zorg besteedde aan de technische afwerking, laat zich raden. Aan zijn meeste penningen gingen ook veel studies, vaak op papier, vooraf.

De penningen uit zijn Utrechtse periode werden, zoals gezegd, voor het overgrote deel uitgevoerd door de firma C. J. BEGEER aldaar. In zijn Schoonhovense tijd besteedde hij het gietwerk meestal uit

Afb. 4. Berlin. Kat. 79.

bij de firma STOXEN in Leiden. Ook werden enkele van zijn penningen gegoten in de werkplaats van de zilversmid HEERENS in Schoonhoven zelf.

Enkele biografische gegevens

MAARTEN PAUW werd op 21 januari 1912 geboren in Doorn. Na als graveur-ciseleur bij de Gerofabriek in Zeist te hebben gewerkt, werd hij in de krisisjaren modelleur-ontwerper bij C. J. BEGEER in Utrecht. Hier kreeg hij na enige tijd de beschikking over een eigen, achter de fabrieksruimte gelegen werkplaats. In de avonduren nam hij teken- en beeldhouwlessen en behaalde hij de aktes l.o. en m.o. Daarna ging hij in zijn avonduren zelf lesgeven. Hij was o.a. verbonden aan de ambachtsschool en aan de grafische school in Utrecht. Zijn meeste energie besteedde hij in het begin van de jaren vijftig vermoedelijk echter aan een graftombe in de kapel van het kasteel De Haar. Hiermee is hij enkele jaren bezig geweest.

Afb. 5. Leda en de zwaan. Kat. 65.

In 1956 werd hij benoemd tot direkteur van de vakschool voor edelsmeden in Schoonhoven. In deze plaats bewoonde hij een aan de rand van de stad gelegen huis met fraai uitzicht op de polder en was hij in velerlei opzicht aktief. Hij gaf op zijn school zelf les in boetseren en in kunstgeschiedenis en vond bovendien tijd voor het maken van een respektabel aantal schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerken (in steen zowel als in hout) en penningen. Zonder ziek te zijn geweest overleed hij onverwachts op 2 april 1966.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

Tenzij anders vermeld zijn de penningen geslagen in brons.

A. Te dateren of ongeveer te dateren penningen, die zeker of zo goed als zeker van Pauw zijn.

1. Zilveren huwelijksfeest Schiphouwer. Verzilverd. 1938. ø 40. Vz. 2 ineengeslagen handen onder een schip op de golven. Kz. tekst in breedschrift (W J Schiphouwer G Schiphouwer de Ridder 13 december 1913 1938).
2. 125-jarig bestaan 3e infanterie-regiment. 1939. ø 60. Vz. gebouw en randschrift (Markiezenhof Bergen op Zoom). Kz. tekst (ter herinnering aan het 125 jarig bestaan van het 3e regiment infanterie te Bergen op Zoom 1814 9 jan 1939) met wapen, vastgehouden door 2 wildemannen en 2 schietwapens aan weerszijden.
3. Lustrum Nijmeegs studentencorps. Lood. 1939. ø 60. Vz. zittende heilige met omschrift (enisus res attigit igneas), waarboven randschrift (ter herinnering aan het 3e lustrum van het Nijmeegsch studentencorps), waarnaast jaartallen (1924 en 1939) en waaronder breedschrift (Carolus Magnus) en ruimte voor inscriptie. Kz. glad.
4. Plaquette voor Haarlem. 1939. 50 × 33. Vz. Maagd met speer en boek onder een boom, waarboven jaartallen (1389 en 1939) en waaronder breedschrift (vicit vim virtus) en wapen. Kz. glad.
5. Erepenning der gemeente Sneek. Lood. 1939. ø 60. Vz. stadhuis van Sneek en randschrift (= titel). Kz. wapen met figuur en leeuw als schildhouders, met randje en ruimte voor inscriptie.
6. VVV Eindhoven, Verzilverd. 1939. ø 40. Vz. wapen met links een kerk, rechts een fabriek en onder een tekst (= titel). Kz. glad of versiering.
7. Mobilisatietoernee De Beursbengels. Koper. 1940. ø 40. Vz. danseres op een podium met op de achtergrond een menigte en een groot gebouw. Kz. tekst in rond- en breedschrift (de beursbengels mobilisatietoernee Amsterdam) met 2 lettervignetten.
8. Herdenking gesneuvelde militairen. 1940. ø 50. Vz. strijder van voren en randschrift (3e en 27e reg inf ie e3 GB 3e dep bat). Kz. kerkvenster, tekst (eerbied) en randschrift (aan onze gevallen kameraden mei 1940). Bax (1950) 16.

8a. Idem met oog en ø 28.

9. Evang. Luthersche Kerk Rotterdam. Rood koper. 1940. ø 60. Vz. kerk, randschrift (= titel) en jaartallen (1736 en 1940). Kz. brandend vuur, waardoorheen 5-regelig vers. Bax (1950) 64. (Afb. 1)
10. De Kaagweek. Plaquette. Emaille en zilver op koper. 1940. 76 × 57. Vz. bootjes in het water met een ruiter op een jaagpad met emaille-inzet (zeilboot op het water) en tekst (De Kaag 1940 Kaagweek). Kz. glad.
    N.B. De nrs. 10 en 11 zijn door C. J. BEGEER gefabriceerd, vermoedelijk naar ontwerp van PAUW

10a. Idem, maar 65 × 45.

11. Zeilboten. Plaquette. Emaille op koper. Ruitvormig. 1940 Grootte zijden 40 mm. Vz. zeilboten. Kz. glad.
12. Mr. P. A. Baron van Harinxma thoe Slooten. 1940. ø 70. Vz. portret naar rechts en randschrift (titel en 1870 22 october 1940). Kz. wapen van Friesland en randschrift (aangeboden door de staten van Friesland aan hun voorzitter op zijn zeventigsten verjaardag).
13. Evangelisch Luthersch wees-, oudemannen- en vrouwenhuis Utrecht. 1941. ø 49. Vz. zwaan in een landschap onder een boom met 2 wapens en randschrift (= titel). Kz. gebouw (Huize De Wartburg), waardoorheen tekst (1841 ter herinnering aan het 100 jarig bestaan 10 januari 1941).
14. 1e plaquette Utrechtse Philatelisten Vereeniging. 1941. 70 × 50. Vz. stationspostkantoor van Utrecht in een middencirkel, waarboven treinen en waaronder tekst in breedschrift (Utrechtsche philatelisten 1906 vereeniging 1941). Kz. glad.
15. Erepenning Nederlandse zwem- en reddingsbond. Verzilverd. 1942. ø 50. Vz. zwemmer gereed voor een sprong in het water, met embleem op de achtergrond en randschrift (Nederlandsche zwem- en reddingsbond). Kz. takje of krans en ruimte voor inscriptie.
16. Soortgelijke, later gemaakte penning met een zwemster.
17. Diner grafische school. 1942. ø 63. Vz. tampon en dubbelrandschrift (tampondiner 1942 school voor de grafische vakken Utrecht). Kz. bonkaarten, waardoorheen tekst (menu) en vraagteken.
18. Gemeente Waardenburg, provincie Gelderland. Gegoten. 1943. ø 83. Vz. kasteel en randschrift (= titel) met wapen. Kz. tekst met ruimte voor inscriptie (aan ... uit waardering voor ... jarigen trouwen gemeentedienst aangeboden door den burgemeester van Waardenburg jhr mr W G van den Wyck 1943).
19. Bevrijding van de Achterhoek. Samenwerking van Nederlanders en Canadezen bij Arnhem. 1945. ø 60. Vz. Nederlandse leeuw, vlag en maple leaf. Kz. in elkaar geslagen handen boven een kaart van de Achterhoek en randschrift (dutch national battalion first Canadian corps). Bax (1950) 81.
20. Herdenking overlijden Maarten Luther. 1946. ø 60. Vz. kop met muts 3/4 naar rechts met tekst in breedschrift (etatis sub 57) en randschrift in oude letters (ik zal niet sterven maar leven en de werken

des heeren verkondigen). Kz. kruis in bloem met letters (vivit) en randschrift (vierde eeuw herdenking van Luther's sterfdag Amsterdam 1946).

21. 2e plaquette Utrechtse Philatelisten Vereeniging. 1946. 40 × 60. Vz. een jonge en een oude verzamelaar (met loep) bij een album, randschrift (Utrechtsche Philatelisten Vereeniging) en jaartal (1946). Kz. glad.
22. Princenhoftocht. Plaquette. Rood koper. 1947. 60 × 40. Vz. naakte plankzeiler op golven met jaartal op het zeil (1947) en breedschrift (nationale princenhoftocht). Kz. glad.
23. Jubileumpenning garagebedrijf Jongerius, Utrecht. ± 1947. Ø 50. Vz. kop 3/4 naar rechts voor een gebouw en randschrift (Jan Jongerius). Kz. werker, wapen met JJ, auto, randschrift (ter herinnering aan uw 12 1/2 jarig dienstjubileum aan) en ruimte voor een naam.
24. Voor recht en vrede. Verzilverd en brons. ± 1946/9. Ø 40. Vz. geknield zittende soldaat met helm en geweer naar rechts, en breedschrift (= titel). Kz. glad of versiering.
25. 50-jarig regeringsjubileum Koningin Wilhelmina. 1948. Ø 60. Vz. kop naar links en randschrift (Wilhelmina koningin der Nederlanden). Kz. vrouwenfiguur zittend naar links en randschrift (vijftig jaren regerend vorstin 1898 1948). BLS 261.

25a. Idem, maar Ø 40.
25b. Idem, maar Ø 30.
25c. Idem, maar Ø 20.
25d. Idem, maar Ø 28. Met en zonder draagoog. BLS 261a.
25e. Idem, maar met het wapen van de Haarlemmermeer op de keerzijde en Ø 27. BLS 266.

26 Inhuldiging Koningin Juliana. 1948. Ø 60. Vz. portret naar links en randschrift (koningin Juliana). Kz. de Ridderzaal in Den Haag en randschrift (bij de aanvaarding van hare regering 4 september 1948). BLS 269.

26a. Idem, maar Ø 50.
26b. Idem, maar Ø 40.
26c. Idem, maar Ø 30.
26d. Idem, maar Ø 25.
26e. Idem, maar Ø 20.

27. Stichtse jachtvereniging. 1948. Ø 40. Vz. ruiter naar rechts met op de achtergrond de Domtoren en andere Utrechtse gebouwen, randschrift (= titel) en breedschrift (opgericht 6 september 1948). Kz. glad.
28. Geboorte Peter, tweede zoon van de kunstenaar. 1948. Ø 53. Vz. het oudere broertje Pim houdt de pasgeborene in zijn armen. Kz. glad.
29. Vereeniging tot bevordering van vreemdelingenverkeer Zwolle. 1949. Ø 50. Vz. Sassenpoort en randschrift (= titel) met stadswapen. Kz. glad.
30. 30-jarig bestaan KLM. 1949. Ø 60. Vz. vliegtuig, zeilschip (de vliegende Hollander) en randschrift (Koninklijke Luchtvaart Maatschappij Royal Dutch Airlines). Kz. KLM-embleem en tekst (bij het 30 jarig bestaan van de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij aangeboden door de directie en haar medewerkers).
31. Johann Sebastian Bach 1685-1750. 1950. Ø 60. Vz. portret van voren en randschrift (= titel). Kz. pijporgel, randschrift (vor deinen Thron tret ich hiemit) en handtekening in schrijfletters. Niggl 64.
32. Vrije koopstad Sneek. 1950. Ø 50. Vz. vrouw met aesculaapstaf en de Sneker waterpoort in haar handen, tekst (1525 1950) en randschrift (= titel). Kz. glad.
33. Twentsch centraal station voor electrische stroomlevering NV te Hengelo O. 1950. Ø 70. Vz. mannelijke naaktfiguur met elektrische stralen, schild, letters en jaartallen (1900 1950). Kz. tekst (= titel).
34. Paris. Gegoten. 1950. Ø 120. Vz. het oordeel van Paris met 4 vrouwelijke naakten en tekst (= titel). Kz. Eifeltoren, Palais de Chaillot en de Seine te Parijs. vW 2003 (1952). Afbn met toelichting in De Geuzenpenning 2 (1952) 24.
35. Sterrit Schiedam. Plaquette. Lood. 1950. 65 × 45. Vz. gestileerde leeuw en tekst in breedschrift (1275 1950 sterrit Schiedam sterrit MC Schiedam ter gelegenheid van het 675 jarig bestaan der stad 2 september 50). Kz. glad.
36. E. de Graaf ereprijs. 1950. Ø 49. Vz. portret van de paardenliefhebber naar links. Kz. rondschrift (= titel), breedschrift (1893 1926) en ruimte voor inscriptie.
37. Eén. Vakbondspenning? ± 1950/5. Ø 40? Vz. 2 staande arbeiders met ontbloot bovenlijf geven elkaar de hand voor een boom onder een wapen met een leeuw, met onderschrift (= titel). Kz. glad?
38. Zwemvereniging De Robben 1951. Ø 40. Vz. 2 zeerobben en randschrift (= titel). Kz. glad.
39. Gemeentepenning van Velsen. Zilver en brons. 1951. Ø 49. Vz. lam met vaan en randschrift (= titel). Kz. staande vrouwenfiguur met duiven tussen planten, en ruimte voor inscriptie.
40. Het gulden voetspoor. Schoenmakerspenning. 1951. Ø 40. Vz. gehurkt zittende schoenmaker met bloot bovenlijf naar rechts, met hamer en schoen. Kz. randschrift (= titel en jaartal 1951) en ruimte voor inscriptie.

40a. Idem, maar Ø 30.
40b. Idem, maar jaartal 1953.
40c. Idem, maar jaartal 1955.
40d. Idem, maar jaartal 1959.

41. Algemeene Nederlandsche Bond van Steenhouwerspatroons. ± 1951? Ø 98. Vz. hakkende steenhouwer, letters (ANBS) en randschrift (= titel). Kz. glad.
42. 15e verjaardag Prinses Beatrix. 1952. Ø 60. Vz. kerk en Mauritshuis in Den Haag, met tekst (31 jan 1952). Kz. gestileerde planten en randschrift (confe sigiil eccl rum belg sub aug).
43. Herdenking derde eeuwfeest van de landing van Jan van Riebeeck aan de Kaap. Zilver en brons. 1952. Ø 60. Vz. echtpaar en randschrift (Jan van Riebeeck 1619 1677 Marie de la Queillerie 1629 1664). Kz. glad. vW 2004 (met uitvoerige beschrijving).

43a. Idem, maar Ø 40 en kz. oude zeilschepen, stadhuis en wapen van Kuilenburg, tekst (1652 6 april 1952) en randschrift (die advancement soeckt sal geen naersticheyt sparen). vW 2005 (met afbn).

44. De schilder-graficus Willem van Leusden. 1952. Ø 100. Vz. portret met bril, 3/4 naar links en randschrift (Willem van Leusden). Kz. ledepop met omgekeerd doodshoofd en penseel, met randschrift (een meesterschap van kleur en lijn). (Afb. 2).
45. Erepenning Ned. Kath. Bond van Schilderspatroons St Lucas. 1952. Ø 40. Vz. gevleugelde stier en randschrift (= titel). Kz. glad.
46. Opbouw na de watersnood. 1953. Ø 50. Vz. gevecht van een leeuw tegen een zeemonster, met randschrift (na harde ongelijke strijd). Kz. 2 arbeiders van wie één met schop, en randschrift (bouwt Holland met verbetenheid).
47. Stichting stadsontspanning Utrecht. 1953. Ø 50. Vz. 3 figuren met attributen, staande op het stadswapen en randschrift (= titel) met wapen. Kz. glad.
48. Gemeente Vught. 1953. Ø 50. Vz. raadhuis en randschrift (= titel) met wapen. Kz. glad.
49. Marche de la Madeleine. 1953. Ø 50. Vz. zouaaf te paard naar rechts. Kz. kapel, randschrift (titel en Jumet Heigne 1953) en breedschrift (chapelle Ste Marie Madeleine).
50. De dichteres Henriëtte Roland Holst-van der Schalk in memoriam. Zilver (enkele ex.) en brons. 1953. Ø 75. Vz. portret naar rechts (naar een tekening van R. N. Roland Holst). Kz. Pegasus met vliegende duif met olijftakje in zijn snavel. Uitg. Ver. v. Penningkunst. vW 2115.
51. VVV 's-Hertogenbosch-Vught. 1954. Ø 50. Vz. gebouwen (o.a. de raadhuizen van Den Bosch en Vught en de St. Jan). Kz. gegraveerd randschrift (= titel) en ruimte voor inscriptie.
52. Alkmaar 700 jaar. 1954. Vz. zittende leeuw met stadswapen naar rechts, randschrift (= titel) en breedschrift (1254 1954). Kz. glad.
53. Erepenning Kockengen. Gegoten. 1954. Ø 80. Vz. klapbrug, water, huizen, kerk, wapen en randschrift (gemeente Kockengen provincie Utrecht). Kz. breedschrift (erepenning van de gemeente Kockengen uitgereikt door het gemeentebestuur) en ruimte voor inscriptie.
54. Dr. Albert Schweitzer. Gegoten. 1954. Ø 107. Vz. kop naar rechts en randschrift (= titel). Kz. negervrouw in devote houding naar links geknield bij een palmboompje en een lazaret, met de kaart van Afrika en tekst (Lambarene).
55. Geboorte Betty van Brummelen. Gegoten. 1954. Ø 80. Vz. echtpaar met kind. Kz. breedschrift (Betty van Brummelen 1 augustus 1954) en randschrift (hare komst was ons allen een vreugde, een geschenk van geluk, troost en zon).
56. In memoriam Albert Plesman. Gegoten. 1954. Ø 102. Vz. kop naar rechts. Kz. vliegende vogel en randschrift (= titel).
57. Jan Mantel medaille. Brons en lood. 1954. Ø 60. Vz. portret met bril en face en randschrift (= titel). Kz. glad.
58. Idem. Niet uitgevoerd ontwerp met een portret 3/4 naar rechts en een ander lettertype.
59. Ereprijs Hogere Landbouwschool van de KNBTN. Plaquette. 1954. 80 × 60. Vz. portret en breedschrift (Pater G van der Elsen boerenemancipator ereprijs hogere landbouwschool). Kz. glad.
60. 100-jarig bestaan Ned. Hervormde Kerk in Pretoria. Koper. 1955. Ø 60. Vz. 3 portretten (M. W. Pretorius, A. W. J. Pretorius, D. v.d. Hoef), landschap, tekst (Pretoria in 1955), opengeslagen boek en randschrift (Nederduitsch Hervormde Kerk Pretoria 1855 1955). Kz. embleem, tekst (eendragt maakt magt) en randschrift (Nederduitsch Hervormde Kerk Afrika).
61. Louis d'or. Verguld zilver en brons. 1955. Ø 60. Vz. Louis Bouwmeester als Shylock naar links en randschrift (Louis F J Bouwmeester 1842 1925). Kz. randschrift (vereniging van schouwburgdirecties in Nederland) en ruimte voor inscriptie.
62. Theo d'or. Verguld zilver en brons. 1955. Ø 80. Vz. portret naar rechts en randschrift (Theo Mann Bouwmeester 1850 1939). Kz. als vorige.
63. Weldadigheidspenning voor het Groene Kruis en andere kruisverenigingen. Zilver en brons. 1956. Ø 40. Vz. de barmhartige Samaritaan naar links met een kruis op de achtergrond. Kz. ruimte voor inscriptie met randversiering van kruisjes.
64. J. Geesink 80 jaar. 1956. Ø 70. Vz. portret naar links en randschrift (J Geesink 1876 1956). Kz. heraldische leeuw naar links en randschrift (Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis).
65. Leda en de zwaan. Gegoten. 1956. Ø 98. Vz. Leda en de zwaan. Kz. idem. (Afb. 5).
66. Can-candanseres. Gegoten. 1956. ± 100 (onregelmatig). Vz. danseres met de rokken omhoog, op de rug gezien. Kz. danseres van onder gezien.
67. G. de Vries. Zilver. 1957. Ø 60. Vz. kop naar links en randschrift (= titel). Kz. smal randje op glad vlak.
68. Peter, de tweede zoon van de kunstenaar. Gegoten. ± 1958. Ø 97. Vz. kop naar rechts en tekst (Peter). Kz. dansende figuur en hert.
69. Klassieke en moderne dans. Gegoten. 1958. Ø 99. Vz. danspaar in klassieke dans. Kz. danspaar in moderne dans. (Afb. 6)
70. Il papa Ioannis XXIII. Gegoten. 1958. Ø 96. Vz. portret naar rechts en randschrift (= titel). Kz. herder en schapen.
71. Stichting vakopleiding Schoonhoven. Gegoten. 1958. Ø 100. Vz. wapen in de waag te Schoonhoven, waaromheen 4 vaklieden aan het werk, met werkstukken tussen hen in, met randschrift (= titel). Kz. glad. (Afb. 3)
N.B. Ook gebruikt als bovenstuk van een pressepapier.
72. Plaquette vakopleiding Schoonhoven. 1959. 84 × 55. Vz. werker met aambeeld en randschrift (vakopleiding voor edelsmeden uurwerkmakers graveurs en galvanotechniek Schoonhoven). Kz. glad.
73. De fysicus Albert Einstein. Brons en lood, gegoten. 1959. Ø 100. Vz. kop en face en breedschrift (1879 1955 Albert Einstein). Kz. goddelijke figuur met van hem uitgaande stralen en wolkjes, breedschrift ($\varepsilon = mc^2$) en randschrift (raffiniert ist der Liebe Gott aber boshaft ist er nicht).

Afb. 6. Klassieke en moderne dans. Kat. 69.

74. Kamer van Koophandel en Fabrieken Gouda en Omstreken. 1959. Ø 65. Vz. kop naar rechts, aren en randschrift (= titel). Kz. verkoper in een kraam, fabriekspijp, ambachtsman, letters (KvK aan) en ruimte voor een naam. Wordt ± 25 × per jaar door bij de kamer aangesloten bedrijven aan hun personeelsleden uitgereikt, hetzij in verzilverd metaal (bij 25-jarige jubilea) hetzij in verguld metaal (bij 40-jarige jubilea).

74a. Idem, maar ander randschrift vanwege naamswijziging (kamer van koophandel Midden Holland).

75. Vrouw. Gegoten. ± 1960. Ø 89. Vz. bovenstuk van een blote vrouw met lange haren en de handen in de hoogte. Kz. glad. Unicum.

76. Jacht. Brons en lood. Gegoten. ± 1960. Ø 98. Vz. olifantenkop van voren en 2 apen. Kz. kop van een jager met grote kraag en hoedje naar links, 2 geweien en tekst (Diana).

77. Jakoba van Beieren. Gegoten. ± 1960. Ø 100. Vz. Jakoba te paard naar links en randschrift (stad Schoonhoven). Kz. vrouwenfiguur boven een kaart van de Krimpenerwaard.

78. Edelstenen, donderstenen. Gegoten in 2 ex. ± 1960. Ø 100. Vz. op stenen staande klievende figuur naar links met bliksem en gereedschap, met rondschrift (edelstenen). Kz. vechtende jongens en rondschrift (donderstenen).

79. Berlin. Gegoten. 1961. Ø 94. Vz. 2 dansende figuren voor een schijf en spreidschrift (= titel). Kz. 2 randfiguren, draaiend om een vrouwenborst. (Afb. 4)

80. Erepenning Koninklijke Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding in Nederland. Gegoten. 1962. Ø 80. Vz. 2 naakte staande figuren met de handen omhoog en woorden (gezondheid vreugde kracht). Kz. randschrift (ver van leraren en onderwijzers in de lichamelijke opvoeding in Nederland) met in het midden ruimte voor een inscriptie. vW 2701.

80a. Idem, maar ander randschrift op de keerzijde (kon ned ver van).

81. Verdraagzaamheid. Gipsontwerp. 1962. Inzending voor een prijsvraag, uitgeschreven door de Ver. v. Penningkunst n.a.v. het 10e internationale kongres van de FIDEM in Den Haag.

82. John Kennedy in memoriam. Gips. 1963. Ø 100. Vz. kop naar links en randschrift (John Fitzgerald Kennedy 22 XII 63). Kz. 2 vogels waarvan één gevallen is en randschrift (homo sacra res homini).

83. Afscheid overste H. C. P. Vennik. Goud (1 ex.) en brons (enkele ex.). 1966. Ø 98. Vz. portret met pet naar links en randschrift (generaal J. B. Van Heutsz). Kz. Veerpoort te Schoonhoven met een soldaat op wacht en andere gebouwen met torens te Schoonhoven, met randschrift (aan overste H. C. P. Vennik) en breedschrift (Schoonhoven febr 1966).

B. Heel moeilijk te dateren penningen, zeker of zo goed als zeker van Pauw.

84. Jhr. mr. dr. J. R. Clifford Kocq van Breugel. Ø 40. Vz. kop naar rechts. Kz. glad.

85. Theologische faculteit Amsterdam. Ø 49. Vz. zeilschip en randschrift (= titel). Kz. glad.

86. Klassiek ontwerp. Blik. Ovaal. 50 × 40. Vz. kop van Pallas Athene naar links. Kz. glad.

87. Madonna. Scapulia. Unikum in goud of zilver. Ø 24. Vz. Madonna met kind naast haar. Kz. glad?

88. Mansportret. Unikum in goud? Ø 25. Vz. man met bril 3/4 naar links. Kz. glad.

89. Zittende vrouw. Vrij ontwerp. Ø 50. Vz. zittende vrouw met bul en aren op haar schoot. Kz. glad.

90. Geboorte. Lood en gips. Ø 60. Vz. handen die een kindje opheffen met links een zaaier en rechts een maaier. Kz. glad.

C. Prijspenningen, zeker of zo goed als zeker van Pauw.

Bij deze penningen is hier alleen de voorstelling op de voorzijde vermeld. De keerzijde bevat meestal een krans of andere versiering met ruimte voor een inscriptie.

91. Muziek 1. Ø50, 40, 30 en 20. Zittende muze met hoofd naar rechts.

92. Muziek 2. Ø50, 40, 35, 30, 25 en 20. 4 muzen met instrumenten.

93. Muziek 3. Ø 40. Zittende fluitist naar rechts.

94. Muziek 4. Ø 40. Tokkelaar met hoofd naar rechts.

95. Krachtsport. Ø 50, 40, 30 en 20. Geknield zittende krachtfiguur naar links.

96. hardlopen. Ø 40. 2 hardloopsters naar links. (Afb. 7)

Afb. 7. Prijspenning hardlopen. Kat. 96.

97. Estafettelopen. Ø 40, 30, 25 en 20. Estafetteloopster naar rechts.

98 Hordelopen. Ø 40, 30, 25 en 20. 2 hordeloopsters naar links.

99. Hoogspringen. Ø 40, 30, 25 en 20. Springster over de lat naar rechts.

100. Verspringen 1. Ø 40. Springer met de handen in de hoogte naar links.

101. Verspringen 2. Ø 40. Springster op de baan naar links.

102. Speerwerpen. Ø 40, 30, 25 en 20. Speerwerpster naar rechts.
103. Voetbal. Ø 50, 40, 35, 30, 25 en 20. Voetballer met bal naar links.
104. Korfbal. Ø 40, 35, 30, 25 en 20. 2 korfballers.
105. Basketbal. Ø 40, 30, 25 en 20. 3 basketballers bij een basket.
106. Volleybal. Ø 40. 5 opspringende volleybalsters voor een net.
107. Tafeltennis 1. Ø 40, 35, 30, 25 en 20. Tafeltennisser naar rechts.
108. Tafeltennis 2. Ø 40, 35, 30, 25 en 20. Tafeltennisser 3/4 naar links.
109. Schoonspringen. Ø 40, 30 en 20. Springer met zijn handen bij zijn voeten.
110. Zeilen 1. Ø 40. Boot met 2 zeilen met letters BM op het water.
111. zeilen 2. Ø 40. 3 zeilboten met letter H op het water.
112. Schaatsenrijden. Ø 30. Schaatser naar links en randschrift (Hoekschewaardsche middentocht).
113. Kegelen. Ø 40, 30 en 20. Kegelaarster met kop naar rechts en bal in haar hand.
114. Wandelen. Ø 50, 40, 35, 30, 25 en 20. 2 wandelaarsters en 1 wandelaar naar rechts.
115. Hengelen. Ø 40, 35, 30, 25 en 20. Hengelaar bij het water met knotwilgen.
116. Zeepkistenrace. Ø 40, 30 en 20. Jongen in zeepkist met wieltjes naar links en rondschrift (= titel).
117. Dobbelen. Ø 40 en 20. Hand, beker en stenen op een bakje.
118. Voetbalspel. Ø 40 en 20. Voetballer op een stokje en takkenrandje.
119. Paard 1. Ø 50. Staand paard naar rechts.
120. Paard 2. Ø 50, 40, 30 en 20. Paard naar links.
121. Paard 3. Ø 50, 40, 30 en 20. Paardekop naar links.
122. Paard 4. Idem.
123. Geit. Ø 40, 30, 25 en 20. Staande geit naar rechts.
124. Schaap 1. Ø 40, 30 en 20. Staand schaap naar links.
125. Schaap 2. Ø 40, 30 en 20. Schapekop naar rechts.
126. Duiven. Ø 40, 30 en 20. 5 sierduiven.
127. Vogels. Ø 40, 30 en 20. 4 siervogels.
128. Floralia. Ø 40. Bloem.
129. Slagersvaktentoonstelling. Ø 50, 40, 30, 25 en 20. Vlees, worsten en randschrift (= titel).
130. Slagersvakonderwijs. Ø 35. Vz. dier met kroon en vaan, waaromheen een gestileerd ornament met de letters VBS. Kz. rond- en breedschrift (vereen tot bevordering van slagers vakonderwijs uitgereikt aan).
131. Vakgroep slagerij. Plaquette. 61 × 80. Vz. breedschrift (bekroning etalage en vakwedstrijd uitgereikt aan vakgroep slagerij) met varkenskop, koeiekop, worst en ham.
132. Bakkerij 1. Ø 30. Bakker met broodplank naar rechts.
133. Bakkerij 2. Ø 30. Broden.
134. Bakkerij 3. Ø 30. Korenaar en broden.
135. CCBR. Eivormig. 22 × 20. Letters (= titel) waartussen 2 aren.

Addenda

add. A. Ontwerpen voor prijs- en andere penningen voor de Gero-fabriek in Zeist. Vóór 1939.
add. B. Ontwerpen voor prijs- en andere penningen voor de medaillefabriek van C. J. Begeer te Utrecht. 1938-1956.
add. C. Vrije ontwerpen. Meest unika. Weggegeven of verloren gegaan.
add. D. Penningen in het bezit van de weduwe van de kunstenaar, waarvan het (zeer) twijfelachtig is of zij door Pauw zijn gemaakt (misschien ten dele samenvallend met add. A en B).

Signatuur

De meeste latere (gegoten) penningen zijn gesigneerd met het monogram $\mathcal{HP}$, een aantal eerdere met de intitialen M.P. of ook voluit M. Pauw en Maarten Pauw. Het grootste deel van de fabriekspenningen is ongesigneerd of draagt de naam van de fabriek (C. J. Begeer). Een enkele is (naar degene die de penningen verkocht) gesigneerd Corn. Begeer.

Bronvermelding

Bovenstaande katalogus kon worden samengesteld dank zij de bijzonder grote medewerking van mevrouw M. J. PAUW-BRESSER en de heer J. M. DIELISSEN, chef-medailleur bij C. J. BEGEER in Utrecht.

NOTEN

1. *Zijn* weduwe *meent dat* dat zo is.
2. Omdat C. J. Begeer en andere penningfabrikanten de namen van de medailleurs niet altijd bekend maakten, is dat moeilijk te achterhalen.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis.

AUSTRALIË
50 Cents 1981; koper-nikkel; ø 32 mm; 15,5 gram.
Herdenkingsmunt op het huwelijk van prins Charles en lady Diana Spencer op 29 juli 1981. Afb. 1.

afb. 1

BRAZILIË:
20 Cruzeiros 1981; roestvrij staal; ø 26 mm; 6,25 gram.
50 Cruzeiros 1981; roestvrij staal; ø 28 mm; 7,30 gram.
Onderdelen van de nieuwe reeks circulatiemunten, waarvan de 10 Cruzeiros in de laatste 'De Beeldenaar' (6de jaargang no. 1, pag. 27) al werd vermeld. Afb. 2 en 3.

afb. 2

afb. 3

BULGARIJE:
1 Lew 1981; koper-nikkel; ø 31 mm; 13 gram.
Nieuwe circulatiemunt op de 1300-ste verjaardag van de stichting van de Bulgaarse Staat (681-1981) en op de bevestiging van de 'eeuwige vriendschap' tussen de Bulgaarse en Russische volkeren. Afb. 4.

afb. 4

CHILI:
50 Pesos 1981; koper-nikkel-aluminium; ø 25 mm; 6,9 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt. Afb. 5.

afb. 5

DUITSLAND — BONDSREPUBLIEK:
5 Mark 1981; magnimat; ø 29 mm; 10 gram.
Herdenkingsmunt op de 150-ste sterfdag van Heinrich Friedrich Carl Reichsfreiherr von und zu Stein (1757-1831) naar een ontwerp van Erich Ott uit München. Afb. 6.

afb. 6

DUITSLAND – DEMOCRATISCHE REPUBLIEK:
10 Mark 1981; koper-nikkel-zink; ø 31 mm; 12 gram.
Herdenkingsmunt op '700 jaar muntslag te Berlijn' (1280-1980) met de afbeelding van een in 1369 geslagen Berlijnse munt, de zogenaamde 'ewiger Pfennig' (tevens oudst bekende Berlijnse munt). Afb. 7.

afb. 7

GHANA:
1 Cede 1979; aluminium-brons; ø 30 mm; 12 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt, die eerst in 1981 in omloop is gebracht. Afb. 8.

afb. 8

GIBRALTAR:
1 Crown 1981; koper-nikkel; ø 38,6 mm; 28,28 gram.
Herdenkingsmunt op het huwelijk van prins Charles en lady Diana Spencer, die ook speciaal voor verzamelaars in zilver (925/1000) is uitgegeven. Afb. 9.

afb. 9

HONGARIJE:
10 Forint 1981; nikkel; ø 28 mm; 8,83 gram.
Het betreft hier een nieuwe FAO-munt. Afb. 10.

afb. 10

HONG KONG:
5 Dollar 1980; koper-nikkel; ø 27 mm; 13,55 gram.
Nieuwe circulatiemunt, die eerst voor kort aan de circulatie werd toevertrouwd. Afb. 11.

afb. 11

ISRAËL:
1 Sjekel 1981; koper-nikkel; ø 23 mm; 5,1 gram.
5 Sjekel 1981; koper-nikkel-aluminium; ø 24 mm; 6,1 gram.
Het betreft ook hier twee nieuwe circulatiemunten. Afb. 12 en 13.

afb. 12

afb. 13

ITALIË:
100 Lire 1981; acmonital; ø 27,8 mm; 8 gram.
Nieuwe herdenkingsmunt op de 100-ste verjaardag van de opening van de Marineacademie in Livorno. Afb. 14.

afb. 14

mededelingen

In het SBK-penningenkabinet wordt een verkooptentoonstelling gehouden van penningen van Geer Steyn van 16 maart tot 10 mei. Het adres is Nieuwezijds Voorburgwal 325, Amsterdam.

Nieuwe series kleurendia's

De firma Seaby in Londen heeft twee nieuwe series kleurendia's uitgegeven. Daarmee is het totaal aantal series dia's van munten of vijftien gekomen (450 stuks).
Serie 14 bevat dertig kleurendia's van munten uit de Hellenistische periode: 'The Hellenistic Monarchies – Alexander the Great to Cleopatra VII', en

sluit aan de op de eerste 'The Story of Greek Coins'. Men vindt er prachtige portretten bij van de heersers van Macedonië, Egypte en het Seleucidenrijk, dat zich uitstrekte van Klein-Azië tot de grenzen van India.
In serie 15 wordt een beeld gegeven van 'The Coinage of Republican Rome'; de ontwikkeling van de romeinse muntslag wordt getoond en daarnaast wordt speciaal aandacht gegeven aan munten van de grote generaals van die tijd, Sulla, Pompeius, Julius Caesar, Brutus en Marcus Antonius.
Elke serie kost £9 en kan worden besteld bij de firma Seaby, Audley House, 11 Margaret Street, London W1N 8AT. Een lijst van de al verschenen series is op hetzelfde adres te verkrijgen.

Heropening van het Musée du Cabinet des Médailles et Antiques in Parijs.

Kort geleden werden in de Parijse Bibliothèque Nationale de nieuwe expositie-zalen geopend van het Département des monnaies, médailles et antiques. In vier prachtige zalen vindt men een grote rijkdom aan kunstschatten tentoongesteld. Men treft er schitterende antieke vazen aan, sieraden uit de griekse, romeinse, gallische en merovingische perioden en daarnaast talloze munten, penningen, cameeën en intagli. Om een indruk te geven van de omvang van de collecties: het Cabinet des médailles bezit ongeveer 200.000 munten, meer dan 50.000 penningen en jetons, en meer dan 4000 gemmen en cameeën.
Het merendeel van de tentoongestelde stukken is in een permanente expositie ondergebracht; daarnaast zijn enkele vitrines gereserveerd voor kleine wisselende exposities. Het onderwerp van deze kleine exposities is momenteel het leven en werk van twee in 1880 gestorven franse numismaten: Henri Cohen (romeinse munten) en Louis Caignart de Saulcy (Keltische munten).
De expositie is dagelijks te bezichtigen van 13 tot 17 uur. Adres: Bibliothèque Nationale, 58 Rue de Richelieu, 75002 Parijs. (metro: Palais-Royal, Bourse, Quattre-Septembre, of Richelieu-Drouot). De entree-prijs bedraagt 6 francs.

Eerste lustrum van Stichting Numismatica 1977

In het decembernummer schreven wij reeds, dat er mededelingen zullen worden gedaan over de viering van het eerste lustrum van de Stichting Numismatica 1977. Die viering zal eind september plaats vinden, tijdens de grote internationale muntenbeurs te Den Haag.

In verschillende andere landen is er een flinke groep muntenverzamelaars, die artikelen schrijft op numismatisch gebied. In Nederland is er maar een klein groepje van wiens hand een artikel verschijnt.

Welnu... De Stichting Numismatica 1977 grijpt de viering van haar vijf-jarig bestaan aan om U op te wekken een artikel te schrijven op het gebied van de numismatiek. Het behoeft heus geen wetenschappelijk artikel te zijn; ook een artikel over een bijzonder gebeuren waar de numismatiek mee te maken heeft of heeft gehad, kan in aanmerking komen.
Een jury, bestaande uit de heren: Nico Arkesteyn, J.L. Pot, Prof. Dr. W.P. de Roever en Dr. H.J. van der Wiel (voorzitter), zal de ingezonden artikelen beoordelen en de prijzen toekennen.
Om ook jongeren in de gelegenheid te stellen aan deze uitnodiging gehoor te geven, worden de inzenders in twee leeftijdsgroepen verdeeld, t.w.:
- één groep in de leeftijd tot en met 18 jaar (geboren ná 17 juni 1963)
- één groep van 19 jaar en ouder (geboren vóór 17 juni 1963).

De datum 17 juni is gekozen omdat de Stichting Numismatica 1977 op 17 juni 1977 is opgericht. Omdat een jongen of meisje van 13 jaar door zijn/haar geringe opleiding minder mogelijkheden heeft dan bijv. een student(e) van 18 jaar, zal bij het beoordelen van de inzendingen in die groep met de leeftijd van de inzender rekening worden gehouden.

Voor ieder der groepen worden 11 geldprijzen ter beschikking gesteld t.w.:
- 1e prijs van *f* 500,—
- 2e prijs van *f* 250,—
- 3e t/m 5e prijs *f* 100,—
- 6e t/m 11e prijs *f* 50,—.

Beroepsnumismaten, muntenhandelaren, journalisten en anderen, die beroepsmatig voor de numismatiek werkzaam zijn, wordt verzocht van deelname af te zien.
De inzendingen dienen vóór 17 juni 1982 in de Nederlandse taal te worden ingezonden aan het secretariaat. De inzendingen gelieve men van een titel te voorzien. Op een apart vel dient die titel met Uw naam en adres te worden vermeld; de jongeren gelieven tevens hun geboortedatum te vermelden.
Of de jury Uw inzending voor een prijs in aanmerking heeft laten komen zal op vrijdag 24 september 1982 worden bekend gemaakt (vlak voor de internationale munten- en penningenbeurs in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag).
Het secretariaat van de Stichting is gevestigd aan de Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam.

Tentoonstelling 's Rijks Munten – het nieuwe geld van Nederland

De Nederlandse Kunststichting te Amsterdam heeft een tentoonstelling ingericht met o.m. de ontwerpen vervaardigd in opdracht van de Commissie op de Beeldenaar. De tentoonstelling zal op verschillende plaatsen in ons land te zien zijn.
Deze plaatsen zijn:
Arnhem, Gemeentemuseum,
12 maart t/m 12 april 1982
Schiedam, Stedelijk Museum,
8 mei t/m 30 mei 1982
Maastricht, Bonnefantenmuseum,
5 juni t/m 27 juni 1982
Laren, Singer Museum,
31 juli t/m 22 augustus 1982
Den Bosch, Noordbrabantsmuseum,
2 oktober t/m 30 oktober 1982
Emmeloord, Stadskantoor,
6 november t/m 28 november 1982
Eindhoven, Philips Ontspanningscentrum,
5 december 1982 t/m 9 januari 1983
Amstelveen, Cultureel Centrum.
15 januari t/m 6 februari 1983
Alkmaar, Stedelijk Museum,
19 februari t/m 20 maart 1983
Verder is de Nederlandse Kunststichting nog in onderhandeling met de Stedelijke Musea te Gouda, 's Rijks Munt te Utrecht en het Koninklijk Penningkabinet te Den haag. Zodra de data van expositie in deze instellingen bekend zijn, zullen wij deze ook publiceren.

A.A.J.S.

agenda

voor het seizoen 1981/1982

Zaterdag 13 maart 1982: te Hillegom in de Lunazaal van Restaurant Treslong, Vosselaan 15, van 10.00 tot 16.00 uur.
Zondag 14 maart 1982: te Baexem in de Baexheimerhof (Gemeenschapshuis) tegenover de kerk, Kerkstr. 1, van 11.00 tot 17.00 uur.
Zaterdag 20 maart 1982: te Zwolle in zaal 2 van de Buitensociëteit, Stationsweg 4, van 10.00 tot 17.00 uur.
Zondag 21 maart 1982: te Hilversum in de Weverszaal van het 'Hof van Holland', Kerkbrink 1, van 10.00 tot 17.00 uur.
Zondag 28 maart 1982: te Eindhoven in de Wintertuin van Hotel Cocagne, Vestdijk 47, van 10.00 tot 17.00 uur.
Zaterdag 3 april 1982: te Gouda in het zalencentrum 'Kunstmin', Boelekade 67, van 10.00 tot 17.00 uur.
Zondag 4 april 1982: te Thorn in Café-restaurant Stienen van Dooren, Steegputstraat 2, van 11.00 tot 17.00 uur.
Zaterdag 10 april 1982 en zondag (1e Paasdag) 11 april 1982: te Rotterdam in de Tollenszaal van het Groothandelsgebouw. Stationsplein, van 10.00 tot 17.00 uur.

verenigings nieuws

Vereniging voor Penningkunst

door M. Kemper-Koel

Penning 1982-1 Wien Cobbenhagen. Van deze penning met als onderwerp 'Groei' zijn nu proefgietsels in bewerking.
In de Beeldenaar nr. 1 1982 staat de prijs van de Huwelijkspenning van Niel Steenbergen foutief vermeld. Dit moet zijn *f* 17,50.
In 1981 werden totaal 285 penningen verkocht.
De meest verkochte penningen, 5 en meer, zijn:
1971-1 Hoekig-Rond, Fried C.J. Wevers, 18 stuks
1962-1 Geboortepenning, Chr. Nijland, 12 stuks
1976-1 Alice in Wonderland, Marianne Letterie, 12 stuks
1930-2 Droogmaking Zuiderzee, Gijs Jacobs v.d. Hof, 12 stuks
1957-2 Jan Sluyters, Theresia v.d. Pant, 10 stuks
1963-1 Frank Lloyd Wright, E. Claus, 9 stuks
1964-1 W. Shakespeare, V.P.S. Esser, 9 stuks
1980-2 A bird in the hand is worth two in the bush, Theo van de Vathorst, 8 stuks
1950-2 Jub. Ver. v. Penningkunst, J.B. Gutterswijk/H. Wetselaar, 7 stuks
1979-1 200 jaar Teyler's Stichting, Fr. Weinberg, 7 stuks
1979-ex Vredespenning, Niel Steenbergen, 7 stuks
1926-1 Drieportret, J.J. v. Goor, 6 stuks
1964-2 Ruimtevaart, J. Snoek, 6 stuks
1928-1 Koning Willem I, Huib Luns, 5 stuks
1930-1 Artis, Tjipke Visser, 5 stuks
1972-2 Herder met schapen, Christl Seth-Höfner, 5 stuks
1980-1 Vierkant met cirkel, Lysbeth Teding van Berkhout, 5 stuks

Canada

De Canadese zilveren dollarkollektie wordt dit jaar verrijkt met een munt die het 100-jarig bestaan van Regina herdenkt

De Canadese regering besloot dit jaar de stichting van Regina te herdenken. Regina is de hoofdstad van de provincie Saskatchewan in West-Canada.

Nauwelijks honderd jaar geleden was Regina nog Indiaans jachtgebied. Nu is deze stad het hart van een van 's werelds grootste graanschuren. En een belangrijk industrieel en financieel centrum.

De geschiedenis van Regina wordt op de munt uitgebeeld, in een tekening van Huntley Brown. Het verleden wordt gesymboliseerd door de bizon, het heden door het indrukwekkende provinciegebouw.

De zilveren herdenkingsdollar is verkrijgbaar in twee kwaliteiten: 'proof', beschermd door een doorzichtige capsule en geleverd in een luxe etui. En 'brilliant uncirculated', geleverd in een doorzichtig plastic doosje. Het muntstuk heeft een diameter van 36 mm en weegt 23,33 g.

De munten worden eveneens aangeboden in een 'proof-set' met 7 munten, waaronder de nieuwe zilveren dollar, in een zwart lederen etui. Tevens is er een pasmuntset met 6 munten.

Het aanmunten van de zilveren dollars wordt strikt beperkt tot het aantal bestellingen die vóór 30 november 1982 bij de Royal Canadian Mint worden ontvangen.

Royal Canadian Mint — Monnaie royale canadienne

Bestel uw exemplaren vandaag nog bij:

AMRO BANK
Afdeling Centrale Kas
Herengracht 597
1017 AMSTERDAM
Tel. 020-282060

Ook verkrijgbaar bij:

H.B.U.
Herengracht 436
1017 AMSTERDAM
Tel. 020-292286

ABN Bank

De Grenswisselkantoren
Tel. 020-221324

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 3 april 1982
te Gouda
in het zalencentrum 'Kunstmin',
Boelekade 67
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 4 april 1982
te Thorn
in Café-Restaurant Stienen van Dooren
Steegputstraat 2
van 11.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 10 april 1982
Zondag 11 april 1982 (1e Paasdag)
te Rotterdam
in de Tollenszaal van het Groothandelsgebouw
Stationsplein
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 25 september 1982
Zondag 26 september 1982
viering 5-jarig bestaan
te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands
Congresgebouw
Churchillplein 10
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 3 oktober 1982
te Arnhem
in het Motel Arnhem,
Europaweg
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 16 oktober 1982
te Middelburg
in de Schouwburgfoyer,
Molenwater 99a
van 11.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 23 oktober 1982
te Leeuwarden
in de zalen F - G - H van het Oranjehotel,
Stationsweg 4
van 10.00 tot 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010 - 65 52 44
Ook op Viditel nr. 37615

Als je Nederlandse bankbiljetten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

De herinnering aan Koning Willem 1 is vastgelegd op oude bankbiljetten. U treft een voorbeeld hierboven aan. Van Lanschot heeft dit biljet in huis. Maar ook papiergeld van 1914 tot 1947. In verschillende coupures. Wist u dat er bankbiljetten zijn met een nominale waarde van f 60,-, f 200,-, f 300,- en f 500,-? Van Lanschot heeft ze allemaal. Al voor f 50,- heeft u schitterend papiergeld van zo'n 40 jaar oud. Maar we hebben óók papiergeld van f 4000,-.

Het verzamelen van bankbiljetten is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de afdeling Oude Bankbiljetten van Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen.

Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld.

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

NEDERLAND-AMERIKA 200 JAAR BICENTENNIAL HERDENKINGSPENNING

Beschrijving van de penning:

VOORZIJDE:
De portretten van John Adams en Pieter Johan van Berckel, resp. de eerste Amerikaanse Gezant in Nederland, later tweede president van de V.S. en de eerste Nederlandse vertegenwoordiger in de V.S. ofwel 'Minister-Plenipotentiaris van den Staat der Nederlanden bij de Staten van Noord-Amerika', zoals dat toen genoemd werd.
Als achtergrond, binnen het randschrift met de beide namen, de latijnse tekst: 'Faustissimae Foedere lunctae' – door een allesgoeds belovend verbond verenigd. Een tekst, ontleend aan een van de opschriften welke voorkwamen op prenten en penningen die destijds ter gelegenheid van het verdrag werden *vervaardigd.*

KEERZIJDE:
Het officiële bicentennial-vignet ontworpen door Gert Dumbar met daaroverheen o.m. een afbeelding van het linieschip 'De Overijssel' aan boord waarvan Mr. P. J. van Berckel zich naar zijn nieuwe post in de V.S. begaf. Het schip wordt begeleid door drie andere schepen, t.w. het linieschip 'De Erfprins', het fregat 'De Briel' en de brigantijn 'De Windhond'.
Deze schepen symboliseren tevens de wederzijdse overzeese handel tussen beide landen, een van de belangrijkste resultaten van het verdrag welke Nederland maakte tot natie die het langst vriendschappelijke betrekkingen met de V.S. onderhoudt.

De penning, die door de **Koninklijke Begeer te Voorschoten** geslagen wordt, is tot stand gekomen in samenwerking met het **interdepartementaal overleg** met dank aan Prof. Dr. J. W. Schulte Nordholt voor zijn adviezen op historisch gebied.

Een gedeelte van de opbrengst wordt bestemd voor het **West Indisch huis**, *het geboortehuis van* New-York. Immers in de compagniezaal van het W.I. huis is het besluit genomen om Nieuw-Amsterdam – het latere New York – te stichten. Een unieke penning voor verzamelaars.

Bedrijven en organisaties kunnen in het kader van de Bicentennial de penningen gebruiken bij de ontvangst van Amerikanen in Nederland of om aan relaties in Amerika kado te doen. Het ontwerp is van de kunstenaar Willem Vis uit Hazerswoude, die reeds vele fraaie modelés op zijn naam heeft staan.

Prijzen voor meer dan 25 stuks op aanvraag. Koninklijke Begeer 01717-4500.

De penningen worden geslagen in.

Code	Omschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
RAG	21,6 krt. goud	**22,5 mm**	ca. 7 gram	*f* **630,–**
RBZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**22,5 mm**	ca. 6,5 gram	*f* **60,–**
RCZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**50 mm**	ca. 60 gram	*f* **175,–**
RDZ	geoxydeerd verzilverd brons	**50 mm**		*f* **47,50**
REZ	gepatineerd brons	**50 mm**		*f* **40,–**

De penningen worden geleverd in een kunststof etuitje.
De prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overmaking of storting op **Gironummer 81233 t.n.v. 200 jaar Nederland-Amerika**, *Postbus 5, 2250 AA VOORSCHOTEN* onder vermelding van de codenummers, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

SPECIALE HERDENKINGSMUNT 500 JAAR DEVENTER OEVERVERBINDING

In mei 1982 zal Deventer het feit herdenken dat deze stad sinds 500 jaar een oeververbinding heeft. Dit historische feit zal o.a. worden gevierd met de Deventer Brugfeesten en de uitgave van een unieke herdenkingsmunt door de Stichting Samenwerkings Orgaan Deventer Ondernemers Verenigingen.

Zeer zeldzaam
De voorzijde van deze munt is een kopie van een oude, oorspronkelijk in zilver uitgevoerde, stuiver die in 1481 in Deventer is geslagen. De munt toont de Deventer arend, met in zijn klauwen het wapenschild van de stad en dat van het Oversticht. Vandaar ook de waarschijnlijke naam van dit muntstukje: Stichtse Stuiver, het opschrift luidt: MONE' NOVA D' DAVENTRIA, hetgeen 'nieuw geld van Deventer' betekent.

Voor verzamelaars is de Stichtse Stuiver een interessant object, doordat deze munt bijzonder zeldzaam is. Vermoedelijk zijn de Gemeentemusea van Deventer en het Koninklijke Munt- en Penningkabinet in Den Haag de enige bezitters van exemplaren van deze munt.
Op de keerzijde van deze herdenkingsmunt staat het officiële embleem van de Deventer Brugfeesten.

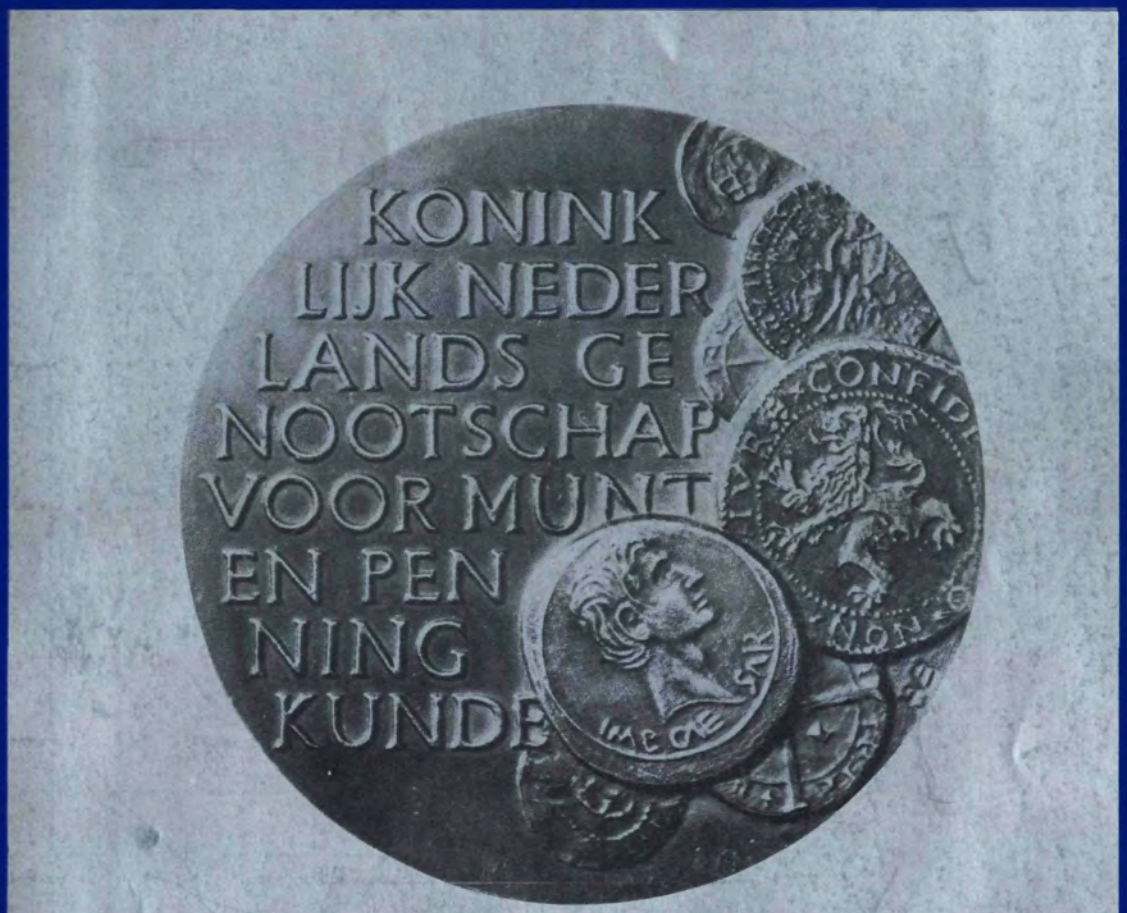
Kode	Inhoud	Prijs
NGA	**1 gouden** stuiver in plastic etui	*f* 395,–
NZB	**1 zilveren** stuiver in plastic etui	*f* 42,50
NGM	**1 gouden** en **1 messing** stuiver in plastic etui	*f* 397,50
NZM	**1 zilveren** en **1 messing** stuiver in plastic etui	*f* 45,–
NAC	**1 gouden, 1 zilveren** en **1 messing** stuiver in luxe cassette	*f* 450,–

WIJZE VAN BESTELLEN:
Stort het verschuldigde bedrag op **gironr. 83733** of **bankrekeningnr. 15.50.76.000,** t.n.v. **Deventer Brugfeesten**, Voorschoten, met vermelding van kode(s), gewenste aantallen en afleveringsadres. Levertijd ca. 4 tot 8 weken.
Prijswijzigingen voorbehouden. Alle vermelde prijzen zijn inkl. 18% BTW. Voor nadere inlichtingen Deventer Brugfeesten, Postbus 5, 2250 AA Voorschoten.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

mei/juni 1982
6e jaargang no. 3

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
J. P. A. van der Vin
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

De in Nederland voorkomende sceatta's II 83
Een Schelling van Nieuw-Groningen uit 1881? 97
Een nieuwe penning van het Genootschap 101
Twee 12e eeuwse penningen uit de muntvondst Arnhem 112
Een Hollander in het Witte Huis 114
Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (slot) 117
Muntennieuws 120
Boekbespreking 122
Nieuw Verschenen 123
Verenigingsnieuws 123
Aktualiteiten 123
Mededelingen 125

De in Nederland voorkomende sceatta's, II

Het continentale runentype

BMC type 2c
= BMC type 50

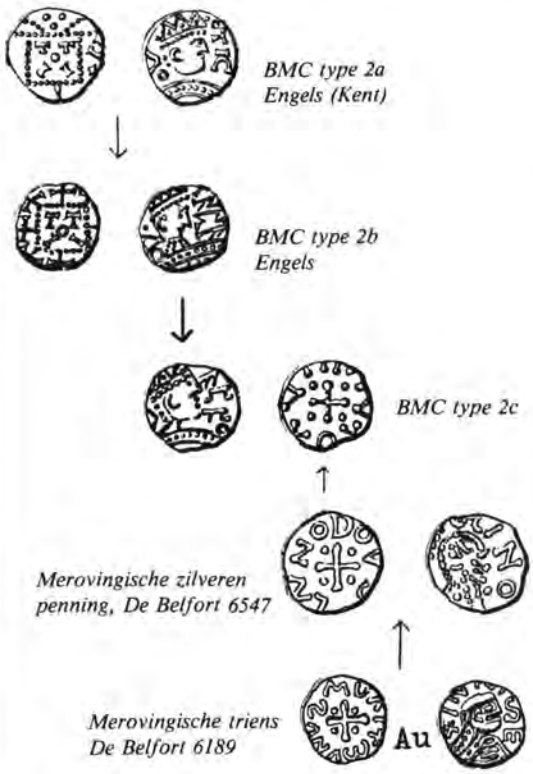
beschrijving:
voorzijde: kop naar rechts met een diadeem, rechts van de kop enkele runen. Links van de kop bij de nek is vaak een A te zien.
De runen zijn op de betere exemplaren vaak te ontcijferen als ᚠᚳᚱ (APA) of ᚠᚳᚠ (EPA), zelden een andere naam; de betekenis hiervan is niet bekend.
keerzijde: kruis met vier bolletjes, waar omheen sterk gedegenereerde latijnse letters (waaronder meestal een O) die nooit een begrijpelijke tekst vormen.

varianten:
De uitvoering van de voorzijde is sterk wisselend. De runen verworden gemakkelijk tot streepjes. De kop is op veel exemplaren zeer primitief uitgevoerd. Op een aantal exemplaren van minder verzorgde stempels is de kop naar links gewend.
Opvallend is dat de voorstelling op de keerzijde, die veel simpeler is, nauwelijks verschillen in uitvoering toont.

kop naar rechts *kop naar links*

prototypen:
Als prototypen van de voorstelling op de voorzijde is BMC type 2a te beschouwen, dat weer teruggrijpt op Romeins kopergeld uit de tijd van Constantijn de Grote (Hill 1958). Vóór de kop staat bij BMC type 2a TIC, links van de kop een A. Le Gentilhomme (1940) veronderstelt dat TIC/A een muntmeester was, maar deze toeschrijving is zeer dubieus (Hill 1949/51b). De A achter de hals komt voor op Romeinse munten van circa 350, en werd waarschijnlijk gecopieerd. BMC type 2a behoort tot de eerste emissies van sceatta's, zoals door Rigold (1960) is aangetoond (zie blz. 44) Dit munttype stamt uit Kent (Zuid-Oost Engeland). Op de keerzijde ziet men de z.g. standaard, afgeleid van het vaandel op bepaalde Romeinse munten (zie blz. 88). Een latere versie van deze munt draagt op de voorzijde een opschrift in runen, BMC type 2b, eveneens een Engels type. De voorstelling op de keerzijde, een kruis met 4 bolletjes, is niet terug te voeren op een Engels prototype. Wel komt een dergelijk kruis regelmatig voor op Merovingische gouden en zilveren munten uit de 7e en 8e eeuw.

verwante typen:
a. BMC type 2b/51
voorzijde: van het runentype
keerzijde: late variant van het standaardmotief, zoals dit voorkomt op BMC type 51.

BMC type 2b/51 *BMC type 51*

b. BMC type 2b varieteit
voorzijde: van het runentype
keerzijde: variant van het standaard- of kruismotief
De keerzijden van de mengvormen a. en b. komen tezamen voor op een Engels sceattatype, BMC type 70. Het hier afgebeelde exemplaar werd te Domburg gevonden. Vergelijk ook BMC type 61 op blz. 89.

BMC type 2b/var. *BMC type 70*

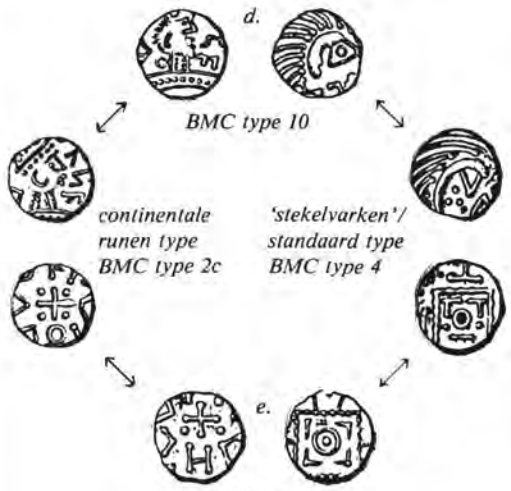
c. BMC type 73
voorzijde: van het runentype
keerzijde: naar rechts lopend dier.
Hill (1953) beschrijft deze sceatta als BMC type 73. Men zou het ook kunnen opvatten als een mengtype met BMC type 44. Het dier is stilistisch verwant aan de dieren op de styca's van Northumbria (zie blz. 45).

BMC type 73 of type 2b/44 *BMC type 44*

d. BMC type 10. Zie foto 25.
voorzijde: van het runentype
keerzijde: verwant aan de 'stekelvarken'voorstelling.
Dit schaarse BMC type 10 wordt tot de Friese sceatta's gerekend (Hill 1954).

e. BMC type 8. Zie foto 24.
voorzijde: standaard, zoals op BMC typen 4 en 5.
keerzijde: kruis met vier bolletjes.
Dit type wordt eveneens, op grond van vondstgegevens, als een Friese sceatta beschouwd (Hill 1954).
BMC type 8 en 10 wijzen op een verwantschap tussen het continentale runen type en het 'stekelvarken'/standaard type.

f. van der Chijs (1866) plaat V-45.
voorzijde: kop naar rechts, ervoor twee kruisjes
keerzijde: kruis met vier bolletjes.
Dit is mogelijk een variant van BMC type 2c, de stijl van de kop is verwant aan die van BMC type 3a. Misschien betreft het hier een imitatie van een Merovingische munt.

van der Chijs V-45 *BMC type 3a*

g. van der Chijs (1866) plaat IV-34
voorzijde: kruis met vier bolletjes
keerzijde: kruis met vier bolletjes
Een uniek exemplaar, gevonden op het strand van Domburg.

van der Chijs IV-34

plaats van aanmunting:
Het continentale runentype wordt in Engeland regelmatig gevonden; in de vondst te Aston Rowant bevonden zich 162 exemplaren (Rigold en Metcalf 1977). Het strand van Domburg was in de vorige eeuw een rijke vindplaats van meer dan 170 stuks (de Man 1907). In de omvangrijke Noord-Nederlandse en Noord-Duitse sceattavondsten komt dit type echter in het geheel niet voor. Wel zijn een vijftal vondsten gemeld uit Frankrijk, waarin zich in totaal 24 exemplaren bevonden (Lafaurie 1969). Zie de kaart.

Lafaurie (1969) noemt Poitiers en omgeving als mogelijke plaats van vervaardiging van BMC type 2c. Een argument daarvoor is dat op de Merovingische munten van Poitiers duidelijke sceattainvloeden aanwijsbaar zijn (Le Gentilhomme 1938). Het runenschrift is in Scandinavië, Duitsland, Noord-Nederland en Engeland in gebruik geweest, maar voor zover bekend niet in Frankrijk. Toch sluit het voorkomen van runen op een munt een eventuele Franse herkomst niet uit. Er is een unieke gouden munt van Koning Offa van Mercia (757-796) bekend, die een imitatie is van een Arabische munt. Hierop zijn de Arabische opschriften gehandhaafd, terwijl er in Latijnse letters OFFA REX op te lezen is (Blunt 1961).

Au

gouden dinar van Mercia

Een nog sterker argument is te vinden in het bestaan van een Merovingische penning van Rezay met een runenopschrift (Lafaurie 1969).
Het grote aantal munten van dit type, gevonden bij Domburg, zou verklaard kunnen worden door een plaatselijke produktie aan te nemen. Opvallend is dat de meeste Domburgse exemplaren primitief zijn uitgevoerd en relatief laag van gewicht zijn (Hill 1954).
De plaats van aanmunting is, zoals bij veel sceattatypen, niet exact aan te geven. In de angelsaksische literatuur spreekt men algemeen van het 'Frisian runic type'. Maar het lijkt mij juister om, zoals de heer A. Pol, stafmedewerker van het Koninklijk Penningkabinet, voorstelde, de meer neutrale term continentaal runentype te gebruiken.

datering:
Rigold (1960) rekent BMC type 2c nog tot de primaire series van de sceatta's (zie blz. 44). Hij neemt op grond van de stijlkenmerken aan dat het continentale runentype van 705 tot 715 werd aangemunt.
Onderzoek naar de metaalsamenstelling leerde dat het zilvergehalte meestal vrij hoog is (87 tot 92%) en dat er meer dan een spoor goud in voorkomt (1 tot bijna 2%); het aantal onderzochte munten is echter gering (Metcalf en Hamblin 1968). Deze samenstelling kan passen bij een vrij vroege datering. In de loop van de 8e eeuw vertonen de munten een stapsgewijze daling van het zilvergehalte, totdat er een nieuw monetair systeem wordt ingevoerd (zie blz. 45 en 46).

Vanwege het ontbreken van dit type in de omvangrijke Friese, Groningse en Noord-Duitse vondsten, die circa 730 werden verborgen, veronderstelt men dat het continentale runentype omstreeks 730 niet of niet meer in 'Friesland' in circulatie was (Metcalf en Hamblin 1968).

De 'Stekelvarken'/Standaard Groep
synoniemen: wolf/standaard, profiel/standaard
louve/étendard, proc-épic/étendard (Frans)
porcupine/standard (Engels)

BMC typen 4 en 5

BMC type 4 *BMC type 5*

Het verschil tussen type 4 en 5 berust op de driehoek aan het eind van de centrale boog. Dat het hier niet om twee onderscheiden typen gaat blijkt uit bestudering van de keerzijden, die niet wezenlijk verschillen (Metcalf 1966a).

beschrijving:
voorzijde: een dikke, geprononceerde boog, daarboven naar links uitstralende 'stekels'. Binnen de boog diverse tekens. Men betitelt deze voorstelling algemeen als een stekelvarken. Zeker is dat het niet een stekelvarken moet voorstellen, maar deze naam is algemeen ingeburgerd.
keerzijde: een vierkant van puntenlijnen, dat de standaard wordt genoemd. Binnen het vierkant in het centrum een cirkeltje, daar omheen verbasterde letters. Buiten het vierkant aanduidingen van letters.

varianten:
Bij dit veel voorkomende sceattatype ziet men niet alleen in de voorstelling een enorme verscheidenheid, maar ook in de wijze van uitvoering en afwerking. Hieronder de afbeeldingen van een zeer groot exemplaar uit de muntvondst te Franeker in 1868, met daarnaast een nietig muntje waarvan de vindplaats onbekend is.

1,3 gram

0,3 gram

Op de voorzijde ziet men soms een stippellijn rondom de centrale boog en/of een verdikking op de boog.

Bij 1 à 2% van deze muntjes stralen de stekels naar rechts uit, zoals op dit exemplaar uit de muntvondst Hallum in 1866.

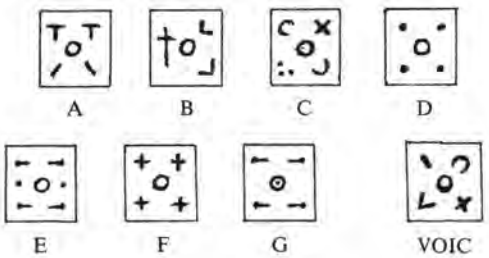
Binnen de kromming van de boog lijken veel exemplaren een Romeins cijfer te dragen, zoals II of XII; ook ziet men binnen de boog diverse andere configuraties.

Soms lijkt het 'stekelvarken' de omtrekken van een ander dier aan te nemen, zoals een kreeft of garnaal.

Metcalf (1966a) heeft een schematische indeling van de uitvoering van de standaard op de keerzijde opgesteld.

Deze verschillende varieteiten zijn geletterd van A t/m G; een veel voorkomende wijze van uitvoering van varieteit B is die, waarbij men binnen het vierkant de letters V, O, I en C ziet.
Naarmate de varieteit meer van het prototype A verwijderd is treedt een tendens tot symmetrie op. Deze varieteiten zijn eerder regionaal bepaald dan dat er een chronologie uit is af te leiden. Veel keerzijden zijn niet in het schema van Metcalf in te passen; dit zijn latere, als vrije imitaties te beschouwen exemplaren.

prototypen:
Aanvankelijk meende men in de afbeelding op de voorzijde een galei met roeiers en riemen te herkennen (De Boone 1979).

Dirks (1870) en anderen namen aan dat de voorstelling een sterk gedegenereerde wolf is, die bekend is van Romeinse munten (met de wolvin die Romulus en Remus zoogt, uit de legende over de stichting van de stad Rome).

BMC type 7

Als tussenschakel tussen het Romeinse voorbeeld en de 'stekelvarken'-sceatta's ziet Dirks het in Engeland voorkomende sceattatype BMC type 7.
Aan deze inmiddels verlaten theorie ontleent men de vroeger veel gebruikte benaming wolf / standaard-type.
De Man (1895) veronderstelde dat de voorzijde een verworden menselijk hoofd en profil toont en dat de sceatta BMC type 10 aan het begin van deze ontwikkeling staat. Later helt zij meer over naar de wolf-theorie van Dirks (De Man 1926).

BMC type 27

BMC type 3b

BMC type 10

Tegenwoordig neemt men aan dat de stekelvarken-voorstelling, via BMC type 10 en BMC type 3b terug te voeren is op BMC type 27 (Rigold's primaire serie A).
Op het eerste gezicht is het niet gemakkelijk in te denken dat het 'stekelvarken' een menselijk hoofd zou voorstellen. Maar vergelijking met de degeneratie van een zilveren Merovingische penning uit dezelfde tijd laat zien dat dit niet onmogelijk is.

De Belfort 3055

De Belfort 3054
Zie foto 17

De Belfort 3056

van der Chijs III-7

Een beschouwing over dit type, mogelijk geslagen in Marseille, is te vinden bij Lafaurie (1969). Van der Chijs (1866) plaat III-7 is afkomstig uit opgravingen bij Dorestadt ± 1838 en mogelijk een Friese imitatie van dit Merovingische type (Belaiew 1936).

De figuur op de keerzijde is zonder twijfel terug te voeren op de standaard (of vexillum) bekend van Romeinse munten uit de tijd van Constantijn de Grote. Hierop ziet men twee gevangenen, naast een vaandel op een speer met het opschrift VOT XX. Op vroege sceatta's van Mercia en op de primaire serie A van Rigold (BMC type 2a) zien wij dit vaandel terug, waarbij de speer wegvalt en het vierkant bijna het hele muntoppervlak inneemt.

keerzijde
follis
ca 320

BMC Mercia
type 2

BMC type 2a

De standaard komt, behalve op deze sceatta's, nog voor op vele andere sceatta's; men spreekt wel van de standaardgroep (Hill 1949/51c).

verwante typen:
a. BMC Mercia type 4
voorzijde: 'stekelvarken'
keerzijde: runentekst ᚠᚦᛁᛚᚱᛖᛞ (ETHILRED)
Aethelred was mogelijk een muntmeester, of de koning van Mercia die regeerde van 675 tot 704 (Sutherland 1942).

BMC Mercia type 4

b. BMC type 5/41b
voorzijde: 'stekelvarken'
keerzijde: twee staande figuren, die tussen zich in een kruis vasthouden, zoals op BMC type 41b.
Zie ook BMC type 30a op blz. 93 en BMC type 51 op blz. 84.

BMC type 5/41b

BMC type 41b

c. BMC type 12/5
voorzijde: kop naar rechts, opschrift in Latijnse letters LVNDONIA, wat wijst op Londen als plaats van vervaardiging. Vergelijk BMC type 12 op blz. 45.
keerzijde: 'stekelvarken'

BMC type 12/5

De onder b. en c. afgebeelde muntjes zijn afkomstig uit de vondst Hallum (1866). Op beide exemplaren zijn de 'stekels' naar rechts gericht. Deze twee mengtypen tonen een verwantschap tussen de 'stekelvarken'/standaard sceatta's en de Londen-groep van de sceatta's (zie blz. 45).

d. BMC type 9
voorzijde: kop naar rechts, daarvoor de letters LEL
keerzijde: 'stekelvarken'
Dit type behoort eveneens tot de Londen-groep.

BMC type 9

e. BMC type 6. Zie foto 32.
voorzijde: een vogelfiguur met naar links uitstralende 'stekels'
keerzijde: standaard

Vroeger meende men dat dit regelmatig voorkomende type een late variant was, voortkomend uit het 'stekelvarken' type (Keary 1887). De stijlkenmerken wijzen echter op een gelijktijdig, parallel ontstaan (Metcalf 1966a). Hill (1954) beschouwt dit type, evenals Lafaurie (1975) als een Friese sceatta, omdat er maar relatief weinig Engelse vondsten bekend zijn. Maar Metcalf (1966a) concludeert op goede gronden tot een overwegend Engelse origine; vanwege de metaalsamenstelling en de uitvoering van de standaard (zie ook Metcalf 1968). Dergelijke munten, met cirkeltjes binnen de standaard, zijn Engels. Het type werd in Friesland geïmiteerd, waarbij de voorstelling werd gewijzigd.

BMC type 6 Engels

Friese imitatie, vroege fase

Friese imitatie, late fase

f. BMC type 53
voorzijde: 'stekelvarken'
keerzijde: merkwaardig gevormd getrapt kruis
Baldwin Brown (1915) meent hierin een patroon te herkennen dat ook voorkomt op juwelen uit Kent. Een bespreking van dit type is te vinden in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde van 1954 (Hill 1954).

BMC type 53

g. BMC type 61
voorzijde: gebogen slangachtig dier met uitstralende 'stekels'
keerzijde: variant van de standaard voorstelling
Hill (1953) ziet in het dier een wolf, afgeleid van BMC type 32a (zie blz. 41). De stempelsnijder is kennelijk ook bekend geweest met het 'stekelvarken'/standaard type. Gezien de stijl is deze munt niet van Engelse afkomst.

BMC type 61

h. De Belfort 5817
voorzijde: standaard
keerzijde: standaard
Dit waarschijnlijk unieke exemplaar kwam voor in de Franse vondst te St-Pierre-Les-Etieux (Lafaurie 1969).

De Belfort 5817

i. BMC type 4 variant
voorzijde: patroon van lijnen en punten, stelt mogelijk een kop met diadeem naar links voor
keerzijde: standaard
Vergelijk met het 'Maastricht'type op blz. 91. Deze munt is afkomstig uit een Engelse verzameling (Hill 1953).

BMC type 4 var.

k. BMC type 30b/8
voorzijde: zeer ruwe aanziende kop met wilde haren, zoals op BMC type 30b, zie blz. 93.
keerzijde: standaard

BMC type 30b/8

l. De Belfort 5805
voorzijde: uit stippen opgebouwde voorstelling en twee open boogjes
keerzijde: vierkant met daar binnen de letter R (van Rennes?)
Een Merovingisch muntje dat in bepaalde opzichten doet denken aan het 'stekelvarken'/standaard type. Deze zilveren penning kwam voor in de Franse vondsten te Bais en Nohanent (Lafaurie 1969). Er zijn geen vondsten uit Nederland of Engeland bekend. Zie foto nr. 16.

De Belfort 5805

plaats van aanmunting:
Het 'stekelvarken'/standaard type is de meest algemeen voorkomende sceatta. Metcalf (1966a) maakt een voorzichtige schatting en meent dat er best meer dan 5 miljoen exemplaren van kunnen zijn geslagen. Er zijn veel exemplaren bekend die met identieke stempels zijn geslagen (De Man 1904, auctie Muller 1904, Hill 1955, Metcalf 1969). Algemeen wordt aangenomen dat er meerdere produktiecentra van deze sceatta zijn geweest, elk met eigen variaties in voorstelling en uitvoering (Hill 1958). De meerderheid van de 'stekelvarkens' werd in 'Friesland' geslagen, maar sommigen zijn onmiskenbaar van Engelse makelij (Metcalf 1966a). Het is niet uitgesloten dat deze sceatta ook in Noord-Duitsland of Frankrijk is aangemunt (Berghaus 1958, Lafaurie 1969).
Wat betreft het zilvergehalte zijn er grote verschillen; de op grond van stijlkenmerken aan Engelse muntateliers toegeschreven exemplaren hebben een zeer hoog zilvergehalte (meer dan 95%). Bij de Friese aanmuntingen zijn er meer verschillen, de betere exemplaren bevatten 70-80% zilver (Metcalf en Hamblin 1968). Sommigen bestaan geheel uit koper, en zijn mogelijk verzilverd geweest, dergelijke stukken zijn vooral bij Domburg gevonden (De Man 1907). Het is heel goed mogelijk dat op diverse plaatsen vervalsingen zijn geproduceerd, want in de 8e eeuw was er nauwelijks sprake van een centraal gezag, van waaruit controle op de muntslag werd uitgeoefend.
Afgaande op de stijlkenmerken van exemplaren waarvan de vindplaats met zekerheid vaststaat, alsmede op grond van de metaalsamenstelling, komt Metcalf (1966a, 1969) met het nodige voorbehoud tot de volgende veronderstellingen. De munten met keerzijde varieteit E en F zijn afkomstig uit Friesland, varieteit D en de meeste sceatta's met de letters VOIC stammen uit Engeland. Varieteit B zou mogelijk van Franse of Friese origine zijn, deze varieteit is in ieder geval niet in Engeland geslagen. Vergelijk de foto's 10, 11, 19, 26, 27, 28, 29 en 30.

varieteit E
Fries

varieteit F
Fries

varieteit D
Engels

VOIC varieteit
Engels

varieteit B
Fries of Frans

De kaart toont waar deze munten hebben gecirculeerd. Daarbij valt op dat er veel vondsten zijn langs de kustgebieden. Verder is er een penetratie langs de Rijn tot diep in Duitsland voorbij Wiesbaden. Kennelijk was de Rijn ook al in de 8e eeuw een belangrijke verkeersader. Ook zijn er enkele vondsten in de loop van de Maas. De oude Friezen waren vooraanstaande handelslui en zeevarenden (Boeles 1951) wat hier door de verspreiding van hun munten nog eens wordt geïllustreerd. Cartier (1839) beschrijft een kleine sceattavondst in Hannover (Duitsland). Deze is niet op de kaart opgenomen, omdat er aanwijzingen zijn dat het hier om een klein deel van de vondst van meer dan 750 'stekelvarken'/standaard sceatta's te Barthe gaat (Metcalf 1969, Hill 1977).

datering:
Hill (1949/51b), die in het algemeen de sceatta's wat te vroeg dateert, neemt aan dat het 'stekelvarken'/standaard type van 660 tot 720 werd aangemunt. Op grond van de vondstgegevens komt Boeles (1951) tot de conclusie dat dit type vooral

in het tweede kwart van de 8e eeuw circuleerde. Metcalf (1966a) stelt dat het merendeel van deze sceatta's in een vrij korte periode, tussen 720 en 740, werd geslagen. Op grond van de veelvuldige vondsten op het Europese vasteland van 'stekelvarken'/standaard sceatta's die erg primitief zijn uitgevoerd en een laag zilvergehalte hebben mag men aannemen dat er nog vrij lang sceatta's van dit type zijn vervaardigd, misschien wel tot het eind van de 8e eeuw. Waarschijnlijk ging het daarbij vooral om emissie's met een beperkt circulatiegebied.

Het 'Herstal' type

niet in BMC
Van der Chijs plaat IV 26-28
De Belfort 5737 t/m 5743
zie foto 33

beschrijving:
voorzijde: twee over elkaar heen geplaatste driehoeken, die een zespuntige ster vormen. Deze ster wordt wel aangeduid als de 'Davidsster' (Dirks 1870). Binnen de ster een kruisje, tussen de punten van de ster bolletjes.
keerzijde: in het midden een kruis, bij wijze van 'omschrift' een aantal staande streepjes, soms afgewisseld met punten en een enkel kruisje.

varianten:
Een aantal munten, die men als Merovingische penningen kan beschouwen, tonen verwantschap.

uit de vondst Franeker, samen met 35 exemplaren als boven

gevonden te Wijk bij Duurstede en Nice-Cimiez

een koperen exemplaar, gevonden bij Domburg

uit de vondst te Plassac (Lafaurie 1969)

Sutherland (1942) noemt de vondst van een verwant type in Schotland, de enige sceattavondst uit dat land.

prototypen:

Deze zilveren Merovingische penning wordt wel gezien als het prototype (Lafaurie 1975).

plaats van aanmunting:
In het monogram op de keerzijde van de onder prototypen afgebeelde Merovingische penning meende De Coster (1859) de letters A R te herkennen, wat terug te voeren zou zijn op Aristallum of Herstal (nabij Luik) (zie ook Dirks 1870). Deze toeschrijving lijkt mij twijfelachtig, maar het is moeilijk om alternatieven te geven. Het is veiliger om te stellen dat de 'Herstal ' type sceatta van onbekende, mogelijk Belgische, herkomst is (Lafaurie 1975). Munten van dit type zijn gevonden te Franeker (36 stuks), Hallum (24 stuks) en losse exemplaren bij Wijk bij Duurstede, Domburg, Rijswijk (Gld), Namen en Luik (Lafaurie 1969, vondstenkartotheek Koninklijk Penningkabinet).

datering:
De vondstgegevens wijzen in de richting van aanmunting in het eerste kwart van de 8e eeuw, vergelijk de datering van het 'Maastricht' type (zie hieronder).

Het 'Maastricht' type

niet in BMC
van der Chijs plaat IV 24 en 25
De Belfort 5993 t/m 5999, 6698
zie foto 34

beschrijving:
voorzijde: zeer ruwe kop naar links, met daarvoor een kruisje
keerzijde: vier naar elkaar gekeerde dubbele bogen, met een bolletje in het midden en groepen van drie bolletjes in de kantons

varianten:
Er is vrij veel variatie in de uitvoering van dit schaarse sceattatype.

uit vondst Hallum (Fr)

gevonden te Wijk bij Duurstede

gevonden op het strand van Domburg

prototypen:
Het 'Maastricht' type behoort qua stijl tot de Merovingische munten. Een serie zilveren penningen, die De Belfort (1892/94) aan Auxerre toeschrijft, zijn te beschouwen als het prototype.

De Belfort 6000

De Belfort 5996

De Belfort 5990

De Belfort 6689

verwante typen:
Hill (1953) en Metcalf (1976a) beschrijven een variant van het 'stekelvarken'/standaard type, gevonden in Engeland. De voorzijde vertoont enige overeenkomst met die van het 'Maastricht' type, de keerzijde echter niet.

plaats van aanmunting:
Er zijn geen vondsten in Engeland van dit type bekend. Wel zijn een aantal exemplaren aanwezig in Franse collecties (o.a. museum van Auxerre) maar exacte gegevens over de vindplaatsen ontbreken veelal. Er werden exemplaren aangetroffen in de Friese vondsten te Franeker en Hallum (Dirks 1870, Boeles 1951), in de vondstcomplexen van Domburg en Wijk bij Duurstede (Van der Chijs 1866, De Man 1907) en één in Rijswijk (Gld) (vondstenkartotheek Koninklijk Penningkabinet). Verder zijn drie munten van dit type in een 8e eeuws graf gevonden, in Ophoven (België), Krefeld (Duitsland) en bij Wageningen (Roosens 1976, Zedelius 1980, vondstenkartotheek Koninklijk Penningkabinet).
De Belfort (1892/94) schrijft deze sceatta aan Auxerre toe. Gariel (1883/84) stelt Maastricht als plaats van vervaardiging voor, maar zijn argumenten zijn weinig overtuigend. Ook bepaalde Karolingische penningen met een dergelijke figuur op de keerzijde worden door Gariel aan Maastricht toegeschreven. Frère (1977) beschrijft deze Karolingische penningen onder Maastricht, waarbij hij de toeschrijving van Gariel zonder kritisch onderzoek volgt.

Pepijn de Korte 752-768

Karel de Grote 768-794

De plaats van aanmunting van de 'Maastricht' type sceatta blijft onzeker. Zij zijn mogelijk afkomstig uit een atelier in het huidige België of Noord-Frankrijk (Lafaurie 1975).
Evenals Engelse sceatta's in 'Friesland' zijn geïmiteerd, is ook met betrekking tot het 'Maastricht' type sceatta niet ondenkbaar dat dit een van origine Merovingisch type is dat in 'Friesland' werd nagevolgd.

datering:
Op grond van het voorkomen in bovengenoemde Friese muntvondsten, die circa 730 werden verborgen, dient aangenomen te worden dat deze munten in het eerste kwart van de 8e eeuw zijn geslagen (Dirks 1870). Van enkele bij Domburg gevonden exemplaren wordt opgegeven dat zij van koper zijn (De Man 1907). Metcalf en Hamblin (1968) bepaalden de samenstelling van één exemplaar, dat 33 tot 35% zilver bleek te bevatten.

Het 'Wodan'/monster type

BMC type 31
zie foto 20 en 35

beschrijving:
voorzijde: binnen een parelrand en cirkel een wild, aanziend gelaat met steile haren, baard en opvallende snor; ter weerszijden van de kop twee kruisjes, die vlechten aanduiden. Het is zeer te betwijfelen of deze figuur de één-ogige god Wodan moet voorstellen.

keerzijde: binnen een parelrand en cirkel een scharminkelig dier, dat in de eigen staart probeert te bijten. Het dier wordt wel beschreven als een draak, maar zou ook een paard of een wolf kunnen voorstellen.

varianten:
Op de exemplaren met een meer verzorgde uitvoering kijkt het dier overwegend naar rechts, op de meer primitief uitgevoerde munten naar links (Hill 1952/54). Er is een geleidelijke, vrij ver gaande degeneratie van de voorstelling van deze sceatta.

Naast de kop kunnen in plaats van twee kruisjes andere tekens voorkomen, op het exemplaar in de vondst te Nice-Cimiez in Frankrijk (de enige 'Wodan'/monster sceatta gevonden in Frankrijk) staan twee cirkeltjes. Op sommige slechtere exemplaren ontbreekt de parelcirkel op één of beide zijden (De Man 1895, Hill 1953).

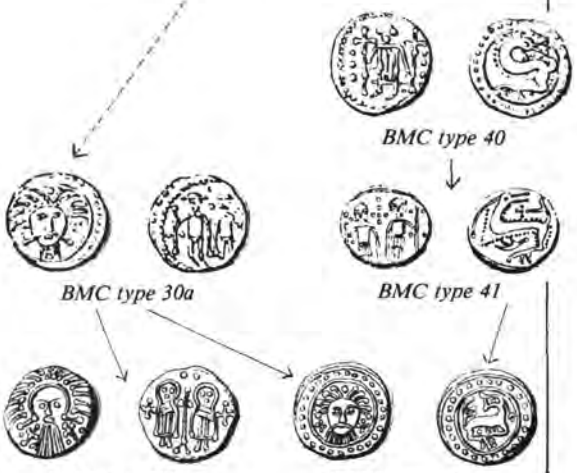
prototypen:
De beeldenaar op de voorzijde is mogelijk afgeleid van Merovingische munten, waarop een aanziende kop voorkomt. De sceatta BMC type 30a wordt wel als prototype van het 'Wodan' gelaat gezien (Hill 1952/54). Mogelijk kunnen de BMC typen 40 en 41 ook een rol gespeeld hebben bij het ontstaan van het 'Wodan'/monster type. Maar het is gevaarlijk om hierover een theorie op te bouwen, wanneer die uitsluitend op typologie berust (Morehart 1970). Zie met betrekking tot het dier op de keerzijde ook blz. 43.

De Belfort 3378
(Parijs)

De Belfort 5777

verwante typen:
a. BMC type 30a en 30b
voorzijde: aanziende kop
keerzijde: twee staande figuren

BMC type 30a *BMC type 30b*

Engelse numismaten noemen de typen BMC 30a en 30b 'frisian types'. Aangezien er geen vondsten in Nederland van deze sceatta's bekend zijn lijkt deze toeschrijving voorbarig. Vrij zeker is dat deze sceatta's niet van Engelse herkomst zijn; Engelse onderzoekers zijn dan snel geneigd te denken dat deze muntjes uit 'Friesland' afkomstig zijn.

b. BMC type 30b/8
voorzijde: aanziende kop
keerzijde: standaard

BMC type 30b/8

Dit mengtype is beschreven door Hill (1953). Het wijst op verwantschap van het 'Wodan'/monster type met het 'stekelvarken'/standaard type, zie blz. 89.

c. BMC type 66
voorzijde: aanziende kop
keerzijde: grazend dier naar rechts

BMC type 66 (Domburg vondst)

BMC type 66 (Engelse vondst)

Baldwin Brown (1915) ziet in BMC type 66 een voorloper van het 'Wodan'/monster type. Deze munt is waarschijnlijk van Merovingische afkomst, in de vondst te Nice-Cimiez in Frankrijk kwamen twee identieke exemplaren voor (Hill 1953).

d. BMC type 59
voorzijde: aanziende kop
keerzijde: dier met een lange staart tussen de poten

BMC type 59

Dit uiterst zeldzame type werd voorheen toegeschreven aan aartsbisschop Ecgberth van York (734-766) maar dit is waarschijnlijk onjuist (Hill 1953).

e. BMC type 29
voorzijde: aanziende kop
keerzijde: vogel op een kruis, parelcirkel, onduidelijk opschrift

BMC type 29

BMC type 27

BMC type 29 is, gezien de keerzijde, nauw verwant aan het in Engeland vrij algemeen voorkomende BMC type 27, één van Rigold's primaire typen, zie blz. 43-44.

Dat de 'Wodan'/monster sceatta's ook in Scandinavië bekend waren blijkt niet alleen uit vondsten in Denemarken, maar wordt ook geïllustreerd doordat de vroegste Scandinavische munten, die in de 9e en 10e eeuw werden geslagen, kennelijk een navolging zijn (Belaiew 1936, Bendixen 1974). Mogelijk is het Engelse type BMC type 49 daarbij een tussenschakel geweest.

BMC type 31

BMC type 49

zilveren Scandinavische penningen gevonden te Hedeby en Birka, geslagen tussen 800 en 1000.

plaats van aanmunting:
Het 'Wodan'/monster type wordt algemeen beschouwd als een munt van Friese herkomst (Dirks 1870, Belaiew 1936, Hill 1954). Dit type wordt zelden in Engeland gevonden, veel vondsten zijn daarentegen bekend van het Domburgse strand en uit de huidige provincie Friesland. In 1863 werden in Terwispel 161 sceatta's van dit type gevonden, samen met enkele zilveren voorwerpen (Boeles 1951). Incidentele vondsten zijn gemeld uit Wijk bij Duurstede en omgeving, Noord-Duitsland en Denemarken. In de grote vondst van ruim 2500 zilveren Merovingische penningen en sceatta's te Nice-Cimiez in Frankrijk kwam slechts één exemplaar voor (Lafaurie 1969). Het verspreidingsgebied is aangegeven op de kaart.

datering:
Hill 1952/54, 1954) neemt aan dat de aanmunting van het 'Wodan'/monster type omstreeks 720 aanvangt. Op grond van de geleidelijke maar vergaande verwording van de voorstellingen en het grote aantal bekende munten is het waarschijnlijk dat dit type langdurig is geslagen. Ook metaalanalysen geven steun aan deze theorie; het zilvergehalte varieert van 90 tot 30% (Metcalf en Hamblin 1968, Metcalf 1978a). Op het strand van Domburg zijn een aantal koperen exemplaren gevonden (De Man 1907). Waarschijnlijk is deze sceatta in Friesland geslagen tot aan de verovering door de Karolingers, dus tot circa 790-800.

Samenvatting
De sceatta was een internationale zilveren handelsmunt. De eerste sceatta's werden circa 680 in Engeland aangemunt. Omstreeks 700 komt een omvangrijke aanmunting in Noord-Nederland tot ontwikkeling, die tot het einde van de 8e eeuw voortduurde. Eerst werden Engelse voorbeelden geïmiteerd, later komen de zogenaamde Friese typen tot stand.
Uit analyse van de vondstgegevens blijkt dat de Friezen in de eerste helft van de 8e eeuw vooral handel dreven met Engeland, Frankrijk en tot diep in Duitsland langs de Rijn. Domburg, Dorestad en de nederzettingen rond de Friese Middelzee waren belangrijke handelsknooppunten. In de tweede helft van de 8e eeuw richtte de handel zich op Engeland en de landen rondom de Oostzee.
De historische achtergrond, het ontstaan, de stijlinvloeden, de ontwikkeling van de sceatta in Engeland en Nederland, techniek van de aanmunting en de systematische indelingen worden besproken. Er wordt een overzicht gegeven van de sceattavondsten in Nederland. De vijf belangrijkste Nederlandse sceattatypen worden groepsgewijs besproken, waarbij speciale aandacht wordt gegeven aan verwante typen, de plaats van aanmunting en de datering.
Aan het eind van dit artikel is een index van de afbeeldingen en aan het eind van het eerste gedeelte in het vorige nummer een uitgebreide literatuurlijst opgenomen.

Index
In deze index wordt achter het nummer uit de British Museum Catalogue aangegeven tot welke serie volgens Rigold's classificatie de munt behoort, en op welke bladzijde van dit artikel een afbeelding of beschrijving is te vinden.

BMC type	*Rigold's serie*	*afbeelding op blz.*
1	—	44
2a	A	foto 2
2b	C	foto 4
2c	D	foto 18, 21, 22, 23
3a	G	foto 5
3b	(foreign)	87
4/5	E	foto 10, 11, 19 26 t/m 31
6	E	foto 32
7	V	87
8	D	foto 24
9	T	88
10	(foreign)	foto 25
12/19	L	foto 13
23a-e	P en U	41
24	F	43
27a-b	B, J	foto 3, 7
29	BZ	94
30a-b	X (var)	93
31	X	foto 20, 35
32	K	41
33	K	foto 6
36	J	44
37	J	foto 9
38	O	43
39	H	foto 14
40	O	foto 12
41	H	93
42	K	45

44	Q	85
45	M	41
47	S	44
48	H	foto 8
49	H	94
50	D	83-84
51	R	84
52	K	44
53	E	89
59	Z	94
60	J	41
61	(foreign)	89

66	Z	94
70	R	foto 15
71	Q	44
73	Q/R	85
Mercia 1	Pa	44
Mercia 2	Pa	88
Mercia 3	Pa	41
Mercia 4	—	88
'Maastricht' type		foto 34
'Herstal' type		foto 33

PLAAT II
In Nederland geslagen sceatta's

21-23 Continentale runentype (BMC type 2c)
24 BMC type 8
25 BMC type 10
26-31 'Stekelvarken'/standaard type
26 varieteit A
27 idem, koperen exemplaar dat waarschijnlijk verzilverd is geweest
28 varieteit B
29 varieteit F
30 varieteit E
31 late varieteit
32 gepluimde vogel/standaard type, 'Friese slag'
33 'Herstal' type
34 'Maastricht' type
33 en 34 zijn verwant aan de zilveren Merovingische penningen
35 'Wodan'/monster type (BMC type 31)

Foto's uit fotoarchief van het Koninklijk Penningkabinet. Nr's 21, 22 en 25 zijn uit de vondst Escharen in 1980. Nr's 23, 24, 26, 28 t/m 32 gevonden op het strand van Domburg. Nr's 33 en 34 uit de terpvondst Franeker. Nr's 27 en 35 gevonden langs de Rijn bij Maurik/Rijswijk (Gld).

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

Een Schelling van Nieuw-Groningen uit 1881?

door J.C. van der Wis

In de periode 1673-1692 werden door de provinciale munthuizen van Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Groningen en de stedelijke munthuizen van Groningen, Kampen, Deventer, Zwolle, Zutphen en Nijmegen aanmerkelijke hoeveelheden zogenaamde rijderschellingen afgeleverd.
Het gehalte en het gewicht van deze schellingen liet over het algemeen te wensen over en daar de enorme hoeveelheid in circulatie zijnde schellingen een tussenvorm ging worden tussen het eigenlijke kleingeld en de grote standaardmunten, vormde zij een bedreiging voor de muntvoet, waartegen in het begin der negentiger jaren van de zeventiende eeuw eerst effectief kon worden opgetreden.
Waar enerzijds het gebruik van schellingen zeer frekwent was en anderzijds door een hoog gehalte aan onedele metalen de munten hun oorspronkelijke zilverkleur snel verloren, waren zij uitermate geschikt om te vervalsen. Koperen of ijzeren vervalsingen bijvoorbeeld vielen tussen de echte stukken nauwelijks op, zelfs al waren zij niet altijd verzilverd.
De vervalsers trachtten de echte schellingen zo getrouw mogelijk na te maken en lieten daarbij de echte stukken tot voorbeeld dienen. Door de dikwijls ruwe slag en slechte kwaliteit van de voorbeelden moest de vindingrijkheid van de vervalser zorgen voor een acceptabele invulling van niet of gedeeltelijk zichtbare onderdelen van de beeldenaars.
Dat daardoor merkwaardige situaties ontstonden, toont ons onderstaande geel-koperen valse rijderschelling, waarvan de voorzijde nog het meest aanvaardbaar is.
De afbeelding der ruiter gaat nog en slechts éénmaal werd in het omschrift een fout gemaakt; de eerste letter C van CRESCUNT werd door de vervalser kennelijk gelezen als een G.
De keerzijde, waarvan de beeldenaar een kopie is van die van de stad-Groninger schellingen, toont meer fouten in de tekst.
Het jaartal 1881, weergegeven tussen de fleurons van de kroon, is volkomen fictief.
Het omschrift luidt MO.NO.ARG.CIV.NOVIOGRONG, ofwel moneta nova argentea civitatis noviogroningensis = nieuwe zilveren munt van de stad Nieuw-Groningen.
Welke reden(en) aan het fictieve jaartal en aan het merkwaardige omschrift ten grondslag heeft (hebben) gelegen, is moeilijk na te gaan.
De vervalser heeft vermoedelijk het omschrift van zijn stad-Groninger voorbeeld (MO.NO.ARG.CIV.GRONINGAE) niet goed kunnen lezen en een Nijmeegse schelling genomen, waarvan het omschrift (MO.NO.ARG.CIV.NOVIOMAGENSIS) beter leesbaar was.
Dat de vervalser naar de Nijmeegse schelling greep, is op zich niet zo verwonderlijk, aangezien het onderscheid tussen de stedelijke wapenschilden van Groningen en Nijmegen hoofdzakelijk in het schildje op de borst van de adelaar is gelegen.
De bijzondere samenstelling van de naam van de muntauthoriteit was daarmee een feit en een nieuwe muntplaats (Nieuw-Groningen) gecreëerd.
Ten aanzien van het jaartal kan verondersteld worden, dat één of beide voorbeelden vervaardigd was of waren in 1691 en dat de beide middelste cijfers praktisch onleesbaar zijn geweest. Het jaartal 1681 is uitgesloten, omdat in dit jaar in Groningen en Nijmegen geen schellingen zijn gemunt.
Hoewel niet uniek, is het toch opmerkelijk, dat aan één vervalsing twee verschillende munten ten voorbeeld hebben gelegen.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055-217913

HOLLEMAN–MUNTEN

Postbus 3242, 7500 DE Enschede, tel. 053-338779

Op aanvraag wordt onze lijst u gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:
5 juni: Amsterdam, balzaal Hilton Hotel, 10.00-17.00 uur, toegang gratis.
19 juni: Apeldoorn, foyer Schouwburg Orpheus, Churchillplein 1, 10.00-17.00 uur, toegang gratis.

Association Internationale Des Numismates Professionnels (A.I.N.P.)

established in Geneva in 1951, is a group of over one hundred of the world's leading dealers, located in some twenty different countries.
The A.I.N.P. has as its object the co-ordination of efforts and ideas for the development of the numismatic trade, the encouragement of scientific research, and the propagation of numismatics.
Members guarantee the authenticity of everything that they sell.
The A.I.N.P. is the founder and sponsor of the International Bureau for the Suppression of Counterfeit Coins (I.B.S.C.C.), headquartered in London.
Information concerning the Association's aims, activities, and current membership is contained in a complimentary booklet, which may be oftained upon request from:

SECRETARIAT • A.I.N.P. • 11 ADELPHI TERRACE • LONDON WC2N 6BJ, ENGLAND

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

De derde en laatste serie

Helleense Republiek

MET DEZE DERDE EN LAATSTE SERIE GOUDEN EN ZILVEREN MUNTEN HERDENKT GRIEKENLAND DE 13de EUROPESE ATLETIEK-KAMPIOENSCHAPPEN IN ATHENE, 1982

Goud
5.000 Drachme, 'Vrede'

Goud
2.500 Drachme, 'Nike'

Zilver
500 Drachme, 'Dames Marathon'

Zilver
250 Drachme, 'Kogelstoten'

Zilver
100 Drachme,
'Polsstokspringen'

De Helleense Republiek maakt de uitgifte bekend van de derde serie munten, die tevens gelden als wettig betaalmiddel. De serie bestaat uit twee gouden munten een een set van drie zilveren munten, elk van 900/1000 fijn edelmetaal, gewijd aan de 13de Europese Atletiekkampioenschappen in Athene 1982.

Verzamelaars in de gehele wereld zijn nu in staat hun sportcollectie te voltooien met een serie munten die is uitgegeven ter ere van de hedendaagse Atletiek. De beide gouden munten symboliseren de begrippen Vrede en Overwinning. Twee klassieke idealen.
Drie takken van Atletiek waarin de deelnemers elkaar in 1982 in Athene zullen bewedijveren, zijn gegraveerd in de zilveren munten.

Munten met een strikt beperkte oplage zijn voor verzamelaars zeer interessant. Deze uitgave

OFFICIËLE, GELIMITEERDE UITGIFTE

is wereldwijd gelimiteerd tot 50.000 gouden munten en 150.000 sets zilveren munten. Deze serie wint bovendien nog aan extra waarde, omdat zij de voltooiing vormt van een gehele collectie, die op indrukwekkende wijze de geschiedenis van de atletiek weergeeft:

- Het ontstaan te Olympia
- De wedergeboorte van de Olympische Spelen in Athene, 1896
- De 13de Europese Atletiek-kampioenschappen in Athene, 1982.

Elke cassette is voorzien van een certificaat van echtheid, ondertekend door de Griekse Minister van Financiën.

Voorzijde: Het wapen van Griekenland, de nominale waarde, het jaar van aanmunting en de inscriptie, in het Grieks, 'Helleense Democratie'.
Keerzijde: Het motto 'Atletiek en Vrede', de aanduiding '13de Europese Atletiek-kampioenschappen, Athene 1982' en het embleem van de kampioenschappen.

Officieel Muntprogramma – Uitgegeven ter gelegenheid van de 13de Europese Atletiekkampioenschappen in Athene 1982.

Een hoogtepunt voor verzamelaars van sport- en Olympische munten

Officiële distributeurs:

België
Algemene Spaar- en Lijfrentekas
Bank Brussel Lambert
Gemeentekrediet
Generale Bankmaatschappij
Kredietbank

Nederland
E.D.J. van Roekel b.v.
P.O. Box 27 – 1200 AA Hilversum
telex 43660

Luxemburg
Kredietbank S.A.
Luxembourgeoise

U vindt er een gedetailleerde en gratis folder.

Een nieuwe penning van het Genootschap

door Bert van Beek
met foto's van H.W. Jacobi en
J.P.A. van der Vin

Op de voorjaarsvergadering in Groningen op zaterdag 15 mei is voor het eerst de nieuwe penning van verdienste van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde uitgereikt aan de aftredende voorzitter, de heer P.W. Meijer, en aan de heer J. Fortuyn Droogleever, medeoprichter van de Florijn en vanaf het eerste nummer tot aan zijn afscheid in december 1981 redacteur van de Beeldenaar.
De penning is speciaal bedoeld voor leden en niet-leden die zich op bijzondere wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor het Genootschap. De penning is geslagen in brons door de Koninklijke Begeer in Voorschoten.

Ir. J. Koning overhandigt de penning van verdienste aan dr. J. Fortuyn Droogleever.

De nieuwe voorzitter overhandigt de penning aan zijn voorganger.

Het hoofdgebouw van Koninklijke Begeer BV te Voorschoten, gebouwd in 1858.

Omdat het niet vaak mogelijk is de geboorte van een penning en wat daaraan vooraf gaat in zijn geheel te volgen, vindt u hier de complete ontstaansgeschiedenis waarbij ruime aandacht aan de technische kant van de zaak besteed wordt.

Henk van Bommel in zijn atelier bij Begeer bezig met het bijwerken van de gipsmodellen.

Het ontwerp werd toevertrouwd aan Henk van Bommel, hoofd teken- en ontwerpafdeling van de Koninklijke Begeer. Na een opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Den Haag (1955-1960) en een cursus beeldhouwen aan de Vrije Academie te Den Haag (1964-1965) kwam Van Bommel in dienst van Begeer. Hij ontwierp verscheidene trofeeën en penningen, onder andere 700 jaar Amsterdam, Manneke, een huwelijkspenning in twee delen, Bio Horma, Cementpenning, een dubbelpenning voor de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie, Internationale Kamer van Koophandel ICC, internationaal Rozenconcours en de Babylonpenning. Verder ambtsketenen voor de gemeentes Beilen, Ermelo, Zoetermeer, Naaldwijk, Werkendam, Maassluis, Drechterland en Bovenkarspel enz. Als sporttrofee de Super Europacup. Hij heeft tentoonstellingen gehad in Budapest (1977) en Lissabon (1979) en exposeert ook regelmatig in de galerie van Begeer te Voorschoten.
Na een inleidend gesprek heeft Van Bommel drie verschillende ontwerpen gemaakt. Hieruit is er één gekozen en doorgesproken. Daarna is de ontwerper de vrije hand gelaten.

Overzicht van de werkwijze.
Allereerst wordt er een wasmodel gemodelleerd op een glasplaat. Als richtlijn gebruikte Henk van Bommel een paar foto's van munten en penningen waarop gemodelleerd werd. Op dit positieve wasmodel wordt gips gegoten waardoor er een inwaarts (=negatief) gipsmodel ontstaat. Op het inwaartse gipsmodel worden vervolgens in negatief de letters gesneden. Als houvast worden de letters eerst op transparant papier voorgetekend en dan met een potlood doorgedrukt in het natte gips. Als het gips tijdens het bewerken te droog wordt kan het zonder bezwaar weer natgespoten worden. In overleg met de opdrachtgevers is voor een klassiek ogende letter gekozen en de vorm van deze letter wordt uiteindelijk pas tijdens het uitsnijden bepaald. Op deze wijze ontstaat het complete gipsmodel in negatief met een diameter van 15 cm.
Om een opwaarts of positief gipsmodel te krijgen wordt het negatief eerst een half uur in water gelegd en dan ingesmeerd met zeep en goed afgespoeld. Hierdoor ontstaat er een glad en vettig oppervlak waardoor er geen gips aan het negatief kan blijven kleven. Na het opwaarts gieten laat men het positieve model eerst een uur drogen.

Modelleren in was. Met een passer is al de omtrek van het penningvlak bepaald.

Het opwaartse (positieve) gipsmodel in het vormzand. Ter vergelijking is het inwaartse gipsmodel erbij gezet.

Daarna wordt de figuratie bijgewerkt en worden de nu positieve letters gladgevijld. Dit opwaartse model wordt aan de opdrachtgevers getoond. Tenslotte wordt er op dezelfde manier weer een afgietsel van gemaakt waardoor het modelé zijn definitieve vorm heeft gekregen. Hiermee is het werk van de ontwerper afgelopen.

Henk van Bommel gebruikt alleen zelfgemaakte gereedschappen.

In de gieterij gaat men nu een positieve moedervorm in vormzand maken, simpel gezegd: door het negatieve gipsmodel stevig in het zand te duwen net als bij het maken van zandtaartjes. Vormzand was vroeger uitsluitend een natuurproduct, bekend onder de naam Brusselse aarde. Het bestond uit kwartszand met klei als bindmiddel. Tegenwoordig wordt vooral aluminium- en magnesiumhoudend kwartszand gebruikt, vermengd met chamotte en bindmiddelen. In dit geval werd natuurlijk vormzand gebruikt, afkomstig uit Limburg. Hierin is klei het bindmiddel. Het voordeel is dat kleigebonden vormzand direct na de verdichting gereed is om erin te gieten. Het gipsmodel wordt in de gietijzeren bak in het vormzand gelegd, aangestampt en afgestreken zodat precies de helft van de vorm gevuld is. De andere helft van de vorm is ook met vormzand gevuld waarna de twee delen op elkaar geperst worden. De vorm wordt weer open gemaakt en nu wordt er met een zeef fijn zand op de positieve afdruk gestrooid. Na weer aankloppen en persen wordt de afdruk in het vormzand voorzichtig met water bespoten en dan met zeer fijn zand uit een stuifzakje bestoven. Tenslotte wordt er heel dun talkpoeder op gestrooid. De vorm wordt gesloten en voor de laatste maal geperst.

Tegen de wand een gietvorm met gietkanaal en holtes voor de ontluchting. Daarboven de fijne zandzeef.

De gietvorm wordt nu voltooid door het gietkanaal weg te snijden en twee ontluchtingskanalen uit te steken. Omdat met deze gietvorm een hardbronsmodel voor de reduceerbank gegoten gaat worden, is de achterkant van het hardbronsmodel onbewerkt. Meestal wordt de andere helft van de gietvorm ook op dezelfde wijze van het positieve gips gemaakt. Deze negatieve afdruk in het vormzand wordt een beetje uitgeschraapt (afgepeld), waardoor er een zeer dunne opening tussen de beide helften van de gietvorm overblijft en men niet al te veel brons nodig heeft.
Het brons wordt gesmolten in een gasgestookte oven. De smeltkroes doet tevens dienst als gietpan.

De bronsgieter controleert de temperatuur van het metaal. Vlak voor het gieten wordt de deksel van de oven gehaald en de smeltkroes eruit getild.

Bij het gieten worden vrijkomende gassen afgefakkeld zodat er geen belletjes in het brons kunnen

komen. De gasvlam voorkomt meteen dat er slakken meegegoten worden.

Het bronsgieten. De helper houdt de gasvlam bij de straal gesmolten metaal. Vanwege de veiligheidsaspecten is de gieterij in een apart gebouwtje ondergebracht. De houten schotten moeten eventuele spetters gloeiend metaal tegenhouden.

De smeltkroes is leeggegoten en staat nu op de oven af te koelen.

Meestal worden er een aantal modellen tegelijk gegoten. Tussen de verschillende vormen wordt hout gelegd en de gehele stapel wordt met grote klemmen bij elkaar gehouden.

De klemmen worden losgedraaid.

Als het brons voldoende afgekoeld is wordt de gietvorm open gemaakt en het model uit het zand genomen.

Het model van de keerzijde van de penning wordt zichtbaar.

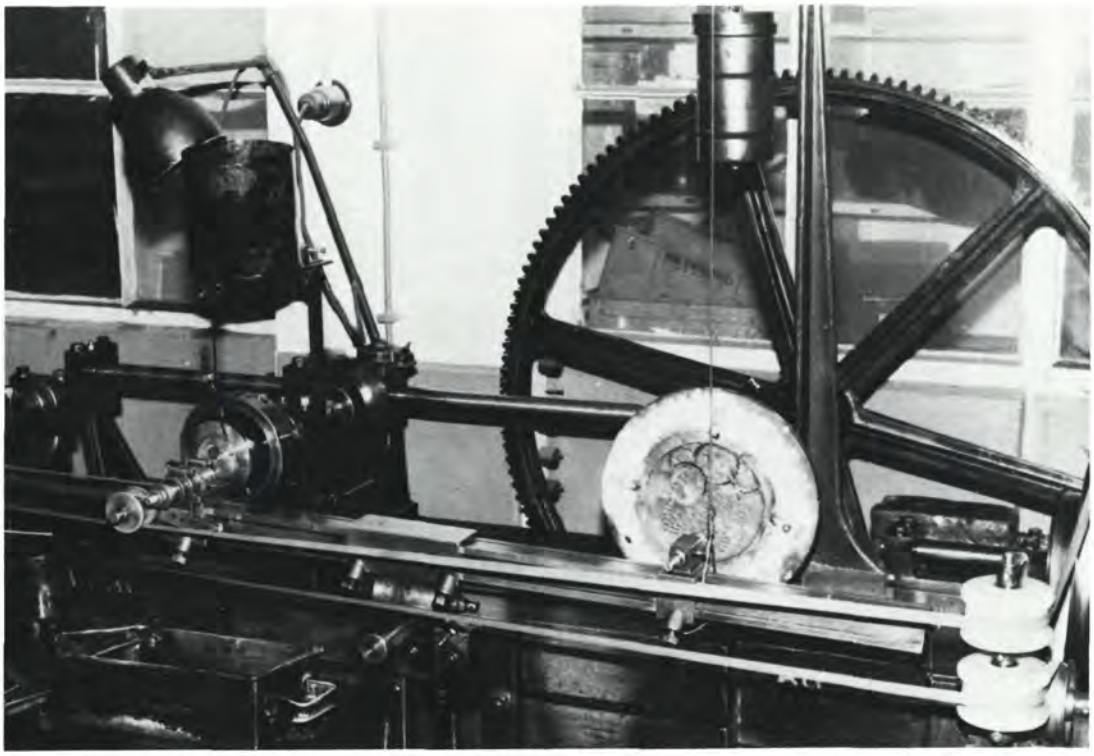

Gietkanaal en ontluchtingsholtes zijn ook helemaal volgelopen. Het vlak van de keerzijde is, op de pijlenbundel na, geheel leeg. Hier wordt later op de penning de naam van de ontvanger gegraveerd (de pijlenbundel is het embleem van het Genootschap).

Na het gieten wordt het model schoongemaakt.

De fabricage van het stempel

Het hardbronsmodel wordt met gips op de reduceerbank vastgezet en nauwkeurig gecentreerd.

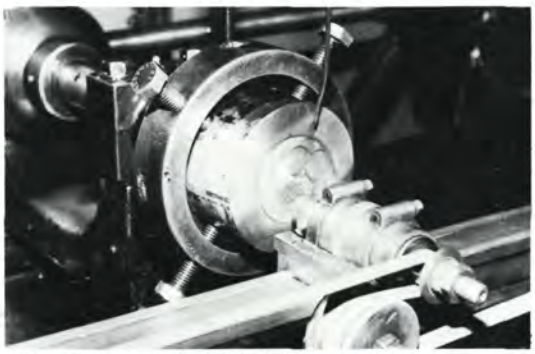
De reduceerbank. Rechts het bronsmodel, links het stempel in wording. Het model is met een dikke laag vet ingesmeerd en het toekomstige stempel wordt met een straaltje olie schoongespoeld zodat er geen spanen achter kunnen blijven.

Het aftasten gebeurt met een stalen pen die op een lange arm is bevestigd. De arm steunt in een vast punt zodat de pen het gehele oppervlak van het model kan aftasten. De beweging die de arm kan uitvoeren is geheel vergelijkbaar met de bewegingsvrijheid van onze eigen onderarm in het ellebooggewricht. De arm wordt door contragewichten gewichtsloos gemaakt. Hierdoor kunnen zelfs de kleinste veranderingen in het reliëf moeiteloos gevolgd worden. Dichterbij het steunpunt is op de arm een sneldraaiende boor bevestigd. Deze boort in het ijzer het stempel uit. De verkleining van het model wordt bepaald door de verhouding van de afstand pen-steunpunt en de afstand boor-steunpunt. Ook de verkleining van het reliëf heeft met deze verhouding te maken.

Het gehele oppervlak van het model wordt in een spiraal van binnen naar buiten twee maal afgetast.

Het aftasten van het model.

Het uitboren van de stempel. De boor wordt aangedreven door een snaar. De reductieverhouding is 2½:1. Hierdoor wordt van het model met een diameter van 15 cm een stempel met een diameter van 6 cm gemaakt.

Als het stempel gereed is, wordt het staal gehard en ontlaten zodat het bestand wordt tegen de grote druk tijdens het slaan.

Het slaan van de penning

De penning wordt niet geslagen maar geperst met een schroefpers die in principe nog net zo werkt als de eerste muntschroefpersen uit de 16e eeuw. Alleen geschiedt de aandrijving niet meer met spierkracht maar met grote schijven die volgens het principe van een slipkoppeling het grote wiel van de schroefpers in beweging zetten. De bediener van de schroefpers kan met een eenvoudige handeling de schijven naar en van het wiel bewegen en hiermee ook de druk op het stempel regelen.

De grote hal met de persen. Rechtsboven de aandrijving van de pers met de schijven en horizontaal het grote wiel op de schroef.

Het onderstempel ligt op een stalen plaat. Op de foto wordt een plaatje brons (rondel) in het stempel gelegd.

Het penningplaatje wordt in het onderstempel gelegd.

Het is goed te zien dat er binnen het stempel nog ruimte overblijft. Tijdens het slaan zal er dan ook brons naar buiten geperst worden. Een dergelijk type stempel wordt een vlakstempel genoemd en kan alleen gebruikt worden als de penning geen rand moet hebben. Het weggevloeide brons wordt er later afgefreesd.

Het bovenstempel wordt nu op het rondel gelegd. Het bovenstempel past maar op één manier in het onderstempel.

Het bovenstempel wordt in het onderstempel gepast. Rechts liggen een paar penningplaatjes (rondellen)

De hier gevolgde werkwijze wordt alleen bij een zeer kleine oplage toegepast. Bij een meer omvangrijke productie worden onder- en bovenstempel in de pers vastgezet zodat er een efficiëntere en snellere werkwijze ontstaat.

De penning wordt nu twee maal geslagen. Het voordeel hiervan is dat de vervorming van het penningplaatje nu wat geleidelijker gaat.

Het 'slaan'.

Het bovenstempel wordt verwijderd.

Als de oplage in zijn geheel geslagen is, worden de penningen gegloeid. Het brons is tijdens het slaan door de verdichting harder geworden en het gloeien maakt het brons weer wat zachter. Vanwege het hoge reliëf zullen de penningen nogmaals geslagen moeten worden. Bij deze tweede maal wordt de penning voorzichtig op de juiste manier in het stempel gelegd en wordt het bovenstempel er weer in de goede stand op gelegd. Het resultaat is een glanzende penning in hoogreliëf met een brede uitgelopen rand.
Als de rand eraf gedraaid is worden de penningen in een bad gepatineerd. In overeenstemming met het karakter van de penning is er gekozen voor een donkerbruin, bijna zwart, patina.

De ongepatineerde penning, fdc. De brede band zal later verwijderd worden.

De eerste oplage met de stempels.

Ontwerp nieuwe penning van het Genootschap

De nieuwe penning van het Genootschap.

Rotterdam. 1689. Door Daniël Drapentier.
Vz. Het standbeeld van Desiderius Erasmus voor een erepoort, ter ere v. Willem III, op wiens troonsbestijging deze penning geslagen is. Rondom het standbeeld vele figuren.
Kz. het door leeuwen gehouden stadswapen voor een palmboom. **f. 350,—**

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
papiergeld

prijslijst op aanvraag gratis

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

A.G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht,
Holland, tel. (043) 15119
Telex: 56476 Numis
Postgiro 1538597

Korrespondierendes Mitglied

NUMISMATISCHE LITERATUUR

Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden

(verzendkosten en 4% BTW niet inbegrepen)

BAERTEN, J.: De Munten van de Graven van Loon, 12de-14de eeuw. 78 blz., waaronder 10 pl. 1981 ed. Br. 17,50

BARNARD, F.P.: The Casting Counter and the Counting Board. Part 1: Introduction and catalogue of 666 counters (Early English or Anglo-Gallic, Italian, French, Low Countries, German and Portuguese); Part 2: Description of various types of counting boards and counter cloths; Part 3: Methods of casting with Jettons, illustrated with almost 200 diagrams. 357 pp., 64 pl. Reprint. Cloth 145,—

BASTIAENS, A.: De Muntslag der Aartshertogen Albrecht en Isabella, 1598-1621. 86 blz. waaronder 11 pl. 1981 ed. Br. 17,50

BAX, W.F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën 1813-heden (ca. 1940). 248 blz. Integrale herdruk. Linnen 36,—

BETHUNE, Baron Jean: Méreaux des Familles Brugoises. 514 pages, illustrations dans le texte. Integrale photomechanische privé nadruk, 1981. Br. 190,—

COSTER, L. de (Collection): Catalogue du Précieux Cabinet de Jetons d'Or et d'Argent formé par feu M.L. De Coster. Beschrijft 1236 rekenpenningen uitgegeven tussen 1468 en 1880. Herdruk. Br. 42,—

FEUARDENT, L.: Collection Feuardent, Jetons et Méreaux. Tome 1: Grandes Administrations de l'Etat et de la Ville de Paris, Corporations, etc. (502 p); Tome 2: Provinces et Villes (516 p.); Tome 3: Rois et Reines de France (506 p.); Planches: 16 p., xxll pl. Réimpression.
(Beschrijft 15.126 franse rekenpenningen, waaronder enige duizenden betrekking hebbende op de Nederlanden.) Br. 400,—

FRERE, H.: Le Denier Carolingien, spécialement en Belgique (ainsi que Maastricht et Aix la Chapelle). 136 pp., 12 pl., 16 cartes. 1977 ed. Br. 60,—

GHYSSENS, J.: Les petits deniers de Flandre aux XII et XIII siècles. 185 pp., 16 pl. 1971 ed. Br. 42,—

HOFSTEE, Mr. N.F.: Academia Lugduno Batavia in Nummis. Een catalogus van penningen en plaquettes betrekking hebben op de Rijksuniversiteit te Leiden. 95 blz., 41 pl. 1980 ed. Linnen 50,—

HOYDONCK, E. van: Jacques Wiener (1815-1899) – Medailles, Jetons. 233 médailles et 62 jetons décrits et illustrés. 1972 ed. Br. 35,—

(KUNST & OUDHEDEN IN LIMBURG, 26): Munt in Limburg. Beschrijft zeer gedetailleerd de muntateliers in dat gedeelte van Limburg wat thans tot het Koninkrijk België behoort. 158 blz., 14 pl. 1981 ed. Br. 17,50

LIPPENS/VAN KEYMEULEN: De Medaille in België. 247 blz., 70 pl. Een tentoonstellingscatalogus, 1980. Br. 50,—

LUCAS, P.: Monnaies de Hainaut. 173 p., ill. 1981 ed. Br. 40,—

LUCAS, P.: Monnaies Seigneuriales Mosanes (Argenteau, Bicht, Born, Bree, Brogel, Bunde, Cuyk, etc. ...) ca. 500 feuilles, ronéotypées, ill. dans le texte. 1982 éd. Br. 162,50

MAYHEW, N.J. (ed.): Coinage in the Low Countries (800-1500). The Third Oxford Symposium on Coinage and Monetary History. 215 pp., ill. 1979 ed. Br. 32,50

VAN KEYMEULEN, A.: Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I. 256 blz. 26 pl. Een tentoonstellingscatalogus, 1981. Br. 30,—

VAN LOON, G.: Beschrijving van Nederlandsche Historie-Penningen ten vervolge op zijn werk. Integrale photomechanische privé nadruk van de 10 delen in 4 banden (3 delen text, 1 deel platen). 992 pag. + register. Met 903 afbeeldingen. Br. 800,—

WEILLER, R.: Les monnaies luxembourgeoises. 360 pp., 40 pl. 1977 ed. Linnen 175,—

WEILLER, R.: Les Médailles dans l'Histoire du Pays de Luxembourg. Médailles, Jetons et Insignes. 392 pp., 160 pl. 1979 ed. Linnen 275,—

WITTOP KONING/HOUBEN: 2000 Jahr Gewichten in de Nederlanden: Stelsels, IJkwezen, Vormen, Makers, Merken, Gebruik. iv + 222 blz., 500 + ills. 1980 ed. Linnen 81,25

Een complete literatuurlijst wordt u op verzoek gaarne toegezonden.

Twee 12e eeuwse penningen uit de muntvondst Arnhem

door R. C. M. Wientjes

Tijdens de regering van bisschop Boudewijn II van Utrecht (1178-1196) zijn er tot driemaal toe vijandelijkheden tussen hem en de graaf van Gelre geweest om het bezit van de Veluwe. Over het tweede konflikt, dat rond 1187 ontstond, meldt een kroniek het volgende: 'Gedurende de wapenstilstand verliet graaf Gerard (van Gelre) zonder kinderen na te laten deze wereld. Meteen viel de bisschop met zijn gewapende bondgenoten de Veluwe binnen en van het graafschap Zutphen staken zij bovendien veel dorpen in brand, terwijl ze daarvandaan ook allerlei buit meenamen... Ook graaf Floris III van Holland bracht Gelre grote schade toe doordat hij al het vee van de hele Veluwe roofde en naar Deventer bijeendreef. Otto, die zijn broer opgevolgd was, liet daarop drieduizend huursoldaten uitrukken waarmee hij achthonderd ruiters van de bisschop in Deventer belegerde...' Uiteindelijk wist keizer Frederik Barbarossa de strijd voorlopig te sussen.[1]

In deze gevaarlijke tijd, waarin de Veluwe verschillende keren geplunderd is, werd de muntschat verborgen die op 19 oktober 1950 in de Broerenstraat te Arnhem tevoorschijn kwam. Van Gelder toonde aan dat die omstreeks 1190 aan de aarde werd toevertrouwd.[2] Hierin bevonden zich, naast andere munten die nog niet geïdentificeerd kunnen worden, twee typen waarvan het moeilijk is te bepalen uit welke muntwerkplaats ze afkomstig zijn. Het zijn type 1 met op de voorzijde de afbeelding van de keizer (Van Gelder 1951, no. 52) en type 2 met op de voorzijde een bisschop (Van Gelder 1951, no. 53), beide hebben op de keerzijde een kruis en omschriften. De herkomst van deze exemplaren moet in ieder geval aan de benedenloop van de Rijn gezocht worden.[3] Als laatste heeft De Wit aan de hand van de omschriften geprobeerd de muntplaats te preciseren; hij stelde Arnhem voor, naar mijn mening een minder gelukkige suggestie.[4]

Type 1.

Ongetwijfeld is type 1 een 'imitatie' van de denarii (= penningen) van keizer Frederik Barbarossa met op de keerzijde het omschrift: + ROMA CAPVT MVNDI (Rome hoofdstad van de wereld).[5] De omschriften op de keerzijde van deze 'imitaties' zijn vaak onvolledig en erg moeilijk te lezen. Ik kom dan ook bij nadere inspektie van de achttien munten van dit type uit de Arnhemse vondst gedeeltelijk tot een andere lezing als Van Gelder. (Zie tabel I.) Hierbij heb ik, zoals De Wit in zijn artikel oppert, de I verwaarloosd. Onder deze achttien exemplaren bevonden zich er slechts twee met een volledig omschrift op de keerzijde; dit laat zich met weglating van I en kruisen als volgt lezen: R C T V. De inkomplete tekst van negen andere munten kan zonder bezwaar als zodanig aangevuld worden en ook de letterkombinaties met een R in spiegelschrift vormen voor die lezing geen beletsel. Vier omschriften zijn echter helemaal niet in dit kader te passen. Het grootste deel van de letterkombinaties op de keerzijde van type 1 zou nu als volgt aangevuld kunnen worden: R(OMA) C(APV)T (M)V(NDI). Toeschrijving van dit muntje aan Arnhem op basis van het omschrift is daarom zeer onwaarschijnlijk.

Type 2.

Type 2 is wat beeldenaar betreft geïnspireerd door de penningen van de Keulse aartsbisschoppen Reinald van Dassel (1159-1167) en Filips van Heinsberg (1167-1191).[6] Op de keerzijde van de denarii van die aartsbisschoppen treft men een afgekorte en vaak verbasterde versie van de volgende tekst aan: SANCTA COLONIA PACIS MATER (Het heilige Keulen moeder van de vrede). De letters op de keerzijde van de veertien hele exemplaren van type 2 uit de muntvondst Arnhem kunnen, weer met weglating van kruisen en I, op de volgende drie wijzen gerangschikt of aangevuld worden: CAVA, CAVV EN CVVA. (Zie tabel II). Deze letters zijn niet allemaal in de tekst die als voorbeeld diende onder te brengen; C en A kunnen ongetwijfeld als begin- en eindletter van het woord COLONIA geïnterpreteerd worden, maar de letter V levert moeilijkheden op. Aangezien het toch de bedoeling van een imitatie is het origineel zoveel mogelijk te benaderen zijn deze letterkombinaties op zijn minst opmerkelijk. Men heeft mijns inziens dan ook door die letters de muntplaats willen weergeven, want alle kombinaties kunnen aangevuld worden tot CIVITAS of CASTRVM VVERDA, waarmee de plaats Keizersweerd bij Dusseldorp bedoeld is. De naam van die stad werd aan het einde van de 12e en het begin van de 13e eeuw dikwijls als VVERDA (Werda) gespeld.[7] De afbeelding op de voorzijde van type 2 kan overigens ook met die plaats in verbinding gebracht worden. Zoals bekend berusten imitaties op twee princi-

pes: men trachtte enerzijds zoveel mogelijk het voorbeeld te benaderen, maar anderzijds moest men de beeldenaar ook kunnen legitimeren. Voor zo'n dubbele interpretatie leende zich de tronende bisschop op de voorzijde uitstekend: hij kon opgevat worden als de aartsbisschop van Keulen, maar evenzeer als bisschop Suitbert, een van de metgezellen van Willibrord die in het begin van de 8e eeuw een klooster in Keizersweerd stichtte. In de 12e eeuw was hij zeker nog de patroon van deze plaats.[8] Het laatste maakt toeschrijving van dit muntje aan Keizersweerd zeer aannemelijk.
Type 1 met de beeltenis van de keizer wordt nu vaak in verbinding gebracht met type 2. Gezien het uiterlijk van beide munten ligt dit voor de hand, maar het definitieve bewijs hiervoor is nog niet geleverd.[9] Ondanks deze bedenkingen kan ook type 1 zeer wel in Keizersweerd aangemunt zijn, de hierop afgebeelde keizer was immers de heer van die rijksstad en bovendien is het merkwaardig dat de meeste omschriften op de keerzijde van deze munten eindigen op V, de eerste letter van de naam VVERDA.
Er is ogenschijnlijk echter voor deze toeschrijvingen een moeilijkheid: hoewel type 1 en 2 veel voorkomen en er dus een vrij grote aanmunting van geweest moet zijn, wordt de munt van Keizersweerd nauwelijks vermeld.[10] Dit is echter niet verwonderlijk wanneer men het schaarse bronnenmateriaal in aanmerking neemt dat uit deze tijd overgeleverd is; daarenboven vermoed ik dat de muntslag in Keizersweerd kort maar intensief geweest is. Frederik Barbarossa had immers de belangrijke tol van Tiel naar Keizersweerd laten verplaatsen, waarmee ongetwijfeld de versterking van de palts in die plaats rond 1184 in verband staat.[11] In de middeleeuwen is er nu een grote samenhang tussen markt, tol, munt, wissel en valuatie van het geld geweest en het ligt daarom ook voor de hand dat er in Keizersweerd naast de tol ook een (belangrijk) muntatelier was, dat misschien als voortzetting van de rijksmunt in Tiel beschouwd kan worden, waar de aanmunting al in het begin van de 12e eeuw gestaakt moet zijn.[12] In tegenstelling tot de laatstgenoemde plaats kan de muntslag in Keizersweerd geen lang leven beschoren zijn, want in 1190 beloofde koning Hendrik VI aan de aartsbisschop van Keulen dat hij voortaan maar twee muntplaatsen in dit aartsbisdom zou hebben: in Duisburg en Dortmund. In dezelfde oorkonde verbood de koning bovendien dat er in en buiten het diocees munten geslagen zouden worden naar waarde, vorm en uiterlijk van de Keulse.[11] Hoewel dit verbod in algemene bewoordingen gesteld is, waren de koninklijke muntmeesters in Duisburg en Dortmund alvast gewaarschuwd. Misschien stonden de opstellers van dit dokument de praktijken in de koninklijke munt in Keizersweerd voor de geest, waar men, als mijn theorie juist is, kort daarvoor Keulse penningen ten dele had 'geïmiteerd'. Het is in ieder geval zeer opmerkelijk dat in dezelfde oorkonde de burgers van Keulen en Neuss tolvrijheid in Keizersweerd geschonken werd.[12]
Hoewel met dit alles geen waterdicht bewijs geleverd is voor de herkomst van beide muntjes, hoop ik in dit artikel toch aannemelijk gemaakt te hebben dat de laatstgenoemde plaats beslist hiervoor de beste papieren heeft.

Tabel I
Omschriften op de keerzijde van type 1 uit de muntvondst Arnhem 1950.

1	+ (I)Я + I C + . . + . .
2	+ Я + I C + I . + I V
3	+ Я + I C + I . (+) . .
4	+ I A + . . (+) . . + I I
5	+ I R + I C + I T + I V
6	+ I R + I C (+) I T + I V
7	+ I R + I C + . . (+) . V
8	(+) I R + I C + . . + . .
9	+ I R + I C + I . (+) . V
10	+ I (R) + I C + (I T) + I V
11	+ I . + I C + . . + I V
12	+ I R + I . (+) . . + I V
13	(+) . . (+) I C (+) . . (+) . .
14	+ I R + I C (+) . . + I V
15	+ I . (+) . . + I T + I V
16	+ (R I) + V I + . . + I C
17	+ . . (+) . . + I V + I C
18	+ R I + V . (+) . . (+) . .

Tabel II
Omschriften op de keerzijde van type 2 uit de muntvondst Arnhem 1950.

1	+ I C + A I + V I + A I
2	+ I C + A I + V I + A I
3	+ (C)I + . I + V I + (I A)
4	+ ↄ I . + . (I) + V I + A I
5	+ ↄ I + . . . V I . (A)I
6	+ ↄ I + I A + ... (I)
7	+ ↄ I + (I)A + . . + . .
8	. I C + I A + I V + . .
9	+ I C + I . . . . + A I
10	+ ↄ I + . . + V I + V I
11	+ ↄ I + I . . V I + V I
12	+ ↄ I + . . + V I + V I
13	. . . . .(A) + V I + V I
14	+ I C + I V + I(V) + A I

NOTEN

1. H. Bruch (ed.), Chronographia Johannis de Beke, 's-Gravenhage 1973, p. 129.
2. H. E. van Gelder, Vondst van 12e-eeuwse munten te Arnhem, in: Bijdragen en Mededelingen Gelre LI (1951), p. 121.
3. Van Gelder 1951, p. 128.
4. G. W. de Wit, Drie middeleeuwse muntjes, in: De Beeldenaar. Munt- en penningkundig nieuws II (1978) no. 10 (december), p. 5-8, p. 7.
5. De volledige tekst luidt: Roma caput mundi regit orbis frena rotundi (Roma hoofdstad van de wereld leidt de teugel van de ronde aarde).
6. Van Gelder 1951, afb. 1 t/m 4.
7. M. Gysseling, Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226) I, (Tongeren) 1960, p. 548.
8. Vergelijk de overeenkomst tussen de voorzijde van type 2 en de zegels van het sticht Keizersweerd. W. Ewald, Rheinische Siegel IV, Siegel der Stifte, Klöster und geistlichen Dignitäre. Tafeln, Keulen/Bonn 1976², Tafel 6, nos. 5 t/m 10.
9. Een stempelkoppeling, dat wil zeggen twee exemplaren met eenzelfde voorzijde en verschillende keerzijden of andersom, is mij niet bekend. Evenmin is er nog onderzocht of er voor de vervaardiging van de stempels voor beide munten misschien dezelfde poinçons gebruikt zijn.
10. W. Hävernick, Der Kölner Pfennig im 12. und 13. Jahrhundert, Periode der territoriale Pfennigmünze, Stuttgart 1930 (= Beiheft 18 zur Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte), p. 147-148. P. Clemen, Kaiserswerth (Landkreis Düsseldorf). Sicherungsarbeiten an der Hohenstaufenpfalz. Beilage zu Bonner Jahrbücher 118 (1909), p. 44-67. H. E. van Gelder, De Nederlandse munten, Utrecht/Antwerpen 1968, p. 186-187.
11. Th. J. Lacomblet (ed.), Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins oder des Erzstiftes Cöln, des fürstenthümes Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Cleve und Mark, und der Reichsstifte Elten und Werden, Dusseldorp 1840-1857 (4 dln.), I, no. 524.
12. De vermelding van een betaling in Keizersweerdse munt in Lacomblet II, no. 1 staat een stopzetting van de muntslag in die plaats aan het einde van de 12e eeuw niet in de weg. Lacomblet dateerde de goederenlijst waarin de vermelding voorkomt rond 1201, maar hij kan evengoed dateren uit het einde van de 12e eeuw (Lac. II, p. 1, noot 1). Daarbij komt dat deze betaling enige jaren eerder gefixeerd kan zijn, juist in de korte periode van de eventuele Keizersweerdse muntslag.

Een Hollander in het Witte Huis

door N. L. Arkesteijn

In het jaar waarin het 200-jarig bestaan van de diplomatieke betrekkingen met de Verenigde Staten zo uitbundig wordt gevierd met wederzijdse staatsiebezoeken en de uitgifte van herdenksmunten, wil ik gaarne even de aandacht vestigen op enkele veel oudere 'pseudomunten', die, zij het zeer indirect, betrekking hebben op het jaar 1782 en de relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten.
Op 5 december 1782 namelijk werd Martin van Buren geboren als zoon van een Nederlandse immigrant, die in het plaatsje Kinderhoek in de staat New York een herberg dreef. Niets wees er toen nog op dat Martin in 1837 tot opvolger van Andrew Jackson als achtste president van de Verenigde Staten zou worden gekozen en gedurende 4 jaar het Witte Huis zou bewonen.
Na het aflopen van de lagere school in Kinderhoek ging hij op 14-jarige leeftijd op een advocatenkantoor werken en begon hij de rechtenstudie. In 1802 verhuisde hij naar New York en kwam hij in de leer bij William van Ness, één van de meest vooraanstaande advocaten van die tijd.
In 1803 werd hij tot de balie toegelaten en gedurende een kwart eeuw had hij een drukke, succesvolle en ook zeer winstgevende praktijk.
Hierdoor verkreeg hij de financiële onafhankelijkheid die (toen al) in Amerika nodig was om met succes in de politiek te kunnen gaan.
In 1812 werd hij lid van de senaat van de staat New York voor de Republikeinse Partij en 2 jaar later kwam hij voor het eerst onder de aandacht van Andrew Jackson als opsteller van de dankresolutie van de New Yorkse wetgevende macht ter gelegenheid van de overwinning op de Engelsen bij New Orleans.
Als persoonlijk vertrouwensman van Jackson bracht hij het tijdens diens presidentschap van 1829 tot 1837 achtereenvolgens tot gouverneur van New York, minister van buitenlandse zaken en Amerikaans gezant in Engeland.
Tenslotte werd hij als 'verlengstuk' van Jackson en diens politiek als kandidaat voor het presidentschap naar voren geschoven en eerder op grond van diens krachtige persoonlijkheid dan op grond van zijn eigen politieke of andere kwaliteiten ook inderdaad gekozen.
Daarbij had hij het ongeluk vooral de bittere oogst van de gedurende Jacksons regering begane dwaasheden te mogen binnenhalen.
De 'pseudomunten' die ik u wil laten zien, hebben betrekking op dit laatste. Het zijn enkele zogenaamde Hard Times Tokens, die sinds 1834 aanvankelijk als een soort satirische penningen werden uitgegeven, maar later algemeen als wisselgeld werden geaccepteerd, toen de gewone koperen

centen en halven tijdelijk uit de circulatie werden gedreven onder invloed van de financiële paniek in 1837.
Vaak wordt op deze tokens de invloed van de Bank van de Verenigde Staten als verderfelijk voor handel en welvaart voorgesteld en Jackson begroet als de redder van 's lands economie.
De achterdocht die Jackson koesterde ten opzichte van de Bank, ontwikkelde zich uiteindelijk tot een ware obsessie en in 1832 maakte hij gebruik van zijn vetorecht als president, toen het octrooi van de Bank moest worden verlengd.

afb. 1

Een token uit 1834 (afb.1) heeft hierop betrekking en voorspelt tevens de uiteindelijke ondergang van dit belangrijke staatsinstituut en de ineenstorting van crediet en handel die daarvan het gevolg zou zijn.
We zien Jackson afgebeeld als wild zwijn, omringd door kreten als PERISH CREDIT, PERISH COMMERCE, DOWN WITH THE BANK en MY VICTORY.
Zijn pogingen om een geldcirculatie tot stand te brengen, die zo veel mogelijk op gouden en zilveren munten berustte, faalden, mede omdat het depósito van de staatsbank werd overgeheveld naar 80 locale banken, die het daar gestorte geld als een permanente lening beschouwden en er de uitbreiding van hun credieten op baseerden.

afb. 2

De keerzijde (afb.2) vertoont zijn portret en vermeldt: MY SUBSTITUTE FOR THE U.S. BANK, MY EXPERIMENT, MY CURRENCY, MY GLORY.

In 1837 leidde een scherpe daling van de katoenprijzen in combinatie met andere tegenslagen tot het massaal opvragen van tegoeden, waardoor een zodanige paniek ontstond dat financiën, handel en industrie ineenstortten.
Een token uit deze periode, waarop Jackson als ezel is afgebeeld en waarop staat vermeld: 'Ik neem de verantwoordelijkheid' en 'De grondwet zoals ik die begrijp' diende als voorbeeld om zijn opvolger in datzelfde jaar te bespotten.

afb. 3

Ook Martin van Buren zien we als ezel afgebeeld (afb.3) met een toespeling op de voortzetting van Jacksons politiek (hij nam diens kabinet op één persoon na geheel over): I FOLLOW IN THE STEPS OF MY ILLUSTRIOUS PREDECESSOR.
Op de keerzijde een schildpad zeulend met de schatkist, waarin de in klinkende munt te betalen belastingen werden gestort en die werd ondergebracht in de "SUBTREASURE", een soort onderministerie van financiën, bedoeld om directe verbindingen tussen regering en banken af te snijden en betalingen aan of door de Verenigde Staten eveneens tot klinkende munt te beperken. (afb.4)

afb. 4

Het mislukken van deze politiek komt op tokens uit 1841 (afb.5-6) nog eens duidelijk tot uitdrukking: Het plan lijdt schipbreuk en gaat ten onder met van Burens metalen geld.
Zijn opvolger Webster zou alle of tenminste bijna

afb. 5

afb. 6

afb. 7

afb. 8

alle zeilen moeten bijzetten (afb.7-8) en veel credietpapier in omloop moeten brengen om het schip van staat in rustiger vaarwater te brengen en de grondwet (CONSTITUTION) te redden.

Het beeld dat deze tokens geven van deze 'Nederlandse' president van Amerika is, geheel ten onrechte, nogal negatief.
Ook na de beïndiging van zijn presidentschap in 1841 zette hij zijn politieke carriere voort en was hij in 1844 en 1848 opnieuw candidaat.
Aanvankelijk voerde hij oppositie tegen Abraham Lincoln, maar later bij het uitbreken van de burgeroorlog steunde hij hem.
Op bijna 80-jarige leeftijd overleed hij in Kinderhoek, zijn geboorteplaats op 24 juli 1862.

Met dank aan mr. James MacKay, die mij toestond van gedeelten van zijn artikelen in Coin Monthly gebruik te maken.

HANDEL HEKRA OPHEMERT ANNO

Munten en penningen

Munten handel
„Hekra"
L. H. Helderton
Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392
Inkoop - Verkoop - Taxatie

Catalogus van de stedelijke Deventer muntslag na 1575 (slot)

samengesteld door J. Fortuyn Droogleever

228 1689 DUBBELE DAALDER (Z) (resol. mag. 28-1-90); opl. ruim 15.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. twee leeuwen houden het gekroonde wapenschild van Deventer hieronder 60 : ST, omschr. MO:NO:ARG:CIV: – DAVENTRIAE. Kz. ridder met gepluimde helm en gebogen zwaard en gekroond wapenschild van Deventer voor het rechterbeen, gedeeltelijk binnen gladde rand; omschr. AVXILIANTE mmt. hondje DEO: 1689. V. 151. 4, V/W. 33, D. 1070, P. 7631/2, W. 715/6.

228 bis Idem, doch piedfort, D. 1070a en b, W. 717.
opm. deze stukken werden volgens het muntregister 8 en 9 maanden, voordat het desbetreffende raadsbesluit was afgekondigd, aangemunt. Volgens V/W bestaan varianten met grotere en kleinere letters en een gewijzigde kroon. NA.

229 1689 SCHELLING (Z) type D. opl. ruim 350.000 stuks.

229a Vz. en kz. als nr. 195. V. nr. 852, V/W. 53, P. 7633, W. 654.

229b Vz. als nr. 229a. op kz. geen 'grond' = een streperige schaduw onder het paard, overigens als nr. 229a. V.-, V/W.-, P. 7634.

230 1690 FLORIJN (Z) opl. ruim 12.600 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond en versierd vierdelig wapenschild binnen parelrand, volledig jaartal boven de kroon, omschr. FLOR.ARG.CIV.28 DAVENTRIAE. Kz. gekroonde dubbele adelaar, gedeeltelijk binnen parelrand.

230a Kz. omschr. FERDINAND.II.D.G.ROM. IMP.SEM.AV. mmt. hondje op vz. achter DAVENTRIAE. V. nr. 843, V/W. 50, NA.

230b Kz. omschr. ...AVG mmt. hondje. V.-, V/W.-, D. 1112, P. 7637, W. 756/8/9/60.

230c Kz. omschr. ...AV mmt. hondje. V.-, V/W.-, D. 1112b, alleen bekend in de vorm van een piedfort (gew. 98.9 gram!) dat zich in een part. collectie te Deventer bevindt.
Zie opm. bij nr. 205.

231 1690 SCHELLING (Z) type D. opl. 764.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 195. V. nr. 852, V/W. 53, P. 7636/7, W. 655/7.

232 1691 DAALDER (Z) type IV. Verkade vermeldt dit jaartal onder nr. 828, maar volgens het muntregister zijn dit jaar geen daalders geslagen. V. 828, V/W.-, NA.

233 1691 LEEUWENDAALDER (Z) type nr. 204; opl. ± ±5300 stuks. Vz. en kz. als nr. 226b. V.-, V/W.-, diss. v. Gelder blz. 185, NA.

234 1691 SCHELLING (Z) type D.; opl. ruim 540.000 stuks. Vz. en kz. als nr. 195. V. nr. 852. V/W. 53, P. 7638/9, W. 658.

235 1691 STUIVER (Z) opl. bijna 490.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. gekroond wapenschild van Deventer met twee lauwertakken I-S in het veld naast het schild, het geheel binnen een parelrand. Kz. mmt hondje tussen 2 punten – DAVEN – TRIA – 1691 binnen parelrand. V. 156.6, V/W. 64, P. 7640, W. 673/4.; opm.: deze munt werd op 10-4-1690, dus reeds vóór de uitgifte, gedevalueerd tot ½ stuiver!

235 bis Idem, doch gouden afslag, D. 1093, coll. Nederl. Bank, Amsterdam.

x 1691 DUIT (K), waarschijnlijk type nr. 163. Volgens Besier zouden in 1691 duiten zijn geslagen. V.-, V/W.-. Deze munten zijn overigens nergens beschreven en in geen enkele collectie aangetroffen.

236 1692 LEEUWENDAALDER (Z) type nr. 204; opl. ruim 10.000 stuks. Vz. en Kz. als nr. 226b. V.-, V/W.-, diss. v. Gelder, blz. 185, NA.

237 1692 FLORIJN (Z) type nr. 230; opl. ruim 152.000 stuks.

237a Vz. en kz. als nr. 230a V. nr. 843, V/W. 50, NA.

237b Vz. en kz. als nr. 230b. V. nr. 843, V/W.-, D. 1112, P. 7641/2/3, W. 761/2/3/4.

237c Vz. als 237b, kz. omschr. FERDINAN. ...,overigens als nr. 237b, V.-, V/W.-, W. 757, zie opm. bij nr. 205.

238 1698 (GENERALITEITS) DRIEGULDEN (Z) (resol. mag. 16-10-1697).
Opl. van de nrs. 238 + 239 samen ruim 128.000 stuks.

Vz. gekroond generaliteitswapen, 3-G in het veld naast het wapen. Kz. staande Pallas steunend op een zuil waarop een bijbel en in de rechterhand een lans, waarop een vrijheidshoed, jaartal onder

Vz.

Kz.

de Pallas; omschr. HAC NITIMVR – HANC TVEMVR – mmt. hondje.

238a Vz. omschr. MO.ARG.ORD.FAED.BELG.CIV. DAVENT. V. 152.3, V/W. 40, D. 1153, P. 7645/7, W. 722/3/4.

238b Vz. grotere kroon, overigens als nr. 238a. Kz. kleinere Pallas, overigens als nr. 238a. V.-, V/W. 40, W. 725.

238c Vz. omschr. .....DAVEN, overigens als nr. 238b. Kz. als nr. 238b. V.-, V/W. 40, P. 7646.

239 1698 (GENERALITEITS)DRIEGULDEN (Z) type nr. 238, opl. zie nr. 238.
Vz. en kz. als nr. 238, doch voorzien van een randschrift IN TE DOMINE SPERAVI NON CONFVNDAR IN ETERNVM V. nr. 835, V/W 41, D. 1154, P. 7644.

240 1698 RIJKSDAALDER (Z) opl. ruim 126.000 stuks.

Kz.

Vz.

Vz. ridder met kort zwaard, voor het linkerbeen een gekroond wapenschild van Deventer. Kz. gekroond Generaliteitswapen, in het veld 16-98. Omschr. CONCORDIA.RES.PARVAE.CRESCVNT mmt. hondje.

240a Vz. omschr. MO.NO.ARG.PRO.CON.-FOE. BELG.CIV.DAVEN. V. 149.4, V/W. 25, D. 991, W. 705/6.

240b Vz. omschr. .....DAVENT. Kz. geen mmt. V. nr. 817, V/W. 25, P. 7648.

240c Vz. omschr. ....DAVEN. Kz. geen mmt. V.-, V/W.-, P. 7647.

241 1698 LEEUWENDAALDER (Z) opl. ruim 17.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. ridder naar rechts kijkend met helm zonder pluim en ongekroond wapenschild met klimmende leeuw voor de benen, gedeeltelijk binnen gladde rand.
Omschr. MO.ARG.PRO.CON.-FOE.BEL.CIV.DAV. Kz. klimmende leeuw binnen gladde rand. Omschr. CONFIDENS.DNO.NON.MOVETVR.16-mmt. hondje-98. V. 150.4, V/W. 32, D. 860, P. 1977-4.

242 1698 GULDEN (Z) opl. ruim 345.000 stuks.
Vz. gekroond generaliteitswapen, 1-G in het veld. Kz. staande Pallas steunend op een zuil waarop een bijbel en in de rechterhand een lans met vrijheidshoed. 16-98 in het veld.
Omschr. HAC NITIMVR mmt. hondje - HANC TVEMVR

Vz.

Kz.

242a Vz. omschr. MO.ARG.ORD.FOED.BELG.CIV. DAVENT. V. 152.4, V/W. 42, P. 7630, W. 730.

242b Vz. omschr. .... DAVEN V. nr. 836, V/W. 42, P. 7649/51.

De volgende munten, de nrs. 243/4/5, zijn aangemaakt in opdracht van de Verenigde Oost Indische Compagnie. Strikt genomen horen zij dus *niet bij de Deventer stedelijke muntslag.*

243 1702 DUBBELE STUIVER (Z) opl. ruim 130.000 stuks.

Vz.

Kz.

Vz. mmt. hondje naar links kijkend tussen punten -DAVEN-TRIA-jaartal, het geheel binnen parelrand. Kz. klimmende leeuw met pijlenbundel, 2-S in het veld, het geheel binnen een parelrand. V. nr. 853, V/W. 61, P. 7652.

244 1707 DUBBELE STUIVER (Z) opl. ±23.000 stuks.
Vz. en kz. als nr. 243. V. nr. 853, V/W. 61, P. 7654, W. 662/4.

245 1708 DUBBELE STUIVER (Z) opl. ruim 24.000 stuks.
Vz. en kz. als nr. 243. V. nr. 853, V/W. 61, P. 7655, W. 665.

De foto's in deze catalogus zijn afkomstig van negatieven uit het Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage. Hiervoor betuig ik mijn dank aan deze instelling, vooral aan de vroegere directeur, Prof. Dr. H. Enno van Gelder, mede voor de aanvullingen en andere hulp die ik van hem ontvangen heb.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis.

MALEISIË:
1 Ringgit 1981; koper-nikkel; ⌀ 33,3 mm; 17 gram.
Nieuwe circulatiemunt ter gelegenheid van het begin van de 15de eeuw der Islamitische tijdrekening. Afb.1.

afb. 1

MAURITIUS:
10 Rupees 1981; koper-nikkel; ⌀ 36,6 mm; 28,28 gram.
Herdenkingsmunt op het huwelijk van prins Charles en lady Diana Spencer. Afb. 2.

afb. 2

NEPAL:
5 Rupees 1980; koper-nikkel; ⌀ 29 mm; 9,1 gram.
Nieuwe FAO-munt, die niet alleen gewijd is aan het werk van de Food and Agricultural Organization, maar ook aan de 36-ste verjaardag van koning Birenda. Afb. 3.

afb. 3

OMAN:
¼ Rial 1980; aluminium-brons; ⌀ 26 mm; 6,45 gram.
½ Rial 1980; aluminium-brons; ⌀ 30 mm; 10 gram.
Het betreft hier weer nieuwe circulatiemunten. Afb. 4 en 5.

afb. 4

afb. 5

POLEN:
50 Zlotych 1981; koper-nikkel; ⌀ 30,5 mm; 11,7 gram.
Nieuwe herdenkingsmunt op de 100-ste verjaardag

afb. 6

van generaal Wladyslaw Sikorsky (20/5/1881-7/4/1943), die van 1939 tot 1943 de leider was van de in Londen zetelende Poolse regering in ballingschap. In 1943 kwam hij bij een vliegtuigongeluk in de buurt van Gibraltar om het leven. Afb. 6.
50 Zlotych 1981; koper-nikkel; ø 30,5 mm; 11,7 gram.
Herdenkingsmunt met de beeltenis van de Poolse koning Boleslaw II Smialy (1058-1079). Afb. 7.

afb. 7

RUSLAND:
1 Roebel 1981; koper-nikkel; ø 31 mm; 12,5 gram.
Herdenkingsmunt op de 'Sowjet-Bulgaarse vriendschap' (zie ook Bulgarije in vorige nummer). Afb. 8.

afb. 8

SOEDAN:
1 Pond 1978; koper-nikkel; ø 38,5 mm; 29,7 gram.
5 Piasters 1981; koper-nikkel; ø 18 mm; 3,3 gram.
10 Piasters 1981; koper-nikkel; ø 23,6 mm; 5 gram.
Het betreft hier nieuwe FAO-munten. Afb. 9 en 10.

afb. 9

afb. 10

SRI LANKA:
5 Rupees 1981; koper-nikkel; ø 29 mm; 9,45 gram.
Herdenkingsmunt op 50 jaar kiesrecht. Afb. 11.

afb. 11

THAILAND:
25 Stangs 1981; aluminium-brons; ø 20,5 mm; 2,8 gram.
50 Stangs 1981; aluminium-brons; ø 23 mm; 4,9 gram.
10 Baht 1981; koper-nikkel; ø 32 mm; 15 gram.
10 Baht 1981; koper-nikkel; ø 32 mm; 15 gram.
De eerste twee munten zijn nieuwe circulatiemunten, de derde munt is geslagen ter gelegenheid van de 30-ste verjaardag van de vestiging der Boedhistische gemeenschap en de vierde ter gelegenheid van de 36-ste verjaardag van de regering van koning Phumibol. Afb. 12 t/m 15.

afb. 12

afb. 13

afb. 14

afb. 15

URUGUAY:
2 Nieuwe Pesos 1981; koper-nikkel-zink;
ø 25 mm; 7 gram.
Aanvulling op de serie nieuwe circulatiemunten.
Zie ook 'De Beeldenaar', 5de jaargang no.6 en 6de jaargang no.1. Afb. 16.

afb. 16

boekbespreking

Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society, Part 6: Palestine-South Arabia, New York, 1981.

In de serie Sylloge Nummorum Graecorum is in het najaar van 1981 een nieuw deel verschenen, gewijd aan een gedeelte van de collectie van de American Numismatic Society in New York. In de eerste vier delen zijn de munten van Zuid-Italië en Sicilië gepubliceerd. Een vijfde deel is nog in voorbereiding, eveneens met materiaal uit Sicilië.

Voor het nu verschenen zesde deel is afgestapt van de traditionele volgorde waarin al enkele eeuwen de Griekse munten worden beschreven: men begint dan meestal in het westen met munten van Spanje en Massilia, daarna volgen Zuid-Italië en Sicilië en dan draait men met de klok mee verder via het Griekse vasteland en de eilanden naar Turkije, Syrië en Perzië; via Egypte en Cyrenaica keert men dan terug naar de Straat van Gibraltar. De Amerikanen hebben er de voorkeur aan gegeven dit wat starre patroon te doorbreken. Ik ben geneigd te zeggen 'gelukkig', want over Zuid-Italië en Sicilië is al relatief veel gepubliceerd, terwijl recente informatie over andere – verder naar het oosten gelegen – gebieden schaars is of helemaal niet bestaat. Het nu verschenen zesde deel omvat de collectie munten uit Palestina, Nabataea (Jordanië) en het zuid-Arabische gebied (Yemen). In totaal zijn 1615 munten beschreven en afgebeeld. De samensteller van de catalogus is dr. Ya'akov Meshorer, die deze muntseries reeds vele jaren intensief heeft bestudeerd. Het merendeel van de beschreven munten is afkomstig uit de collectie van Edward T. Newell. Deze collectie, die met grote zorg en deskundigheid was opgebouwd, bevatte vele zeldzaamheden en zelfs unica.
Circa 550 nummers zijn Joodse munten, daterend van de 4e/3e eeuw v. Chr. tot en met de Bar Kochba-opstand van 132-135. Eenzelfde aantal hoort thuis in de categorie 'Provinciale stedelijke munten', d.w.z. het geld dat in verschillende steden van Palestina gedurende de romeinse keizertijd werd geslagen en in het lokale verkeer gebruikt. Belangrijk zijn de 300 stukken uit de steden van de Decapolis: over de muntslag van het 'Gebied der Tien Steden' waren wij tot op heden bijzonder slecht geïnformeerd. Hetzelfde geldt voor de 150 munten van twee zuid-Arabische stammen in het huidige Yemen: De Sabaeërs en de Himyariten.
Een uitvoerig register besluit het werk; het biedt veel hulp bij het opzoeken. De kwaliteit van de foto's is erg goed, zodat men zelfs van kwalitatief slechte exemplaren zich toch nog een redelijk beeld kan vormen.
De prijs van $100.— is ongetwijfeld hoog; de kopers zullen vooral gevonden moeten worden bij grote wetenschappelijke bibliotheken, penningkabinetten, munthandelaren en wellicht enkele gespecialiseerde verzamelaars. Toch kan het boek ook grote waarde hebben voor de gewone verzamelaar, die zo maar enkele muntjes uit Palestina in bezit krijgt. Voor hem staat deze sylloge immers in verschillende bibliotheken ter inzage en ik denk dat zijn speuren in dit deel vaak met succes zal worden bekroond.

J. P. A. van der Vin

nieuw verschenen

De nieuwe munten van Nederland

Als toelichting op de thans in ons land rondreizende expositie over de nieuwe Nederlandse munten is een publicatie van het Ministerie van Financiën verschenen.

Hierin wordt het werk van de Commissie op de Beeldenaar beschreven en informatie gegeven over de ontwikkeling van muntontwerp tot muntstuk. Naast het gekozen ontwerp van Bruno Ninaber van Eyben (hiervan wordt niet het ingezonden ontwerp afgebeeld, maar de latere, verbeterde versie), zijn ook afbeeldingen van de ontwerpen van de overige inzenders opgenomen. Daarnaast bevat het boekje een korte inleiding over de munten van het Koninkrijk en een geschiedenis van de Nederlandse muntbedrijven.

De prijs van deze zeer fraai uitgevoerde publicatie bedraagt slechts *f* 2,50. Exemplaren van deze uitgave zijn te bestellen door overmaking van dit bedrag aan het Distributiecentrum Overheidspublicaties, te 's-Gravenhage, girorekening 751 onder vermelding van ISBN 90 346 0040 8.

H. W. Jacobi

verenigings nieuws

door M. Kemper-Koel

Vereniging voor Penningkunst

Penning 1982-1.

De penning 'Groei' van Wien Cobbenhagen is in bewerking.

Penning 1982-2.

Het Bestuur heeft Cornelis de Vries een opdracht gegeven voor deze penning. Het onderwerp is 'Holle Bolle Gijs'.

Nadere berichten omtrent gereed komen van deze penningen hoopt het Bestuur in de volgende Beeldenaar bekend te maken.

Algemene Ledenvergadering 1982.

Deze vond intussen plaats op 3 april j.l. in het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag. Een resumé van deze vergadering kan in de volgende Beeldenaar tegemoet gezien worden.

aktualiteiten

Verkooptentoonstellingen SBK

Het SBK Penningenkabinet in Amsterdam (Nieuwezijds Voorburgwal 325) heeft voor dit jaar de volgende verkooptentoonstellingen op zijn programma staan:

11 mei-27 juni, Lijsbeth Teding van Berkhout, penningen en objekten.

1 juli-29 augustus, Frank Letterie, penningen en miniplastiek.

1 september-23 oktober, Fons Bemelmans, penningen en miniplastiek.

27 oktober-23 december, Frans van der Burgt, penningen en miniplastiek.

In deze laatste periode zullen tevens extra penningen worden getoond uit de collectie die de SBK in consignatie heeft.

British Art Medal Society

Engeland is lang een achtergebleven gebied geweest, wat betreft de moderne penningkunst. Dit was al enige tijd een doorn in het oog van enkele kunstenaars en museumconservatoren, die eindelijk de handen ineengeslagen hebben om tot oprichting van een Vereniging voor Penningkunst te komen. Zij verkregen de medewerking van de Royal Society of Arts en van mensen uit de wereld van de handel, de publiciteit, de penningfabrieken en de kunstenaarsorganisaties. Op 12 februari jl. vond een bijeenkomst plaats met vertegenwoordigers van al deze sectoren, waar regels werden opgesteld voor een te vormen British Art Medal Society. De oprichtingsvergadering is op 27 april gehouden, in het gebouw van de Royal Society of Arts, John Adam Street, London, om 14.30 uur.

De contributie voor gewone leden is vastgesteld op £ 10.— per jaar, voor instellingen, verenigingen, etc., op £ 30.— per jaar. Hiervoor krijgt men een tijdschrift dat tweemaal per jaar zal verschijnen (abonnementen voor niet-leden kosten £ 12.50). Men is verplicht ieder jaar minstens 1 penning te kopen, uit een aanbod van een nog onbekend aantal uitgaven. Voorlopig zullen dit gegoten penningen zijn, die £ 22.— excl. verzendkosten per stuk kosten. Later zullen waarschijnlijk ook opdrachten voor slagpenningen gegeven kunnen worden. Men hoopt ook tentoonstellingen en jaarlijkse 'medal competitions' te kunnen organiseren. Degenen die geïnteresseerd zijn in een lidmaatschap van deze vereniging of een abonnement op

het uit te geven blad, kunnen zich in verbinding stellen met ondergetekende, Koninklijk Penningkabinet, Zeestr. 71 B, Den Haag, tel. 070-469702.

Voor de functie van secretaris van de nieuwe vereniging is voorgedragen de kunstenaar Ron Dutton. Penningen van zijn hand zullen deze zomer te zien zijn bij Kunsthandel Ina Broerse, Nieuwe Spiegelstraat 57, Amsterdam.

G. van der Meer

Prijsvraag A. G. v.d. Dussen

Onlangs heeft de bekende Maastrichtse munthandelaar A. G. v.d. Dussen een prijsvraag uitgeschreven. Gevraagd werd een zo duidelijk mogelijke definitie te geven van het verschil in kwaliteitsaanduiding tussen *'zeer fraai +'* en *'prachtig –'*
Collega's, medewerkers van banken, muntenkabinetten en numismatische tijdschriften waren niet van deelneming uitgesloten.
Als prijs voor de duidelijkste definitie, c.q. de geestigste, werden 12 flessen wijn uitgeloofd uit de privékelders van Van der Dussen, in de kwaliteit (7) 'goed', of wellicht (6) 'zeer goed'.
Er kwamen 22 antwoorden, ingestuurd door 17 deelnemers.
Een serieuze inzending kwam van een Haagse munthandelaar die als schepper van deze termen als enige in Nederland het verschil echt begreep. Ondanks het feit dat hij aanbood de flessen zelf te komen halen, viel hij niet in de prijzen. Hij schreef: 'Ouwe reus. Vandaag kwam jouw prijsvraagformulier mij weer onder ogen en aangezien ik altijd dorst heb, vooral bij het staren naar de uitgeloofde prijs, besloot ik dat het tijd was je het enige "echte" antwoord op je vraag te geven.
Internationaal gebruikt men de volgende cijfers voor kwaliteitsaanduidingen:
1 Gepolijste stempel
2 FDC
3 Prachtig
4 Zeer fraai
Indien ik deze lijn volg krijg je de volgende cijfervergelijkingen met bovengenoemde gewraakte termen:
3¾ Zeer fraai +
3½ Bijna prachtig (of TTB of sehr sehr schön).
3¼ Prachtig –
3 Prachtig.
Men kan dus spreken van een verdeelsleutel van 4 × ¼ om aan een VOLLE kwaliteitsnorm te komen.'

Als meer geestige inzendingen waren bedoeld:
'U hoeft het maar op te zoeken
in de Nederlandse woordenboeken,
waarin staat "prachtig is zeer fraai".
Heer v.d. Dussen, het is zeker geen punt,
dat dit ook geldt voor een munt.'

'Het verschil tussen de aanduiding zeer fraai + en prachtig – wordt het beste begrepen door het plus bij de aankoop en het min bij de verkoop.'

'Prachtig – is die kwaliteit die bij een goede muntenhandelaar zeer fraai + wordt genoemd.'

Winnaar werd een bekende verzamelaar uit Dordrecht die als oplossing inzond:

'Het is ± hetzelfde'

Rest ons nog mee te delen dat de deskundige jury bestond uit A. G. v.d. Dussen.

E. J. A. van Beek / H. W. Jacobi

F.I.D.E.M.

Het laatste FIDEM congres werd in 1979 in Lissabon gehouden. Volgens traditie had het volgende in 1981 moeten plaatsvinden, maar het bleek dat geen enkel land bereid was om het in dat jaar te organiseren. Gelukkig was er wel een gegadigde voor 1982, nl. Bulgarije. In een vergadering van gedelegeerden van vele landen in oktober 1981 te Parijs, waar ook de gedelegeerde van Bulgarije aanwezig was, werd de FIDEM uitgenodigd om in de tweede helft van september 1982 zijn congres in Varna te houden. Om weer in het normale ritme terug te komen, zou al in het volgende jaar, 1983, een congres in Florence kunnen volgen.
Na deze vergadering werd niets meer uit Bulgarije vernomen. Er kwam geen schriftelijke officiële uitnodiging, er werden geen richtlijnen voor deelnemende landen of formulieren voor in te vullen gegevens voor de tentoonstellingscatalogus gestuurd. De verklaring van deze stilte kwam omstreeks Kerstmis. De Bulgaarse gedelegeerde was ernstig ziek geweest en had zich niet persoonlijk kunnen inspannen om medewerking van de autoriteiten te verkrijgen. Ook eind februari was nog niets gebeurd, zodat de plannen voor een congres (met tentoonstelling) in dit jaar opgegeven moesten worden. Wij leven dus nu toe naar het congres van 1983 in Florence, dat georganiseerd wordt door de capabele Cesare Johnson, directeur van de penningfabriek Stefano Johnson te Milaan.

G. van der Meer

mededelingen

Dienstverlening door het Koninklijk Penningkabinet

In toenemende mate wordt een beroep gedaan op de medewerkers van het Koninklijk Penningkabinet. Vragen betreffende de echtheid van munten, determinatieproblemen en verzoeken om literatuur zijn het grootste deel van de werktijd in beslag gaan nemen. Dit heeft tot gevolg dat de vervulling van bepaalde essentiële taken verhinderd wordt. Omdat het verrichten van wetenschappelijk onderzoek voor een goede taakvervulling noodzakelijk is, dient hiervoor tijd te worden vrijgemaakt. Hiervoor willen wij één dag in de week reserveren: de dinsdag. Met ingang van 1 mei 1982 zal de staf van het Penningkabinet op dinsdagen niet meer beschikbaar zijn voor mondelinge en telefonische vragen en inlichtingen.

Openingstijden:
Expositie en Bibliotheek: werkdagen 9.00-13.00 en 14.00-17.00 uur.
Speciaal spreekuur voor determinatie en echtheidsbeoordeling: maandagmorgen en vrijdagmorgen.
Bezoek buiten spreekuren gaarne na afspraak.

Diefstal

Op 12 februari werden uit een wagen van Van Gend en Loos een aantal voor Frankrijk bestemde dozen ontvreemd, o.m. een doos sleutelhangers, reclamemateriaal, landbouwvergif, en, tenslotte, een doos voor Parijs bestemde numismatische literatuur.
Het belangrijkste bestanddeel van deze doos was een aantal exemplaren van de Spink publicatie 'Introduction à la Numismatique Byzantine' door Henri Longuet, jammer genoeg onvervangbaar want het boek is nu 'out of print'.
Indien ze onverhoopt gesignaleerd zouden worden op muntenbeurzen e.d., wordt men verzocht contact op te nemen met A.G. van der Dussen, Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, tel. 043-15119.

DE BEELDENAAR - munt- en penningkundig nieuws

Voor alle abonnees voor wie De Beeldenaar een blijvende waarde vertegenwoordigt, verkrijgbaar:

VERZAMELBANDEN voor DE BEELDENAAR

In de kunststof pennenband die is uitgevoerd in 'Beeldenaar'-blauw met zilver opdruk, kunt u de nummers van één jaargang veilig en overzichtelijk bijeenhouden.
Te bestellen door overmaking van f 17,50 op gironummer 3808080 t.n.v. De Beeldenaar, Postbus 420, 3700 AK Zeist, onder vermelding van 'Verzamelband Beeldenaar'.

JEAN ELSEN
Numismaat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur

Maandelijkse Katalogus met artikels (jaarabonnementen 250 BFr te storten op PCR 000-0831217-24)

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**
Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Agenda voor het seizoen 1982/1983

Viering 5-jarig bestaan

Zaterdag 25 september 1982
Zondag 26 september 1982

te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 3 oktober 1982

te Arnhem
in Motel Arnhem, Europaweg
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 16 oktober 1982

te Middelburg
in de schouwburgfoyer,
Molenwater 99a
van 11.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 23 oktober 1982

te Leeuwarden
in de zalen F, G en H van het Oranjehotel, Stationsweg 4
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 31 oktober 1982

te Den Bosch
in het Restaurant van de Brabanthallen, Oude Engelseweg 1
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 6 november 1982
Zondag 7 november 1982

te Rotterdam
in de Claus-, Club- en Sociëteitszaal (gehele 2e etage) van het Café-restaurant Engels, Stationsplein
van 10.00 tot 16.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010-655244
Ook op viditel nr. 37615

Als je historische munten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

Willem 1 - hierboven afgebeeld - was een vermaard Oranjevorst in de jaren 1813-1840. Gedurende zijn regering werden o.a. gouden tientjes geslagen. Zeldzame, maar ook minder kostbare. Van Lanschot heeft dit historisch geld in huis. Uit genoemde periode. Maar ook gouden en zilveren munten uit de middeleeuwen en zelfs uit het jaar 800.

Historisch geld verzamelen is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de Goud- en Muntenafdeling bij Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld.

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

NEDERLAND-AMERIKA 200 JAAR BICENTENNIAL HERDENKINGSPENNING

Beschrijving van de penning:

VOORZIJDE:
De portretten van John Adams en Pieter Johan van Berckel, resp. de eerste Amerikaanse Gezant in Nederland, later tweede president van de V.S. en de eerste Nederlandse vertegenwoordiger in de V.S. ofwel *'Minister-Plenipotentiaris van den* Staat der Nederlanden bij de Staten van Noord-Amerika', zoals dat toen genoemd werd.
Als achtergrond, binnen het randschrift met de beide namen, de latijnse tekst: 'Faustissimae Foedere lunctae' – door een allesgoeds belovend verbond verenigd. Een tekst, ontleend aan een van de opschriften welke voorkwamen op prenten en penningen die destijds ter gelegenheid van het verdrag werden vervaardigd.

KEERZIJDE:
Het officiële bicentennial-vignet ontworpen door Gert Dumbar met daaroverheen o.m. een afbeelding van het linieschip 'De Overijssel' aan boord waarvan Mr. P. J. van Berckel zich naar zijn nieuwe post in de V.S. begaf. Het schip wordt begeleid door drie andere schepen, t.w. het linieschip 'De Erfprins', het fregat 'De Briel' en de brigantijn 'De Windhond'.
Deze schepen symboliseren tevens de wederzijdse overzeese handel tussen beide landen, een van de belangrijkste resultaten van het verdrag welke Nederland maakte tot natie die het langst vriendschappelijke betrekkingen met de V.S. onderhoudt.

De penning, die door de **Koninklijke Begeer te Voorschoten** geslagen wordt, is tot stand gekomen *in samenwerking met het* **interdepartementaal overleg** met dank aan Prof. Dr. J. W. Schulte Nordholt voor zijn adviezen op historisch gebied.

Een gedeelte van de opbrengst wordt bestemd voor het **West Indisch huis**, het geboortehuis van New-York. Immers in de compagniezaal van het W.I. huis is het besluit genomen om Nieuw-Amsterdam – het latere New York – te stichten. Een unieke penning voor verzamelaars.

Bedrijven en organisaties kunnen in het kader van de Bicentennial de penningen gebruiken bij de ontvangst van Amerikanen in Nederland of om aan relaties in Amerika kado te doen. Het ontwerp is van de kunstenaar Willem Vis uit Hazerswoude, die reeds vele fraaie modelés op zijn naam heeft staan.

Prijzen voor meer dan 25 stuks op aanvraag. Koninklijke Begeer 01717-4500.

De penningen worden geslagen in.

Code	Omschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
RAG	21,6 krt. goud	22,5 mm	ca. 7 gram	f 630,–
RBZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	22,5 mm	ca. 6,5 gram	f 60,–
RCZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	50 mm	ca. 60 gram	f 175,–
RDZ	geoxydeerd verzilverd brons	50 mm		f 47,50
REZ	gepatineerd brons	50 mm		f 40,–

De penningen worden geleverd in een kunststof etuitje.
De prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.

PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overmaking of storting op **Gironummer 81233 t.n.v. 200 jaar Nederland-Amerika**, Postbus 5, 2250 AA VOORSCHOTEN onder vermelding van de codenummers, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

SPECIALE HERDENKINGSMUNT 500 JAAR DEVENTER OEVERVERBINDING

In mei 1982 zal Deventer het feit herdenken dat deze stad sinds 500 jaar een oeververbinding heeft. Dit historische feit zal o.a. worden gevierd met de Deventer Brugfeesten en de uitgave van een unieke herdenkingsmunt door de Stichting Samenwerkings Orgaan Deventer Ondernemers Verenigingen.

Zeer zeldzaam
De voorzijde van deze munt is een kopie van een oude, oorspronkelijk in zilver uitgevoerde, stuiver die in 1481 in Deventer is geslagen. De munt toont de Deventer arend, met in zijn klauwen het wapenschild van de stad en dat van het Oversticht. Vandaar ook de waarschijnlijke naam van dit muntstukje: Stichtse Stuiver. het opschrift luidt: MONE' NOVA D' DAVENTRIA, hetgeen 'nieuw geld van Deventer' betekent.

Voor verzamelaars is de Stichtse Stuiver een interessant object, doordat deze munt bijzonder zeldzaam is. Vermoedelijk zijn de Gemeentemusea van Deventer en het Koninklijke Munt- en Penningkabinet in Den Haag de enige bezitters van exemplaren van deze munt.
Op de keerzijde van deze herdenkingsmunt staat het officiële embleem van de Deventer Brugfeesten.

Kode	Inhoud	Prijs
NGA	**1 gouden** stuiver in plastic etui	f 395,–
NZB	**1 zilveren** *stuiver in plastic etui*	f 42,50
NGM	**1 gouden** en **1 messing** stuiver in plastic etui	f 397,50
NZM	**1 zilveren** en **1 messing** stuiver in plastic etui	f 45,–
NAC	**1 gouden, 1 zilveren** en **1 messing** stuiver in luxe cassette	f 450,–

WIJZE VAN BESTELLEN:
Stort het verschuldigde bedrag op **gironr. 83733** of **bankrekeningnr. 15.50.76.000**, t.n.v. **Deventer Brugfeesten**, Voorschoten, met vermelding van kode(s), gewenste aantallen en afleveringsadres. Levertijd ca. 4 tot 8 weken.
Prijswijzigingen voorbehouden. Alle vermelde prijzen zijn inkl. 18% BTW. Voor nadere inlichtingen Deventer Brugfeesten, Postbus 5, 2250 AA Voorschoten.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws
juli / augustus 1982
6e jaargang no. 4

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

1016 GD Amsterdam
Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
J. P. A. van der Vin
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.
Voor België:
Slavenburg's Bank, Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk/Uitgevers b.v.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (I) 131
Het teken van een westfriese muntmeester 142
Penningen van Jet Schepp 144
Munten en landen 151
Nederlandse makers van penningen (21) 152
Nieuwe uitgaven 161
Verenigingsnieuws 163
Boekbespreking 164
Mededelingen 166

Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (I)

door J. C. van der Wis

Algemeen

Een interessant verschijnsel in de numismatiek vormen de zogenaamde 'kloppen', instempelingen op munten, die daarop zijn aangebracht op een later tijdstip, dan waarop die munten zelve zijn vervaardigd. Zij zijn altijd kleiner dan de munten, waarop zij zijn aangebracht. Kloppen kunnen de zeggingskracht van de beeldenaars van de munt bekrachtigen of ontkrachten.
Het oorspronkelijke Franse woord 'contre-marque' doet aan het laatste denken en is daarom wat minder gelukkig gekozen. Het is in het Engels slaafs nagevolgd door 'countermark', in het Duits door 'Kontermark' (letterlijk vertaald in 'Gegenstempel'), terwijl we in de Nederlandstalige numismatische literatuur het Gallicisme 'contramerk' nogal eens tegenkomen. Onnodig, waar onze taal naast de woorden 'klop' en 'instempeling' ook nog de woorden 'dut', 'teken' en 'poinçoenering' kent en voor het aangeven van één en hetzelfde begrip ten opzichte van buitenlandse talen een grotere rijkdom bezit. Opmerkelijk is, dat geen van deze Nederlandse uitdrukkingen iets omtrent het doel van de met de munten uitgevoerde handeling suggereert.

Kloppen zijn interessant, omdat zij:

a. een inzicht kunnen geven in de monetaire (deel)toestand in een bepaalde streek of stad of in een bepaald land en in de aldaar gevoerde muntpolitiek;
b. een goed inzicht kunnen geven in het interlokale of internationale karakter van de muntcirculatie in een bepaald gebied;
c. naast muntvondsten dokumenten vormen, aan de hand waarvan men de in munt-ordonnanties, 'beeldenaer ofte figuerboecken', etc. voor de geldcirculatie vastgelegde getolereerde muntsoorten kan toetsen aan de werkelijke situatie.

Niet alle numismaten hebben het interessante van kloppen ingezien. Ook heden ten dage zijn er nog gerenommeerde verzamelaars, die geklopte munten als beschadigd beschouwen en niet in hun verzameling willen opnemen. Hun aantal wordt echter steeds geringer, hetgeen een gelukkig verschijnsel genoemd mag worden.
De bestudering van kloppen leidt altijd naar een momentopname. De duur van deze 'moment'-opname kan variëren van een halve dag tot ca. honderd jaren. Het woord 'moment' moet dan ook niet al te letterlijk worden opgevat. In vele gevallen duiden kloppen op maatregelen tegen monetair ongewenste situaties of zelfs op noodsituaties.

Historische ontwikkeling
Het kloppen van munten is in feite even oud als het muntwezen zelf. Kloppen komen al voor op munten uit de Griekse wereld. We kennen tevens kloppen van Romeinse, Byzantijnse, Ottomaanse en vroeg-Islamitische oorsprong. Heden ten dage worden munten nauwelijks meer geklopt. Dit vindt zijn oorzaak in de hardheid van vele tegenwoordig gebezigde muntmetalen en in de moderne muntfabricage, waarbij het in korte tijd omsmelten en vermunten van aan de circulatie onttrokken muntmateriaal weinig problemen behoeft op te leveren.
Daar komt nog bij, dat we nu tekenmunten hebben die, ondanks wijzigingen in de koopkracht ervan, niet in (teken)waarde veranderen. In de tijd, dat de waarde van de munten bepaald werd door de intrinsieke waarde aan edel metaal, volgden de koersen van de onderscheidene muntsoorten de stijgingen of dalingen van de prijzen van goud en zilver.
Voorts zijn de verhoudingen op de geldmarkt in de loop der eeuwen gewijzigd.

Afb. 1. Macedonia, tetradrachme Alexander de Grote (336-323), geslagen te Herakleum (Pieria). Geklopt met een Artemiskop naar rechts.

Afb. 1a. Klop Artemiskop naar rechts.

Afb. 2. Romeinse Imperium, sestertius Claudius (41-54 n.Chr.), geslagen te Rome A.D. 41. Geklopt onder keizer Nero met NCAPR (wel uitgelegd als: Nero Caesar Augustus Populo Romano).

Afb. 2a. Klop NCAPR.

De techniek
De voor het kloppen gebruikte of in gebruik zijnde technieken zijn in principe dezelfde als die, welke bij de muntproduktie worden gebruikt, met dien verstande, dat de voor het kloppen benodigde stempels kleiner zijn dan die, welke voor de

muntproduktie worden benut. Stempels om mee te kloppen zijn kleiner dan de te kloppen munt; muntstempels zijn doorgaans zo groot, dat zij de onbewerkte muntplaat (nagenoeg) geheel bedekken.
Indien munten gestempeld worden met stempels, die even groot zijn als die te stempelen munten, spreken we van 'overslagen'. Het overslaan van munten kan om monetaire of niet-monetaire redenen geschieden. In beide gevallen worden eenvoudigweg bestaande munten tot grondstof voor de muntfabricage genomen. Dit bespaart veel kosten en werk. Wij hebben voor deze beide vormen van overslag geen specifieke uitdrukkingen; in Engelstalige gebieden spreekt men respectievelijk van 'overstrikes' en 'restrikes'.

De technieken om kloppen aan te brengen, zijn de volgende:

a. De slagmethode; het aanbrengen van de klop met behulp van een hamer en één of meer stempels. Dit is de meest gebruikte methode, die door de Grieken reeds werd toegepast en tot in onze tijd heeft stand gehouden. Men gebruikte doorgaans één (boven)stempel; er zijn echter gevallen bekend, waarin men een bovenèn een onderstempel gebruikte. De indrukken op de munt van boven- en onderstempel bedekken elkaar praktisch nimmer volledig.
b. De muntpersmethode; het aanbrengen van de klop langs machinale weg in een muntpers, waarmee ook nieuwe munten geproduceerd kunnen worden. De kloppen zijn in de meeste gevallen tweezijdig en zijn volkomen centrisch op de munten aangebracht.

Afb. 3. Voorbeeld van een tweezijdige machinale klop. Peru, Sol 1872, geslagen te Lima. In Guatemala geklopt met de stempels van een halve Reaal 1894 en daarmee gemaakt tot Gualtemalteekse Peso.

Ehrend/Schreier beschrijven in hun boekje 'Gegenstempel auf Münzen' nog een tweetal technieken, zonder een overtuigend bewijs te geven, dat deze ooit zijn toegepast. Zij noemen:

c. De tangmethode; deze methode zou eerst in de 17de eeuw in zwang zijn gekomen. De techniek bestaat uit het aanbrengen van de klop met be-

Afb. 3a. Klop halve Reaal 1894.

hulp van een tang, in de bek waarvan zich het (de) stempel(s) bevindt(en). Door het dichtknijpen van de tang wordt de indruk (klop) in de in de bek geklemde munt aangebracht. Indien met een boven- èn een onderstempel wordt gewerkt, bedekken deze elkaar volledig. De indrukken van de bek van de tang zouden dikwijls ook zichtbaar zijn.

d. De gloeimethode; het aanbrengen van de klop door het gloeien van de muntplaat, waardoor in het week geworden metaal een klop kan worden gedrukt. Bij deze methode treedt vervloeiing van letters en beeldenaars op, terwijl rond de 'klop' een wal van weggedrukt metaal zichtbaar kan zijn.

De indruk van een klop op een munt kan 'en basse' of 'en relief' zijn.

Redenen

De redenen, die in verleden en heden tot het kloppen van munten hebben geleid, zijn talrijk. Helaas ontbreken dikwijls geschreven bronnen, zodat niet in alle gevallen met zekerheid kan worden vastgesteld, waar, waarom en wanneer een bepaalde klop is aangebracht.

Enkele redenen, die tot het kloppen van munten aanleiding hebben gegeven, zijn het geldig verklaren van uitheemse munten voor inheems gebruik, het verhinderen van afvloeiing van munten naar andere gebieden, het weren van valse of minderwaardige muntsoorten, controle op de echtheid, het saneren van de geldcirculatie, het aangeven dat er een machtswisseling heeft plaatsgevonden, het herwaarderen van muntsoorten, het heffen van een belasting, etc.

Een scherpe afbakening van redenen is bijna niet te geven; meestal is er sprake van een combinatie van redenen. Zo kan een sanering van de geldcirculatie aanleiding zijn tot een herwaardering van bepaalde muntsoorten, die, om dit visueel tot uiting te brengen, ter stempeling moeten worden aangeboden. Indien men voor het stempelen moet betalen en minder gestempelde geldstukken terugkrijgt dan men ter stempeling heeft aangeboden, is er ook nog sprake van een vorm van belastingheffing. Indien tegelijkertijd een controle op de echtheid plaatsvindt, worden valse muntsoorten geweerd.

Het voorgaande heeft alleen betrekking op van overheidswege aangebrachte kloppen. Zoals wellicht bekend hebben ook particulieren om diverse (combinaties van) redenen munten geklopt.

Literatuur

Bij de samenstelling van een literatuuroverzicht zijn de volgende criteria aangelegd:

a. het verschijnsel van de kloppen moet beschreven zijn;
b. grotere groepen van kloppen moeten in één boek te vinden zijn;
c. het merendeel der kloppen moet met behulp van de boeken in het literatuuroverzicht thuis te brengen zijn;
d. de in dit literatuuroverzicht vermelde boeken moeten in de handel verkrijgbaar zijn.

Tijdschriften over en vermeldingen in veiling- en landencatalogi van kloppen zijn derhalve achterwege gelaten. Zij zijn eerst van belang bij een meer gedetailleerde bestudering van kloppen en in het kader van dit artikel is een opgave daarvan m.i. niet zinvol.

Brunk, G.G.: World Countermarks on Mediaeval and Modern Coins, Lawrence (Mass.), 1976;
waarin opgenomen:
Duffield, F.G.: A Trial List of the Countermarked Modern Coins of the World, Salina (Kansas), 1962.
Ehrend/Schreier: Gegenstempel auf Münzen, Speyer, 1975.
Friederich, K.: Ein Beitrag zur Geschichte des Kontermarkenwesens. Nachdruck von 1912. Mit Berichtigungen und als Ergänzung Teil II des Auktionskataloges der Fa. A. Hess/Frankfurt: Contremarkierte Münzen, Münster, 1970.
Hill, G.F.: Imperial Persian Coinage met 1 tabel met 187 kloppen.
Krusy, H.: Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters, Frankfurt a/M, 1974.
Lachman/Kenneth M. Mackenzie: Countermarks of the Ottoman Empire 1880-1922, Londen, 1974.
Lowick/Bendall/Whitting: The Mardin Hoard, Islamic Countermarks on Byzantine Folles, Ringwood (Hampshire), 1977.
Maillet, P.: Monnaies Obsidionales et de Nécessité avec Atlas, Herdruk 1972.
Scott, J.G.: British Countermarks on Copper and Bronze Coins, Londen, 1975.
Zadoks-Josephus Jitta/van Es: Muntwijzer voor de Romeinse Tijd, 's-Gravenhage, 1962. In herdruk verschenen.
Zimmerman, K.: Die Gegenstempel im schweizerischen Münzwesen, Hilterfingen, 1971.

Slotwoord

Er is de voorkeur aan gegeven de kloppen in chronologische volgorde te behandelen. De kloppen van steden op binnen hun vesting geslagen noodmunten zijn in het catalogusgedeelte weggelaten.

Kloppen, waarvan niet kan worden aangenomen, dat zij door een overheid zijn aangebracht of waarvan het twijfelachtig is dat zij uit de Noordelijke Nederlanden afkomstig zijn, zijn samengebracht onder 'Diversen'.

Gaarne wil ik mijn dank uitspreken aan het adres van de gemeentelijke archiefdiensten van Arnhem, Deventer, Groningen, Hasselt, Kampen, Nijmegen, Utrecht, Zutphen en Zwolle en vooral aan de staf van het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag, zonder welke de totstandkoming van dit artikel niet mogelijk zou zijn geweest.

Catalogus

1. Nederrijngebied

Verantwoordelijke overheid: Onbekend.
Omschrijving klop: Zespuntige ster, Ø4 mm.
Jaar van de klop: Eerste helft veertiende eeuw.
Reden: Onbekend.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Gelderse en Nederrijnse penningen van Hollands type.
Literatuur: H. Krusy: Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters; pag. 309.
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

Afb. 4. Gelderland, Reinoud III (1326-1343), penning geslagen te Harderwijk. Geklopt met een zespuntige ster.

Mogelijk Noordnederlands, maar zeker is dit niet, is de instempeling met een ster op Gelderse en Nederrijnse penningen van Hollands type, die aangetroffen is op munten van
Gelderland, Reinoud III (1326-1343), geslagen te Harderwijk;
Idem, geslagen te Roermond;
Gulik, Gerhard (1297-1328);
Kleef, Dietrich IX (1311-1347), geslagen te Kalkar;
alsmede op een kwart groot van
Gelderland, Eleonora (1343-1344), geslagen te Harderwijk.
Wat de betekenis van deze klop is geweest, is niet bekend.

2. Gebieden Gelre, Nedersticht en Oversticht

Verantwoordelijke overheid: Onbekende in Gelre, Nedersticht of Oversticht.
Omschrijving kloppen: Gothische letters E, F, G. H. I, L en O.
Jaar van de kloppen: ca. 1365-1375.
Reden: Saneren van de geldomloop (?).
Muntsoorten waarop de klop voorkomt:
Plakken van Eduard, hertog van Gelre (1361-1371);
Idem van Willem V, graaf van Holland (1354-1389);
Idem van Jan van Vernenburg, bisschop van Utrecht (1364-1371).
Literatuur:
P.O. v.d. Chijs: Munten van Utrecht pl. XI, 2 en 6.
G. van der Meer: De vondst Arnhem 1957 (JMP 46 – 1959).
H. Enno van Gelder: De vondst Zutphen 1958 (JMP 45 – 1958.
Idem: Botdragers met kloppen (GP 1969, pag. 6).
H. Krusy: Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters.
Archivalia:
1. Een besluit is niet teruggevonden.
2. K. Heeringa, Rekeningen van het bisdom Utrecht (1378-1573), deel I, Utrecht 1926 (WHG no. 50), blz. 21.
3. Idem, blzn. 1-28 (te vergelijken met voorgaande rekening).

Afb. 5. Gelre, Eduard (1361-1371). Plak z.j. geslagen te Arnhem. Geklopt met de Gothische letter L.

Afb. 5a. Klop Gothische letter L.

Afb. 6. Holland, Willem V (1354-1389). Plak z.j. geslagen te Dordrecht. Geklopt met de Gothische letter G.

Afb. 6a. Klop Gothische letter G.

Afb. 7. Utrecht, Jan van Vernenburg (1364-1371). Plak z.j. geslagen te Utrecht. Geklopt met de Gothische letter E.

Afb. 7a. Klop Gothische letter E.

Op plakken van Eduard, Willem V en Jan van Vernenburg zijn de tot nu toe bekende letters E, F, G, H, I, L en O als klop aangetroffen.
Bovenvermelde heren vingen met de aanmunting van deze plakken aan in de jaren 1366/'67.
Naast het voorkomen van deze geklopte plakken in particuliere en openbare collecties, kwamen zij ook voor in de vondsten Arnhem, Dalfsen en Hardenberg, die uiterlijk gedateerd zijn op 1375.
De kloppen moeten dus aangebracht zijn na 1366/'67 en vóór 1375.
Het voorkomen van geklopte plakken speciaal in Gelderse en Overijsselse vondsten (ook in de vondst Zutphen, verborgen 1410-1412, komen ze voor) geeft een aanwijzing omtrent het gebied van herkomst, liggende in het Nedersticht, het Oversticht of Gelre.

Prof. dr. H. Enno van Gelder vond twee kostbare aanwijzingen voor de betekenis van de kloppen in de rekeningen van 1377/'78 en 1378/'79 van de bisschoppelijke rentmeester voor het Nedersticht, waarin enkele malen sprake is van 'gheteykende placken', die 1¼ gewone plak waard bleken te zijn.
Aangezien het gestelde in de rekeningen betrekking heeft op een gebied niet ver van de vindplaatsen en valt in een periode onmiddellijk aansluitend op de uit de vondsten afgeleide datering, mag worden aangenomen, dat het hier om de met letters geklopte plakken van Gelre, Utrecht en Holland gaat.

In 1365 werden in Vlaanderen voor het eerst munten van 2 groot geslagen van het type met de zittende leeuw. Ze werden al spoedig door Holland, Gelderland en Utrecht nagevolgd, evenals in andere omliggende gebieden. Deze navolgingen verschilden in gehalte en gewicht aanmerkelijk van de originelen, zodat zij de betere Vlaamse stukken al gauw uit de circulatie verdreven.
Daar de groot – met de nieuwe dubbele groot – de basis van het muntstelsel vormde, betekende dit een aanzienlijke vermindering van de waarde van het geld en van de reële waarde van allerlei in groten vastgestelde vaste betalingen.
Op meerdere plaatsen hier te lande is daar tegen opgetreden.

Waarschijnlijk lijkt, dat de tot nu toe onbekende overheid met het kloppen van Gelderse, Utrechtse en Hollandse plakken de circulatie van ongeklopte heeft verboden in de hoop toekomstige nog slechtere navolgingen te weren en een aan de Vlaamse dubbele groten evenredige koers heeft willen afdwingen.
Wat de betekenis van de letterreeks is geweest, blijft vooralsnog een open vraag.

3. Utrecht (Stad)

Verantwoordelijke overheid: Vermoedelijk de stad Utrecht.
Omschrijving klop: Gothische letter V.
Jaar van de klop: ca. 1390-1395.
Reden: Onbekend.
Muntsoort waarop de klop voorkomt:
Kwart groot (= 1 brabantse), emissie ca. 1390-1395.
Literatuur:
F. Pietersen: Munten van de stad Utrecht; pag. 4.
H. Krusy: Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters; pag. 264.
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

Afb. 8. Utrecht, kwart Groot (= 1 brabantse) z.j. Geklopt met de Gothische letter V.

Afb. 8a. Klop Gothische letter V.

Op Utrechtse armenpenningen, ter waarde van een kwart groot of brabantse, die geslagen zijn omstreeks 1390-1395, zijn kloppen aangetroffen, bestaande uit de Gothische letter V.
De vondst Nijkerk 1873, verborgen omstreeks 1391-1395, bevatte vijf kwart groten met deze klop. De muntjes zijn waarschijnlijk kort voor de verberging geslagen. Daaruit zou men kunnen opmaken, dat de instempeling direkt of spoedig na de vervaardiging van deze kwart groten moet zijn geschied.
Pietersen heeft de hypothese opgeworpen, dat de Gothische letter V de eerste letter van de plaatsnaam Utrecht zou kunnen aangeven. Hij veronderstelt, dat de klop is aangebracht ter verduidelijking van de herkomst van de munten, omdat in het omschrift door middel van de letters TR (= Traiectum) de herkomst niet duidelijk is aangegeven. Bovendien zijn op deze armenpenningen de omschriften nog volledig in het Latijn gesteld, terwijl dat met de emissies van ca. 1400 en daarna niet meer het geval is. Op latere emissies is de klop tot nu toe niet aangetroffen.
De hypothese is echter niet te bewijzen en betwijfeld moet worden of er een zekerder voorbeeld te vinden is van een correctie achteraf door de overheid die voor de muntslag verantwoordelijk is.
Er kunnen even goed andere redenen aan het kloppen met de Gothische V ten grondslag hebben gelegen.

4. Spaans-Bourgondische Nederlanden

Verantwoordelijke overheid: Spaans-Bourgondische Nederlanden (?).
Omschrijving klop: Burcht met drie torens.
Jaar van de klop: 1e helft 16de eeuw.
Reden: Onbekend.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Stuivers van Philips de Schone en Karel V.
Literatuur: Geen.
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.
N.B.: In de muntvondst Rijswijk zaten twee vermoedelijk abusievelijk geklopte groten (= ½ stuivers) resp. van Holland (v.G&H. 102) en Vlaanderen (v.G.&H. 173).

Afb. 9. Brabant, Philips de Schone (1482-1506). Stuiver 1500 geslagen te Maastricht. Geklopt met een burcht met drie torens.

Afb. 9a. Klop burcht met drie torens.

Vermoedelijk Nederlands is de klop met een burcht op stuivers van Philips de Schone en Karel V. Deze geklopte stuivers komen vrij frequent voor in muntvondsten in zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden.
Bij het Koninklijk Penningkabinet werden uit de muntvondst Rijswijk 397 hele stuivers geregistreerd (Philips de Schone 276 exn.; Karel V 121 exn.), waarvan ca. 17% van een klop met de burcht waren voorzien. Van de 463 geregistreerde halve stuivers bleken er twee geklopt te zijn. Gezien de aantallen gevonden hele en halve stuivers en hun verhouding ten opzichte van de aantallen geklopte exemplaren zou men mogen opmaken, dat de beide halve stuivers vermoedelijk abusievelijk van een klop zijn voorzien.
Zonder enige reden is deze klop wel toegeschreven aan Kampen, omdat men in de burcht een stadspoort meende te zien.
Waarschijnlijker is het te veronderstellen, dat het de burcht is uit het Spaanse wapen (onderdeel Castilie) en dat het hier een vanwege de Spaanse overheid aangebrachte klop betreft. Er is hieromtrent nog geen enkele zekerheid.
De kloppen zijn aangetroffen op stuivers van bijna alle munthuizen in de Spaans-Bourgondische Nederlanden, o.a. op de Hollandse der emissie 1535-1544 (v.G&H. 192-6d). Dit zou kunnen inhouden, dat de kloppen zijn aangebracht in de dertiger of veertiger jaren van de zestiende eeuw.
Er zijn voor het kloppen talrijke verschillende stempeltjes gebruikt.

5-I. Staten van Holland

Verantwoordelijke overheid: Staten van Holland.
Omschrijving kloppen:
Provinciewapen in een ovaal;
Hollandse leeuw in een ovaal.
Jaar van de klop: 1573/'74.

Reden: Sanering van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Diverse in- en uitheemse muntsoorten.
Literatuur:
E. Polak: Enkele nadere gegevens omtrent 'Tstempelen vanden Gelde' in Holland en Zeeland in en na 1573 (JMP 21-1933).
H. Enno van Gelder: De klop van 1573/'74 (GP 1954, pag. 25 e.v.; herdrukt en bijgewerkt in JMP 67, 1980, pag. 101 t/m 106).
J. van Kuyk en H. Enno van Gelder: De penningen en het Geld van den Tachtigjarigen Oorlog, pag. 20 t/m 23.
Archivalia: Plakkaat Staten van Holland van 7 februari 1573.

Afb. 10. Aken, halve taler 1568 op naam van keizer Maximiliaan II (1564-1576). Geklopt met het Hollandse provinciewapen in een ovaal.

Afb. 10a. Klop provinciewapen in een ovaal.

Afb. 11. Gelderland, Philips II (1555-1581). 1/10 Philipsdaalder 1571. Geklopt met de Hollandse leeuw in een ovaal.

Afb. 11a. Klop Hollandse leeuw in een ovaal.

5-II. Staten van Zeeland

Verantwoordelijke overheid: Staten van Zeeland.
Omschrijving kloppen:
Zeeuwse leeuw in een ovaal;
Provinciewapen - variant *a*: Wapenschild met rond ondereinde;
variant *b*: Wapenschild met puntig ondereinde. (Contemporaine of latere vervalsing?)
Gebogen provinciewapen in een ovaal –
variant *a*: Wapenschild met accoladevormig ondereinde;
variant *b*: Wapenschild met rond ondereinde.
Provinciewapen in een ovaal.
Jaar van de klop: 1573/'74.
Reden: Sanering van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Diverse in- en uitheemse muntsoorten.
Literatuur: Als bij Holland.
Archivalia: Er is geen besluit teruggevonden. Wel zijn in de rekeningen van een aantal Zeeuwse steden (o.a. Veere en Middelburg) de opbrengsten van het stempelen aangetroffen.

Afb. 12. Brabant, Karel V (1506-1555). Karolusgulden z.j., geslagen te Antwerpen. Geklopt met de Zeeuwse leeuw in een ovaal.

Afb. 12a. Klop Zeeuwse leeuw in een ovaal.

Ingevolge een door de Staten van Holland uitgegeven plakkaat van 7 februari 1573 dienden alle in de provincie Holland circulerende binnen- en bui-

tenlandse munten met een hogere waarde dan 3½ stuiver door de commissarissen der Staten van een instempeling te worden voorzien, waarbij in het vervolg alleen de gestempelde exemplaren nog in betaling mochten worden gegeven of aangenomen. Officieel heette het, dat t.a.v. de geldcirculatie orde op zaken moest worden gesteld; de werkelijke reden bestond uit het heffen van een vorm van belasting. Bij de instempeling moest nl. het verschil tussen oude en nieuwe koers (ca. 15%) aan het land worden gegeven als renteloze lening voor één jaar. Deze belasting was bedoeld voor de financiering van de oorlog tegen Spanje.
De opbrengst moet niet gering zijn geweest.

Afb. 13. Gelderland, Karel van Egmond (1477-1481 en 1492-1538). Rijder goudgulden z.j. Geklopt met het Zeeuwse provinciewapen (variant a.).

Afb. 13a. Klop Zeeuws provinciewapen (variant a.).

Afb. 13b. Klop Zeeuws provinciewapen (variant b.).

Alleen al in de eerste maanden van 1573 werd in de steden van het Noorderkwartier een bedrag van *f* 21.000,— opgebracht. Toch moet slechts een klein deel van de aanwezige geldstukken ter stempeling zijn aangeboden. Waar men enerzijds het gebod tot stempelen niet wilde of kon ontduiken, hield men anderzijds geldstukken achter, erop speculerende, dat de gestempelde en ongestempelde munten wel weer in koers gelijk zouden komen, hetgeen ook is geschied. Het kloppen werd nog tot diep in 1574 voortgezet. Van terugbetaling is niets meer gekomen, omdat de oorlogsomstandigheden de gehoopte terugkeer naar de oude koersen onmogelijk maakten.

Afb. 14. Gelderland, Philips II (1555-1581). ½ Philipsdaalder 1562. Geklopt met het gebogen Zeeuwse provinciewapen in een ovaal (variant a.).

Afb. 14a. Klop gebogen Zeeuws provinciewapen in een ovaal (variant a.).

Afb. 14b. Klop gebogen Zeeuws provinciewapen in een ovaal (variant b.).

Hoewel een besluit niet is teruggevonden, is in Zeeland vermoedelijk eenzelfde regeling getroffen als in Holland. Zo maken de rekeningen van de stad Veere melding van een belastingopbrengst van *f* 4.400,—.
De totale opbrengst in Holland en Zeeland kan geschat worden op ca. ¼ miljoen gulden. Er zijn twee verschillende typen Hollandse kloppen gebruikt. De reden waarom is niet bekend. Wel vinden we de klop 'provinciewapen in een ovaal' overwegend op grove muntsoorten zoals hele en halve Philipsdaalders aangebracht en de klop 'Hollandse leeuw in een ovaal' op kleinere muntsoorten, zoals $^1/_8$ Philipsdaalders en enkele en dubbele Spaanse realen en op gouden munten. Eveneens om onbekende redenen heeft men in Zeeland meerdere typen poinçoenen gebruikt.
Uit statistische gegevens is gebleken, dat waar op munten een borstbeeld voorkomt, de klop in de meeste gevallen (ca. 70%) ter hoogte van de nek is geplaatst. Bij Bourgondische kruisrijksdaalders wordt de klop het meest frekwent aangetroffen in het veld onder het stokkenkruis. Men zou in deze gevallen kunnen spreken van het toepassen van een bepaald systeem bij het kloppen.

Afb. 15. Brabant, Philips II (1555-1581), Philipsdaalder 1573, geslagen te Antwerpen. Geklopt met het Zeeuwse provinciewapen in een ovaal.

Afb. 15a. Klop Zeeuws provinciewapen in een ovaal.

De kloppen van Holland en Zeeland treft men aan op zeer uiteenlopende muntsoorten; ze geven een goed beeld van het internationale karakter van de muntcirculatie in de Nederlanden in die tijd. Zij komen o.a. voor op munten uit:

Bourgondische Nederlanden
(ca. 16 soorten)

Overige Nederlanden
Gelre
Nijmegen
Driesteden (Kampen, Deventer en Zwolle)
Haarlem (Noodmunten 1572)
Middelburg (Noodmunten 1572)
Kamerijk
Luik
Stavelot
Thorn

Overige landen
Engeland
Frankrijk
Spanje
Navarre
Ferrara
Genève
Milaan
Venetië
Zweden

Duitse Rijk
Aken
Basel
Brunswijk-Wolfenbüttel
Gulik-Berg
Hohnstein
Keulen
Lotharingen
Lübeck
Munster
Neurenberg
Neuss
Oost-Friesland
Palts
Saksen
Saksen-Weimar
Salzburg
Stolberg-Rochefort
Trier
Worms

Voor een naar muntsoorten en kloppen gedifferentieerde lijst wordt verwezen naar: H. Enno van Gelder: De klop van 1573/'74 (JMP 67, 1980, pag. 104 t/m 106). Bij de samenstelling van deze lijst is ten aanzien van de Zeeuwse kloppen uitgegaan van de typen 'Zeeuwse leeuw in een ovaal', 'Provinciewapen', 'Gebogen provinciewapen in een ovaal' en 'Provinciewapen in een ovaal', waarbij geen onderverdeling naar eerdergenoemde varianten heeft plaatsgevonden.

6. Utrecht (Stad)

Verantwoordelijke overheid: De stad Utrecht.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1579.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Stuivers Utrecht 1578 en 1579.
Literatuur:
Marie G.A. de Man: Geschiedenis van een klop op Utrechtse stuivers (JMP 13 – 1926).
F. Pietersen: Munten van de stad Utrecht; pag. 4.
Archivalia: Plakkaat 23 september 1579.

N.B.: Er zijn twee halve stuivers z.j. (1579/'80) van Arnhem van het type Verk. 37.6 bekend, die met het Utrechtse stadswapen zijn ingestempeld. Door het ontbreken van voldoen-

Afb. 16. Utrecht, stuiver 1579. Geklopt met het Utrechtse stadswapen.

Afb. 16a. Klop Utrechts stadswapen.

de vergelijkingsmateriaal (= geklopte Utrechtse stuivers) is niet met zekerheid vast te stellen, of de kloppen wel of niet origineel zijn.

In het begin van het jaar 1578 trachtte de Utrechtse raad het recht tot het vervaardigen van eigen munten te verkrijgen, echter zonder resultaat. Het enige wat de stadsregering bereikte, was dat de muntmeester van 's konings Munt te Utrecht, Hendrik Joosten van Dompselaer, op 18 januari 1578 van Philips II toestemming kreeg om voor de stad stuivers, halve stuivers, oorden en penningen te slaan. De halve stuiver is nog niet teruggevonden en waarschijnlijk niet geslagen.
Werden de Utrechtse oorden en duiten in Holland vanwege hun slechte kwaliteit al dadelijk buiten omloop gesteld, met de Utrechtse stuivers handelde men daar anders. Ze werden van 8 op 6 duiten (= 1 blank) afgezet. Daar in Utrecht de koers op 8 duiten was vastgesteld, bestond het vooruitzicht, dat de Utrechtse stuivers in Holland zouden worden opgekocht en met winst in Utrecht weer in circulatie zouden worden gebracht. Dit leidde ertoe, dat de Utrechtse raad op 23 september 1579 een plakkaat uitvaardigde, waaruit het onderstaande citaat.

'Alsoo men voor seeker onderricht is, dat den stuyver, die van deser Stads wegen gemunt word, in den Landen van Braband, Holland, Zeeland, Vriesland en andere Provincies, boven alle billikheid, afgezet is, ende niet hooger gepermitteerd en word dan voor een blank, ende alsoo de vierde part minder dan ze alhier gankbaar is, waardoor geschapen is, dat alle de stuyvers, die duslange zeer willig geweest sijn, nu wederom herrewaarts gebracht ende uytgegeven zullen worden, ende dat verscheyde persoonen hiervan haar koopmanschap maaken zouden, als alreede by veele geschied is, om de voorschr. stuyvers in andere Landen op te koopen ende alhier voor stuyvers uit te geven ende alzoo de Gemeente alhier met stuyvers te vervullen, die dezelve in andere Landen niet wederom en zouden weten te besteeden dan tot haren grooten verlies en achterdeel; zoo is't, dat de Raad deeser Stad . . . ordonneert ende statueert by dezen, dat niemand, naar Publicatie van deeze, eenige der voorschr. stuyvers hooger ofte duurder en zal mogen uytbieden noch ontfangen, dan voor een blank, ende dat gedurende ende ter tijd toe, dat generalijk op alle munten ordre gestelt, ende voorzien zal zijn . . . Ende ten eynde geene borgeren noch ondersaaten, eenige der voorschr. stuyvers bij hem hebbende, reeden hebben sig hierover te beklaagen, zoo laat de Raad weten allen dengeenen, die eenige stuyvers onder hem hebben, dat se dezelve van stonden aan brengen op deser stads Raadhuys in handen van den Gecommitteerden van der Stad, die daar op wachten zullen, ofte ten huyse van den Hopman, daaronder sy ressorteeren, uytgezonderd Rijk van Bokhoven, die sitten zal ten huyze van Jan Buth de Jonge aan de Kraan, om deselve te ontfangen ende de somme op te reeckenen, welke stuyvers de Raad deeser Stad zal doen teyckenen, met een byzonder teyken, daartoe geordonneert, om stuyvers te blyven ende voor sulks uytgegeven te mogen worden, ende alsdan doen restitueren den geenen, die se gelevert hebben, om voor stuyvers uyt te mogen geven onder de gemeente alhier, ende soo wie van desen dage niet en komt zijn stuyvers brengen, die en sal het voorschr. voordeel niet genieten, interdiceerende ende verbiedende voorts eenen iegelyken, op lijfstraffinge, het voorschr. teyken te conterfeyten ende op andere stuyvers mede te slaan.'

Uit de eerste alinea van het plakkaat blijkt de grote verontwaardiging van de Utrechtse raad over het afzetten elders van haar stuivers. Tevens kunnen we eruit opmaken, dat de Utrechtse burgerij op de dag van publikatie van het plakkaat haar Utrechtse stuivers moest inleveren, teneinde ze van een klop (teyken) te laten voorzien. Zij werden later teruggegeven en konden blijven circuleren voor 8 duiten. De niet-geklopte stuivers werden op een blank van 6 duiten afgezet.
Wie in Utrecht meende, dat hiermee de zaak rond de stuivers was opgelost, vergiste zich. De klop werd op grote schaal nagemaakt, op zich niet zo verwonderlijk gezien de te behalen winst en de eenvoud van de klop.
In 1582 werden ook de geklopte stuivers op een blank teruggezet en werden nieuwe stuivers, vervaardigd met gewijzigde stempels, in omloop gebracht, met de aanmaak waarvan men reeds in 1581 was begonnen.

Het teken van een westfriese muntmeester

door dr. J. Belonje

Het gebruik, dat de muntmeester de voortbrengselen van de instelling onder zijn beheer voorziet van een persoonlijk teken, vormt niet alleen een sterk ingewortelde traditie, maar is ook stellig van zeer oude herkomst. Anders is het gesteld met het 'teken' van de muntmeester.

Ofschoon er alleen al uit de literatuur een verscheidenheid van voorbeelden op te geven is bij welke muntmeester welk particulier teken in gebruik is geweest, slechts bij hoge uitzondering is het bovendien bekend om welke reden de betrokken functionaris indertijd juist van dit embleem of teken gemeend heeft zich te moeten bedienen.

Het zijn de muntmeesters Johan en Pieter Buyskes, beiden werkzaam voor de Westfriese Munt geweest, die in hoedanigheid gebruik gemaakt hebben van een wel zeer curieus figuurtje, dat onze numismaten tot dusverre in hun beschrijvingen werkelijk niet erg duidelijk hebben kunnen kenschetsen.

Door Peter Buyskes, ook wel ten onrechte Buysken genoemd, werden in diens eerste bus, geopend te Enkhuizen 1761-1766, zijn tweede bus aldaar 1766-1771; zijn derde bus over 1771-1772 en vierde over 1774-1782, in beide laatste gevallen zowel ten behoeve van de Westfriesche Munt te Medemblik alsmede ten behoeve van de Oostindische Compagnie een tot in de miljoenen lopend aantal geldstukken geslagen van diverse soorten in goud en zilver, maar grotendeels uit brons of koper. Deze producten van 's mans werkzaamheid werden toen van op hem betrekking hebbende tekens voorzien.[1] Hij was niet de eerste uit zijn geslacht, die voor de Westfriese Munt als muntmeester gediend heeft, want vóór hem had een Johan Buyskes, nu wegens de stad Hoorn in West-Friesland als meester van de munt in betrekking gestaan (1693-1695). Beide autoriteiten bedienden zich van geheel gelijk teken, dat in de vak-literatuur simpelweg gequalificeerd wordt als *'een(e) Schuit'*.

Toegegeven, dat die figuur een schuit voorstelt, maar het was er wèl een van een bizondere soort. In feite moet men haar *een buis of haringbuis* noemen, een schip van het type, dat zich eeuwenlang gehandhaafd heeft tot in de XIXe eeuw toe en dat speciaal gebezigd werd voor de Noordzeevisserij op genoemde vissoort. Het was een rondaandoend schip met wat ronde steven, ook achter vrij rond met opgaand achterschip, voorts met een drietal berghouten en dan één grote mast.[2]

Een van de allerbelangrijkste bronnen van verdiensten was voor de Nederlandse zee-provinciën al sedert de late middeleeuwen de haringvangst. Het is welbekend hoezeer de haringvisserij zich met rasse schreden heeft ontwikkeld. Het benodigde grove zout werd door eigen schepen weggehaald uit Frankrijk of liever uit Portugal en zo nodig uit verder gelegen streken. In het vaderland had raffinering plaats in menige zoutziederij en tal van kuipers thuis zorgden voor de vaatjes, benodigd voor een stevige verpakking, terwijl de 'haring-pakkers' het resterende werk verrichtten. Voor de veiligheid op zee zonden zelfs de colleges ter Admiraliteit hun oorlogsbodems uit om de vloten van buizen (niet ten genoege van de scheepsbevelhebbers!) in tijden van gevaar op zee te convoyeren.

Zonder overdrijving kan gezegd worden dat in hoofdzaak in Hollands Noorderkwartier deze vorm van zeehandel het sterkst gebloeid heeft. Het voorkomen van haringen in het stadswapen van Enkhuizen zegt in dit verband wel iets:

'Het wapen van Enkhuizen
Drie haringen als muizen.'

Maar ook op allerlei en soms veel kleinere plaatsen hadden de haringbuizen hun thuishaven. Voor een dorp als Groot Schermer wijst b.v. daarop het oude raadhuis met in de voorgevel een royale steen (1639) versierd met een zeilende haringbuis. Te De Rijp, waar ook het plaatselijke wapen twee gekroonde haringen vertoont,[3] is in de kerk een

Zilveren dukaat Westfriesland 1767

Detail als afb. 1: Muntmeestersteken

glasraam met het vers:

'De buysen die hun vleeten schieten
'Doen vele goede winst genieten
'De Welvaert wordt er door verbreyt
'Ghij siet se van het haring vangen
'Weerkomen en naar huys verlangen
'Om daer te brengen besigheyt
Anno 1 6 5 5.'[4]

Het wapen van de muntmeesters Buyskes nu vertoont zo'n haringbuis. Dit wapen is meermalen afgebeeld,[5] hoewel doorgaans vrij klein van stuk. Er bestaat echter ook een veel groter en duidelijker voorbeeld van. Dat is geplaatst vlak onder de kroonlijst van het woonhuis aan de Westerstraat 2-6 te Enkhuizen, zuidzijde. Het is een alliantiewapen uitgevoerd in de stijl van Lodewijk XIV, gevormd door één gewoon schild tezamen met een ovaal schild, gehangen onder een kroon van drie fleurons en twee parel-combinaties van 3; alles staande op een arabesk gesierd met een afhangend doekje. Het mannewapen nu is Buyskes, dat van de vrouw Verbruggen en het zijn beide duidelijk zg. 'sprekende' wapens, bij hem in de toepassing van de buis en bij haar door het gebogen loopbruggetje.

Het was Thade Buyskes die met zijn echtgenote deze fraaie woning heeft laten bouwen. Hij was de zoon van Pieter en Pietertje Tades Strijkebol, gedoopt te Enkhuizen 23 oktober 1708, schepen te Enkhuizen en overleden aldaar 2 januari 1760 na op 3 juni 1731 ter plaatse getrouwd te zijn met Petronella Verbrugge, gedoopt Enkhuizen 24 februari 1708 en overleden aldaar 7 september 1779, de dochter van Pieter en Maria Brouwer.[6]

Van dit echtpaar Buyskes nu was de boven aangehaalde muntmeester Pieter Buyskes junior een zoon. Deze was geboren 21 december 1736, burgemeester van Enkhuizen en ontvanger aldaar, gestorven 23 augustus 1806, in eerste huwelijk getrouwd te Hoorn met Elia Kist (gedoopt Medemblik 7 januari 1744, † Enkhuizen 20 juli 1779), dochter van Teunis en Cornelia Wagenaar en hertrouwd 10 juni 1781 met Adriana Petronella Verbruggen (gedoopt 4 februari 1733 en † 14 november 1796) dochter van Mr. Frederik en Margaretha Catrina Duyvens en weduwe van Jan Slijper Hesselaz, met wie zij als 'jongedochter op de Wierdijk' 3 augustus 1760 was gehuwd.[7]

Het alliantiewapen in de Enkhuizer Westerstraat wordt hierbij afgebeeld met behulp van een eigen foto, waarop ik helaas de vlaggestok, die zich in 't front bevindt, onmogelijk kon elimineren. Volledigheidshalve wordt hier nog medegedeeld dat wapenkundig de van natuurlijke kleur voorgestelde haringbuis is zeilende op een zee van zilver en blauw, het veld van zilver. Het hier niet aanwezige helmteken wordt gevormd door een herhaling van de buis uit het schild en de dekkleden zijn zilver

en blauw.[8]

Het vorenstaande diene dan, nogmaals verklaard, ten bewijze, dat over *'de schuit'* van de muntkenners iets meer te verklaren viel dan deze deskundigen wellicht ooit zullen hebben vermoed.

Alkmaar, maart 1981.

Noten

1. P. Verkade 'Muntboek bevattende de namen en afbeeldingen van munten geslagen in de zeven voormalige Vereenigde Nederlandsche Provinciën' Schiedam 1848, platen 65, 69 en 76. Er bestaan nog talrijke andere voorbeelden dan de daar voorgestelde exemplaren.
2. C.D. van der Heide 'Scheepsarcheologie', Naarden 1974, blz. 48/9 en 72. Zie voor de terminologie van de buis en wat daarmee samenhangt Dr. C. Kruyskamp 'Van Dale Grootwoordenboek der Nederlandse Taal', I 's-Gravenhage 1976. blz. 419; buis, buisharing, buisjesdag; buispreek; buisman.
3. Mr. W.J. Baron d'Ablaing van Giessenburg 'Nederlandsche Gemeentewapens getrokken uit het officieele Register', 's-Gravenhage 1862, plaat 6, nr. 79.
4. Zie respectievelijk G. van Arkel en A.W. Weissmann 'Noord-Hollandsche Oudheden', II, 1, Amsterdam 1894, blz. 53 en 69.
5. G. Brandt 'Historie van Enkhuizen' en in navolging 'De Nederlandsche Leeuw' LXXXVIII, 1971, kolom 275/6.
6. 'Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie' XXIII, 1969, blz. 298 en 322 respectievelijk nr.'s 515 en 822 en 'Nederland's Patriciaat' XLIII, 1957, blz. 49.
7. Jaarboek als voren XXIV, 1970, blz. 241/2 sub 1019.
8. H.M. van den Berg 'De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst VIII De Provincie Noord-Holland 2 West Friesland, Tessel en Wieringen' 's-Gravenhage 1955, blz. 87.

Penningen van Jet Schepp

(w.o. geboortepenning 1981 van de Vereniging voor Penningkunst)

door A. J. de Koning

Door de eeuwen heen lieten dichters en componisten, schilders en beeldhouwers zich vaak inspireren door het kind. Ook in de penningkunst zijn daarvan voorbeelden te noemen. Met name voor wat de hedendaagse penningkunst betreft zijn er veel kinder(portret)penningen bekend. Soms zijn deze penningen in opdracht vervaardigd, maar ook vaak ontstaan als vrij ontwerp, bijvoorbeeld van de kinderen van de ontwerper of uit diens naaste omgeving. Meestal zijn zij spontaan als kleine portretjes geboetseerd en als geschenk en herinnering bedoeld.
Voor sommige verzamelaars van penningen zijn kinderpenningen het onderwerp van een zogenoemde thema- of motiefverzameling.
De eerste levensfase van het kind – de geboorte – vormt een aparte groep binnen dit thema, en is voor medailleurs ook weer aanleiding voor het op dezelfde wijze doen ontstaan van vele penningen.
Twintig jaar geleden – in 1962 – voldeed de Vereniging voor Penningkunst aan het verzoek van diverse leden, door een algemene Geboortepenning te laten ontwerpen. Het werd een geslagen penning, door Christine Nijland ontworpen, waarbij eventueel een tekst op de opstaande rand gegraveerd zou kunnen worden. Met of zonder tekst kan de penning als een uniek geschenkje dienen.
Wat betreft de penning voor 1981 van de vereniging, is de keus wederom op een geboortepenning gevallen. Deze keer ontworpen door de beeldhouwster Jet Schepp. De voorzijde van deze gegoten penning toont een kindje in liggende houding. De randtekst op de voorzijde vormt samen met de randtekst op de keerzijde de spreuk van W. Bilderdijk: in 't verleden ligt het heden – in het nu wat worden zal.
Op de keerzijde, binnen de tekst een kinderspeeltuigje. Daarboven (en op de rand) is ruimte voor het eventueel laten graveren van naam en geboortedatum.
Het PK-vignet is aangebracht op een balletje van

1a

1b

2a

2b

3a

3b

het speeltuigje. (Afb. 1a en 1b, doorsnee ongeveer 52 mm.)
Mede door het, men zou kunnen zeggen een bij een geboorte- of kinderpenning behorend, kleine formaat is een intiem penninkje ontstaan, dat 'uitnodigt' om met genoegen ter hand te worden genomen.

Henriette (Jet) Schepp, de ontwerpster van de penning werd in 1940 te Rotterdam geboren. Zij had haar opleiding aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en won aldaar de gouden Prix de Rome in 1969. Bij haar studie werd zij begeleid door prof. Grégoire en prof. Esser. Jet Schepp, die in Amsterdam woont en werkt, vervaardigde onder meer een werk voor de IFF te Milaan, een beeld voor het zwembad in Vaassen en een portret van Koningin Juliana voor het gemeentehuis van Epe. Voorts een beeld (een tweejaarlijkse prijs) voor het Ned. Centrum van Directeuren, vrije plastiek, portretten en penningen. In 1974 ontving zij de 'Buys van Hultenprijs', een aanmoedigings- of materiaalprijs voor een jonge Nederlandse beeldhouwer.

Een van de eerste penningen die Jet Schepp ontwierp is de penning 'Kwartet'. De voorzijde van deze penning geeft een muziekgezelschap weer met op de keerzijde de tekst 'C'est le ton qui fait la musique' (afb. 2a en 2b, doorsnee 60 mm, ontworpen in haar akademieperiode 1964-1969).
Een andere penning met muziek als onderwerp werd omstreeks 1970 ontworpen naar aanleiding van een optreden van het muziekgezelschap 'Syntagma Musicum', dat zich speciaal toelegt op het uitvoeren van middeleeuwse muziek. De keerzijde van de penning toont het gezelschap: zangers begeleid door musici met vedel en kromhoorns. De bovenzijde geeft een fragment van orgelpijpen weer. Op de voorzijde van de penning is een portret van de Zuidnederlandse componist Josquin des Prez uitgebeeld. Des Prez was een van de grootste componisten van zijn tijd (± 1440-1521), doch over zijn leven is weinig bekend. (Afb. 3a en 3b, doorsnee ong. 47 mm.) Van deze penning zijn enige exemplaren in lood afgegoten.
In 1973 ontwierp Jet Schepp een Huwelijkspenning, waarvan de tekst op bijzondere wijze betrekking heeft op degenen waarvoor de penning bestemd is. De naam van het bruidspaar is nl. Van Houtum, terwijl de randtekst luidt: Houd'm – Hou haar – Houd van elkaar. De fraai binnen het penningrond geplaatste ruiter met zijn bruid te paard is niet terug te voeren op een voorstelling uit de mythologie, maar heeft betrekking op het feit dat de bruidegom de ruitersport beoefende. De keerzijde van de penning is eenvoudig gehouden en toont een uit het midden geplaatst 'datumstempel' met in Romeinse cijfers 12 mei 1973. (Afb. 4a en 4b, doorsnee ong. 47 mm.)
In opdracht van het Genootschap van Vertalers

4a

4b

werd in 1978 een penning ontworpen die behalve in brons ook is uitgevoerd in zilver en bestemd is voor leden van verdienste van het genoemde genootschap. De penningen van Jet Schepp zijn meestal ontworpen en uitgevoerd op een niet te groot formaat. De 'Vertalers'penning is wat groter uitgevoerd, maar blijft – gelukkig – binnen een 'hanteerbaar' formaat.

De Latijnse tekst op de voorzijde van de penning, Nulla Dies Sine Linea, luidt vertaald: Geen dag zonder regel, waarbij regel dan bedoeld is als 'geschreven woord'. De ene helft van het penningvlak geeft een gehurkte, speurende figuur (persoon) weer. Deze voorstelling is in reliëf – uitwaarts – weergeven, terwijl de andere helft van het penningvlak dezelfde voorstelling omgekeerd (bewust niet in spiegelbeeld) en inwaarts weergeeft. Het geheel heeft betrekking op de verschillende aspecten van het vertalen: het speuren naar de oorsprong, de vorm, de wijze van het omzetten of overzetten van de tekst, in een andere taal, met andere woorden, maar toch hetzelfde weergegeven of overdragen. Het aardige van de 'verbeelding' op de penning is dat zowel de voorstelling als de vorm omgekeerd of omkeerbaar is. Een bepaalde lichtval of zienswijze verandert de positief weergegeven figuur in negatief en omgekeerd. De keerzijde van de penning heeft behalve tekst en afbeelding een ruimte voor inscriptie. (Afb. 5a en 5b, doorsnee ong. 67 mm.)

De werkwijze van Jet Schepp bij het ontwerpen van penningen is een schetsmatige, vervolgens geboetseerde opzet, die dan in negatief voltooid wordt, waarbij de tekst steeds in negatief wordt aangebracht.

Moge deze begaafde kunstenares ook in de toekomst haar bijdrage blijven leveren voor onze penningkunst.

5a

5b

Munten en penningen

Munten handel
„Hekra"
L. H. Helderton
Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392
Inkoop - Verkoop - Taxatie

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

Utrecht. Lodewijk de Vrome 814-840.
Denier van het algemene type met tempel.
f. 525,—

J. B. Westerhof
NUMISMAAT
gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.
Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
papiergeld

nvmh
lid nederlandse vereniging van munthandelaren

prijslijst op aanvraag gratis

muntenhandel Groningana

CIV. GRONIN GA.

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

HOLLEMAN – MUNTEN

Postbus 3242, 7500 DE Enschede, tel. 053-338779

Op aanvraag wordt onze lijst u gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

DE VLAAMSE 'OUDE GOUDEN HELM' uitgegeven als medaille in fijn verguld brons

De v.z.w. Bedevaart naar de graven van de IJzer, IJzerdijk 49, 8160 Diksmuide, heeft op 4 juli 1982 een munt uitgegeven. De munt is de getrouwe weergave van de **'OUDEN GOUDEN HELM'**, geslagen op naam van Lodewijk van Male (1346-1384), graaf van Vlaanderen. Deze munt was onbetwistbaar een van de mooiste, grootste en zinrijkste ooit in de Middeleeuwen geslagen.

De voorzijde: Onder een gotisch baldakijn houden twee klimmende leeuwen een rijk versierde helm boven het wapenschild van Vlaanderen. Het geheel gedeeltelijk binnen de paralrand.

L-V-DOVICVS: DEI: GRA: COM: F: DNS: FLANDR-I-E.

Onderaan in het veld: FLANDRES.

De keerzijde vertoont een rijk versierd bloemenkruis binnen een omlijsting van acht halve cirkels, die van mekaar gescheiden zijn door uitspringende punten. Tussen de armen van het kruis een arendje met open vleugels en de letters: F-L-A-N. In het centrum de letter D'.

+ BENEDICTVS - QVI - VENIT - IN - NOMINE - DOMINI.

Prijs: De prijs van de mooie munt is 1500 fr. of 80 gulden, schrijn en B.T.W. inbegrepen.

Technische gegevens: 65 mm doorsnede. De munten zijn op de rand **genummerd**; u bent er dus van verzekerd dat het uwe een enig origineel exemplaar is. Hoe eerder u bestelt, hoe lager zal uw nummer zijn. De datum van de betaling is daarvoor bepalend. Deze medaille werd geslagen in de werkhuizen van FIBRU N.V. Brussel.

Deze prachtige munt is een mooi geschenk voor uw gezin en uw vrienden.
Maak van de gelegenheid gebruik en bestel uw muntstuk NU, op adres: Bedevaart naar de graven van de IJzer, IJzerdijk 49, 8160 Diksmuide.

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Agenda voor het seizoen 1982-1983

Zaterdag 4 september 1982
Zondag 5 september 1982
te Roermond
in de Foyerzalen van het Cultureel Centrum 'Oranjerie'
Kloosterwandstraat 14, in het kader van 750-jaar Stad Roermond
van 11.00 tot 17.00 uur

Viering 5-jarig bestaan

Vrijdagavond (optie) 24 september 1982
Zaterdag 25 september 1982
Zondag september 1982
te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 3 oktober 1982
te Arnhem
in Motel Arnhem, Europaweg
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 16 oktober 1982
te Middelburg
in de Schouwburgfoyer, Molenwater 99a
van 11.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 23 oktober 1982
te Leeuwarden
in de zalen F, G en H van het Oranjehotel
Stationsweg 4
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 31 oktober 1982
te Den Bosch
in het Restaurant van de Brabanthallen
Oude Engelseweg 1
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 6 november 1982
Zondag 7 november 1982
te Rotterdam
in de Claus-, Club- en Sociëteitszaal (gehele 2e etage) van het Café-restaurant Engels, Stationsplein
van 10.00 tot 16.00 uur

Zondag 14 november 1982
te Eindhoven
in de Wintertuin van Hotel Cocagne, Vestdijk 47
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 27 november 1982
Zondag 28 november 1982
te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10
van 10.00 tot 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010-655244
Ook op viditel nr. 37615

Munten en landen Een bijzonder muntenalbum voor spaarders van de ABN

door J. P. A. van der Vin.

De ABN heeft dit jaar opnieuw een muntenalbum uitgegeven als premium voor nieuwe spaarders. In tegenstelling tot het vorige jaar (zie De Beeldenaar 1981, p. 113) wordt het album nu zonder munten geleverd. Het album is ingericht voor het bijeenbrengen van de huidige muntseries van 22 Europese landen. De landenkeuze is bepaald door het feit dat niet van alle landen de uitvoer van munten vrij is. Het merendeel van de munten in het album kan men bij een bezoek aan het desbetreffende land in de omloop aantreffen. Deze opzet maakt dit album tot een zeer goede introductie voor het verzamelen van munten.

De teksten van het album zijn geschreven door de heren H. W. Jacobi en A. Pol van het Koninklijk Penningkabinet. In de inleiding wordt aandacht besteed aan verschillende facetten van de moderne munten, zoals fabricage, munttekens, de opbouw van de muntseries, gebruikte muntmetalen en vormen. Tevens is een lijst met koersen van de munten van de 22 landen per 1 januari 1982 opgenomen. Na deze inleiding volgen 11 bladen voor de berging van de munten, meestal twee landen per blad. Bij ieder land wordt een kort overzicht gegeven van de opbouw van de muntserie. Speciale aandacht wordt besteed aan bijzonderheden die het gevolg zijn van de politieke of economische situatie in een bepaald land. Het feit dat sommige landen meer dan één officiële taal kennen, heeft invloed op het uiterlijk van de munten; in België, Zwitserland en Joego-Slavië heeft men voor dit probleem verschillende oplossingen gevonden. Ook de koppeling van het muntstelsel van een klein land aan dat van een groter buurland wordt besproken, zoals Luxemburg met België en Monaco met Frankrijk. Eveneens treffen we de invloed van de inflatie aan in het album: het verdwijnen van de laagste waarden en het naar boven uitbreiden van een muntreeks. Alle munten waarvoor het album is ingericht (166 stuks) zijn afgebeeld in kleur.

Het album eindigt met enkele pagina's informatie voor beginnende verzamelaars. Hier vindt men gegevens over verzamelen, reinigen en opbergen. Tevens zijn adressen van verenigingen, handelaren en musea opgenomen gevolgd door een beknopte literatuurlijst.

Het gehele album is zeer goed verzorgd en een 'must' voor iedere verzamelaar die geïnteresseerd is in moderne munten. Het is de redactie dan ook een groot genoegen dat zij een aantal van deze albums heeft kunnen reserveren voor de abonnees van De Beeldenaar. U kunt dit album schriftelijk bestellen via postbus 420, 3700 AK Zeist. De albums, die, nu de landelijke actie van de ABN beëindigd is, niet meer bij de bank verkrijgbaar zijn, kosten *f* 7,50 voor het album plus *f* 6,25 voor de verzendkosten. Bij bestelling van meerdere exemplaren, bijv. via uw kring, zullen de verzendkosten aanzienlijk minder bedragen. Tevens bestaat de mogelijkheid het album voor *f* 7,50 af te halen op het werkadres van de bovengenoemde redacteur: Zeestraat 71b, 2518 AA 's-Gravenhage.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055 217913

Nederlandse makers van penningen 21

door W. F. van Eekelen

FRÉ JELTSEMA

Inleiding

Eén van de weinige Nederlandse penningkunstenaars die in het begin van deze eeuw internationale faam verwierven, was FRÉ JELTSEMA. Op de wereldtentoonstelling die in 1910 in Brussel werd gehouden, ontving hij voor zijn penningen een zilveren medaille. Drie jaar later kreeg hij eenzelfde onderscheiding op de wereldtentoonstelling in Gent en op de grote internationale penningtentoonstelling die in 1911 in New York plaatsvond, werd uitgebreid aandacht aan hem besteed. Van de Nederlandse penningmakers werden er daar twee extra in het zonnetje gezet: JOHAN WIENECKE en FRÉ JELTSEMA.[1] Ook in Frankrijk en Duitsland werd Jeltsema's penningwerk in die tijd zeer geprezen. In Frankrijk sprak men in dit verband over een 'observation profonde', een 'vision indépendante et originale', een 'rythme harmonieux', een 'facture souple' en een 'grande puissance d'expression'.[2] In Duitsland had men het over een 'abgewogene Verteilung zwischen gestaltetem und ungestaltetem Raum', over 'unersetzliche Modellfrische' en 'sicherstem Raumsinn'. Al met al geen slechte kwalifikaties voor een jong kunstenaar.

In de daaropvolgende jaren werd JOHAN WIENECKE steeds beroemder en JELTSEMA allengs onbekender. Jeltsema ontwierp nog wel wat penningen, maar zijn produktiviteit verminderde danig en de hooggespannen verwachtingen uit zijn begintijd maakte hij niet geheel waar. Toen hij in 1971 op hoge leeftijd stierf, was hij als kunstenaar bijna volledig vergeten. Trouwens in 1955 had HAMMACHER, die in zijn 'Beeldhouwkunst van deze eeuw' een lijst van niet minder dan 250 20e-eeuwse Nederlandse beeldhouwers opnam, JELTSEMA al niet meer genoemd.

De eerste penningen

JELTSEMA begon veelbelovend. In 1904 en 1905, vlak nadat hij was afgestudeerd aan de rijksakademie in Amsterdam, maakte hij tijdens een verblijf in Parijs drie penningen. De eerste van deze drie was vermoedelijk een prijspenning voor Prix-de-Rome-winnaars. Het ontwerp moet Jeltsema, die in 1902 zelf de Prix de Rome had gewonnen, wel aangesproken hebben. De voorstelling die hij aanbracht, was ook voor die tijd niet erg modern. MINERVA, die een lauwerkrans aan het vlechten is, zit voor een kleine zuil waarop een beeldhouwershamer ligt en waaronder zich een palet en penselen bevinden. Zo konden èn de beeldhouwers èn de schilders geëerd worden. In zijn vormgeving was Jeltsema iets moderner. Hij had in Parijs les van de medailleur JULES CHAPLAIN en hij volgde dankbaar de opvattingen van de gevierde meester.

Prix de Rome.

De beide andere penningen die Jeltsema in die tijd, eveneens onder invloed van Chaplain, maakte, waren portretpenningen. Op de ene beeldde hij zijn vader, een Groningse boer, af, op de andere FERDINAND LEENHOFF, zijn hoogleraar aan de akademie in Amsterdam en in zekere zin zijn geestelijke vader.

De Mesdag-penningen

Met de drie genoemde penningen oogstte JELTSEMA zo veel succes dat hij in staat werd gesteld naar München te reizen om de zich daar bevindende penningen te bestuderen. Toen hij er amper een week mee bezig was, werd hij echter al weer naar Nederland teruggeroepen om een penning te maken ter ere van de zeeschilder H. W. MESDAG. Mesdag zou in 1906 vijftig jaar getrouwd zijn en bij deze gelegenheid wilden zijn vereerders hem een grote medaille aanbieden. Tevens was de penning bedoeld om de dank van het Nederlandse volk uit te drukken voor de prachtige schilderijenverzameling die het echtpaar Mesdag

De vader van de kunstenaar.

Leenhoff.

in 1903 aan het land had geschonken. Jeltsema plaatste op de voorkant van de penning een dubbelportret van de echtelieden en op de achterkant het Museum Mesdag aan de Laan van Meerdervoort, waar de schenking was ondergebracht.
Met de familie MESDAG is JELTSEMA daarna meer dan bevriend gebleven. De huwelijken van HENDRIK WILLEM MESDAG en zijn broer TACO MESDAG met SIENTJE MESDAG-VAN HOUTEN resp. GEESJE MESDAG-VAN CALCAR waren beide kinderloos gebleven en de vier echtelieden, allen schilders, ondersteunden vaak veelbelovende jonge kunstenaars. Met name GEESJE ontfermde zich in sterke mate over Fré Jeltsema.
Haar beeldde hij dan ook af op een penning, nadat hij eerst al een grote zilveren penning had gemaakt van haar moeder, mevrouw B.C. VAN CALCAR-DE BOER.

Huwelijkspenning Mesdag.

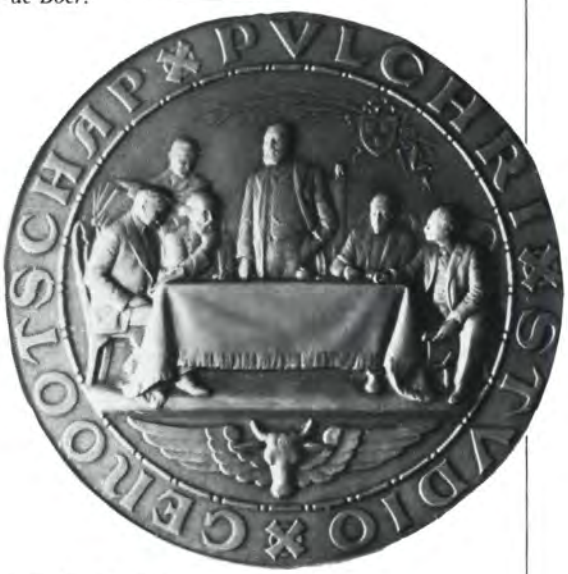
Geesje Mesdag-van Calcar.

B. C. van Calcar-de Boer.

Geesje Mesdag-van Calcar naar een foto.

Erepenning Mesdag.

In 1911 ontwierp hij wederom een grote medaille ter ere van H. W. MESDAG. Mesdag had veel gedaan voor het Haagse kunstleven en was lange tijd voorzitter geweest van de toen bloeiende schildersvereniging Pulchri Studio. Als dank voor wat H.W., zoals hij in de wandeling werd genoemd, voor de vereniging had gedaan, schonk Pulchri hem bij zijn tachtigste verjaardag deze penning. Op de voorkant beeldde Jeltsema een feestvergadering af van het bestuur met Mesdag staande achter de bestuurstafel.

Andere portretpenningen

Behalve de leden en verwanten van de familie MESDAG portretteerde Jeltsema nog enkele andere personen op penningen. Niet lang na de goudenhuwelijksmedaille voor het echtpaar MESDAG-VAN HOUTEN kreeg hij een opdracht voor een huwelijkspenning van het echtpaar BIJLEVELD-DE KEMPENAAR. Jeltsema deed het op analoge wijze. Hij boetseerde in een tamelijk vlak relief een dubbelportret, waaromheen hij een fraai en regelmatig randschrift aanbracht van mooi gesneden letters, die, als steeds bij hem, goed in het vlak stonden.

Huwelijkspenning Bijleveld.

Burgemeester van Leeuwen.

Knap was ook een penning met het portret van de Amsterdamse burgemeester mr. W. F. VAN LEEUWEN, dat de magistraat door een winkeliersvereniging bij zijn afscheid werd aangeboden.

Een jaar later maakte Jeltsema in opdracht van de Nederlands-Belgische Vereeniging der Penningvrienden een penning met de beeltenis van professor J. D. VAN DER WAALS, die toen juist de Nobelprijs voor natuurkunde had ontvangen. De achterkant van deze penning was iets origineler dan die van de meeste van Jeltsema's portretpenningen. Weliswaar vond hij het nodig ook hier weer lauwertakken op aan te brengen, maar deze keer voegde hij er ook enkele niet zo vaak op penningen voorkomende attributen aan toe: het psi-vlak en een natuurkundige formule. Het psi-vlak had te maken met de theorie van een mengsel van twee stoffen, die door Van der Waals was opgesteld en de formule was de zogenaamde toestandsvergelijking van gassen, die eveneens door de Amsterdamse fysikus was bedacht.

Na een schilder, een burgemeester en een geleerde was de beurt aan een vrijmetselaar. In 1917 maakte Jeltsema een penning van HUGO VAN GIJN, toen deze aftrad als grootmeester van de vrijmetselaren in Nederland. Op de achterkant kwam deze keer de bijbel, omgeven door een groot aantal vrijmetselaarssymbolen.

Nadat Jeltsema in jaren geen penningen meer had gemaakt, zette hij zich in 1935 nog eenmaal aan

Prof. van der Waals.

Hugo van Gijn.

de penningarbeid. De uitgebeelde was deze keer de ingenieur J. KRAUS, die o.a. bekendheid had gekregen als minister van waterstaat, als eerste rektor-magnifikus van de hogeschool in Delft en als voorzitter van de Nederlands-Indische Spoorwegmaatschappij. Jeltsema had lang geleden een marmeren buste van hem gemaakt, zodat het voor de hand lag dat hij ook de penning die de staatsman-ingenieur zou worden aangeboden, mocht ontwerpen. Jeltsema's stijl blijkt in al die jaren weinig te zijn gewijzigd. De plaatsing van de kop en de letters zijn vrijwel hetzelfde als bij zijn eerdere penningen.

Prof. Kraus.

Kleine plaquettes

Behalve penningen heeft Jeltsema enkele kleine plaquettes gemaakt. Reeds in zijn Parijse tijd maakte hij in de stijl van CHAPLAIN twee geslaagde eenzijdige plaquettes. Op de ene plaatste hij VENUS en AMOR, op de andere drie dansende figuren. Vooral de tweede werd in zijn tijd zeer gewaardeerd.

Venus en Amor.

De dans.

Bijna tien jaar later kreeg hij van de genoemde Nederlands-Belgische vereniging een opdracht voor een dergelijke kleine plaquette. Deze keer werd het een tweezijdige. Ook nu zocht Jeltsema het in de symbolische sfeer. Het onderwerp, de lente, beeldde hij op tweeërlei wijze uit. Op de voorkant gaf hij de lente weer in de gedaante van een kinderkopje, op de achterkant in de vorm van een landschap met een opgaande zon en een jonge

Lente.

boom met een vogelnestje, een etenzoekende vogel en een vogeltje dat zijn jongen voedt.

De kleine plaquette die Jeltsema maakte bij het aftreden van de oprichter van de Amsterdamse Courant Het Nieuws van de Dag vulde hij eveneens met symboliek. Niet alleen is hierop namelijk het wat prozaïsche gebouw van de krant aan de Nieuwe Zijds Voorburgwal te zien, maar ook staan er twee allegorische vrouwenfiguren op. Deze stelen de show. De ene zweeft met een kinkhoorn, palmtak en lauwerkrans in de lucht en de ander doet, schrijvende met een ganzeveer, journalistiek werk. Om de feestelijkheid te benadrukken is bovenaan een guirlande aangebracht met twee cartouches met portretten. Beide stellen vermoedelijk de jubilaris voor, één aan het begin en één aan het eind van zijn loopbaan.

Het Nieuws van de Dag.

Enkele biografische gegevens

FREDERIK ENGEL JELTSEMA werd op 4 oktober 1879 geboren in Uithuizen. Met zijn geslacht was iets merkwaardigs aan de hand. Oorspronkelijk heette hij Frederika Engelina. Bij zijn geboorte werd hij namelijk als meisje beschouwd en als zodanig groeide hij de eerste 25 jaar van zijn leven op. In 1905, toen hij zijn studie al achter de rug had en hij in Parijs verbleef, bleek dat hij eigenlijk een man was en veranderde hij van sekse. Volgens een krantebericht uit die dagen voelde hij zich na zijn wedergeboorte opgelucht en opgewekt. Bevrijd van allerlei sombere gedachten die hem vroeger kwelden, bespeurde de kunstenaar geworden kunstenares 'thans eerst de kracht in zich grote dingen te scheppen'.

Daarvóór had FRÉ JELTSEMA gedurende zes maanden de akademie MINERVA in Groningen bezocht en vervolgens in Amsterdam de akte voor tekenleraar behaald. In 1899 was hij beeldhouwles gaan nemen bij FERDINAND LEENHOFF, die toen als professor aan de rijskakademie in zijn laatste jaar was. In de daaropvolgende jaren reisde Jeltsema veel. In Rome werkte hij onder leiding van PIER PANDER en in Parijs, waar hij in 1904 ook Leenhoff weer ontmoette, kreeg hij les van de toen erg beroemde medailleur JULES CHAPLAIN.

Het grootste deel van zijn leven bracht hij in Den Haag door, al bleef hij veel reizen, o.a. als begeleider van zijn beschermvrouwe GEESJE MESDAG-VAN CALCAR. Deze liet voor hem een groot en hoog beeldhouwersatelier bouwen in de tuin van haar kapitale huis aan de Oude Scheveningseweg. Ook later, toen hij met een Belgische vrouw getrouwd was, bleef ze hem protegeren. Zo liet ze een aanbouw aan haar huis verbouwen tot woning voor het jonge paar.

De woning van de kunstenaar.

Bovendien zorgde zij er voor dat hij na haar dood in 1936 financieel onbekommerd kon blijven leven. Onder deze goede omstandigheden en ook als gevolg van een grote kwetsbaarheid verminderde zijn werklust. Vooral nadat zijn standbeeld van JOHAN DE WITT, dat in 1918 op de Plaats in Den Haag werd opgericht, behalve veel lof ook enige kritiek kreeg, voelde hij zich miskend en raakte hij ontmoedigd. Negatieve opmerkingen over zijn werk trok hij zich erg aan. Zijn reakties hierop werden zelfs wat kinderlijk. Toen zijn omgeving een marmeren beeld van een dikke bacchante niet zo erg mooi vond, begroef hij dat uit protest in de tuin.

Na de tweede wereldoorlog, waarin hij van zijn vrouw scheidde en hij hertrouwde met de huishoudster van zijn weldoenster, doofde bij hem het heilige kunstenaarsvuur nog verder en wendde hij zich steeds meer van de beeldhouwkunst af. Hij begon pietepeuterige schilderijtjes te maken, waarvan hij zelf erg genoot, maar die door de mensen die hem als begaafd beeldhouwer hadden gekend, werden beschouwd als violons d'INGRES. Zijn gezondheid ging achteruit. Hij had veel last van zijn maag en ingewanden en hij kreeg ook een attaque. Zijn tweede vrouw heeft hem dientengevolge eigenlijk alleen maar als een 'krakkemikkige' echtgenoot gekend. Niettemin leefde hij, misschien ook omdat hij aan yoga deed, nog meer dan een kwart-eeuw. Hij werd zelfs 91 jaar. Op 10 februari 1971 overleed hij in Den Haag.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

De nrs. 1 t/m 5 en 8 werden geslagen bij de Munt in Parijs, de nrs 6, 7, 9, 11, 12, 14 en 17 bij de Koninklijke Begeer in Utrecht resp. Voorschoten en de nrs 10, 13 en 15 bij Van Kempen in Zeist.

1. Prijspenning Prix de Rome (Minerva). 1904/5. Zilver en brons. ø 50. Vz. Minerva, zittend naar rechts, een lauwerkrans vlechtend, met kapiteel en palet. Kz. palm- en lauwertak, breedschrift (prijskamp gehouden in de rijksacademie van beeldende kunst in Amsterdam 19) en cartouche met ruimte voor een naam. Zw. 585.
2. Rembertus Jeltsema szn landbouwer te Uithuizen. 1940/5. Verzilverd galvano. ø 90. Vz. borstbeeld naar rechts en randschrift (= titel). Kz. glad. Zw. 582.
3. Ferdinand Leenhoff beeldhouwer. 1904/5. Verzilverd galvano. ø 90. Vz. borstbeeld naar links en randschrift (= titel). Kz. beeldhouwerstafel met klei, hamer, boetseerstiften, winkelhaak, passser, schietlood en jaartal in Romeinse cijfers. Zw. 581.

3a. Idem, maar met gladde achterkant.

4. Venus en Amor (Amor's pijl). 1905. Verzilverd galvano. 70 × 55. Vz. zittende Venus en Amor bij een boom. Kz. glad. Zw. 591a.
5. De dans (bacchanaal). 1905. Verzilverd brons en gewoon brons. 55 × 80. Vz. 3 figuren. Kz. glad.
6. Gouden huwelijk Mesdag-Van Houten. 1906. Verzilverd brons en gewoon brons. ø 90. Vz. dubbelportret naar links en randschrift (H W Mesdag S Mesdag van Houten). Kz. gebouw en tekst (Nederlands hulde aan het gouden echtpaar 23 april 1856 1906 museum Mesdag). Zw. 605 (met afb.). Zw. KB 1, 650 (met afb.).
7. Huwelijk Bijleveld-De Kempenaar. 1906. Brons. ø 50. Vz. dubbelportret naar links en randschrift

(W J J C Bijleveld A C de Kempenaar). Kz. 2 familiewapens met wapenspreuken onder een helm, met randschrift (gehuwd te Oegstgeest 23 mei 1906). Zw. 616. Zw. KB I, 660 (met afb.).

8. B. C. van Calcar-de Boer. 1906. Zilver en brons. Ø 90. Vz. borstbeeld naar links en randschrift (= titel). Kz. glad. Zw. 675.
9. Mr. W. F. van Leeuwen. 1910. Brons. Ø 76. Vz. borstbeeld naar rechts en randschrift (= titel). Kz. lauwerkrans en palmkrans en tekst in breedschrift (aan mr W F Van Leeuwen ter herinnering aan zijn burgemeesterschap van Amsterdam aangeboden door de algemeene winkeliersvereeniging 16 januari 1910). Zw. KB I, 903.
10. Het Nieuws van de Dag. 1910. Brons. 36 × 40 (bovenhoeken afgerond). Vz. zwevende vrouwenfiguur met kinkhoorn, palmtak en lauwerkrans, schrijvende vrouw met ganzeveer, drukpers, gebouwen en 2 portretten in cartouches aan een guirlande. Kz. lauwer- en eiketakken, bovenschrift (het nieuws van de dag 1870 1910) en breedschrift (aan J R Wüste oprichter commissaris). Zw. KB IV, 131.
11. Prof. dr. J. D. van der Waals aetatis LXXIII. 1910/11. Zilver en brons. Ø 65. Vz. borstbeeld naar links en randschrift (= titel). Kz. psi-vlak op lauwertakken, rondschrift (nobelprijs 1910) en formule, met randschrift (Ned Belg vereeniging der penningvrienden). Zw. KB I, 932 (met afb.).
12. H. W. Mesdag 80 jaar. 1911. Brons. Ø 74. Vz. bestuurstafel met 6 personen en randschrift (genootschap pulchri studio). Kz. takken met randschrift (aan den eerevoorzitter H W Mesdag) en breedschrift (ter gelegenheid van zijnen tachtigsten verjaardag 23 febr. 1911). Zw. KB I, 956.
13. Eeremedaille der stad Amsterdam. 1912. Brons. Ø 50. Vz. stedemaagd met stadswapen, palmtak, lauwerkrans en paleis op de Dam. Kz. koggeschip en gehelmde godenfiguur in de wolken, met randschrift (= titel). Zw. KB IV, 148.
14. Lente (jeugd). 1914. Zilver en brons. 52 × 38. Vz. kind naar links en onderschrift (lente). Kz. lentelandschap met opgaande zon, boom en vogels, met onderschrift (Ned Belg vereeniging van penningvrienden). Zw. KB I, 1118 (met afb.).
15. S. M. Hugo van Gijn grootmeester 1906-1917. 1917. Brons. Ø 65. Vz. borstbeeld naar links en randschrift (= titel). Kz. bijbel met passer en tekenhaak, randschrift (de orde van vrijmetselaren onder gr o der Nederlanden aan haren afgetreden grootmeester) en rand met vrijmetselaarssymbolen. Zw. KB IV, 171.
16. Geesje Mesdag-van Calcar. Jaartal onbekend. Geel koper. Ø 60. Vz. borstbeeld naar rechts. Kz. glad.
17. Prof. dr. Jakob Kraus ingenieur aet LXXIV. 1935. Brons. Ø 65. Vz. borstbeeld naar links en randschrift (= titel). Lz. Lauwertakken, waarboven breedschrift (n i s I XI 1914 30 XI 1915 de Nederlandsch Indische spoorweg maatschappij aan haren aftredenden voorzitter van den raad van beheer). vW 982.

add. Grotere plaquettes.

Eremedaille Amsterdam.

Signatuur

Bijna al Jeltsema's penningen zijn, meestal zowel aan de voor- als aan de achterzijde, voluit gesigneerd. Op de nrs 9, 10, 14 en 17 komt een monogram voor:

Literatuur

1. Catalogue of the international exhibition of contempory medals. New York, 1911.
2. Les artistes d'aujourd'hui aux récentes expositions. La revue moderne 13, 24 (31 déc. 1913), 7.
3. F. Düllberg. Über den Bildhauer Frederik Engel Jeltsema. Z.Bild. K. 53 (1917/8) 103.
4. W. K. F. Zwierzina. Penningkundige geschiedenis der regeering van HM Koningin Wilhelmina der Nederlanden 1898-1908. Amsterdam, 1914 (afgekort Zw).
5. W. K. F. Zwierzina. Penningen geslagen of gegoten bij de Koninklijke Begeer in de jaren 1880-1935 (afgekort Zw KB).
6. A. C. v. Weiler. Penningen geslagen of gegoten bij de Koninklijke Begeer. Deel V. 1935-1960 (afgekort vW).
7. Krantenknipsels, o.a. Een kunstenares die een man was (in Alg. Handelsblad uit 1906?).

Bronvermelding.

Behalve van bovengenoemde literatuur werd dankbaar gebruik gemaakt van gegevens die bijzonder welwillend werden verstrekt door mejuffrouw A. A. VAN DER POEL, verbonden aan het Zeeuws Museum in Middelburg en familielid van mevrouw G. MESDAG-VAN CALCAR. De weduwe van de kunstenaar, mevrouw M. JELTSEMA-OORBEEK, verschafte telefonisch enkele aanvullende gegevens, maar 'voelde zich verder niet bevoegd over haar man te praten': "Ik weet niet of mijn man dat nou zo leuk gevonden zou hebben."

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis.

AFGHANISTAN:
25 Puls 1980; aluminium-brons; ø 19 mm; 2,1 gram.
50 Puls 1980; aluminium-brons; ø 21 mm; 3 gram.
1 Afghani 1980; koper-nikkel; ø 23 mm; 4,5 gram.
2 Afghani 1980; koper-nikkel; ø 25 mm; 5,9 gram.
5 Afghani 1980; koper-nikkel; ø 27 mm; 7,5 gram.
Nieuwe circulatiemunten, die eerst enkele maanden geleden in omloop zijn gesteld. Afb. 1 t/m 5.

Afb. 1

Afb. 2

Afb. 3

Afb. 4

Afb. 5

ALGERIJE:
50 Centimes 1980; aluminium-brons; ø 24 mm; 5,1 gram.
Nieuwe circulatiemunt ter herdenking van de stichting van de Islam 1400 jaar geleden. Afb. 6.

Afb. 6

BELIZE:
5 Cents 1981; aluminium; ø 20 mm; 1 gram.
Herdenkingsmunt op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981, die in een oplage van 1 miljoen stuks in circulatie is gebracht. Afb. 7.

Afb. 7

BURMA:
25 Pyas 1980; aluminium-brons; ø 22 mm; 4,3 gram.
Nieuwe FAO-munt, die vanaf 30 juli 1981 in circulatie is gebracht. Afb. 8.

Afb. 8

CYPRUS:
500 Mills 1981; koper-nikkel; ø 32,3 mm; 14,1 gram.
Herdenkingsmunt op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981, geslagen in een oplage van 40.000 stuks. De uitvoering in zilver (7500 stuks) is speciaal voor verzamelaars. Afb. 9.

Afb. 9

FINLAND:
50 Markkaa 1982; zilver 500/1000; ø 35 mm; 23 gram.
Herdenkingsmunt op de van 15 t/m 29 april 1982 in Helsinki en Tampere gehouden wereldkampioenschappen ijshockey, geslagen in een oplage van 400.000 stuks. Afb. 10.

Afb. 10

ISRAËL:
10 Sjekel 1982; koper-nikkel; ø 26 mm; 8 gram.
Aanvulling op de reeks nieuwe circulatiemunten (zie ook 'De Beeldenaar' no. 2, 1982). Afb. 11.

Afb. 11

ITALIË:
100 Lira 1981; bronzital; ø 24 mm; 5 gram.
Gelegenheidsmunt op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981, geslagen in een oplage van 50 miljoen stuks. Afb. 12.

Afb. 12

MALEISIË:
1 Ringgit 1981; koper-nikkel; ø 33 mm; 17 gram.
Nieuwe circulatiemunt met de beeltenis van Tun Hussein Onn, die uitgegeven werd in het kader van een nieuw landontwikkelingsplan. Afb. 13.

Afb. 13

MAN:
20 Pence 1982; koper-nikkel; ø 21,4 mm; 5 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt.
Afb. 14.

Afb. 14

NEDERLAND:
50 Gulden 1982; zilver 925/1000 ø 38 mm; 25 gram.
Oplage ongecirculeerd 200.000 stuks; met gepolijste stempels geslagen op gepolijste muntplaatjes (proof) 50.000 stuks.
Herdenkingsmunt op 200 jaar ononderbroken diplomatieke relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten naar een ontwerp van de Amsterdamse beeldhouwer en medailleur Eric Claus. Afb. 15.

Afb. 15

NEDERLANDSE ANTILLEN:
1 Gulden 1980; nikkel; ø 28 mm; 9 gram.
2½ Gulden 1980; nikkel; ø 32 mm; 14,2 gram.
Nieuwe circulatiemunten met de beeltenis van koningin Beatrix. Afb. 16 en 17.

Afb. 16

Afb. 17

NIEUW-ZEELAND:
1 Dollar 1981; koper-nikkel; ø 38,6 mm; 28,28 gram.
Herdenkingsmunt op het bezoek van het Britse

Afb. 18

koningspaar, dat van 12 tot 20 oktober 1981 plaats vond. De totale oplage bedroeg 138.000 stuks. Afb. 18.

OOSTENRIJK:
500 Schilling 1982; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram.
Oplage 1 miljoen stuks.
Herdenkingsmunt op de 1500-ste sterfdag van de heilige Severinus. Afb. 19.

Afb. 19

500 Schilling 1982; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram.
Herdenkingsmunt op 500 jaar boekdrukkunst in Oostenrijk. De afbeelding is naar de officiële Oostenrijkse perspublicatie. Afb. 20.

Afb. 21

20 Schilling 1982; koper; ø27,7 mm; 8 gram.
Herdenkingsmunt op de 250-jarige geboortedag van Joseph Haydn. Afb. 21.

Afb. 20

verenigings nieuws

Vereniging voor Penningkunst

Resumé van de 57ste Algemene Ledenvergadering van de Vereniging voor Penningkunst, gehouden in het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag op zaterdag 3 april 1982.

Aanwezig: 34 leden, waarvan 8 bestuursleden en 1 introducée. Bericht van verhindering werd ontvangen van 11 leden.
De heer Hofstee opent als voorzitter de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom.
De voorzitter spreekt de hoop uit dat de uitgifte van de aanvulling op de penningcatalogus door de leden gewaardeerd wordt. Hierop vraagt de heer Heins waarom de Roland Holst-penning niet opgenomen is. De heer Hofstee antwoordt, dat aangezien deze penning een extra uitgifte betrof die intussen niet meer verkrijgbaar is, het bestuur van mening was dat dit niet nodig was. Op de wedervraag van de heer Heins om volledigheidshalve in een volgende aanvulling deze penning alsnog op te nemen, zegt de voorzitter toe een en ander in de volgende bestuursvergadering te bespreken.
De heer Nelemans verklaart dat hij tezamen met de heer Vroom de financiële stukken heeft gecontroleerd en goedgekeurd. De kascommissie stelt voor de penningmeester te dechargeren. De vergadering stemt hier unaniem onder applaus mee in.
De voorzitter dankt de heer Nelemans voor zijn werkzaamheden. Als nieuw lid van de kascommissie wordt benoemd de heer L. H. A. Haas.
Over het onderwerp penningvoorraad wordt uitgebreid gediscussieerd en uiteindelijk wordt besloten het bestuursvoorstel te aanvaarden. Aangetekend wordt dat individuele bestellingen in principe altijd mogelijk blijven, zij het dat levering dan tegen kostprijs zal geschieden.
Van het bestuur zijn aftredend en herkiesbaar: mw. M. Kemper-Koel en de heren E. Claus en N. A. J. Visser. Aangezien geen tegen-kandidaten zijn voorgesteld, worden zij met algemene stemmen herkozen verklaard.
Hierna sluit de voorzitter de vergadering onder dankzegging aan het Koninklijk Penningkabinet voor de verleende gastvrijheid.
Na de vergadering houdt de heer K. H. Heins een interessante lezing over 'Penningkunstpenningen met randfranje', waarvoor de voorzitter hem hartelijk dank zegt.

Namens het bestuur mw. M. Kemper-Koel
(secretaresse)

Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde

Het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde zal zijn najaarsbijeenkomst houden te Roermond op 25 september 1982 ter gelegenheid van de herdenking 'Roermond 750 jaar stad'.
Prof. Dr. H. Enno van Gelder zal een beschouwing wijden aan de muntslag van de hertogen van Gelre, speciaal aan de in Roermond geslagen munten.
Verder staat een bezoek aan de Munsterkerk op het programma. Drs. M. Smeets, oud-rijksarchivaris van Limburg zal hierbij een toelichting geven.

Roermond: Munsterkerk.

Vooraankondiging: De voorjaarsvergadering van het Genootschap in 1983 zal op 28 mei 1983 gehouden worden in Deventer.

boekbespreking

Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet, University of Glasgow, deel V, door Anne S. Robertson, Oxford, 1982, prijs £50.—.

Met het verschijnen van dit vijfde deel in de serie Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet is de publicatie van de belangrijke collectie Romeinse munten uit de Keizertijd van de universiteit van Glasgow compleet geworden. Het totale project, de publicatie van deze ruim 12.000 munten tellende collectie, is daarmee precies in 20 jaar voltooid.
In dit laatste deel worden de munten vanaf de munthervorming van Diocletianus (294-296) tot en met keizer Zeno (474-491) gepubliceerd. 3030 exemplaren worden erin beschreven, 1750 ervan zijn tevens afgebeeld.
Dit vijfde deel vertoont dezelfde mate van overzichtelijkheid en goede hanteerbaarheid als de voorafgaande delen. Een woord van grote waardering voor de samenstelster, dr. Anne Robertson, is dan ook volledig op zijn plaats. Het boek is veel meer dan een catalogus van enige duizenden munten; het is tevens bruikbaar als een beknopt handboek voor de numismatiek van de desbetreffende periode, want structuur-schema's van de muntslag, tabellen, keizerlijsten en een uitvoerige 'selected bibliography' bieden een schat aan informatie. Achterin zijn verschillende indices opgenomen, waardoor het opzoeken van een bepaalde munt probleemloos kan geschieden.
Vooral voor de periode van de 5e eeuw, waarover nog weinig catalogi bestaan en zeker geen recente (RIC. IX eindigt in 395 A.D. en de boeken van Sabatier dateren uit 1862, die van Tolstoi uit 1913-1914!) vult dit deel een belangrijke lacune in onze documentatie.
De nieuwste inzichten op het gebied van toeschrijvingen en dateringen zal men in dit boek aantreffen; de door Kent in deel VIII van de RIC. kort geleden voorgestelde wijzigingen in de datering van muntseries uit de jaren rond 350 A.D. zijn overgenomen en ook op andere plaatsen biedt dit boek de inzichten, die op dit moment als juist worden beschouwd.
De indeling van het materiaal, zoals die door Robertson wordt gehanteerd, wijkt af van de indeling in de RIC., waarin de munten naar muntplaats zijn gerangschikt. Omdat een collectie van zo'n 3.000 munten te klein is om bij verdeling over een twintigtal muntplaatsen ook maar enigszins een beeld te geven van de muntproductie van iedere muntplaats, is gekozen voor een indeling per keizer. Van bijna alle Augusti en Caesares uit de 4e en 5e eeuw blijken in de Hunter Collectie een of meer exemplaren aanwezig te zijn.
Ook moeilijk verkrijgbare stukken van enkele 5e-eeuwse keizers en keizerinnen, die slechts kort geregeerd hebben – bijvoorbeeld Jovinus, Pulcheria, Glycerius, Julius Nepos of Romulus Augustus – vindt men erin vertegenwoordigd.
Een bijkomend voordeel van de classificatie naar keizer is, dat op de platenpagina's de munten van een bepaalde keizer uit de verschillende stadia van zijn regering en uit verschillende ateliers in oost en west dicht bij elkaar staan afgebeeld, zodat een

ontwikkeling in de portretten en stilistische verschillen tussen de verschillende muntplaatsen gemakkelijk waarneembaar zijn.
Over de platenpagina's kan worden opgemerkt, dat ze alle belangrijke typen en varianten in beeld brengen. Alle afbeeldingen zijn gemaakt naar gipsafdrukken. Het moet een enorm werk geweest zijn deze afdrukken te vervaardigen; alleen voor dit deel waren al tussen de 3.500 en 4.000 afdrukken nodig. De kwaliteit van de foto's is veelal goed; op de afbeeldingen zijn details meestal zonder moeite te onderscheiden.
Al met al is deze catalogus van de Hunter collectie een boek dat niet alleen voor de vak-numismaat van belang is, maar dat ook voor de verzamelaar van Romeinse munten uit de 4e en 5e eeuw een schat aan informatie kan bieden.

J. P. A. van der Vin

LAGOM Festschrift für Peter Berghaus zum 60. Geburtstag am 20. November 1979, Münster 1981.

Een aantal vrienden en collega's wilde aan prof. dr. Peter Berghaus, directeur van het Westfälisches Landesmuseum te Münster, bij gelegenheid van zijn 60e verjaardag een feestbundel aanbieden als teken van hun vriendschap en waardering. Het enthousiasme waarmee zovelen hun medewerking aan dit project gaven, was zo groot dat op de eigenlijke datum, 20 november 1979, het boek nog lang niet klaar was. De tijd van voorbereiding bleek veel te kort. Eerst in het najaar van 1981 kwam deze feestbundel van de pers; op een feestelijke bijeenkomst in Münster werd toen het eerste exemplaar aan professor Berghaus overhandigd. Dat zovele vrienden en collega's uit Duitsland en uit vele andere Europese landen een bijdrage aan dit boek hebben geleverd, maakt eens te meer duidelijk welk een centrale plaats Peter Berghaus in de numismatiek in Europa inneemt. Sinds 1947 heeft hij in verschillende functies steeds zelf de numismatiek intensief beoefend, maar daarnaast talloze anderen bij hun numismatische studie gestimuleerd en geholpen. Van het eerste legt de omvangrijke lijst van publicaties getuigenis af, het tweede wordt duidelijk wanneer men de lange tabula gratulatoria doorkijkt.
De bijdragen aan Lagom bestrijken het gehele terrein van de numismatiek, van de Griekse munten tot en met de 19e eeuw. Vanzelfsprekend heeft de periode van de middeleeuwen, waarin Peter Berghaus zelf zoveel arbeid heeft verricht, een heel grote plaats gekregen in dit boek.
Onder de 42 artikelen zijn er ook enkele van de hand van Nederlandse numismaten. Prof. dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta vestigt in een artikel onder de titel 'A late Roman finger-ring' de aandacht op een interessant stuk in het Koninklijk Penningkabinet: een 4e-eeuwse verzilverde ring met daarin een goudstuk van keizer Constantius II uit circa 343 na Chr. Er zijn enkele aanwijzingen dat deze ring lang geleden in Kleef gevonden is.
Prof. dr. H. Enno van Gelder toont in 'Eine Feldmünze des Prinzen von Oranien?' op basis van een tweetal archiefstukken aan, hoe in de omgeving van Prins Willem van Oranje in het najaar van 1568 met de gedachte is gespeeld om tijdens de veldtocht in de Nederlanden munten te slaan op naam van de prins. Door het mislukken van deze veldtocht in oktober van dat jaar is dit plan nooit tot uitvoering gekomen.
Drs. G. van der Meer bespreekt in 'Niederländische Freundschaftsmedaillen mit David und Jonathan' enkele series penningen uit de 18e eeuw, vervaardigd door de medailleurs Martinus en zijn zoon Johan George Holtzhey en door Johannes Michael Lageman en diens zoon Hendrik. In dit artikel wordt het motief van de vriendschap van David en Jonathan kritisch besproken, evenals de functie van penningen met een dergelijk motief. Daarnaast wordt gewezen op het gebruik van dergelijke penningen binnen vrijmetselaarsloges. Tevens wordt door de auteur een relatie gelegd tussen enige gegevens over vriendschapspenningen in een boek van Johan George Holtzhey en nu nog bestaande exemplaren. Een catalogus van de verschillende typen van deze penningen van zowel de twee Holtzhey's als de twee Lagemannen besluit dit artikel.
Voor de numismatisch geïnteresseerde biedt Lagom een rijke verscheidenheid aan interessante artikelen. Ieder zal er wel iets van zijn gading in vinden.
Dit boek wordt dan ook warm aanbevolen.

J. P. A. van der Vin

Tijdschriften

J. Fortuyn Droogleever: Numismatische Exlibris (Graphia 83, 1982/1, pag. 170 t/m 174; Mechelen, maart 1982).

In het grafische tijdschrift Graphia geeft Dr. Fortuyn Droogleever een inleidend historisch overzicht van de ontwikkeling van de belangstelling voor en de publicaties over numismatische exlibris (boekmerken), waarbij de auteur o.a. concludeert, dat

a. er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen numismatische exlibris, die een duidelijk numismatisch motief vertonen en exlibris van numismatici, die niet altijd een numismatisch voorwerp afbeelden;

b. er tot 1970 vrijwel niets over numismatische exlibris is gepubliceerd;
c. bij de samenstelling van de overzichten van numismatische exlibris de diverse auteurs van drie verschillende uitgangspunten zijn uitgegaan (naam eigenaar-numismaticus; land van uitgifte van het op het exlibris afgebeelde numismatische voorwerp; naam van de ontwerper van het exlibris);
d. het aantal numismatische exlibris van ruim 200 en het aantal exlibris van numismatici van ruim 300 door het ontbreken van gegevens uit landen als de Verenigde Staten en Canada aanmerkelijk groter moet zijn.

De auteur besluit zijn artikel met een aanvulling op de lijsten van numismatische exlibris van W. Grasser (Numismatiker-Exlibris, München 1979) en van G. Meyer-Noirel/G. Vaucel (L'Ex Libris Français, 1979, nrs. 131-133).

vdW

mededelingen

De penningen 1982-1 van Wien Cobbenhagen en 1982-2 van Cornelis de Vries zijn in bewerking. Het bestuur streeft ernaar dat deze beide penningen voor het eind van het jaar voor verzending gereed zullen zijn.

Naar aanleiding van de Algemene Ledenvergadering deelt het bestuur mede, dat de Roland Holst-penning niet meer nabesteld kan worden en dat mede daarom de penning niet in de aanvulling op de penning-catalogus werd opgevoerd. Tijdens de Algemene Ledenvergadering werd het verzoek naar voren gebracht om deze penning volledigheidshalve in een volgende aanvulling alsnog op te nemen, hetgeen zal geschieden.

Tentoonstelling 's Rijks Munten; het nieuwe geld van Nederland in 's Rijks Munt te Utrecht

In De Beeldenaar van maart/april 1982 (no. 2) is een lijst opgenomen van plaatsen, waar de tentoonstelling van de Nederlandse Kunststichting over het nieuwe Nederlandse geld te zien is. Op het moment van verschijnen van dit nummer staat deze tentoonstelling in het Singer Museum te Laren.

Vanaf maandag 30 augustus tot en met vrijdag 17 september opent 's Rijks Munt te Utrecht, Leidseweg 90, haar deuren voor belangstellenden. Tegelijkertijd zal ook het munt- en medaillekabinet voor bezichtiging open zijn.

De tentoonstelling van de Nederlandse Kunststichting laat onder andere de ontwerpen zien, die door 9 verschillende kunstenaars in opdracht van de door de Minister van Financiën ingestelde 'Commissie op de Beeldenaar' gemaakt zijn. Door middel van tekeningen, foto's en een dia-klankbeeld wordt getoond, hoe het door de Commissie aan de Staatssecretaris van Financiën voorgedragen ontwerp ontwikkeld en bewerkt is tot de serie munten, waarvan u al enige stukken in uw portemonnaie kunt hebben.

Tevens wordt er ter vergelijking nog een aantal moderne buitenlandse munten getoond.

U kunt de tentoonstelling in het gebouw van 's Rijks Munt bezichtigen op werkdagen van 13.00 tot 16.00 uur en ook op de maandagavonden 30 augustus, 6 en 13 september van 18.30 tot 21.30 uur.

Een door het Ministerie van Financiën uitgegeven boekje met begeleidende tekst en afbeeldingen van de 9 ontwerpen zal verkrijgbaar zijn (*f* 2,50).

Albert A. J. Scheffers

JEAN ELSEN
Numismaat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur

Maandelijkse Katalogus met artikels (jaarabonnementen 250 BFr te storten op PCR 000-0831217-24)

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

Als je Nederlandse bankbiljetten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

De herinnering aan Koning Willem 1 is vastgelegd op oude bankbiljetten. U treft een voorbeeld hierboven aan. Van Lanschot heeft dit biljet in huis. Maar ook papiergeld van 1914 tot 1947. In verschillende coupures. Wist u dat er bankbiljetten zijn met een nominale waarde van f 60,-, f 200,-, f 300,- en f 500,-? Van Lanschot heeft ze allemaal. Al voor f 50,- heeft u schitterend papiergeld van zo'n 40 jaar oud. Maar we hebben óók papiergeld van f 4000,-.

Het verzamelen van bankbiljetten is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de afdeling Oude Bankbiljetten van Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen.

Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld.

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

HERDENKINGSPENNING 700ste PAARDENMARKT VOORSCHOTEN

Ter gelegenheid van de 700ste paardenmarkt in Voorschoten geeft het Comité tot Instandhouding van de Voorschotense Paardenmarkt een bijzondere penning uit.

Op de voorzijde zien we de afbeelding van Floris V, met ter rechterzijde de tekst 'Floris V', gemodelleerd door de in Voorschoten wonende kunstenaar F. Shehata.

Op de keerzijde is een paardenhoofd afgebeeld, met, verdeeld over het fond 'Paardenmarkt Voorschoten 1282 – 28 juli – 1982'.

De penningen worden in gepatineerd brons op 30 mm geslagen bij de Koninklijke Begeer Voorschoten. De prijs is *f* 30,–, exclusief verzendkosten.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op bankrekening no. 366150006 t.n.v. Comité Instandhouding Paardenmarkt Voorschoten (giro v.d. bank: 238929) van het verschuldigde bedrag plus *f* 2,50 verzendkosten.

Tevens is de penning bij alle plaatselijke banken (AMRO, A.B.N., N.M.B., Nutsspaarbank en Rabobank) te Voorschoten verkrijgbaar à *f* 30,– per stuk.

NEDERLAND-AMERIKA 200 JAAR BICENTENNIAL HERDENKINGSPENNING

Beschrijving van de penning:

VOORZIJDE:
De portretten van John Adams en Pieter Johan van Berckel, resp. de eerste Amerikaanse Gezant in Nederland, later tweede president van de V.S. en de eerste Nederlandse vertegenwoordiger in de V.S. ofwel 'Minister-Plenipotentiaris van den Staat der Nederlanden bij de Staten van Noord-Amerika', zoals dat toen genoemd werd.
Als achtergrond, binnen het randschrift met de beide namen, de latijnse tekst: 'Faustissimae Foedere lunctae' – door een allesgoeds belovend verbond verenigd. Een tekst, ontleend aan een van de opschriften welke voorkwamen op prenten en penningen die destijds ter gelegenheid van het verdrag werden vervaardigd.

KEERZIJDE:
Het officiële bicentennial-vignet ontworpen door Gert Dumbar met daaroverheen o.m. een afbeelding van het linieschip 'De Overijssel' aan boord waarvan Mr. P. J. van Berckel zich naar zijn nieuwe post in de V.S. begaf. Het schip wordt begeleid door drie andere schepen, t.w. het linieschip 'De Erfprins', het fregat 'De Briel' en de brigantijn 'De Windhond'.
Deze schepen symboliseren tevens de wederzijdse overzeese handel tussen beide landen, een van de belangrijkste resultaten van het verdrag welke Nederland maakte tot natie die het langst vriendschappelijke betrekkingen met de V.S. onderhoudt.

De penning, die door de **Koninklijke Begeer te Voorschoten** geslagen wordt, is tot stand gekomen in samenwerking met het **interdepartementaal overleg** met dank aan Prof. Dr. J. W. Schulte Nordholt voor zijn adviezen op historisch gebied.

Een gedeelte van de opbrengst wordt bestemd voor het **West Indisch huis**, het geboortehuis van New-York. Immers in de compagniezaal van het W.I. huis is het besluit genomen om Nieuw-Amsterdam – het latere New York – te stichten. Een unieke penning voor verzamelaars.

Bedrijven en organisaties kunnen in het kader van de Bicentennial de penningen gebruiken bij de ontvangst van Amerikanen in Nederland of om aan relaties in Amerika kado te doen. Het ontwerp is van de kunstenaar Willem Vis uit Hazerswoude, die reeds vele fraaie modelés op zijn naam heeft staan.

Prijzen voor meer dan 25 stuks op aanvraag. Koninklijke Begeer 01717-4500.

De penningen worden geslagen in.

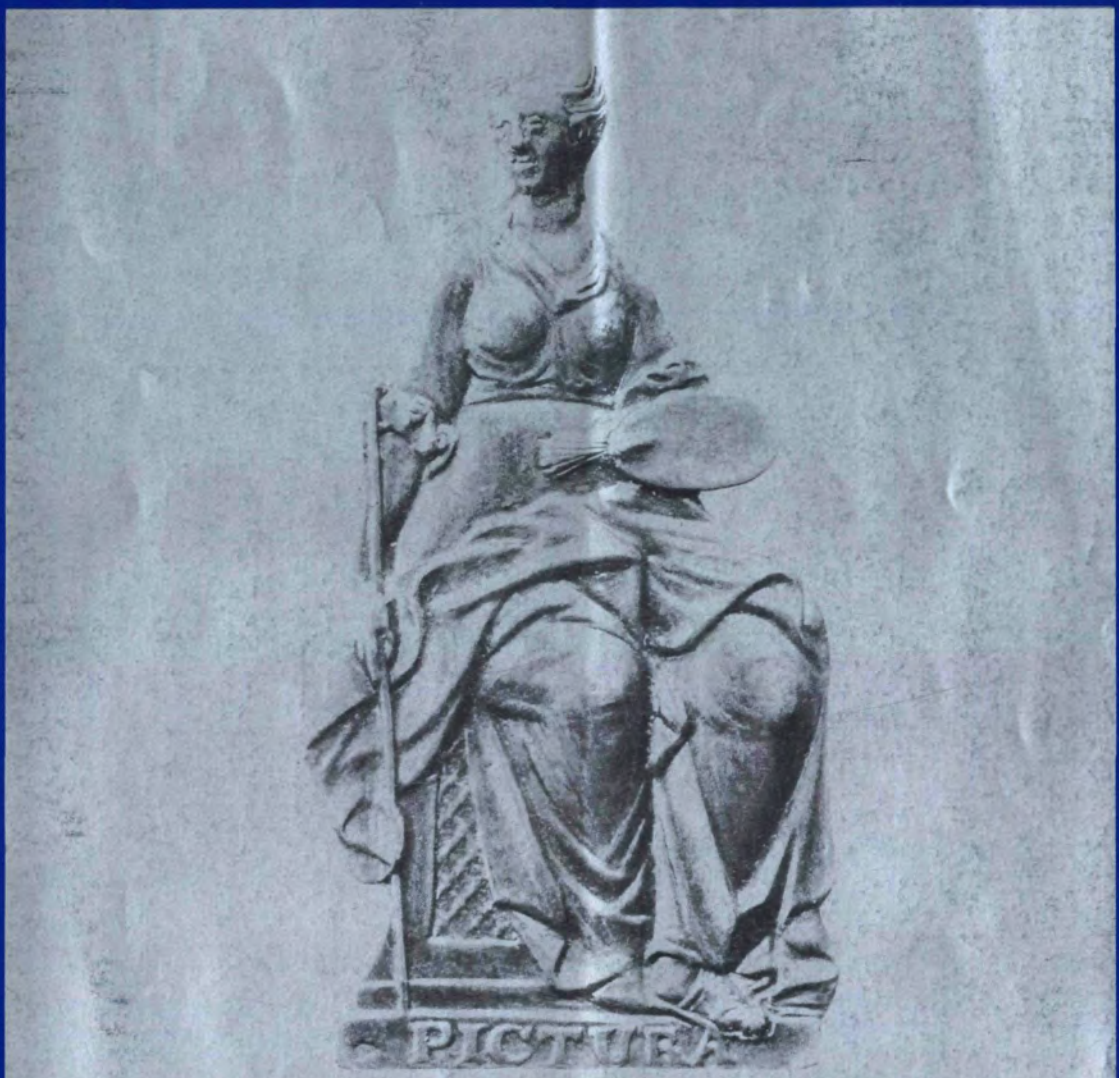
Code	Omschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
RAG	21,6 krt. goud	**22,5 mm**	ca. 7 gram	*f* **630,–**
RBZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**22,5 mm**	ca. 6,5 gram	*f* **60,–**
RCZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	**50 mm**	ca. 60 gram	*f* **175,–**
RDZ	geoxydeerd verzilverd brons	**50 mm**		*f* **47,50**
REZ	gepatineerd brons	**50 mm**		*f* **40,–**

De penningen worden geleverd in een kunststof etuitje.
De prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overmaking of storting op **Gironummer 81233 t.n.v. 200 jaar Nederland-Amerika**, Postbus 5, 2250 AA VOORSCHOTEN onder vermelding van de codenummers. het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws
september/oktober 1982
6e jaargang no. 5

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

Canada

Het 7de gouden 100 dollar muntstuk van de Royal Canadian Mint

Goud edeler dan goud

De zevende gouden 100 dollar munt die in opdracht van de Canadese regering werd gemaakt, wordt tevens het zevende hoogtepunt in een over de hele wereld veelgevraagde numismatische collectie.

Een 'gouden' bladzijde uit de geschiedenis van Canada

Ook dit jaar wordt er met opmerkelijke precisie een typisch Canadees thema in 22 karaat goud weergegeven: de 'Repatriation of the Constitution' ofwel het overbrengen van de grondwet naar Canada. Toen de Canadese grondwet in 1867 werd opgesteld, voerde Groot-Brittannië het bewind over Canada. Hoewel dit land inmiddels onafhankelijk is geworden, viel de grondwet al die tijd onder de Britse wetgeving. Tot 17 april 1982.

De Westcanadese ontwerper Friedrich Peter heeft deze gebeurtenis symbolisch weergegeven in de vorm van een opengeslagen boek. De achtergrond, de wapenschilden en het esdoornblad munten uit door een schitterende afwerking. De linker- en rechterpagina's zijn korrelig, terwijl de middenste pagina en het opschrift mat zijn. De munt werd in twee fasen geslagen met subliem afgewerkte stempels in de allerbeste Proof kwaliteit.

Hoge numismatische waarde

De aanmunting blijft beperkt tot het voor 30 november 1982 bij Royal Canadian Mint bestelde totaal, dat in geen geval hoger zal liggen dan 200.000 stuks.

Net als de vorige munten uit de collectie heeft de 'Repatriation of the Constitution' naast de hoge numismatische waarde ook een uitzonderlijk hoog goudgehalte: 15,551 gram zuiver goud. Er zijn weinig andere numismatische munten die zich hierop kunnen beroemen.

Zorg dus dat u er op tijd bij bent, want er wordt maar een beperkt aantal geslagen.

Zo is goud edeler dan goud.

Royal Canadian Mint | Monnaie royale canadienne

De munten zijn verkrijgbaar bij

ABN BANK
AMRO BANK
H.B.U.
N.M.B.

DE GRENSWIKKELKANTOREN

DIV. RABOBANKEN

BOEKEN OVER PENNINGEN

(verzendkosten en 4% BTW niet inbegrepen)

BAX, W.F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën 1813-heden. 248 p. Integrale herdruk 1973. Gebonden 36,—

BROWN, L.: British Historical Medals, vol. 1: The Accession of George III to the Death of William IV (1760-1837). 1700 very detailed entries, with illustrations of 399 medals. Includes indexes of people, events, inscriptions, designers, etc. 496 p., 405 illus. 1980 ed. Gebonden 236,—

DIRKS, J.: De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Kompleet in 2 delen tekst en 1 atlas met platen. Haarlem, 1878-1879. 467 p., 422 + 63 p. en 143 pltn. Gekartoneerd. Standaardwerk. (Originele uitgave) 550,—

DIRKS, J.: Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Kompleet in 3 delen tekst en 5 delen (folio) platen. Haarlem 1889-1894. 448 p., 134 p. en 130 pltn. Gekartoneerd. Standaardwerk. (Originele uitgave) 775,—

:— — de atlassen (platen) separaat (5 delen) 450,—

DIVO, J.-P.: Les Médailles de Louis XIV d'après les publication de l'Académie Royale des Médailles et des Inscriptions (1702 et 1723) et d'après les pièces originales de la collection du duc de Northumberland. ca. 320 p., 320 médailles illustrées. NIEUW! (1982) Gebonden 187,50

HAWKINS, E.: Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland to the Death of George II (edited by Sir A. W. Franks and H. A. Grueber). 724 en 866 blz. in twee delen. Herdruk. Geen platen. Gebonden 100,—

— — Herdruk in één band van de 183 platen behorende bij dit werk, met 401 blz. text. Gebonden 450,—

HENNIN, M.: Histoire numismatique de la Révolution Française. Herdruk, in twee banden, van dit standaardwerk over de franse revolutie. 705 blz., 195 pl. Gebonden 200,—

HOFSTEE, Mr. N. F.: Academia Lugnuno Batavia in Nummis. Een catalogus van de penningen betreffende de Universiteit van Leiden van 1575 tot 1980. 95 blz., 41 pl. Gebonden 50,—

JONES, M.: A Catalogue of the French Medals in the British Museum, vol. 1, A.D. 1402-1610. 288 p., 90 pl. NIEUW! (1982). Gebonden 175,—

LOON, G. van: Beschrijving van Nederlandsche Historie-Penningen *ten vervolge* op zijn werk. 10 delen, Amsterdam 1821-1869. Integrale photomechanische privé nadruk, 1981. 3 delen text, 1 deel platen (88 pltn). Standaardwerk over historie penningen uit de periode 1716-1806. Gebrocheerd. 800,—

ROUYER/HUCHER: Histoire du Jeton au Moyen-Age. 180 p., 17 pl. Herdruk 1982. Gebrocheerd. 100,—

SOMMER, K.: Die Medaillen des Kgl. Preussischen Hofmedailleurs Daniel Friedrich Loos. 233 S. mit Abb. im Text. 1981 uitg. Gebonden 270,—

Een volledige literatuurlijst wordi u op verzoek gaarna toegezonden.

A.G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht/Holland. Tel. (043) 15119
Telex: 56476 Numis **Postgiro 1538597**

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
J. P. A. van der Vin
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.
Voor België:
t.n.v. Vonk/Uitgevers b.v.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Penningen van de Haagse Confrerie Pictura, Teekenacademie en Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten 173
Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (II) 177
De Leuvense Van Leeuwenhoek Penning 189
Nederlandse makers van penningen 22 191
Verenigingsnieuws 198
Nieuwe uitgaven 199

Penningen van de Haagse Confrerie Pictura, Teekenacademie en Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten

door G. van der Meer

In 1656 scheidden de Haagse kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en glasschrijvers zich af van het St. Lucasgilde, waarin ambachtslieden zoals huisschilders, glazenmakers en borduurwerkers achterbleven. De kunstenaars richtten de Confrerie Pictura op, en de leden hiervan stichtten in 1682 een tekenacademie.[1] In 1821 werd deze verenigd met de School voor Burgerlijke Bouwkunde tot Academie van Beeldende Kunsten, waaraan bij het 275-jarig jubileum in 1957 het predicaat 'Koninklijke' verleend werd. Deze instelling viert nu dit jaar zijn 300-jarig bestaan met tal van manifestaties, waarvan het hoogtepunt gevormd wordt door een feestelijke zitting in de Ridderzaal op 29 september, een reünistenfeest op 2 oktober en een feest voor de studenten op 9 oktober. Evenals het geval was bij het 200-jarig bestaan in 1882 en bij het betrekken van een nieuw gebouw in 1937, zal er ook nu weer een gedenkboek uitgegeven worden.
Ook de penningkunst komt aan zijn trekken. Frank Letterie, docent aan de Academie, ontwierp een herdenkingspenning (voor *f* 150,- te koop bij de Academie, Prinsessegracht 4, Den Haag). Op de voorzijde worden 18e eeuwse kunstenaars afgebeeld, terwijl zij bezig zijn naar een levend model te tekenen. Het voorbeeld voor deze voorstelling was een prent van Aert Schouman, die in 1750 hoofdman werd van de broederschap Pictura en daar vele jaren een belangrijke rol in speelde. Binnen het omschrift van de keerzijde is een oog, symbool van de Academie, abstract weergegeven. Dit omsluit een palet en een beeldhouwershamer. De penning is gegoten en heeft een groenachtig patine.

Dit is echter niet de enige penning die naar aanleiding van een jubileum van deze Haagse instelling is uitgegeven. In 1737 maakte de medailleur Nicolaas van Swinderen er een ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van een fonds van vrijwillige bijdragen, dat in 1662 was opgericht. Jaarlijks ging nl. een intekenlijst rond, waarop men het bedrag kon noteren waarmee men de broederschap wilde steunen. Dit jubileum werd gevierd met o.a. een vuurwerk in het water van de Prinsengracht, voor het gebouw van de Confrerie. In de 17e en 18e eeuw bestonden vuurwerken uit prachtig geïlluminneerde bouwsels met veel allegorische figuren, die door kunstenaars werden ontworpen,[2] in dit geval door leden van Pictura. Vanuit die bouwsels, omringd door hekken van vuurpijlen, werd het vuurwerk afgestoken.

Op de penning van 1737 zit op de voorzijde Pictura (= de Schilderkunst), gesymboliseerd door een vrouw, naast een pyramide, met op de grond attributen van teken- en schilderkunst (de beeldhouwers hadden in 1700 een eigen gilde opgericht). Voor haar staat de gevleugelde Tijd, een zeis in de hand, die haar een blad aanbiedt waarop het getal 75 geschreven is. Op de keerzijde staat het gekroonde Haagse wapen met schildhouders, eronder een weegschaal in evenwicht met het devies 'Comite clementia' (vergezeld van zachtmoedigheid), en erachter een roedenbundel, allemaal symbolen van het Haagse stadsbestuur. Uit het omschrift wordt duidelijk dat Pictura zich verheugt over het toezicht dat de raad over haar uitoefent.[3]

Het eeuwfeest van de Confrerie werd in 1756 gevierd. Ook toen maakte Nicolaas van Swinderen de jubileumpenning. Pictura zit hier op de voorzijde op een voetstuk, met palet en penselen in de hand. Naast het voetstuk liggen een leeuwehuid, een knots en een zwijnskop. De eerste twee, attributen van Hercules, verzinnebeelden deugd en edelmoedigheid, de zwijnskop is een symbool van domheid. Hiermee wilde de medailleur aanduiden dat de schilderkunst, wanneer die door edelmoedige gevers gesteund wordt, de barbaarsheid verdrijft. Voor Pictura staat een vrouw, volgens contemporaine bronnen de Vriendschap die een plengoffer brengt op een brandend altaar en 'de wierookgeur van heil en voorspoed vrolijk toezwaait

aan de Kunst'. Op het altaar is het Romeinse cijfer C (= 100) aangebracht binnen een slangerond, symbool voor een afgesloten tijdvak. De zon die hen bestraalt, is de zorg en bescherming die de Haagse raad aan de broederschap geeft. Het Latijnse omschrift luidt in vertaling: nadat de barbaarsheid verdreven is, wordt de schilderkunst hersteld. Op de keerzijde staat weer het Haagse wapen binnen een Latijns driedubbel omschrift, waarin de aanleiding tot het maken van de penning wordt meegedeeld.[4]

In 1780 werd de tekenacademie gereorganiseerd, en kreeg toen de naam 'vrije teekenakademie'. Men slaagde erin om geldelijke steun te krijgen van de Haagse raad, leden van het Oranjehuis en andere aanzienlijken, zodat men geld genoeg had om gratis tekenles te geven aan 'ieder die in staat in van naar 't leeven te kunnen teekenen', en om prijspenningen in goud en zilver uit te loven. De eerste prijs, voor de beste tekenaar, was een gouden penning, de tweede prijs dezelfde penning in zilver, en de derde prijs ook een zilveren penning van lichter gewicht. Over het maken van de penning werd onderhandeld met de beroemde medailleur Johann Heinrich Schepp te Vianen, maar deze vroeg er 150 ducaten voor, wat te duur gevonden werd. De namen van Van Berckel te Rotterdam en Van Baerll te Dordrecht werden nog genoemd, maar tenslotte werd besloten om de opdracht te geven aan de medailleur J.C. Marmé te Kleef, die het werk voor 40 ducaten wilde uitvoeren naar een tekening van Picturalid Benjamin Bolomey[5]. De penning is ook gesigneerd met I.C.M. De bekende Johann Conrad Marmé, stempelsnijder te Kleef, was al in 1772 overleden. Misschien is de penning gemaakt door een tot dusver op numismatisch gebied onbekende zoon met dezelfde initialen, die ook verder geen penningen heeft gemaakt. Men vond uiteindelijk het verschil tussen de tweede en derde prijs te klein en besloot om voor de derde prijs aparte eenvoudige stempels te laten maken door Gijsbert van Moelingen in Den Haag.

Op de voorzijde van de eerste en tweede prijs staat een man met een gieter in zijn rechterhand,

waarmee hij plantjes in een bloemperk besproeit. Met zijn linkerhand strooit hij penningen uit over twee kinderen, waarvan de ene bezig is met een sikkel graan te maaien. In de lucht zweeft een gekroonde vrouw op een wolk, die een hoorn van overvloed vasthoudt en een beschermende hand naar de man uitstrekt. Volgens een versje en een proza-uitleg uit die tijd is de man een hovenier (de Academie) die door de edelmoedigheid van degenen die hem steunen (de vrouw op de wolk) in staat wordt gesteld om de schilder- en tekenkunst te bevorderen, en tegelijk penningen uit te delen aan degenen die een rijke oogst aan kunstwerken aan het inzamelen zijn. Op de keerzijde staat een kreupelrijmpje tussen 'Academie van s'Hage'. De derde prijs is veel eenvoudiger. Behalve de vermelding dat dit de 3e prijs van de Haagse Academie is, en het jaartal 1780 op de voorzijde, en hetzelfde versje als op de andere penning op de keerzijde, staan er nog een tekenpen, gekruist met een mirtetak, een lauwerkrans en een gekruiste palm- en mirtetak op.[6]

De prijspenningen zijn tussen 1794 en 1809, de

moeilijke tijd van Bataafse Republiek en Koninkrijk Holland, niet uitgedeeld. In 1808 stelde Koning Lodewijk Napoleon echter *f* 200,- beschikbaar voor het maken van stempels voor een nieuwe prijspenning, en *f* 100,- jaarlijks om daar gouden en zilveren prijzen mee te laten slaan. De vormgeving van deze penning, door Wilno, is niet erg aantrekkelijk. Op de voorzijde houdt een vrouw, waarschijnlijk Pictura, in de rechterhand een lauwerkrans vast, in de linker een rol papier. Op de keerzijde staat het wapen van Lodewijk Napoleon met het omschrift: Door de edelmoedigheid des Konings[7]. In 1810 werd Nederland echter bij Frankrijk ingelijfd. In een ongedateerd stuk in het Pictura-archief staat: 'Ook moet men bedenken dat door het vertrek van Zijne Majesteit de Koning de stempels voor de Medailles niet meer toepasselijk is' (sic). Na de Franse tijd is een nieuwe keerzijdestempel gemaakt, met een gekroonde W binnen een krans met oranjeappels en het omschrift: Oranje, Vaderland en Kunst, beloonen ijver door haar gunst[8]. Onder Willem I moeten de stempels nog eens vernieuwd zijn, want er is een exemplaar bekend van een penning door J.H. Simon die in 1835 is toegekend. Hierop zit Pictura weer met een lauwerkrans in de rechterhand. Haar linkerarm rust op een kolom met het gekroonde Nederlandse wapen, terwijl zij een hoorn van overvloed vasthoudt. Voor haar een rol papier, een tekenboek en een passer. Op de keerzijde staat een inscriptie.[9] Omstreeks die tijd werden er ook penningen uitgedeeld, misschien derde prijzen, met alleen tekst op de voorzijde en samengestrikte lauwertakken op de keerzijde.[10] In 1873 zijn nog eens nieuwe stempels gemaakt met dezelfde eenvoudige uitvoering, maar andere tekst.[11] Behalve penningen liet de Confrerie ook draagtekens maken in de vorm van een vrouw als zinnebeeld van Pictura. Volgens de Notulen van 20 mei 1737 besloot men om, naar het voorbeeld van de ridders van St. George, een Orde van Pictura te laten vervaardigen, die op de dagen van de vrolijke maaltijden die de broederschap organiseerde, door de leden gedragen moest worden aan een oranje lint. Als zij de orde niet om hadden kregen zij een boete van 5 gulden 5 stuivers. Er wordt niet vermeld wie de opdracht voor het maken hiervan kreeg. Later zijn zij geleverd door Gijsbert van Moelingen[12], volgens een rekening uit 1779, maar in 1737 kan hij daarvoor nog niet oud genoeg zijn geweest. Misschien was toen zijn vader Gerrit van Moelingen de leverancier.

Prins Willem V was zeer in beeldende kunst geïnteresseerd. In 1766 werd hij geïnstalleerd als opperprotector en opperdeken van de Confrerie Pictura. In het archief van Pictura bevindt zich een uitvoerige beschrijving van de plechtige ontvangst, de feestelijke maaltijd en het vuurwerk daarna. Direct na zijn aankomst in het gebouw op de Prinsengracht werd hem de Orde van Pictura in zuiver goud aan een oranje lint om de hals gehangen. De Hertog van Brunswijk en de Prins van Nassau-Weilburg, die hem vergezelden, kregen de gewone verguld zilveren Pictura om, zodat zij daarmee later aan tafel konden gaan (zonder die orde kregen zij immers een boete.) Na het diner vond de eigenlijke installatie plaats. Willem V kreeg nog eens een expres voor de plechtigheid gemaakte grote verguld zilveren Orde van Pictura omgehangen, en zelf installeerde hij vijf heren uit zijn gevolg. Toen de Prins laat in de avond vertrok, hield hij de gouden Orde van Pictura om. Op dit draagteken is nu door de Koninklijke Academie teruggegrepen. De beeldhouwer Geer Steyn maakte onlangs een Pictura-beeldje van brons,

ook in de vorm van een vrouw, in eigentijdse vormgeving, die door haar houding de vorm van een palet heeft. Het beeldje is driedimensionaal, maar kan toch door zijn beperkte omvang onder de penningen gerekend worden. Op de feestelijke bijeenkomst in de Ridderzaal wordt dit beeldje aan Koningin Beatrix, zoals bekend zelf beeldhouwster, aan de Amerikaans-Nederlandse schilder Willem de Kooning en aan de Amerikaanse cartoonist Saul Steinberg uitgereikt.

Noten

1. J.E.J. Geselschap, Inventaris van de Archieven van de Ambachtsgilden, de Bussen, het College van Stadsdoctoren, en de Confrerie Pictura, 's-Gravenhage 1958, p. 58-62.
2. M. van Hasselt, Het barokke vuurwerk, Spiegel Historiael 6 (1971), p. 101-108.
3. Vervolg van Loon 123.
4. idem, 337.
5. Notulen Confrerie Pictura 21 maart t/m 6 november 1780, in het Gemeente-archief van Den Haag.
6. Vervolg van Loon 550 en 551.
7. M.T.C.F.N. comte Nahuys, Histoire numismatique du royaume de Hollande, Amsterdam 1858, pl. VIII, nr. 60.
8. J. Dirks, Nederlandsche Penningen 1813-1863, Haarlem 1889, nr. 232, Pl. XXX.
9. Exemplaar in het Koninklijk Penningkabinet, onbeschreven. Simon overleed in 1832.
10. Cat. Stempels 's Rijks Munt, Utrecht 1917, nr. 198a.
12. W.K.F. Zwierzina, Nederlandse Penningen 1864-1898, I, nr. 289.
12. Oud Holland 1901, p. 189.

Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (II)

door J. C. van der Wis

7. De Driesteden

Zowel in Gelderland als in Overijssel vormden de minderwaardige drieplakken (1 plak = $^1/_8$ Overijsselse stuiver of $^1/_{15}$ Brabantse stuiver) een groot probleem, nadat Deventer de vreemde drieplakken had afgezet.
Tussen de producerende steden vond onderling overleg plaats met als resultaat, dat in het merendeel der gevallen de stempels werden ingenomen en aan de vervaardiging van drieplakken een einde werd gemaakt.
Daarnaast werden op lokaal niveau maatregelen getroffen teneinde de geldcirculatie voor wat betreft de drieplakken te saneren, waarbij in de regel de diverse steden hun eigen produkten in bescherming namen en hun inwoners toestonden deze toch voor drie plakken aan te nemen, terwijl de uitheemse produkten werden afgezet op twee plakken.
Hoewel het doel, nl. het saneren van de geldcirculatie aangaande de drieplakken, hetzelfde was, verschilden de maatregelen toch wel van elkaar (zie ook: Zutphen en Hasselt).

7-I. Deventer

Verantwoordelijke overheid: Deventer.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1582/1583.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Drieplakken van de Driesteden.
Literatuur:
P.O. v.d. Chijs: De Munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel, pl. IX, 64.
Cost Jordens: De Munt te Hasselt (Verzameling van stukken die betrekking hebben tot Overijssels Regt en Geschiedenis, 1860: pag. 89 noot 1).
Archivalia: Raadsbesluit 9 december 1582 (MA 135, Boick der Buyrspraiken 1555-1596, blz. 371).

Volgens bovenvermeld raadsbesluit werden vanwege het grote aantal buiten de Driesteden geslagen minderwaardige drieplakken, dat in Deventer in

Afb. 17. Driesteden, drieplak 1556. Geklopt met het Deventer Stadswapen.

Afb. 17a. Klop Deventer stadswapen.

omloop was, alle drieplakken, die niet op naam van de Driesteden waren gemunt, in koers verlaagd en afgezet op tweeplakken. Men doelde hier op de drieplakken van Zutphen en Hasselt en op de gelijkwaardige Nijmeegse vierlingen.
Het besluit luidt:

> 'Doin oich tho wetten, und waerschouwen allen burgeren und ingesethenen, dat van nu voirtan, die vrembde nije drie placken penningen, buyten desen drijen Steden Deventer Campen und Swolle gemuntet, nith hoeger untfangen offte uthgegeven sullen worden, als 't stuck voir twee placken.'

Er zijn tot nu toe geen andere drieplakken met de klop Deventer aangetroffen dan drieplakken van de Driesteden, zodat mag worden aangenomen, dat de geklopte exemplaren voor drie plakken in omloop mochten blijven en de niet-geklopte stukken voor twee plakken zouden moeten circuleren. Uit het raadsbesluit blijkt niet, dat Deventer onmiddellijk na de afzetting der drieplakken ook met kloppen is begonnen. De mogelijkheid bestaat, dat hiermee eerst is aangevangen nadat b.v. Zwolle en Hasselt hiertoe hadden besloten.

7-II. Zwolle

Verantwoordelijke overheid: Zwolle.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1582.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Drieplakken van de Driesteden.
Literatuur:
P.O. v.d. Chijs: De Munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel, pl. IX, 66.
Archivalia:
1. Een besluit uit 1582 is niet teruggevonden.
2. Raadsbesluit 20 juni 1590.

Afb. 18. Driesteden, drieplak 1556. Geklopt met het Zwolse stadswapen.

Afb. 18a. Klop Zwols stadswapen.

Ook Zwolle heeft de drieplakken van de Driesteden van een instempeling voorzien, zodat we mogen aannemen, dat in Zwolle een soortgelijke regeling als in Deventer heeft gegolden.
In het Zwols gemeentearchief is geen besluit betreffende geldsanerende maatregelen aangaande drieplakken teruggevonden. Wel werd in Zwolle op 20 juni 1590 aan het koersverschil tussen geklopte en niet-geklopte drieplakken een einde gemaakt. Voortaan golden zowel de gestempelde als de ongestempelde twee plakken. Tevens werden alle drieplakken, die niet op naam van de Driesteden waren geslagen, buiten omloop gesteld.
Het Zwolse besluit van 20 juni 1590 luidt:

> 'Up 20 Junij Anno 1590 Borgemeister enn Schepenen und Raidt samet oir geschworenn Gemeinte tsamen gewest und mitten anderen geaccordier datt mann der drier Stedenn dre plackenn penningskens bij den dree Stedenn Deventer, Campen und Swoll geschlagen und *gemunttet die tienne voir einenn stuiver, sie sijnn* gestempelt oft ongestempelt empfangen und uytgevenn sall. Und alle andere cleine realthiens, tho Hasselt, tho Zutphen, tho Nimwegen offte anders were geschlagen sollenn geen gelt wesen noch van iemanden empfangen und gebeurd werden.'

7-III. Kampen

Verantwoordelijke overheid: Kampen.
Omschrijving klop: Stadspoort binnen cirkelvormige parelrand.
Jaar van de klop: 1582.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Drieplakken van de Driesteden.
Literatuur:
P.O. v.d. Chijs: De Munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel, pl. IX, 65.
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

Afb. 19. Driesteden, 3 plak 1556, geklopt met een stadspoort binnen een cirkelvormige parelrand.

Afb. 19a. Klop Kamper stadspoort binnen een cirkelvormige parelrand.

Afb. 20. De onduidelijke afbeelding van de Kamper klop van v.d. Chijs (pl. IX, 65).

Afb. 20a. Vergroting van de afbeelding van v.d. Chijs (pl. IX, 65).

Afb. 20A. Driesteden, drieplak uit de Celehuisvondst 1973 met een contemporaine valse klop (munt 2× vergroot)

Afb. 20 Aa. Imitatie van de klop Kampen of Deventer

Tot voor kort waren er noch archivalia, noch drieplakken met de klop Kampen bekend en moest volstaan worden met een mededeling van v.d.Chijs. Hij beeldt in zijn bovenaangehaald werk op pl. IX, 65 een drieplak met de klop Kampen af, die hij aangetroffen zou hebben in de collectie Serrure. Zijn tekening is echter onduidelijk, terwijl de verwijzing daarnaar in zijn tekst op blz. 272 fout en op blz. 273 weer goed is.
In maart 1978 maakte Dr. J. Fortuyn Drooglever, die juist een ordening van de muntencollectie in het Museum 'De Waag' in Deventer voltooid had, mij attent op een tweetal drieplakken van de Driesteden (1556) met de klop Kampen (Inv.nrs. 423 en 424), zodat thans met zekerheid mag worden aangenomen, dat Kampen het voorbeeld van haar beide zustersteden heeft gevolgd.
Vermeldenswaard is nog, dat in 1973 een partij muntjes werd gevonden bij het uitgraven van een oude kelder in het Cele-huis te Zwolle. Daarbij waren 15 drieplakken zonder klop, 14 met de klop Zwolle, 5 met de klop Deventer en 1 met een klop, die door de vinders werd toegeschreven aan Kampen. Mijns inziens betreft het hier een contemporaine vervalsing van hetzij de klop Deventer, hetzij de klop Kampen.

8. Hasselt

Verantwoordelijke overheid: Hasselt.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Datum van de klop: 29 december 1582.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Drieplakken van Hasselt.
Literatuur:
F.A. Ebbinge Wubben: Stedelijke Munt van Hasselt (1) (Uit: Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren, 1855).
Archivalia: Raadsbesluit 29 december 1582.

Afb. 21. Hasselt, drieplak z.j. Geklopt met het Hasseltse stadswapen.

Afb. 21a. Klop Hasselts stadswapen.

Het Overijsselse Hasselt volgde het voorbeeld van de Driesteden en begon met de aanmaak van drieplakken. Het haalde daarmee de monetaire moeilijkheden binnenshuis.
Het stadsbestuur besloot daarom op 29 december 1582 zowel de drieplakken van de Driesteden als de eigen drieplakken af te zetten op twee plakken. De ingezetenen konden op het raadhuis een vergoeding krijgen voor de schade, geleden op de door Hasselt zelf geslagen drieplakken. Men kreeg hiervoor de volle tegenwaarde van drie plakken terug. Waarschijnlijk zijn deze ingeleverde stukken met het stadswapen geklopt, om aan te geven, dat zij reeds voor vergoeding in aanmerking wa-

ren gekomen en daarna weer aan de circulatie toevertrouwd.
De mededeling van het stadsbestuur van Hasselt hieromtrent luidt:

'Alnoch laten Burgemeysteren Schepen ende Raedt weten, dat nu voertaen alle drie plack penningen die mitt ordinantie der steden Deventer Campen ende Zwolle gemuntet syn, niet meer als twee placken sullen gelden ende alle die burgeren ende ingesetenen van deze stadt, die eenige drie plack penningen bynnen Hasselt gemuntet by sich hebben, sullen dieselve nu toe middagh toe een uuren brengen up der stadt Raethuyss, als waer men dieselvige goet doen sall, ende die desen dagh niet en komen en sodane drie placken niet en leveren in handen van Schepen en Raedt, sullen na desen tydt niet meer gelden als twee placken waer nae sich een ieder mach weten to richten.'

9. Zutphen

Verantwoordelijke overheid: Zutphen.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Datum van de klop: 19 januari 1583 (08.00 uur tot zonsondergang).
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Drieplakken Zutphen z.j. en 1582.
Literatuur: J.C. Schultz Jacobi: Aantekeningen omtrent de Zutphense munt en de Zutphense munten (Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde IV)[1]
Archivalia: Raadsbesluit 18 januari 1583.

Na de bevrijding in 1579 van Spaanse overheersing besloot de Zutphense stadsregering kleingeld te laten aanmunten om aan de behoefte aan kleine muntsoorten in het betalingsverkeer te voldoen, terwijl ze voorts hoopte door de opbrengst van de sleischat wat meer financiële armslag te krijgen.
Op 1 april 1582 werd Hendrik Wijntges tot muntmeester van de stad Zutphen benoemd; hij kreeg instruktie tot het slaan van stukken van een halve plak, drieplakken en van zogenaamde peerdekens. Van de drieplakken moesten er 16½ in het Keulse lood gaan, waarbij ter remedie 1 stuk in de snede was toegestaan. Een marks werks (246,084 gram) moest 23 grein (8%) fijn zilver houden, terwijl ter remedie 2 grein in allooi was toegestaan.
De drieplakken komen voor zonder jaartal en met het jaartal 1582. Zij werden ter plaatse ook wel reaaltjes genoemd, een benaming, die we in een raadsbesluit van Zwolle van 20 juni 1590 ook tegenkomen.
Toen de drieplakken geslagen waren, werd echter bevonden, dat de bevolking ze niet hoger wilde aannemen dan voor twee plakken, reden waarom

1 De interpretatie van Schultz Jacobi is op enkele plaatsen onjuist.

Afb. 22. Zutphen, drieplak z.j. Geklopt met het Zutphense stadswapen.

Afb. 22a. Klop Zutphens stadswapen.

burgemeesters, schout en raad der stad op 18 januari 1583 besloten om ze de dag daarop tussen 8 uur 's morgens en zonsondergang te laten stempelen.
De gestempelde exemplaren zouden dan werkelijk voor drieplakken mogen en moeten circuleren, de niet-gestempelde zouden twee plakken gelden.
Dit laatste gold ook voor de drieplakken van niet-Zutphense makelij. Voorts werd bepaald, dat de aanmunting van drieplakken moest worden gestaakt en dat de stempels moesten worden ingeleverd. Dit verklaart mede, dat de Zutphense drieplakken alleen het jaartal 1582 dragen. Bovendien kwam aan de muntslag een einde door de terugkeer van de Spaanse troepen in de loop van 1583.
Het betrokken raadsbesluit luidt als volgt:

Optenn 18. januarii '83.
Resolvirt dat men sohdane Zutphense reijalkes alss in den stadt sijnnen und nah gedane publicatie alls morgenn toe acht uhrenn toe geschienn van dijeselve tijdt tot schienender sonnenn toe ann eenen daertoe gedeputierdenn angebracht sullen werdenn sall stempelen, und dat dije gestempelde voir 3 und alle andere soh binnen als buten der stadt gemuntede 2 plakken geldenn sullen und dat dije munte daer vann tot wijder Ordonnantie geschortset, und dije isers daervann in de Cantselienn gebracht sullen werdenn.

10. Nijmegen

Verantwoordelijke overheid: Nijmegen.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1584.
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoort waarop de klop voorkomt:
Snaphanen van Gelderland, geslagen te Nijmegen.
Halve snaphanen van Gelderland, geslagen te Nijmegen.
Peerdekens (¼ snaphanen) van Nijmegen.
Stuivers van Nijmegen.

Literatuur:
W.J. de Voogt: Bijdragen voor de geschiedenis van de munt der stad Nijmegen (Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheden V).
De Stedelijke Munt van Nijmegen (catalogus) 1980, blz. 9.
Archivalia: Raadsbesluiten
17 juli 1583 (O.A.N. Inv.nr. 81);
16 januari 1584 (O.A.N. Inv. nr. 82);
21 januari 1584 (O.A.N. Inv. nr. 82).

Afb. 23. Gelderland, snaphaan z.j. Geklopt met het Nijmeegse stadswapen.

Afb. 23a. Klop Nijmeegs stadswapen.

Afb. 24. Nijmegen, stuiver 1581. Geklopt met het Nijmeegse stadswapen.

Afb. 24a. Klop Nijmeegs stadswapen.

Op 17 juli 1583 werd door de stad Nijmegen een verbod uitgevaardigd tegen de minderwaardige Zutphense en Berghse peerdekens, vierlingen en snaphanen en tegen Arnhemse halve blanken en vierlingen.
(Snaphaan = 6 stuivers; peerdeken = ¼ snaphaan; halve blank = ½ stuiver van Arnhem = ½ Gelderse stuiver = ca. $^3/_8$ Brabantse stuiver; vierling = ¼ Gelderse stuiver).

De snaphanen, vierlingen en peerdekens, die te Nijmegen zelf gemunt waren, hetzij op naam van Gelderland, hetzij op naam van de stad zelf, mochten in circulatie blijven, doch de waardijn Jan Koitz werd opgedragen de stempels van de peerdekens en vierlingen in te trekken.

'Geresolviert hinforder ghene Sutphensche Berchse pertgens, firlinghen oder snaphanen noch oick gheen Arnhemsche halff blancken off firlinghen alhier te ontfangen vur einige gelt, blievende gelickewart die snaphanen, pertgens, ende firlinghen soe hier gemunt vur alsnoch in oere werden, twelck Jan Koitz als accijssmeister belast is ende iss hem oick bevolen die stempels van de pertgens ende fierlinghs optetrecken ende niet mehr munten te laetten sonder mijner heren consent ... ende is mede den Roydregh bevolen van weghen idt verbott des geldes den anderen ontfanghers te verwittigen.'

Op 16 januari 1584 werd bepaald, dat zodra de daartoe benodigde stempels gereed zouden zijn, de burgerij in de gelegenheid zou worden gesteld haar snaphanen te laten kloppen. De geklopte snaphanen zouden in omloop blijven voor 6 stuivers, de ongeklopte voor een halve stuiver minder. Tevens besloot men de peerdekens te kloppen; de geklopte zouden voortaan een waarde hebben van 1½ stuiver, de ongeklopte van één braspenning (= 1¼ stuiver).

'Up versuick bij die meisteren van bruderschappen unnd ampten wegen der gemeinte up den kuerdach lestleden gedaenn, isz overdragen die snaphaenen unnd pertijens binnen deser statt gemuntt sijnde dutten tho latenn unnd alssbaldtt die dut iserkens geschneden, sall die burgerije verwitticht warden umb up anbestimpte tijtt unnd plats oehre hebbende snaphanen unnd pertgens gedut tho warden, anthobrengen, welckes gedaen sijnde die gedutte snaphaenen sess s(t)uver, ungedutte 5½ st. unnd die gedutte pertijens 1½ st., ungedutte niet mehr dan einen braspennongen gelden sullenn.'

Op 21 januari 1584 was de stempelsnijder Hendrick Nosser (wordt ook wel geschreven als Noster) gereed met de vervaardiging van 4 grote en 4 kleine stempels, voorzien van de Nijmeegse adelaar en moest hij onder ede verklaren niet meer stempels te hebben vervaardigd of buiten order van de magistraat nog te zullen vervaardigen. Een raadscommissie werd benoemd om op het stempelen toe te zien.

'Mr Hendrick Nosser isersnider overleverende vier grote ende vier kleijne gestekene iserkens met der statt Nijmeghen adeler ende wapen, is bij hem den eedt die hij die statt gedaen affgefraeght off hij oick einighe ijserkens meer als die acht itzonder gesteken off bij sich hadde, daarop hij neen geantwort ende is hem op sijnen eedt ende liffstraff geboden geen meer buijten beveel des magistrats toe maken.
Tot den ontfanck der snaphanen ende pertgens om die selve toe dutten laten zijn gedeputijrt Kanis, Ew(ijc)k, Mews ende Pauli ex senatu, L. Janss ende Uwens ex magistris.'

Met de uitvoering van de zojuist genoemde besluiten werd de circulatie voor wat betreft snaphanen, peerdekens en vierlingen gesaneerd. In de praktijk komt het erop neer, dat ook de halve snaphanen en stuivers van een instempeling werden voorzien en in de geldsanering werden betrokken.
In principe kunnen er 8 varianten kloppen voorkomen. Ook uit andere plaatsen is bekend, dat men niet met één enkel poinçoen klopte. Het aardige hier is, dat we het juiste aantal gebruikte poinçoenen kennen.

11. Arnhem

Verantwoordelijke overheid: Arnhem.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: na 1579, vermoedelijk 1583/'84.
Reden: Saneren van de geldomloop(?).
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Halve stuiver Arnhem z.j. (1579).
Literatuur: Geen.
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.
N.B.: Zie ook de opmerking bij '6. Utrecht (Stad)'.

Afb. 25. Arnhem, ½ stuiver z.j. Geklopt met het Arnhemse stadswapen.

Afb. 25a. Klop Arnhems stadswapen.

Omtrent deze klop is mij geen geschreven bron bekend. Een op mijn verzoek door de gemeentearchivaris van Arnhem ingesteld onderzoek heeft niets opgeleverd, aangezien het oud-archief over de jaren 1581-1583 grotendeels verloren is gegaan.
Op 16 januari 1579 benoemde de Arnhemse raad Geurt Mess tot muntmeester en volgens zijn instruktie moest hij o.a. slaan een halve stuiver op een gewicht van 0,932 gram met een zilvergehalte van 0,118.
In 1580 kwam de muntslag te Arnhem weer stil te liggen.
Uit Nijmegen is bekend, dat daar op 17 juli 1583 een verbod werd uitgevaardigd tegen minderwaardige Arnhemse halve blanken en vierlingen. Met halve blanken doelde men kennelijk op de bovenvermelde halve stuivers van Geurt Mess. De vierlingen zouden de muntjes van het type v.d.Chijs 7.6 kunnen zijn ter waarde van een kwart Gelderse stuiver.
Het zou niet verwonderlijk zijn, als Arnhem door middel van het kloppen van haar halve stuivers het terugvloeien daarvan uit Nijmegen zou hebben trachten te voorkomen. Zekerheid hieromtrent hebben we echter niet.
Of er ten aanzien van de vierlingen een sanerende maatregel is getroffen, is door het ontbreken van geklopte stukken en archivalia niet bekend.

12. Groningen (Stad)

Verantwoordelijke overheid: de stad Groningen.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Data van de klop: 6 en 7 maart 1590.
Reden: Controle op de muntomloop.
Muntsoorten waarop de klop voorkomt: Engelse en Nederlandse nobels en rozenobels.
Literatuur: G. van der Meer: Waarom en wanneer zijn kloppen aangebracht op Engelse en Nederlandse nobels en rozenobels (JMP 48 - 1961).
Archivalia: Raadsbesluit 5 maart 1590 (Reg. Feith 1590 nr. 38 - verz. van stukken dl. 33, blz. 405).

Deze klop werd aanvankelijk aan de gevolgen van de Tachtigjarige Oorlog toegeschreven, totdat mej. drs. G. van der Meer een en ander in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 1961 rechtzette. Uit een teruggevonden raadsbesluit blijkt, dat we hier te maken hebben met een controlestempel uit 1590.
De kloppen met het Groninger stadswapen zijn tot nu toe aangetroffen op een rozenobel van Edward IV van Engeland, op Gorcumse imitaties daarvan, op twee nobels van Overijssel van 1583, op twee nobels van Zeeland van resp. 1583 en 1584 en op nobels van Hedel en Gent.
Het is aan de hand van de jaartallen, dat men de redenen van de instempelingen zocht in de oorlogsomstandigheden.
De betreffende ordonnantie van 5 maart 1590 zegt:

> 'Borgerm(este)r(e)n ende raedt, laten weten, dat elck sijn nije ende olde Edwardus rosen nobelen, in den tijdt van twee dagen, sal bij den stadt muntem(este)r vergaeffs stempelen laten, beginnende morghen vroe, hen totten wonsdages avent, des sullen de gestempelden, na als voor ganck hebben, ende die ongestempelden mach elck ontfangen, so ende als he sal weten wt te geven.
> Actum maendage den Ven martij 1590.'

Afb. 26. Gorcumse imitatie van een Edwardus rozenobel. Geklopt met het Groninger stadswapen.

Afb. 27. Hedel, Frederik van den Bergh (1577-1580), nobel z.j. Geklopt met het Groninger stadswapen.

Afb. 27a. Klop Gronings stadswapen.

Uit dit raadsbesluit blijkt, dat de instempeling op 6 en 7 maart 1590 heeft plaats gehad. De gestempelde nobels en rozenobels bleven dezelfde koers houden als voorheen, terwijl de koers van de ongestempelde exemplaren in feite werd vrijgegeven. Het kloppen kan gezien worden als een dienstverlening aan het publiek, dat ontheven werd van de noodzaak de betrokken goudstukken zelf te gaan wegen.

13. Hasselt

Verantwoordelijke overheid: Hasselt.
Overschrijving klop: Stadswapen.
Datum van de klop: Omstreeks 1600 of daarna.
Reden: Onbekend.
Muntsoorten, waarop de klop voorkomt: Arendschelling Zwolle 1598.
Halve stuiver Deventer z.j. (ca. 1600).
Flabbe stad Groningen 1562.
Archivalia: Een besluit is nog niet teruggevonden.

In het Museum 'De Waag' te Deventer (Inv. nr. 1037) bevindt zich een arendschelling van Zwolle uit 1598, geslagen op naam van Rudolf II, die geklopt is met het stadswapen van Hasselt. De beide andere (bovenvermelde) munten bevinden zich in particuliere collecties.

Afb. 28. Groningen (stad), flabbe 1562. Geklopt met het stadswapen van Hasselt

Afb. 28a. Klop stadswapen Hasselt

De reden, waarom de klop is aangebracht, is nog niet bekend.
Vanwege de uitermate strategische ligging van Hasselt is deze stad gedurende de Tachtigjarige Oorlog meermalen belegerd geweest. Bekend is wel, dat de stad in het eerste decennium van de 17de eeuw meerdere malen getracht heeft gelden van de Staten Generaal te verkrijgen voor de verbetering van de vestingwerken, echter tervergeefs. Misschien is er een verband tussen de financiering van de genoemde werkzaamheden en het kloppen.

14. Nijmegen

Verantwoordelijke overheid: Nijmegen.
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1620 of daarna.
Reden: Onbekend.
Muntsoort, waarop de klop voorkomt: Dubbele stuiver Nijmegen emissie 1619/'20.
Literatuur: W.J. de Voogt: Bijdragen voor de geschiedenis van de munt der stad Nijmegen (in: Bijdragen voor de Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde V).
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

In de jaren 1619/1620 zijn er door de Nijmeegse muntmeester Jacques de Mey dubbele stuivers geslagen met op de voorzijde het gekroonde stadswapen tussen de waardeaanduiding 2 – S en op de keerzijde een versierd kruis. Zij schijnen in

Afb. 29. Nijmegen, dubbele stuiver 1620. Geklopt met het stadswapen van Nijmegen

Afb. 29a.
Klop stadswapen Nijmegen

groten getale vervaardigd te zijn. Zowel van de zijde van de burgerij als van de Staten Generaal kwamen veel klachten binnen, met als gevolg, dat ze na 1620 niet meer zijn geslagen.
De voornaamste klacht was, dat de dubbele stuivers ver onder de door de Staten Generaal vastgestelde voet waren geslagen.
Blijkens het raadssignaat van woensdag 5 juli 1620 (O.A.N. 91) werden aan de muntmeester en de waardijn, die ter verantwoording waren geroepen, een drietal dubbele stuivers getoond met de vraag of deze door hen gemunt waren. Zij antwoordden ontkennend en verklaarden, dat de dubbele stuivers veel nagemaakt werden door Maximiliaan van Bronckhorst, heer van Batenburg, en wel zo natuurgetrouw, dat je ze op de stempel moest passen om ze te herkennen.
Letterlijk staat er in de verhandeling van bovenvermelde vergadering:
'Voorgebracht sijnde drie pennongen van munte van dobbele stuvers om kennisse van den muntmr. ende werdein te hebben off de selve bij hunluiden gemunt muchten sijn hebben verclaert, dat de munten veel naegemact ende naemelijck oock vande van Batenburch daervan een munster vertoent, soe dat om daervan kennisse te nemen deselve munte bij den stempel gebracht ende daerop gepast muste sijn.'
Of dit verweer een uitvlucht was of op waarheid berustte, is moeilijk te zeggen. Vermoedelijk is het eerste het geval.
Op zondag 9 juli 1620 maakt het raadssignaat melding van de binnenkomst van een bevel van de Staten Generaal de muntmeester en de waardijn op de woensdag daarop naar Den Haag te laten komen ten einde gehoord te worden. Het gekrakeel rond de dubbele stuivers gaat nog enige tijd door.
De mogelijkheid bestaat, dat de Nijmeegse dubbele stuivers geklopt zijn als uitvloeisel van een geldsanerende maatregel of om ze van de Batenburgse imitaties te kunnen onderscheiden.

15. Breda

Verantwoordelijke overheid: Breda.
Omschrijving klop: stadswapen.
Jaar van de klop: 1624/'25
Reden: onbekend.
Muntsoorten, waarop de klop voorkomt: diverse in- en uitheemse munten.
Literatuur: P. Maillet: Catalogue descriptif des Monnaies Obsidionales et de Necessité.
H. Enno van Gelder: Klop van Breda (JMP 36 – 1949)
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

Afb. 30. Brabant, Karel V (1506-1555), carolusgulden z.j. geslagen te Antwerpen. Geklopt met het stadswapen van Breda

Afb; 30a.
Klop stadswapen Breda

De klop met het stadswapen van Breda op diverse in- en uitheemse muntsoorten werd door Maillet in verband gebracht met het beleg van Breda door Spinola in 1624/'25.
Een op verzoek van Prof. Dr. H. Enno van Gelder door de gemeente-archivaris van Breda ingesteld onderzoek heeft een bevestiging van de veronderstelling dat de klop in 1624-1625 zou zijn aangebracht, niet opgeleverd; het tegendeel is evenmin bewezen, aangezien de archieven uit deze periode zeer onvolledig zijn.
Naar de reden, waarom de klop is aangebracht, zullen we dus moeten blijven gissen.
De klop komt o.a. voor op:
- Carolusgulden z.j. van Karel V, geslagen te Antwerpen.
- Zecchine z.j. van sultan Mohammed III van Turkije (1595-1603).
- Hele, halve en kwart daalder van Ferdinand, bisschop van Luik (1612-1650).
- Door slijtage onleesbare halve daalder.
- Gouden Turkse munt (TMP V (1897) blz. 114).
- Dubbele gouden kroon 1619 van Jacobus I van Engeland.

De poinçoenen, die gebruikt zijn voor het kloppen, zijn eveneens gebezigd bij de vervaardiging van de noodmunten van Breda van de emissie 1625.

(wordt vervolgd)

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

Republiek Griekenland

De collectie Griekse
De enige collectie die 27 eeuwen

Griekenland geeft een collectie numismatische munten voor verzamelaars uit, bestaande uit in totaal drie series. Metaalfijnheid 900/1000. Elke serie omvat twee gouden en drie zilveren munten.

Deze munten herinneren aan drie mijlpalen in de geschiedenis van de atletiek en van de Olympische gedachte in Griekenland:
EERSTE SERIE: Het ontstaan van de Olympische Spelen in Olympia;
TWEEDE SERIE: De eerste moderne Olympische Spelen te Athene in 1896;
DERDE SERIE: De 13de Europese atletiekkampioenschappen te Athene in 1982.

De zilveren munten zijn gewijd aan een drietal onderwerpen van de atletiek, namelijk hardlopen, speerwerpen en verspringen, gesitueerd tegen hun historische achtergrond. De gouden munten zijn gewijd aan de geestelijke waarden van de sport.

De gekozen motieven zijn geïnspireerd op klassieke kunstwerken, zeldzame orginele documenten en werken van hedendaagse Griekse kunstenaars.

Republiek Griekenland

"Olympia"munten. Olympische geschiedenis beslaat.

De eerste Olympische Spelen werden meer dan 2700 jaar geleden, in het jaar 776 v.Chr. gehouden op de gewijde grond van de stad Olympia. Na een periode van vele eeuwen in vergetelheid te zijn geraakt, werd de traditie voortgezet in 1896 met de organisatie van de moderne Olympische Spelen te Athene.

Ter gelegenheid van de 13e Europese atletiekkampioenschappen, die in 1982 in Athene worden gehouden, heeft de Griekse Republiek nu toestemming verleend voor de uitgifte van deze munten, die tevens wettig betaalmiddel zijn.

Deze beperkte oplage is mede uiterst interessant voor verzamelaars omdat Griekenland 2700 jaar geleden, als eerste land ter wereld, munten sloeg als wettig betaalmiddel.

De voorzijde van elke munt toont het wapen van Griekenland, de waarde van de munt, het jaar van uitgifte en de woorden "Helleense democratie".

MUNTSPECIFICATIES

Nominale waarde	5.000 Dr.	2.500 Dr.	500 Dr.	250 Dr.	100 Dr.
Gewicht	12,50 g	6,45 g	28,88 g	14,44 g	5,78 g
Gewicht edel metaal (900/1000)	11,25 g goud	5,80 g goud	26,00 g zilver	13,00 g zilver	5,20 g zilver
Diameter	25 mm	21 mm	36 mm	32 mm	24 mm
Kwaliteit	"Proof"		"Brilliant Uncirculated" en "Proof"		

AΘHNA '82

Officieel muntprogramma, uitgegeven ter gelegenheid van de 13de Europese atletiekkampioenschappen in Athene 1982.

Een volledige collectie met een beperkte oplage; inschrijving tot 31 december 1982.*

*De Griekse Munt aanvaardt geen bestellingen meer na 31 december 1982, of eerder indien de maximum oplage vóór die datum wordt bereikt.

Officiële distributeurs:

België
Algemene Spaar- en Lijfrentekas
Bank Brussel Lambert
Gemeentekrediet
Generale Bankmaatschappij
Kredietbank

Nederland
E.D.J. van Roekel b.v.
P.O. Box 27 - 1200 AA Hilversum
telex 43660

Luxemburg
Kredietbank S.A. Luxembourgeois

lintas

Groningen. Stad. Flabbe van 4 stuiver 1623.
Vz. Versierd kruis. Kz. Wapenschild. **f. 600,—**

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
papiergeld

nvmh
lid nederlandse vereniging van munthandelaren

prijslijst op aanvraag gratis

muntenhandel Groningana

CIV. GRONIN GA.

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

De Leuvense Van Leeuwenhoek Penning

door Dr. H. L. Houtzager

Het is opmerkelijk dat in de 17e eeuw onder de ± 20.000 inwoners die Delft toen rijk was, zich een aantal figuren bevonden, die ook thans nog wereldnaam en -faam bezitten.
Onder deze groep 17e-eeuwse Delftenaren neemt de figuur van Antoni van Leeuwenhoek wel een zeer bijzondere plaats in. Geboren op 24 oktober 1632 – thans 350 jaar geleden – was hij aanvankelijk in het geheel niet voorbestemd voor een wetenschappelijke carrière. Echter door zijn tweede huwelijk in 1671, met Cornelia Swalmius kwam Van Leeuwenhoek in kontakt met familieleden, die hetzij een academische studie hadden gevolgd, hetzij tot de regentenstand in Delft behoorden. Zijn schoonvader Johannes Swalmius was predikant te Valkenburg en zijn zwager Adriaen was medicus te Delft. Zijn schoonmoeder Grietje Adriaensdr. Uyttenbrouck kwam uit een oud Delfts regentengeslacht dat geparenteerd was aan de Delftse Van Groenewegen en Van Bleyswijck. Haar vader Adriaen Dirksz. Uyttenbrouck was verschillende malen burgemeester van Delft geweest.
Mogelijk dat de familie van Van Leeuwenhoek's tweede vrouw hem heeft aangespoord om zijn vergrootglazen te verbeteren en zijn ontdekkingen in de microscopisch kleine wereld op papier te zetten.

Het is de jonge Delftse medicus Reinier de Graaf geweest, die in een brief gedateerd 28 april 1673 en gericht aan Henry Oldenburg, sekretaris van de Royal Society in Londen, dit geleerde genootschap heeft gewezen op de ontdekkingen en werkzaamheden van zijn vriend en stadgenoot Antoni van Leeuwenhoek.

> '... deel ik U voor het ogenblik (slechts) mee, dat een zekere zeer vindingrijke man, Leeuwenhoek geheten, microscopen heeft uitgevonden, welke zeer verre overtreffen diegene, welke we tot nu toe gezien hebben, vervaardigd door Eustachio Divini en anderen. De ingesloten brief van hem, waarin hij enige dingen door hem naukeuriger waargenomen dan door andere auteurs, beschrijft, zal U daar een proeve van geven. Indien deze U bevallen en Gij de vaardigheid van die zeer ijverige man wilt beoordelen en (verder) leren kennen, schrijf hem dan een brief over het zoëven aan U voorgelegde, en leg dan bepaalde moeilijker vragen die U in gedachten komen aan hem voor...'

Zonder deze aanbeveling van Reinier de Graaf zou wellicht het werk van de Delftse amateur microscopist niet die internationale bekendheid hebben gekregen als toen het geval was.
Vanaf 1673 tot aan zijn dood in 1723 heeft Van Leeuwenhoek in een niet aflatende stroom brieven de in 1666 opgerichte Royal Society op de hoogte gesteld van de talrijke microscopische onderzoekingen, die hij in zijn lange leven heeft verricht. Niet alleen door het lidmaatschap van de Royal Society maar ook door de talrijke bezoekers uit binnen- en buitenland, die Van Leeuwenhoek thuis ontving, steeg zijn ster aan het wetenschappelijk firmament. In Delft werd hij geëerd door geportretteerd te worden op het schilderij van Cornelis de Man, voorstellende de Anatomische Les van Dr. Cornelis Isaacsz. 's-Gravenzande. Het schilderij dat in 1681 in opdracht van het Medico-Chirurgische Gilde werd vervaardigd hing oorspronkelijk in de 'schouwburg der ontleedkunst' te Delft.

In 1716 – Van Leeuwenhoek was toen 83 jaar oud – eerde de universiteit van Leuven hem met een zilveren gedenkpenning.
Dit eerbetoon, thans te vergelijken met het verlenen van een ere-doctoraat, is zeker het vermelden waard. Geen der Noordnederlandse universiteiten of hogescholen heeft Van Leeuwenhoek ooit bij zijn leven zo'n hoge onderscheiding verleend; het is derhalve een bijzonder feit, dat één der oudste universiteiten van Europa, de senex venerabilis Van Leeuwenhoek, heeft waardig geacht deze onderscheiding te ontvangen. Men zou verwachten dat Van Leeuwenhoek door de universiteit zou zijn uitgenodigd om de penning in Leuven in ontvangst te komen nemen, doch wellicht in verband met zijn hoge ouderdom, heeft men Van Leeuwenhoek de penning toegestuurd.
In aanwezigheid van de Delftse notaris Jacob van der Werff, en de bekende historicus, rechtsgeleerde en numismaat Gerard van Loon werd ten huize van de notaris de penning aan Van Leeuwenhoek overhandigd.
Van dit gebeuren is door de notaris een protocol opgemaakt.
Hierin wordt onder andere vermeld dat: '... aan de Hooghge-eerde en wijdberoemde Heer de Heer Anthonij Leeuwenhoek enz tot Delff onder couvert met een silvere medailje sijnde aande eene zyde daarop gegraveert het beelte nisse van gemelten Heer Leeuwenhoek met dit omschrifft. Athonij Leeuwenhoek. Reg: Societ: Angel: Membr ende aan de andere sijde off op 't ruggestuk de stad Delff in 't verschiet met dit onderschrifft in tenui labor, at tenuis non gloria sijnde in een hoorne doosie...'
De akte is behalve door Gerard van Loon en de notaris Van der Werff door twee getuigen en Van Leeuwenhoek zelf ondertekend.

De Leuvense Van Leeuwenhoek penning. Afbeelding van de kopie, waarschijnlijk gemaakt in opdracht van de verzamelaar Andries Schoemaker.
In de catalogus van zijn verzameling van 1720 wordt deze penning al vermeld.
(Vriendelijke mededeling van Mevrouw Drs. G. van der Meer)

Zoals hierboven in de akte vermeld, is op de voorzijde Van Leeuwenhoek naar links kijkend afgebeeld met rondom de aanduiding dat hij lid van de Royal Society is.
Op de keerzijde een gezicht op Delft met tussen de Oude Kerk links en de Nieuwe Kerk rechts de toren van het stadhuis uitstekend boven de daken. Aan de rechter zijde een bijenkorf met bijen, enerzijds symboliserend de ijver die Van Leeuwenhoek bij zijn werk aan de dag legde, anderzijds houdt deze afbeelding verband met het onderzoek dat Van Leeuwenhoek heeft gedaan aangaande de bouw van de monddelen en de angel van een bij. In één der eerste brieven gedateerd 15 augustus 1673 welke gericht was aan de Royal Society heeft Van Leeuwenhoek over de anatomie van deze orgaanstrukturen voor het eerst uitvoerig melding gemaakt.
Tegenover de bijenkorf en op de voorgrond is een bloemversiering aangebracht; aan de onderzijde de hierboven reeds aangehaalde spreuk: 'In tenui labor, at tenuis non gloria' (zijn arbeid ligt in het kleine maar niet gering is zijn roem).
De initiatiefnemer tot het maken van deze bijzondere penning was de hoogleraar Antoni Cink, waarmee Van Leeuwenhoek in het verleden al gecorrespondeerd had.
De belangrijkste hoogleraren in de natuur- en geneeskunde te Leuven waren verenigd in het Collegie ''t Wilde Swijn', waarvan behalve Antoni Cink ook de hoogleraren Narrez en Rega lid waren. Ook Gerard van Loon, die een leerling van Cink was, was lid van deze 'faculteitsvereniging'. Als vriend en familielid van Van Leeuwenhoek en als afgevaardigde van de vereniging ''t Wilde Swijn' was hij aanwezig bij de uitreiking van de penning aan Van Leeuwenhoek.
De aanhef van Van Leeuwenhoek's brief waarin hij Cink en de andere hoogleraren van de faculteit bedankt wegens de eer die zij hem hebben aangedaan, luidt dan ook:

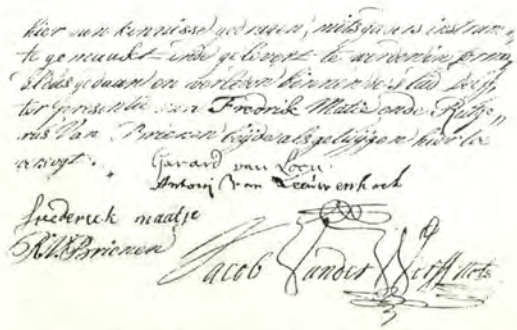
> '...Professor Cink, Narrez, Rega en de andere heren van het Collegie van het Wilde Swijn.
> Door den Heer Advocaat Gerard van Loon is my een verpligtende brief van UEd in dato den 24 mey, laatstleden, en een Goud lakenze beurs behandigt, binnen welke in een swart doosje een Silvere gedenkpenning beruste; wiens eene zyde myn borstbeeld, ende de andere syde een sinnebeelt, ende de Stad Delft in 't verschiet bevatte. By welke nog ter uytlegginge, en ter opdragte, gevoegt was seker Latyns Lofdigt; vol van vloeyende aardigheden; en hoe gunstig myn Lof daar in vermelt wierd, so heeft des maakers geleertheyt, door dien seer aardig op te vyselen, nog grooter Lof verdient; en als ik gedenk aan de Lofuytingen, die in UEd: brief, ende in het Lofdigt, werden gemelt, so werde ik niet alleen schaamroot; maar myn oogen tranen meermalen; temeer om dat myn arbeyt, dien ik veel jaren agtereen gedaan hebbe, niet is geweest om den Lof dien ik nu geniet, daardoor te bejagen, maar meest uyt een drift van weetgierugheyt, die in my meer woont, gelyk ik merk, als in veel andere Menschen.'

Het lofdicht waarover in de brief wordt gesproken, was gemaakt door 'J.G. Kerckherdere, synen Keyserlyke en Konynklyke Majesteits-Historicus'. Leeuwenhoek bedankte deze nog eens in een brief gedateerd 22 juni 1716 waarin hij o.a. schrijft: '...ende dat ingezien hebbende, stond ik verbaast, met ontstellenisse van myn lighaam, over de menigvuldige uitdruksels van hooge agtinge, die UE. Hooggeleerde ende wydvermaarde

Heere, in uw noyt volpresen vers komt te doen. Ik ken immers my selven tot soo verre, dat ik op het honderste deel nie waardig ben de uytdrukselen, die gy over myn geringen arbeyt komt te doen: want die komt alleen voor uyt een neyginge, die ik hebbe, om de beginselen van de geschapene saaken te ondersoeken, tot soo verre als het my mogelyk was.'

Van Leeuwenhoek was zeer ingenomen met de eer die hem door de Leuvense universiteit te beurt was gevallen.
Helaas is de penning, die aanvankelijk bewaard werd in het Gemeente Museum te Delft, spoorloos, zodat alleen het protocol van notaris Van der Werff het schriftelijk overgeleverde bewijs is van deze Leuvense penning voor de ontdekker van de microscopisch kleine wereld: Antonie van Leeuwenhoek.

Archivalia en literatuuropgave:
Gemeentelijke Archiefdienst Delft Not. Archief nr. 2611, akte nr. 93.
Dobell, C. (1932) Antony van Leeuwenhoek and his "Little Animals". Swets en Zeitlinger, Amsterdam.
Hofmeier, H. (1960) Eine wenig bekannte Gedenkmedaille des Antoni van Leeuwenhoek. Neue Zeitschr. für ärztliche Fortbildung, 72, 896-897.
Houtzager, H.L. (1979) Medicyns, Vroedwyfs en Chirurgyns, schets van de gezondheidszorg in Delft en beschrijving van het Theatrum Anatomicum aldaar in de 16e en 17e eeuw. Rodopi, Amsterdam.
Lindeboom, G.A. (1973) Reinier de Graaf en de Koninklijke Sociëteit te Londen. Ned. T. Geneesk. 117, nr. 28, 1049-1055.
Loon, G. van (1723) Beschryvinge der Nederlandsche Historipenningen, deel IV, 223.
Palm, L.C. (1980) Antoni van Leeuwenhoek. In: Van Stevin tot Lorenz. Intermediair Bibl. Intermediair, Amsterdam.
Seters, W.H. van (1968) Van Leeuwenhoeks tweede huwelijk. Ned. T. Geneesk. 112, nr. 27, 1258-1261.
Schierbeek, A. (1950) Antoni van Leeuwenhoek zijn leven en werken. 2 delen. De Tijdstroom, Lochem.

Laatste deel van de acte van Notaris van der Werff, waarop ondermeer leesbaar zijn de handtekeningen van Gerard van Loon en Antoni van Leeuwenhoek.

Nederlandse makers van penningen 22

door W. F. van Eekelen

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

Inleiding
Was de tweede wereldoorlog er niet geweest, dan zouden leven en werk van de Arnhemse beeldhouwer GIJS JACOBS VAN DEN HOF zich vermoedelijk betrekkelijk rustig en artistiek onbekommerd hebben afgewikkeld. Weliswaar had hij het in zijn jeugd moeilijk gehad en ook dreigde aan het eind van zijn leven zijn werk door de opkomst van nieuwe richtingen in de beeldhouwkunst wat uit de belangstelling te raken, maar in de lange periode daartussen bestond er een alleszins redelijke kongruentie tussen enerzijds zijn benadering en zijn stijl, en anderzijds de opvattingen van het kunstminnend publiek uit die dagen. Jacobs van den Hof was een gewaardeerd beeldhouwer, die door zijn leerlingen op handen werd gedragen, en zijn beelden en penningen werden door kunstkenners gunstig beoordeeld.
De slag om Arnhem trof hem echter en, hoewel zijn atelier gespaard bleef, ging veel van het werk dat hij in voorgaande jaren had gemaakt, te niet. De oorlog betekende voor hem echter niet louter een negatieve ervaring. Door de oorlogsellende werd hij namelijk als beeldhouwer en penningmaker ook tot nieuw werk in staat gesteld.

De slag om Arnhem
Niet alleen als bewoner van Arnhem, maar ook als kunstenaar is Jacobs van den Hof nauw bij de slag om Arnhem betrokken geweest. Voor zijn vaderstad vervaardigde hij niet minder dan twee oorlogsmonumenten die er zijn mochten.
Voordat deze tot stand kwamen, had hij al twee penningen gemaakt die verband hielden met het oorlogsgebeuren in Arnhem. De ene was een slagpenning, die verkocht werd voor de aanschaf van een nieuw carillon in de toren van de Grote of Eusebius-kerk. Op de voorkant plaatste hij de toren, die tijdens de krijgshandelingen in september 1944 uitbrandde en die toen uit zichzelf was gaan spelen. Op de achterkant zette hij een zwaantje met een gedicht van HENDRIK VALK:

Wat eens zong als klank,
als gebed en dank,
klonk in dit uur
in 't felle vuur,
door vlammengloed
als afscheidsgroet.

Verwoesting van het carillon van Arnhem

De tweede was een iets grotere gegoten penning. Hierop zette Jacobs van den Hof twee naaktfiguren. De één was een Duitse soldaat, die staande een groot blok steen boven zijn hoofd heeft geheven. Aan zijn voeten ligt een vrouw met het wapen van Arnhem in haar handen. Links is weer de toren van de Eusebiuskerk te aanschouwen. Op de penning is goed te zien hoe machtig deze toren als ruïne was. In zekere zin is het dan ook jammer dat hij ten behoeve van de wederopbouw werd gesloopt. Enerzijds is het te begrijpen dat de Arnhemse burgers hun toren weer op wilden bouwen, anderzijds is het toch te betreuren dat ze hem niet, zoals hij door Jacobs van den Hof is uitgebeeld, als een memento mori hebben laten staan. Zo indrukwekkend was de toren voor de oorlog niet en zo indrukwekkend is hij na de oorlog, toen hij naar een nieuw ontwerp werd opgebouwd, ook niet geworden.
De voorstelling aan de voorkant bracht Jacobs van den Hof ook aan op een grote eenzijdige bronzen plaquette. Vermoedelijk zijn penning en plaquette door het Arnhemse gemeentebestuur uitgereikt aan gemeenten en personen die Arnhem tijdens of na de oorlog hulp hebben verleend. Vaak zal dat niet gebeurd zijn. Volgens de tekst aan de achterzijde werden tenminste van de penning slechts vijf exemplaren in zilver en zeven in brons gegoten.

Verwoesting van Arnhem

Andere Gelderse penningen
Reeds vóór de oorlog had Jacobs van den Hof enkele penningen gemaakt voor Gelderse instanties en instellingen. Zo maakte hij in 1933 een penning voor de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Neder Betuwe in Tiel. Tegen de achtergrond van fabrieksgebouwen plaatste hij hierop een lopende, bloemenstrooiende vrouw. Van deze penning werd in het jaar van ontstaan slechts één exemplaar gegoten. Deze werd uitgereikt aan de Nederlandse Mij van Brandverzekering Tiel ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het be-

Kamer van Koophandel Tiel

drijf. Pas in 1942, toen de Kamer op last van de bezetter opgenomen moest worden in een provinciale kamer van koophandel, werden de volgende exemplaren uitgereikt. Toen ging het echter bij veertien tegelijk. Een vrij groot aantal personen, die zich voor de Kamer verdienstelijk hadden gemaakt. werden in dat jaar met de penning begiftigd.

Voor Kunstbeoefening, de Arnhemse middelbare school voor kunstnijverheid, die later tot akademie werd verheven, maakte Jacobs van den Hof een penning met een figuur te paard en een fakkel in zijn hand. Van deze penning bestaan twee versies. De één heeft een gladde achterkant; op de ander bevindt zich op de achterzijde een opdracht aan dr. VAN INGEN, de toenmalige voorzitter van het schoolbestuur.

Arnhemse erepenning voor toneelspelers

Na de oorlog ontwierp Jacobs van den Hof in opdracht van de Commissie van Beheer van de Arnhemse schouwburg een erepenning voor opmerkelijke toneelprestaties. Hierop bracht hij weer een vrouwefiguur aan. In de hand van haar opgeheven arm heeft zij een krans. Deze penning werd tussen 1958 en 1972 18× uitgereikt. De eerste toneelspelers die hem kregen waren RIKA HOPPER en ALBERT VAN DALSUM. Later werd hij ter hand gesteld aan FIE CARELSEN, LOUIS SAALBORN, ANK VAN DER MOER, COR RUYS, JOHN GOBAU, CHARLOTTE KÖHLER, JO STERNHEIM, MAGDA JANSSENS, JAN MUSCH, HETTY BECK, CRUYS VOORBERGH, JAN BRINKHORST, ELISA HOOMANS, SONJA GASKEL, wethouder BIESTERBOSCH en schouwburgdirekteur J.M. MONNINGH.

Kunstoefening

Kleiner en eenvoudiger was een erepenning die Jacobs van den Hof voor de provincie Gelderland maakte. Veel meer dan het provinciewapen bracht hij er niet op aan.

De Zuiderzeepenning

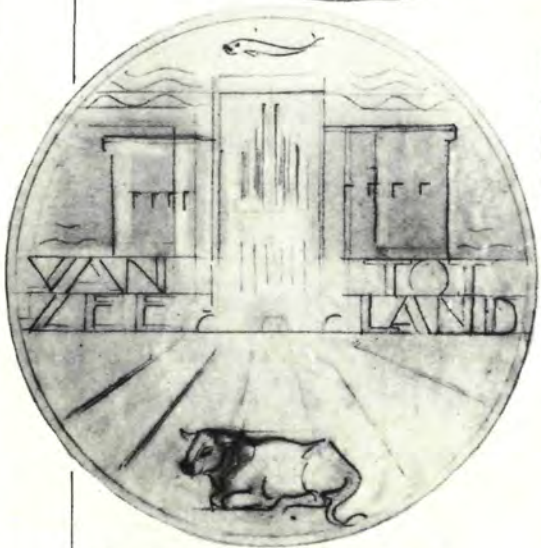
Bekend is het verhaal van de sollicitant die psychologisch getest moest worden en die op de vraag waar een reeks hem voorgelegde inktvlekken hem aan deden denken, steeds maar antwoordde: 'Aan naakte vrouwen.'
Beeldhouwers schijnen soms veel met deze man gemeen te hebben. Opvallend is tenminste dat veel van hen bij elke opdracht die zij krijgen, bij naakte vrouwen terecht komen. Of het om tuinbeelden gaat, om oorlogsmonumenten of om erepenningen, altijd zijn het blote vrouwen die als symbool moeten dienen voor het uit te beelden idee. Een ongeklede vrouw kan blijkbaar alles symboliseren wat mooi, waarachtig of op een of andere wijze emotioneel van belang is.
Ook GIJS JACOBS VAN DEN HOF heeft voor velerlei doeleinden vrouwefiguren gebruikt. Toen hij in 1930 van de Vereniging voor Penningkunst opdracht kreeg een penning te maken ter gelegenheid van de drooglegging van de Zuiderzee, zette hij op de voorkant een grote vrouw, staande in het water tussen de vissen. Zij symboliseerde de geboorte van vruchtbaar bouwland uit het water van de Zuiderzee. Op de achterkant beeldde hij een kaart af van de voorgenomen inpoldering. Vermoedelijk heeft hij niet gedacht dat de door hem getekende en gegraveerde situatie na meer dan 50 jaar nog niet gerealiseerd zou zijn. En dat het, als de inpoldering van de Markerwaard niet doorgaat, misschien ook nooit zo ver komt. Dat zou betekenen dat de vormen van de vrouw op de voorkant iets te weelderig uitgevallen zijn.
Of het affektie tot de vrouwefiguur is dan wel sympathie voor de inpoldering, is moeilijk te zeggen, een feit is dat de penning door het publiek wel werd geapprecieerd en nog steeds wordt gewaardeerd. Van de penningen die de Vereniging voor Penningkunst vóór de tweede wereldoorlog uitbracht, is de Zuiderzeepenning van Jacobs van den Hof althans degene die in 1981 verreweg het meest werd verkocht.[1]

Ontwerp voor de Zuiderzeepenning

Ontwerpen voor de Zuiderzeepenning

Nog andere penningen met vrouwefiguren

Een naakte vrouw zette Jacobs van den Hof ook op een penning voor de Octrooiraad, toen deze in 1937 25 jaar bestond. Het doel van deze raad was wat genoemd werd 'de bescherming der inventieve gedachte'. Deze bescherming gaf de kunstenaar weer in de vorm van twee handen die een staande vrouwefiguur behoeden.

Bescherming van de inventieve gedachte

Een jaar eerder had Jacobs van den Hof een penning gemaakt van een niet-symbolisch op te vatten vrouw.

Zittend naakt

Waarschijnlijk betreft het hier een vrije penning, die uit spontane aandrang tot stand is gekomen.

De technische kant

De kleinere penningen van JACOBS VAN DEN HOF zijn geslagen, de grotere gegoten. Het gieten deed hij meestal zelf, soms door gebruikmaking van de cire-perdue-methode. In zeker opzicht was hij ook degene die deze methode in Nederland terugbracht. Jacobs van den Hof was namelijk een kunstenaar, die van het begin af aan sterk geïnteresseerd was in de technische kant van het beeldhouwersvak. Vooral het bronsgieten had zijn belangstelling en in zijn leerjaren probeerde hij te weten te komen hoe het cire-perdue-procédé toeging. Maar noch in Nederland noch in Duitsland lukte het hem er achter te komen. Toen hij zich er al mee verzoend had dat deze techniek voor hem een gesloten boek zou blijven, ging het opeens voor hem open. Op een avond in 1934 kreeg hij onverwachts bezoek van een gevluchte Duitser, GÖKKING, die vroeg op hij op de kunstnijverheidsschool enkele lessen in giettechniek mocht geven. Van den Hof en de leerlingen stonden eerst wat sceptisch toe te kijken, te meer omdat er niet eens een oven was. Gökking improviseerde echter in de kortste tijd van stenen die hij links en rechts vond, een oventje en gaf een schitterende demonstratie. Niet lang daarna stierf hij, maar Jacobs van den Hof had intussen goed geleerd wat werken in cire perdue was. Hij kreeg de beschikking over twee ovens: één op zijn eigen atelier en één op de akademie.

Vooral dank zij deze laatste wist hij de kennis die hij verworven had, door te geven aan een groot aantal leerlingen en andere geïnteresseerden.[2]

Zijn levensloop

Omdat hij woordblind was, heeft GIJS JACOBS VAN DEN HOF zijn hele leven moeite gehad met de spelling van de taal. Als hij iets voor moest lezen, haspelde hij de woorden op een curieuze wijze door elkaar en een eenvoudig woordje als 'mes' schreef hij op drie verschillende manieren.

Hij werd als GIJSBERT JACOBS VAN DEN HOF op 24 maart 1889 in Arnhem geboren als zoon van een bakker. Omdat woordblindheid in die tijd niet goed werd onderkend, was er geen onderwijs waarbij de taal een belangrijke rol speelde, voor hem weggelegd. Hij ging naar de ambachtsschool, waarbij hij in twee jaar de driejarige opleiding voor meubelmaker voltooide en hij als beste leerling van de school slaagde. Omdat hij zich verder wilde bekwamen in het maken van reliëfs en ornamenten, vertrok hij in 1906 naar Amsterdam. 's Avonds nam hij daar les op de Teekenschool voor den Werkenden Stand van KLAAS VAN LEEUWEN. Later noemde hij Van Leeuwen 'de enige man van wie hij wat geleerd had'. Met het onderwijs op de rijksakademie was hij minder kontent. Hij verliet deze opleiding reeds na drie maanden, hoewel hij een jaar vooruit had betaald. Hij moest er alleen aquarelleren en 'daar kwam hij niet voor'. Het leven was in die tijd niet gemakkelijk voor hem. Hij verdiende een zeer karige boterham door zich als maatje te verhuren aan allerlei patroons en, als het even kon, aan beeldhouwers. Zo werkte hij ongeveer een jaar bij de beeldhouwer HAK, maar hij kreeg niet veel meer te doen dan de kachel aan te maken. Iets meer leerde hij als hospitant bij RETERA en als uitvoerder bij LION CACHET. Samen met JOHN RAEDECKER bewoonde hij een zolder van een onafgebouwd bovenhuis in de Tweede Jan Steenstraat in de Pijp. Soms leden de twee jonge beeldhouwers daar echt honger. Als er kans was om op een timmerfabriek of elders karweitjes op te knappen, lootten zij wie van beiden erheen zou gaan om de kost voor beiden te verdienen en wie ondertussen thuis mocht blijven beeldhouwen. Samen gingen ze ook naar Antwerpen, waar ze hoopten in de middaguren zo veel geld te kunnen verdienen dat ze 's ochtends de akademie zouden kunnen bezoeken. Het lukte echter niet. Van den Hof voelde zich eenzaam en raakte wat verbitterd. Hij voelde zich de mindere van Raedecker, liet zich wat in de hoek drukken en meende dat hij door niemand geholpen werd. Toen hij in 1911 ook nog door een soort ongelukkige liefdesaffaire werd geplaagd, besloot hij Nederland te verlaten en naar Rusland te gaan. Met zijn gereedschap op de rug trok hij als een Wandergeselle uit vroeger eeuwen oostwaarts. Hij bracht het tot Görlitz en Berlijn, nadat hij eerst lange tijd in Dusseldorp was blijven hangen. Daar werkte hij o.a. in een meubelfabriek die merkwaardigerwijze panelen maakte voor de warenhuisinrichting van De Bijenkorf in Amsterdam.

Bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog keerde hij terug naar Nederland. Hij ging in militaire dienst, waar hem werd toegestaan veel te tekenen. De ommekeer kwam toen hij tijdens de oorlog geheel onverwachts een uitnodiging kreeg te exposeren bij de Haagse kunsthandel D'AUDRETSCH. Zijn militaire superieuren verleenden alle medewerking en hij kreeg zelfs zakenverlof voor het voorbereiden van de tentoonstelling. Deze werd een reuze sukses: de kritieken waren lovend en alle werken werden verkocht.

Hierdoor gesterkt besloot hij zich na de oorlog als vrij kunstenaar te vestigen. In 1918 ging hij terug naar Arnhem, waar hij in 1921 benoemd werd tot leraar beeldhouwen aan Kunstoefening. Deze funktie vervulde hij 33 jaar. Hij had er twee dagen in de week werk aan. De resterende dagen werkte hij aan beelden en een enkele keer aan penningen, ten dele naar vrij ontwerp en ten dele in opdracht van instellingen uit Arnhem of omgeving en een enkele keer van verderweg. Belangrijke opdrachten kwamen in die tijd niet zo vaak

los, maar als er in Gelderland een opdracht te vergeven was, werd vaak gedacht aan Jacobs van den Hof, die als de meest vooraanstaande beeldhouwer van de regio gold.[3] Pas na de tweede wereldoorlog trad hij in het huwelijk. Zijn eenzaamheid werd nu minder en dank zij de goede zorgen van zijn vrouw, een schoolarts, beleefde hij een gelukkige oude dag. In 1954 nam hij afscheid van Kunstoefening. Daarna maakte hij nog een respektabel aantal grotere en kleinere beeldhouwwerken. Ook was hij enige tijd voorzitter van de Nederlandse Kring van Beeldhouwers. Hij stierf kort na zijn 76e verjaardag, op 4 april 1965, in de plaats waar hij het overgrote deel van zijn leven had doorgebracht en waarmee hij zich nauw verbonden had gevoeld.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

1. Droogmaking van de Zuiderzee. 1930. Zilver en brons. ø 60. Vz. vrouwefiguur die oprijst uit het water, waarin vissen, met opschrift (van zee tot land). Kz. kaart van de ontworpen Zuiderzeepolders met het omringende land. Uitgegeven door de Ver. voor Penningkunst en geslagen bij Begeer, Voorschoten. Zw. III 451.

1a. Idem, maar gegoten en geen uitgave van genoemde vereniging. Brons. ø 84. Zw III 450, met afb. en ten onrechte toegeschreven aan C.J. v.d. Hoef.

2. Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Neder Betuwe. 1933. Brons. Gegoten. ø 83. Vz. bloemenstrooiende vrouw naar links, fabriek en Mercuriushoed. Kz. Mercuriusstaf en -hoed en tekst in het midden (KvK let op uw saeck) en omschrift (= titel). Afb. in het gedenkboekje t.g.v. het 125-jarig bestaan van de Kamer, met de namen van de begiftigden. Zw. III 707.

2a. Idem, maar ander randschrift op de kz. (Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Z.W. Gelderland).

3. Ontwerp voor een KLM-penning. Vermoedelijk niet in opdracht gemaakt, maar vrij ontwerp. ± 1935?

Ontwerp KLM-penning

Brons, gegoten ø 85/92. Vz. Staande Icarus en randschrift (Koninklijke Luchtvaart Maatschappij). Kz. glad.

4 Kunstoefening Arnhem. 1936? Brons. Gegoten. ø 105. Vz. ruiter met fakkel te paard naar links, en randschrift (= titel). Kz. glad.

4a Idem, maar met tekst in breedschrift op de achterzijde (Dr A.S. van Ingen voorzitter kunstoefening als hoogste onderscheiding aangeboden Arnhem 8 juni 1936).

5 Zittende vrouwefiguur. 1936. Brons, gegoten. ø 86. Vz. vrouw naar links en omschrift (Gijs Jacobs v/d Hof MCMXXXVI fec et inv). Kz. glad.

6 Bescherming der inventieve gedachte. Octrooiraad. 1937. Brons. ø 60 Vz. 2 handen, waartussen een staande vrouwefiguur, breedschrift (1912 1937) en randschrift (= titel). Kz. glad. Geslagen bij Gerritsen & Van Kempen Zeist.

6a Idem, maar op hout gemonteerd en als pressepapier te gebruiken.

7 Verwoesting van Arnhem. 1945. Zilver en brons gegoten. ø 79. Vz. staande naakte man met helm en grote steen boven zijn hoofd, liggende vrouw met wapen van Arnhem, de kapotte toren van de Eusebiuskerk en omschrift (Arnhem verwoest en geplunderd eind '44 begin '45). Kz. tekst in verdiepte rechthoek (gegoten in 12 expl. genummerd 1 t/m 5 zilver 6 t/m 12 brons no. --). Bax. 65.

7a Idem, maar alleen vz. en ø 217.

8 Verwoesting van Arnhem's carillon. 1945. Brons. ø 50. Vz. deel van de brandende toren van de Eusebiuskerk met klokken en onderschrift (Arnhem's carillon). Kz. breedschrift (gedicht), zwaantje en omschrift (Arnhem's carillon in den nacht van 20 op 21 sept. 1944). Geslagen bij Gerritsen & Van Kempen, Zeist. Bax 66.

9 Arnhemse erepenning voor toneelspelers. 1948. Brons, gegoten. ø 86. Vz. staande muze met krans in de opgeheven hand naar links, met randschrift (vita brevis ars longa.) Kz. glad met ruimte voor inskriptie.

10 Erepenning Gelderland. 1951. Goud en zilver. ø 50. Vz. provinciewapen met opschrift (Gelderland). Kz. golfversieringen, zeshoekige ruimte voor inskriptie en randschrift (voor zeer uitnemende verdiensten jegens de provincie Gelderland). Geslagen bij Begeer, Voorschoten. vW 1988.

N.B. Zwierzina vermeldt dat de penning van de Kamer van Koophandel voor westelijk Noord Brabant 1930 (KB III 462) gemaakt is door C.J. v.d. Hoef. Volgens sommigen zou deze penning, net als de door Zwierzina aan V.d. Hoef toegeschreven

Zuiderzeepenning gemaakt zijn door Jacobs van den Hof. Vermoedelijk echter heeft Zwierzina het hier bij het rechte eind en is deze penning inderdaad van Van der Hoef.

Signatuur
De meeste penningen van Gijs Jacobs van den Hof zijn getekend met een monogram:

Literatuur

1 Theo van Reyn. Gijsbert Jacobs van den Hof. Amsterdam, 1936.
2 L.P.J. Braat. Uit de werkplaatsen der beeldhouwers. Amsterdam, z.j.
3 A.P. v.d. Heide-Hemsing. Gijs Jacobs van den Hof. Uit de werkplaats. Erica 2 (1947) 299.
4 T.K. - R. Vraaggesprekken met echtgenoten van artsen. Arts en auto 29 (1963) 525.
5 L.P.J. Braat. Omkranste hiaten. Amsterdam, 1966. blz. 29/30.

Bronvermelding

Dit artikel had niet geschreven kunnen worden zonder de hulp van diverse personen. Allereerst is de auteur veel dank verschuldigd aan mevrouw M. Jacobs van den Hof-Reyntjes, de weduwe van de kunstenaar. Verder werden op de meest welwillende wijze inlichtingen verstrekt door mevrouw M.A.Th. Neerincx (verbonden aan het Arnhems museum), medewerkers van de Arnhemse stadsschouwburg, drs. J. Nijenhuis (secretaris van de Kamer van Koophandel in Tiel) en Ab Diekerhof (oud-leerling van de kunstenaar).

Noten
1 De Beeldenaar 6 (1982) 76.
2 Volgens L.P.J. Braat zijn veel kunstenaars 'uitermate gierig op hun beroepsgeheimen' en behoort Jacobs van den Hof tot de schaarse uitzonderingen (Kroniek van Kunst en Kultuur 13 (1953) 74).
3 'Gijs Jacobs van den Hof was... in Arnhem een tijdlang vrijwel onbestreden *de* kunstenaar.' (L.P.J. Braat. Omkranste hiaten, blz. 29/30).

verenigings nieuws

Numismatische kringen

De Numismatische Kring Rotterdam zal ter gelegenheid van haar 20 jarig bestaan in oktober 1982, evenals in 1978 ter gelegenheid van haar 150ste bijeenkomst, een publicatie uitgeven.
Deze maal wordt het een heruitgave van het standaardwerkje over de penningen van de Rotterdamse Vroedschap van de hand van de toenmalige stadsarchivaris J.H.W. Unger, opgenomen in het Rotterdams Jaarboek 1888.
Toegevoegd wordt een volledige weergave van de bronnen in de vorm van de letterlijke teksten van de Resoluties van de Vroedschap betreffende deze penningen. Ook de ontwerptekeningen van Romeyn de Hooghe voor de eerste vroedschapspenning van 1689 worden opgenomen.
Tenslotte volgt een samenvatting van hetgeen in de Nieuwe Nederlandse Jaarboeken van 1787 wordt vermeld over de aanleiding tot en de uitgifte van de zogenaamde erkentenispenning van de Vroedschap van Rotterdam aan de vrijwillige burgerwacht.
Gezien de nog niet definitief vastgestelde (maar wel zeer beperkte) oplage stelt de Kring de lezers van De Beeldenaar in de gelegenheid tegen een gereduceerde prijs van *f* 25,— en *f* 4,25 porto op deze uitgave in te tekenen.
Na overmaking van dit bedrag op giro 3131179 t.n.v. penningmeester N.K.R. te Bergambacht krijgt U het boekje zo spoedig mogelijk toegezonden.

Vereniging van penningkunst

Aanvulling prijslijst (gepubliceerd in de Beeldenaar nr. 1 1982).
1981-1 Geboortepenning, Jet Schepp, 52 mm. G, *f* 50,—.

M. Kemper-Koel

Muntenbeurzen Oss
Zondag 10 oktober 1982
De beurs wordt gehouden van 13 tot 17 uur in de foyer van het cultureel centrum 'de Lievekamp', Raadshuislaan 14 te Oss. Inlichtingen: tel. 04120-24066.

Expositie van penningen van Wien Cobbenhagen
De kunstenaar Wien Cobbenhagen exposeert naast beeldhouwwerk een dertigtal penningen in Kunsthandel Ina Broerse, Brink 4 te Laren (N.H.), tel. 02153-10053. Deze tentoonstelling begint op 9 september en duurt tot en met 6 oktober 1982. Openingstijden: dinsdag, donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.30-17.30 uur.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis.

PAKISTAN:
1 Rupie 1981; koper-nikkel; ø 27,5 mm; 7,5 gram.
1 Rupie 1981; koper-nikkel; ø 27,5 mm; 7,5 gram.
Herdenkingsmunten resp. op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981 en op de 1400-ste verjaardag van de stichting van de Islam, beide bedoeld voor de circulatie. Afb. 1 en 2.

Afb. 1

Afb. 2

POLEN:
50 Zlotych 1981; koper-nikkel; ø 30,5 mm; 11,7 gram.
Gelegenheidsmunten op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981, geslagen in een oplage van 2½ miljoen stuks. Afb. 3.

Afb. 3

SEYCHELLEN:
5 Cents 1981; aluminium-brons; ø 18 mm; 2 gram.
10 Cents 1981; aluminium-brons; ø 20 mm; 3,3 gram.
Nieuwe circulatiemunten ter gelegenheid van de Wereldvoedseldag op 16 oktober 1981. Afb. 4 en 4a.

Afb. 4

Afb. 4a

SOEDAN:
5 Piasters 1981; koper-nikkel; ø 23,6 mm; 3,3 gram.
10 Piasters 1981; koper-nikkel; ø 27,6 mm; 5,3 gram.
Nieuwe circulatiemunten ter herdenking van de Wereldvoedseldag op 16 oktober 1981, geslagen in een oplage van 1 miljoen stuks elk. Afb. 5 en 6.

Afb. 5

Afb. 6

SWAZILAND:
20 Cents 1981; koper-nikkel; ø 24,5 mm; 5,5 gram.
1 Lilangeni 1981; koper-nikkel; ø 30 mm; 11,8 gram.
Nieuwe circulatiemunten ter gelegenheid van de Wereldvoedseldag op 16 oktober 1981. Afb. 7 en 8.

Afb. 7

Afb. 8

TAIWAN:
50 Cents 1981; koper-tin-zink; ø 18 mm; 3 gram.
1 Dollar 1981; koper-tin-zink; ø 20 mm; 3,9 gram.
5 Dollar 1981; koper-nikkel; ø 22 mm; 4,4 gram.
10 Dollar 1981; koper-nikkel; ø 26 mm; 7,6 gram.
Nieuwe circulatiemunten, geslagen naar aanleiding van de 70-ste verjaardag van de stichting van de Republiek China. Met ingang van 8 december 1982 verliezen de munten van 1 en 5 Dollar, geslagen vóór 1979, en die van 50 Cents, geslagen na 1973, hun functie als wettig betaalmiddel en kunnen tot 31 december 1991 ingewisseld worden. De FAO-munten en de herdenkingsmunten op de 80-ste verjaardag van Tschang Kai-Schek vallen buiten deze geldsanering. Afb. 9 t/m 12.

Afb. 9

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 12

TONGA:
1 Seniti 1981; brons; ø 17,5 mm; 1,9 gram.
2 Seniti 1981; brons; ø 31 mm; 3,9 gram.

Afb. 13

Afb. 14

5 Seniti 1981; koper-nikkel; ø 19,5 mm; 2,8 gram.
10 Seniti 1981; koper-nikkel; ø 23,5 mm; 5,7 gram.
20 Seniti 1981; koper-nikkel; ø 28,5 mm; 11,3 gram.
50 Seniti 1981; koper-nikkel; ø 31,5 mm; 14,8 gram.
Serie nieuwe circulatiemunten. Afb. 13. t/m 18.

Afb. 15

Afb. 16

Afb. 17

Afb. 18

VANUATU:
50 Vatu 1981; nikkel; ø 33 mm; 12,7 gram.
Herdenkingsmunt op de eerste verjaardag van de onafhankelijkheid van Vanuatu, de vroegere Nieuwe Hebriden. De eilandengroep werd op 30 juni 1980 onafhankelijk nadat ze 74 jaar door Frankrijk en Groot-Brittannië bestuurd is geweest. Afb. 19.

Afb. 19

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Zondag 3 oktober 1982
te Arnhem
in Motel Arnhem, Europaweg
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 16 oktober 1982
te Middelburg
in de Schouwburgfoyer, Molenwater 99a
van 11.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 23 oktober 1982
te Leeuwarden
in de zalen F, G en H van het Oranjehotel
Stationsweg 4
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 31 oktober 1982
te Den Bosch
in het Restaurant van de Brabanthallen
Oude Engelseweg 1
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 6 november 1982
Zondag 7 november 1982
te Rotterdam
in de Claus-, Club- en Sociëteitszaal
(gehele 2e etage) van het Café-Restaurant
Engels, Stationsplein
van 10.00 tot 16.00

Zondag 14 november 1982
te Eindhoven
in de Wintertuin van Hotel Cocagne,
Vestdijk 47
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 27 november 1982
Zondag 28 november 1982
te Den Haag
in de Variantzalen van het Nederlands
Congresgebouw, Churchillplein 10
van 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 30 januari 1983
te Den Bosch
in het Restaurant van de Brabanthallen
Oude Engelseweg 1
van 10.00 tot 17.00 uur

Zaterdag 5 februari 1983
Zondag 6 februari 1983
te Rotterdam
in de Claus-, Club en Sociëteitszaal
(gehele 2e etage) van het Café-Restaurant
Engels, Stationsplein
van 10.00 tot 16.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010-655244
Ook op viditel nr. 37615

HOLLEMAN–MUNTEN

Postbus 3242, 7500 DE Enschede, tel. 053-338779

Op aanvraag wordt onze lijst u gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Munten en penningen

Munten handel

„Hekra"

L. H. Helderton

Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392

Inkoop - Verkoop - Taxatie

JEAN ELSEN

Numismaat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur

Maandelijkse Katalogus met artikels (jaarabonnementen 250 BFr te storten op PCR 000-0831217-24)

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

Als je historische munten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

Willem 1 - hierboven afgebeeld - was een vermaard Oranjevorst in de jaren 1813-1840. Gedurende zijn regering werden o.a. gouden tientjes geslagen. Zeldzame, maar ook minder kostbare. Van Lanschot heeft dit historisch geld in huis. Uit genoemde periode. Maar ook gouden en zilveren munten uit de middeleeuwen en zelfs uit het jaar 800.

Historisch geld verzamelen is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de Goud- en Muntenafdeling bij Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld.

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

SPECIALE HERDENKINGSPENNING 300 JAAR HORTUS BOTANICUS AMSTERDAM

Ter gelegenheid van de viering van het 300-jarig bestaan van de botanische tuinen in Amsterdam heeft de Hortus Botanicus een penning laten slaan.

De ene zijde van de penning is een kopie van de hortuspenning uit 1684, die in het Amsterdams historisch museum bewaard wordt. Hierop is het wapen van het Medisch College afgebeeld: een hand, die uit de wolken steekt, en die, behalve een spatel, een geneeskruid vasthoudt, terwijl de slang van het Aesculaapteken eromheen kronkelt. Om het wapen heen is als randschrift de tekst =HORTUS MEDICUS= aangebracht. Aan de andere zijde staat de oudste plant van de Hortus (en een van de oudste potplanten ter wereld): encephalartos altensteinii, een Zuid-Afrikaanse cycaspalm, die minstens 400 jaar en misschien wel 500 jaar oud is. Naast de palm staat het vignet van de universiteit van Amsterdam en eromheen het randschrift =HORTUS BOTANICUS 1682 AMSTERDAM 1982=.

De penning is gemodelleerd door H. van Bommel en geslagen op een afmeting van 40 mm en in een oplage van 500 stuks.
De prijs van de penning is *f* 20,— per stuk inclusief verzendkosten.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op girorekening 5032154 t.n.v. Hortus Botanicus, onder vermelding van: penning.
Of rechtstreeks bij Hortus Botanicus
Plantage Middenlaan 2
1018 DD AMSTERDAM

onder insluiting van een betaalcheque à *f* 20,—.

NEDERLAND-AMERIKA 200 JAAR BICENTENNIAL HERDENKINGSPENNING

Beschrijving van de penning:

VOORZIJDE:
De portretten van John Adams en Pieter Johan van Berckel, resp. de eerste Amerikaanse Gezant in Nederland, later tweede president van de V.S. en de eerste Nederlandse vertegenwoordiger in de V.S. ofwel 'Minister-Plenipotentiaris van den Staat der Nederlanden bij de Staten van Noord-Amerika', zoals dat toen genoemd werd.
Als achtergrond, binnen het randschrift met de beide namen, de latijnse tekst: 'Faustissimae Foedere lunctae' – door een allesgoeds belovend verbond verenigd. Een tekst, ontleend aan een van de opschriften welke voorkwamen op prenten en penningen die destijds ter gelegenheid van het verdrag werden vervaardigd.

KEERZIJDE:
Het officiële bicentennial-vignet ontworpen door Gert Dumbar met daaroverheen o.m. een afbeelding van het linieschip 'De Overijssel' aan boord waarvan Mr. P. J. van Berckel zich naar zijn nieuwe post in de V.S. begaf. Het schip wordt begeleid door drie andere schepen, t.w. het linieschip 'De Erfprins', het fregat 'De Briel' en de brigantijn 'De Windhond'.
Deze schepen symboliseren tevens de wederzijdse overzeese handel tussen beide landen, een van de belangrijkste resultaten van het verdrag welke Nederland maakte tot natie die het langst vriendschappelijke betrekkingen met de V.S. onderhoudt.

De penning, die door de **Koninklijke Begeer te Voorschoten** geslagen wordt, is tot stand gekomen in samenwerking met het **interdepartementaal overleg** met dank aan Prof. Dr. J. W. Schulte Nordholt voor zijn adviezen op historisch gebied.

Een gedeelte van de opbrengst wordt bestemd voor het **West Indisch huis**, het geboortehuis van New-York. Immers in de compagniezaal van het W.I. huis is het besluit genomen om Nieuw-Amsterdam – het latere New York – te stichten. Een unieke penning voor verzamelaars.

Bedrijven en organisaties kunnen in het kader van de Bicentennial de penningen gebruiken bij de ontvangst van Amerikanen in Nederland of om aan relaties in Amerika kado te doen. Het ontwerp is van de kunstenaar Willem Vis uit Hazerswoude, die reeds vele fraaie modelés op zijn naam heeft staan.

Prijzen voor meer dan 25 stuks op aanvraag. Koninklijke Begeer 01717-4500.

De penningen worden geslagen in:

Code	Omschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
RAG	21,6 krt. goud	22,5 mm	ca. 7 gram	*f* 630,—
RBZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	22,5 mm	ca. 6,5 gram	*f* 60,—
RCZ	1ste gehalte geoxydeerd zilver	50 mm	ca. 60 gram	*f* 175,—
RDZ	geoxydeerd verzilverd brons	50 mm		*f* 47,50
REZ	gepatineerd brons	50 mm		*f* 40,—

De penningen worden geleverd in een kunststof etuitje.
De prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overmaking of storting op **Gironummer 81233 t.n.v. 200 jaar Nederland-Amerika**, Postbus 5, 2250 AA VOORSCHOTEN onder vermelding van de codenummers, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

november/december 1982
6e jaargang no. 6

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
J. P. A. van der Vin
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.
Voor België:
t.n.v. Vonk/Uitgevers b.v.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 28,50.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertenties
Inzenden aan:
Adv. afd. 'De Beeldenaar',
Postbus 420, 3700 AK Zeist,
uiterlijk de 1e van de maand voor verschijning.
Tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Van de redactie 207
Gebruik en misbruik van papiergeld te Delft in 1795 207
Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (III) 213
De Stedelijke muntslag te Deventer na 1575 228
Een penning van het Haarlemse gilde der timmerlieden . 229
Nieuwe uitgaven 231
Mededelingen 235

Van de redactie

In een tentoonstellingencyclus onder de titel 'De stad Delft, cultuur en maatschappij', waarvan het derde deel op 17 december a.s. officieel zal worden geopend in het Museum de Prinsenhof te Delft, zal ook aandacht worden besteed aan één van de vele papieren noodgelduitgaven van Hollandse steden in 1795.
Het in dit nummer opgenomen artikel over het Delftse papiergeld is het eerste in een reeks die wij hopen in dit blad te kunnen publiceren betreffende de gang van zaken bij de inwisseling van Franse assignaten.
Gezien het grote aantal steden waarvan ons nog geen enkel biljet bekend is willen wij bij deze een beroep doen op onze lezers om soortgelijke biljetten in museum- of particuliere collecties te melden en zo mogelijk een foto of kopie te zenden.
Wellicht kan met Uw hulp ooit een standaardwerk over deze nog duistere periode tot stand komen; een periode waarin tot op heden slechts door Mej. M. G. A. de Man in 1896 enig licht is geworpen in haar artikel over de Zeeuwse assignaten, verschenen in het tijdschrift van het Nederl. Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

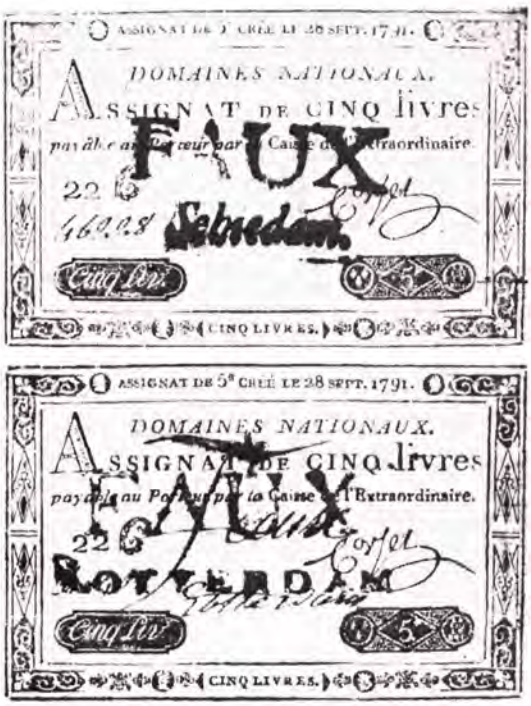
Red.

Gebruik en misbruik van papiergeld te Delft in 1795

door N. L. Arkesteijn

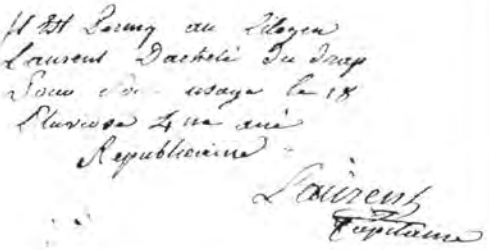
Hoewel experimenten met papiergeld in Europa al enkele malen waren voorgekomen, duurde het tot 1790 eer het een belangrijk deel van de totale geldcirculatie kon gaan vormen.
De Franse Nationale Vergadering, waarvan de eerste bijeenkomst op 5 mei 1789 de Revolutie inleidde, besloot namelijk in november van dat jaar voor een bedrag van 400 miljoen pond of livre (£) obligaties uit te geven tegen een rente van 3%. In verband met de hachelijke financiële toestand van het land werd besloten daarvoor een hypotheek te vestigen op de staatslanderijen en de inmiddels in beslag genomen kerkelijke bezittingen.

De snelle wisseling van eigenaar die deze obligaties of assignaten ondergingen, ook zonder dat daarvan op de keerzijde nog aantekening werd gehouden, maakte dat ze spoedig het karakter van papiergeld kregen. Door het staken van de rentebetaling, en de uitgifte van steeds weer nieuwe emissies zonder ze in te lossen, werd dit nog versterkt. Als gevolg daarvan werd niet alleen goud- en zilver-, maar ook kopergeld uit de circulatie gedreven. Om ook het kleingeld te vervangen werden nieuwe emissies assignaten in steeds kleinere coupures uitgegeven; al spoedig bleek dat ze ook nog op grote schaal werden vervalst.

Afb. 1. Twee vervalsingen van een Frans assignaat van £5 afkomstig van dezelfde vervalser en resp. in Schiedam en Rotterdam door de Verificateur herkend en afgestempeld.

De koers van de papieren 'munt' was aanvankelijk gelijk aan die van de zilveren (in Nederlands geld 9 stuivers per Franse £), maar door inflatie daalde deze vooral in 1795 razendsnel. De officiële koers in mei 1795 was nog 5 à 6 stuivers, in oktober al minder dan één, en in februari 1796 nog nauwelijks een achtste stuiver of duit.
Toen de Franse generaal Pichegru, door de op 15 december 1794 invallende strenge vorst geholpen, snel de grote waterwegen en onder water gezette gebieden overtrok en oprukte naar de Noordelijke Nederlanden, hadden zijn betaalmeesters tassen (of kisten?) vol assignaten bij zich om de soldij te kunnen betalen, want ook voor de soldaten was betaling in klinkende munt er allang niet meer bij. Slechts enkele dagen na het overhaaste vertrek van prins Willem V naar Engeland trok Pichegru op 23 januari 1795 zegevierend Den Haag binnen. De hem begeleidende vertegenwoordigers van het Franse volk eisten dat de assignaten tegen de reeds lang achterhaalde koers van 9 stuivers per £ in betaling zouden worden aangenomen.
Het nieuwe voorlopige gewestelijk bestuur, voluit De Provisionele Representanten van het Volk van Holland, gaf aan het ijlings ingestelde comité van financiën als één van de eerste opdachten om met de grootste spoed maatregelen te ontwerpen, die de toevloed van assignaten zoveel mogelijk zouden beperken.
Al op 2 februari konden de volgende voorwaarden worden gepubliceerd: Assignaten konden slechts door personen in Franse dienst in betaling worden gegeven, uitsluitend voor de aankoop van 'kleine noodwendigheden', voor niet meer dan £10 tegelijk en dan nog alleen met een schriftelijke opdracht van een 'opperhoofd'. Bij de herbergiers en tappers mocht zonder een dergelijk zgn. permissiebiljet tot £ 2 worden besteed. Tenslotte

Afb. 2. Een 'permissiebiljet' voor de aankoop van stof (waarschijnlijk voor een uniform) door de kapitein Laurent uitgeschreven voor de 'burger' Laurent (zichzelf?).

moesten de winkeliers, die zelf met het ontvangen papier hun leveranciers niet konden betalen, dit dagelijks bij het stadsbestuur aangeven. Te zijner tijd zou dan voor inwisseling tegen nog uit te geven provinciaal papiergeld worden gezorgd. Het stadsbestuur kreeg daarnaast ook de vrijheid zelf een voorlopig biljet uit te geven, om sneller de geldcirculatie te herstellen en misbruik van assignaten zoveel mogelijk tegen te gaan. Alle uitgegeven papiergelden zouden uiteraard eens weer moeten worden verzilverd en ook de kosten van inkwartiering en bevoorrading van de Franse militairen moesten uiteindelijk door de provincie worden vergoed; de kas was echter vrijwel leeg.
Als noodmaatregel werd een voorschot gevraagd op de later te heffen belastingen, eerst in de vorm van de inlevering van het ongemunte goud en zil-

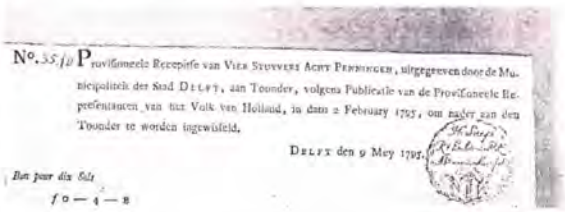
ver, vervolgens door middel van de zgn. vrijwillige geldnegotiatie en, toen de opbrengst daarvan nogal tegenviel, tenslotte als de 'geforceerde geldnegotiatie' van 6% op alle bezit.
Behalve het stedelijke en provinciale papiergeld werd in deze en latere heffingen vrijwel elk waardepapier als 'gereed' geld aangenomen: van de ontvangstbewijzen van ingeleverd goud en zilver tot de pandbriefjes van de bank van lening toe. Zo verdween het papiergeld haast even snel als het was verschenen.

In Delft voltrok zich de omwenteling door de ontbinding van de Veertigraad en de installatie van een 24 leden tellend voorlopig nieuw stadsbestuur op 21 januari 1795. Uit deze 'Provisionele Municipaliteit' werden naar provinciaal voorbeeld diverse comité's benoemd: van Financiën, van Algemeen Welzijn, van Inkwartiering enzovoort. In het comité voor de aantekening van de assignaten werden op 7 februari de raadsleden Jan van Koetsveld en Hendrik Ewijck de Jonge benoemd die volgens de gedane publicatie in een kamer op het Prinsenhof kantoor zouden houden elke avond van 6 tot 8 uur, behalve op zondag en maandag. Tevens werd bekendgemaakt dat ten huize van de burger Röver op het Oude Delft een kantoor was ingericht waar men de assignaten door de Franse verificateurs J. B. de Sard en J. J. Baine op echtheid kon laten controleren. Uit enkele afschriften

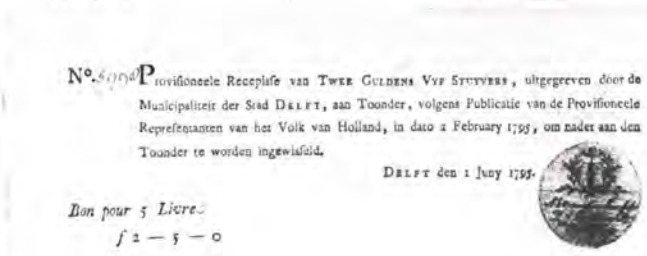

Afb. 3. Een spotprent op het comité van Financie in 1795, afkomstig uit de 'Hollandia Regenerata', toegeschreven aan D. Hess, een Zwitsers officier in dienst van Prins Willem V, die met hem uitweek naar Engeland. De explicatie luidt: 'Waar zijn de gelukkige tijden gebleven waarin onze schatkisten overvloeiden van het goud! Maar ze zijn vertrokken, onze mooie dukaten, ze zijn de grens over naar onze broeders de Fransen, zegt de Secretaris mismoedig schuddend met een lege zak.
Intussen opent zich een nieuwe bron van weelde; het is niet zo'n zuivere, want ze bevindt zich in het achterwerk van een pop die door een lid van het comité wordt gekocht van een eerlijke jood, die verzekert dat het apparaat, gevoed met de tranen van de Oranjeklanten, een regelmatige stoelgang met 50 dukaten per dag zal leveren. Wat men in een wanhoopssituatie al niet probeert! Maar het zal altijd nog beter gaan dan met de stapels assignaten die tot een stortvloed worden. Pas op heren, ze dreigen in te storten, ze vallen al en de klap zou U kunnen verpletteren.

van processen-verbaal blijkt niet alleen dat hier inderdaad vals geld werd ontdekt, maar ook een deel van de stempel dat voor de aanmaak daarvan kon hebben gediend. Voor het ongeldig maken van de in Delft gesignaleerde valse biljetten werd een stempel gebruikt dat door de lettersnijder Keuzenkamp was vervaardigd. De tekst zal ongetwijfeld zijn geweest 'FAUX DELFT', zoals we kunnen afleiden uit enkele bewaard gebleven valse biljetten uit Schiedam, Den Haag (La Haye), Rotterdam en Dordrecht (zie afb. 1).
Het langdurig wachten op de inwisseling van de assignaten leidde tot weigering van sommige winkeliers om nog aan de Fransen te leveren. In de notulen van de vergaderingen van het stadsbestuur worden diverse Delftenaren genoemd zoals de schoenmaker van Woensel en de eigenaar van de tapperij buiten de Rotterdamse poort, die zijn uithangbord maar had binnengehaald, zeer tot ongenoegen van zijn collega-tappers die daardoor zwaarder werden belast. Toen de Franse generaal en garnizoenscommandant Bonneau weer eens bij het stadsbestuur kwam klagen kon hij het doen met de mededeling dat iedereen vrij moest zijn zelf te bepalen welke goederen hij wenste te behouden of te verkopen.
Toch moest men tenslotte toegeven aan zijn dringend verzoek om over te gaan tot de uitgifte van voorlopig stadspapiergeld om de soldij mee te betalen en de assignaten overbodig te maken.
Op 31 maart werd aan de burgerij de uitgifte van dit papiergeld, de provisionele recepissen, voor de betaling van de soldij bekendgemaakt. De eerste bestelling voor een bedrag van £ 8300 werd verdeeld onder de drie belangrijkste drukkers Jan de Groot Pzn., Nicolaas Zacharias van der Kloot en Martinus Graauwenhaan en afgeleverd bij de leden van het bovengenoemde comité. Dit werd nog met een viertal raadsleden uitgebreid om de biljetten van drie handtekeningen te voorzien.
In verband met de verkiezing van een meer definitief stadsbestuur, de Municipaliteit, op 9 april moest het comité verantwoording afleggen, zodat we weten dat in die eerste week voor een totaal van £ 4738 werd uitgegeven, maar dat is dan ook alles. Van deze eerste emissie zijn geen exemplaren bekend.
In de nieuwe commissie voor de uitgifte van stadsrecepissen voor de soldij werden benoemd Hendrik Snep, Roeland van Embden en Abraham van der Meersch, die na 1 juli ook werden belast met het weer inwisselen daarvan tegen provinciale recepissen.
Een andere commissie had zich intussen van 11 mei tot 27 juni beziggehouden met de inwisseling van de eerder aangetekende assignaten van de burgerij. Daarmeee was een bedrag van *f* 78.210 in provinciaal geld en *f* 2885.18.8 in stadsgeld gemoeid, waarvan alle aantallen en coupures in de afrekening worden vermeld.
De leden Hendrik Hartog en Arnold Schonken werden vervolgens belast met de inwisseling in de dorpen, die al sinds februari 1795 1500 man infanterie en 500 man cavallerie hadden ingekwartierd van de resp. 1800 en 600 die aan Delft waren toebedeeld op een bijeenkomst van vertegenwoordigers van een aantal Hollandse steden te Rotterdam. Achtereenvolgens bezochten ze Maassluis, Voorburg, Overschie, Rijswijk, Wateringen, Naaldwijk, Honselersdijk, Monster, Poeldijk, Pijnacker, 's Gravenzande, de Lier, Kethel, Berkel, Maasland en Schoonderlo waarbij een totaal van *f* 108.909 werd opgehaald.

N°. 55[illegible] Provisioneele Recepisse van Vier Stuyvers Acht Penningen, uitgegeven door de Municipaliteit der Stad Delft, aan Toonder, volgens Publicatie van de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland, in dato 2 February 1795, om nader aan den Toonder te worden ingewisseld.
Delft den 9 Mey 1795.
Bon pour dix Sols
f 0 — 4 — 8

(ware grootte 54 × 172 mm)

N°. 8[illegible] Provisioneele Recepisse van Twee Guldens Vyf Stuyvers, uitgegeven door de Municipaliteit der Stad Delft, aan Toonder, volgens Publicatie van de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland, in dato 2 February 1795, om nader aan den Toonder te worden ingewisseld.
Delft den 1 Juny 1795.
Bon pour 5 Livres
f 2 — 5 — 0

(ware grootte 83 × 217 mm)

Afb. 4. Een Delfts biljet van 4¼ stuiver uit de collectie van de Nederlandse Bank en één van de beide biljetten uit het gemeentearchief te Delft. Het niet afgebeelde biljet heeft nummer 1889, is gedateerd 8 juni 1795 en is gedrukt met een ander, iets groter lettertype, waarschijnlijk van een andere drukker.

De stadsrecepissen die door Snep, Van Embden en Van der Meersch in omloop werden gebracht werden niet meer van handtekeningen, maar van wederom door Keuzenkamp vervaardigde stempels voorzien. Daarvan zijn er twee bekend met het stadswapen resp. onder en boven de namen van de commissieleden. Hoogstwaarschijnlijk was dit bedoeld als onderscheid tussen de biljetten gebruikt voor de betaling van de soldij en de biljetten die werden uitgegeven voor de door de burgers ingeleverde assignaten.
Voor Abraham van der Meersch bleek de verleiding van deze grote geldbedragen te groot. Hij ging voor eigen rekening biljetten uitgeven, die hij eenvoudig van zijn handtekening voorzag omdat hij kennelijk niet in de gelegenheid was van de stempels gebruik te maken.
Hij was in 1793 vanuit Nieuwkoop naar Delft beroepen als predikant van de Remonstrantse Kerk aan het Oude Delft (thans no 100) en moet zijn mederaadsleden wel bijzonder betrouwbaar zijn voorgekomen. Op 4 juli klaagt Hendrik Hartog, lid van het comité van financiën, als eerste over wat hij noemt de 'verregaande menigte' papier die in omloop is gebracht. Diezelfde dag verzoekt een burger van Schiedam om inwisseling van maar liefst *f* 60.000 aan stadsgeld tegelijk, maar toch duurt het nog tot 11 november eer zoveel achterdocht is ontstaan dat de commissie ter verantwoording wordt geroepen. Van der Meersch schittert door afwezigheid! Pas wanneer 2 weken later de hoofdschout François Ruijsch meldt dat op het kantoor voor de inwisseling niet alleen nog dagelijks grote hoeveelheden worden aangeboden, maar ook dat daar verdachte exemplaren bij zijn waarop 2 handtekeningen ontbreken, wordt alarm geslagen en een arrestatiebevel uitgevaardigd.
De inwisseling tegen provinciaal papier wordt na overleg met het comité financiën van Holland direct gestaakt, en zowel de stad als de provincie laten onverwijld een publicatie uitgaan waarin tegen vervalsingen wordt gewaarschuwd (afb. 5). Een aantal gedupeerden meldt zich alsnog. Diverse min of meer verdachte personen worden gevangen gezet en verhoord. Ook familieleden ontkomen niet aan huiszoeking en soms zelfs gijzeling.
Hoofdverdachte van medeplichtigheid blijkt Nicolaas Harri, die in mei op voordracht van Van der Meersch met het nummeren en stempelen was belast en daarvoor met de somma van *f* 14 was beloond. Eind november zou hij door Margaretha van Geügten, de vrouw van H. Wellegen, al verdachte biljetten hebben laten aanbieden voor inwisseling, doch verhoor en huiszoeking bij hemzelf en zijn familieleden in Delft levert niets belastends op.
Toen hij bleef ontkennen werd zonder pardon de hele familie gegijzeld en via de schout van Schiedam ook huiszoeking verricht bij een zuster en zwager aldaar. De laatste levert, angstig geworden, in februari 1796 een bij hem in bewaring gegeven pakketje in, dat behalve enkele schuldbekentenissen ook 5 assignaten van £ 10.000 (de hoogste waarde) bevat en *f* 3365 aan Hollands papiergeld, waarvan de herkomst niet duidelijk is en dat de achterdocht nog versterkt. Hoewel geen enkel bewijs wordt gevonden blijft Harri tot 10 oktober 1796 in hechtenis en wordt hij eerst vrijgelaten na betaling van *f* 326, zijnde de kosten van zijn verblijf in het cachot gedurende ruim 10 maanden. Zijn papieren krijgt hij pas terug na enkele verzoekschriften en toen ze voor het grootste deel waardeloos geworden waren.
Inmiddels is dan vastgesteld dat Van der Meersch al op 20 november 1795 de stad moet hebben verlaten en wel in het gezelschap van Sophia van Donk, de echtgenote van Pieter de Keijzer; zij wordt later door de schout van Tiel beschreven als 'een lang bleek vrouwspersoon met een grote mond'.
Vanuit Tiel schrijft Van der Meersch zijn vriend Bruno Gagestein in Overschie, bij wie hij nog voor *f* 400 in het krijt staat, dat hij de rijtuigen wel mag hebben die bij Rodenrijs buiten de Waterslootse poort gestald staan.
Maar daar wordt Gagestein door de schout opgewacht, die hem *f* 400 beloning en onkostenvergoeding in het vooruitzicht stelt wanneer hij bereid zou zijn Van der Meersch in Tiel of Nijmegen op te sporen. Als goede vriend weigert hij dat uit vrees hem naar het schavot te helpen, een vrees die gezien de ook op het papiergeld van toepassing verklaarde plakkaten tegen de valsemunterij zeker niet ongegrond was. Daarop werd een dienaar der justitie naar Tiel gezonden voor een nader onderzoek ter plaatse. Ook de remonstrantse kerkeraad had inmiddels de kas opgemaakt en aangifte gedaan van de vermissing van zilveren vaatwerk, effecten en ongeveer *f* 20.000 in contanten; mede op grond hiervan werd Van der Meersch op 4 februari 1796 uit zijn ambt gezet.
Hij was en bleef onvindbaar en werd tenslotte op 6 mei 1797 bij verstek veroordeeld tot 'verbanning ten eeuwigen dage uit den lande van Holland en Zeeland, zonder daar ooit weder te mogen binnenkomen op poene van zwaarder straffe'.
Zijn vriendin Sophia was minder fortuinlijk toen zij op 4 april 1796 weer in de stad werd gesignaleerd. Zij werd onmiddellijk gearresteerd en ingesloten en reeds op 2 juni wegens overspel veroordeeld tot 5 jaar tuchthuis, 5 jaar verbanning daarna en tot betaling van de kosten van het proces.
Mede ten gevolge van de regelmatige bestuurswisselingen in die periode, ook op provinciaal (en later departementaal) niveau, duurde het nog tot

VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP.

WAARSCHOUWING.

De proviſionele Repræſentanten van het Volk van Holland, allen den geenen die deeze zullen zien of hooren leezen/ Heil en Broederſchap! doen te weeten: nadien ter onzer kennisſe is gekomen/ dat de Municipaliteit der Stad Delft/ vermeenende/ dat 'er verſcheide Stedelyke Recepisſen in omloop gebragt zyn/ welke merkteekenen draagen als of dezelve zouden zyn vervalſcht/ ja zelfs de zodanige reets aan het Bureau ter inwisſeling waaren aangepresenteerd; en dat mitsdien dezelve Municipaliteit by Publicatie van heeden/ ten einde de goede Burgery dier Stad voor alle daar uit voortvloeiende ſchaadens te bewaaren/ en naa daar over met rene Commisſie/ uit het Committé van Finantie van Holland/ geſprooken te hebben/ met overleg van dezelve hadde goedgevonden en verſtaan/ van den omloop dier ſuſpecte Recepisſen/ aan den Volke kennisſe te geeven/ en gelyklyk het Committé ter inwisſeling der Stedelyke Recepisſen te gelasten/ om provisioneelyk geene verwisſeling te doen/ maar alleenlyk/ van alle houders van Stedelyke Recepisſen/ dezelver Recepisſen over te neemn/ met oplaaging/ dat hetzelve Committé tot dat einde zoude baceeren/ geduurende den tyd van veertien dagen/ te beginnen met Saturdag den 5. en te eindigen met Saturdag den 19 December 1795, alle dagen des vamiddags van 2 tot 4 uuren/ (excepr des Zondags) in een der Kamers van het zogenaamd Prinſenhof te Delft voorm. en dat na dien tyd geene Recepisſen meerder zouden worden aangenoomen/ waarom de meergemelde Municipaliteit/ allen en een iegelyk/ welke nog eenige Recepisſen onder zich mochten hebben/ by voorſchreeve Publicatie hadde gewaarſchuwd/ am op den gemelden tyd en plaats hunne Recepisſen aan te geven/ ten einde zich voor alle ſchadens/ daar uit kunnende voortkoomen/ te wachten.

ZOO IS HET, dat wy op propoſitie van ons Committé van Finantie hebben goedgevonden en verſtaan voorſz Publicatie voor de Municipaliteit van Delft gedaan te approbeeren en dezelve voor deezen tot kennisſe der Ingezeetenen deezer Provincie te brengen/ met last aan een yegelyk/ dien zulks zoude mogen aangaan/ am zig hier na ſtiptelyk te gedraagen.

En ten einde niemand hier van eenige ignorantie zal kunnen prætendeeren/ zoo begeeren wy/ dat deeze alomme worde gepubliceerd en geaffigeerd/ daar zulks behoord en te geſchieden gebruiklyk is.

Gedaan in den Haage/ onder het klein Zeegel van den Lande/ op den 4 December 1795. Het Eerſte Jaar der Bataaſſche Vryheid.

Hugo Gevers, vt.

Ter ordonnantie van dezelve.

C, Scheffer.

In den H A A G, ter 's Lands Drukkery van Holland 1795.

Afb. 5. De publicatie van het Provinciebestuur betreffende de 'valse' stadsbiljetten, verspreid in geheel Holland op 4 december 1795.

eind 1797 eer de totale omvang van de schade definitief kon worden vastgesteld op *f* 126.049 en 10 stuivers, een fors gedeelte van het totale bedrag van *f* 550.926 dat ter inwisseling van de Franse assignaten en in de vorm van provinciaal papiergeld in Delft in circulatie werd gebracht.
Begin 1798 vroeg de provincie weer om een nieuw onderzoek en tenslotte kwam in 1803 een nieuw bestuur wederom met de vraag aan alle Hollandse steden om verantwoording af te leggen over de papiergelduitgiften in 1795.
Alleen dat laatste overzicht maakte het mogelijk de nog zeer verbrokkelde en onvolledige gegevens in het archief van 1795-96 weer in hun verband te plaatsen zonder al te gewaagde veronderstellingen.
De in het overzicht genoemde 5 zware kisten met alle assignaten en bijbehorende bescheiden en administratie zijn nooit aan de provincie (het departement) verzonden en hoogstwaarschijnlijk vele jaren later vernietigd. Een relatief gering bedrag van £ 59.950 aan assignaten was op 7 mei 1795 door Van der Meersch naar het comité Financiën overgebracht, dat van de gevraagde £ 200.000 slechts de 'grootste soort' uitzocht.
Van de hele papierberg resteren slechts 3 Delftse stadsbiljetten: één van 4½ stuiver (10 sous of £ ½) bevindt zich in de collectie van de Nederlandse Bank; twee van 2 gulden 5 stuivers (£ 5) zijn onlangs in het Delftse gemeente archief tevoorschijn gekomen (afb. 4).

Literatuur

N.N., Nieuwe Nederlandse Jaarboeken, 1795.
N.N., Beschrijving van de Nederlandse historiepenningen ten vervolge op het werk van Mr. G. van Loon, Amsterdam 1865.
A. Bailleul, Tableau complet de la valeur des assignats, 11e editie, Parijs 1797.
R. Gaettens, Inflationen, hoofdstuk 8: Die Assignaten der Französischen Revolution, München 1955.
J. Lafaurie, Les assignats, Parijs 1981.
M. de Man, 'Iets uit de geschiedenis der Zeeuwse assignaten in 1795' in: Tijdschrift van het Ned. Genootschap v. Munt en Penningkunde 1896.
A. Pick, Papiergeldlexicon, München 1978.
J. Tideman, Biografische naamlijst der Remonstrantse broederschap, Haarlem 1847.

Bronnen

Gemeentelijke Archiefdienst Delft:
Cassaboeken, 1e afd. nr. 410;
Notulen van de (Provisionele) Municipaliteit met diverse bijlagen, 2e afd. nrs. 1-2-3-13-27-29-30-31-57-216-217;
Notulen van het Comité van Algemeen Welzijn, 2e afd. nr. 44;
Oudrechterlijk archief, nrs. 52-67-86-89;
Archief van de Remonstrants Gereformeerde Gemeente nr. 56;
Algemeen Rijksarchief Den Haag: 3e afd. Archieven van de Gewestelijke Besturen van Holland 1795-1807.

Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (III)

door J. C. van der Wis

16. De landelijke geldsanering uit de jaren 1693/'94

In de Noordelijke Nederlanden herleefde na de oorlog van 1672/'73 de voor-oorlogse neiging door middel van partikuliere uitgiften de munthuizen aan de gang te houden. Zo machtigde Utrecht de muntmeester naar Hollands voorbeeld van 1670 provinciale schellingen en dubbeltjes te slaan. Voor de schellingen werd in tegenstelling tot het Hollandse schip een ruiter als motief gekozen. Al spoedig bleek, dat deze muntsoorten te licht waren. Daarmee was Utrecht de weg van eigenmachtige afwijking van de Generaliteitsplakkaten opgegaan.
In grotere mate gebeurde dit ook in Overijssel, zowel door de provinciale Munt, die de Utrechtse ruiterschellingen als voorbeeld nam, als door de steden Kampen en Zwolle, die hun schellingen met de rijksadelaar uit het begin van de 17de eeuw herhaalden.
Ook Gelderland sloot zich hierbij, zij het aarzelend, aan, terwijl in de stad Groningen door Stad en Lande gezamenlijk een nieuwe Munt werd opgericht, die zich onmiddellijk toelegde op de vervaardiging van provinciaal geld op een lagere en dus lonender muntvoet. Vervaardigd werden hier o.a. florijnen naar Fries voorbeeld van 1666 en schellingen van het in Utrecht ontworpen ruitertype.
Vooral de algemene aanmuntingen van schellingen werden als een ernstige zaak beschouwd, daar de schelling als tussenvorm tussen het eigenlijke kleingeld en de grote standaardmunten een bedreiging voor de muntvoet ging vormen.
Vervaardiging op een muntvoet van meer dan 10% beneden die van het Hollandse reglement van 1670 vond op grote schaal plaats.
De muntverzwakking werd niet alleen door de schelling gedragen, maar ook door twee grotere lokale muntsoorten, de daalders en de florijnen, waarvan de aanmaak de lokale munthuizen veel werk bezorgde.
De aanmaak van florijnen werd ca. 1680 door de Overijsselse steden Kampen en Zwolle hervat, deels nog heimelijk zonder jaartal en op naam van Matthias I, weldra openlijk voorzien van de lopende jaartallen. Eveneens werden florijnen van hetzelfde type met wapen en rijksadelaar geslagen door de gewesten Overijssel en West-Friesland en door de steden Deventer, Nijmegen, Zutphen en

Groningen, terwijl de gewesten Friesland en Groningen hun eigen florijnen met borstbeeld bleven slaan.
De aanmaak van schellingen, daalders en florijnen was zo omvangrijk, dat zelfs de stad Groningen een eigen munthuis heropende naast de door Stad en Lande gezamenlijk beheerde provinciale Munt.
De Hollandse Munt te Dordrecht onthield zich, overeenkomstig het principiële standpunt der Staten van aanmaak van minderwaardige schellingen, daalders en florijnen. Mede daardoor vonden vele van deze slechte muntsoorten een weg naar de provincie Holland, die zich daar hevig tegen verzette. Holland kon dat ook doen door haar machtige positie. Door dwangmaatregelen, zoals het in 1686 afgekondigde verbod van invoer van minderwaardige munten uit andere gewesten en dreigementen met verbod van uitvoer van het te Amsterdam ingevoerde zilver, kon het druk op de andere gewesten uitoefenen.
De moeilijkheden, die in het leger ontstonden bij betaling in slecht geld, deden zelfs koningstadhouder Willem III ertoe bewegen zijn invloed uit te oefenen om tot een afdoende regeling van de monetaire problemen te komen.
Een geldsanering kwam uiteindelijk tot stand door een reeks door Holland getroffen maatregelen, die later door de Generaliteit werden overgenomen.

16-I Florijnen

Verantwoordelijke overheden:
- Staten van Holland
- Staten van Utrecht
- Staten van Overijssel
- Staten van Friesland
- Staten van Stad en Lande (Groningen en Ommelanden)
- Staten van Drenthe
- Staten Generaal

Omschrijvingen kloppen:
- Holland – HOL
- Utrecht – UTR
- Overijssel – Provinciewapen
- Friesland – gekroond Provinciewapen
- Stad en Lande – G.O.
- Drenthe – DR
- Staten Generaal – Pijlenbundel (groot)

Jaar van de kloppen: 1693
Reden: Saneren van de geldomloop.
Muntsoorten waarop de klop voorkomt: Florijnen
N.B. Naast florijnen van Nederlandse makelij zijn er ook geklopte florijnen van Oldenburg (muntplaats Jever) en Emden aangetroffen; in het Museum 'De Waag' te Deventer bevinden zich twee abusievelijk geklopte halve arendrijksdaalders van Zwolle; voorts bestaan er nog kloppen op andere daalders en guldens.

Afb. 31. Deventer, florijn 1690. Geklopt met HOL door de Staten van Holland.

Afb. 31a. Klop HOL.

Afb. 32. Overijssel, florijn 1686. Geklopt met UTR door de Staten van Utrecht.

Afb. 32a. Klop UTR.

Afb. 33. Friesland, florijn 1683. Geklopt met het Overijssels provinciewapen door de Staten van Overijssel.

Afb. 33a. Klop provinciewapen Overijssel.

Afb. 34. Groningen en Ommelanden, florijn 1692. Geklopt met het gekroonde Friese provinciewapen door de Staten van Friesland.

Afb. 34a. Klop gekroond provinciewapen Friesland.

Afb. 35. Groningen en Ommelanden, florijn 1674. Geklopt met G.O door de Staten van Groningen en Ommelanden.

Afb. 35a. Klop G.O.

Afb. 36. Friesland, florijn 1683. Geklopt met DR door de Staten van Drenthe.

Afb. 36a. Klop DR.

Afb. 37. Friesland, florijn 1665. Geklopt met een pijlenbundel vanwege de Staten-Generaal.

Afb. 37a. Klop pijlenbundel (groot model).

Afb. 38. Deventer, florijn 1682. Geklopt met het provinciewapen van Overijssel en ten overvloede en onnodig met de pijlenbundel.

Afb. 38a. Kloppen provinciewapen Overijssel en pijlenbundel.

Literatuur: H. Enno van Gelder: Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694.
idem: De Nederlandse Munten.
Archivalia: Besluit Staten van Holland 20 mei 1693
Besluit Staten van Utrecht 17/27 mei 1693
Besluit Ged. Staten van Overijssel 8/18 juni 1693
Besluit Staten van Friesland 26 mei/5 juni 1693
Besluit Staten van Stad en Lande 23 juni/3 juli 1693
Besluit Ged. Staten van Drenthe 29 aug./8 sept. 1693.
Besluit Staten Generaal 11 november 1693.

De kwestie van de florijnen, waarvan de aanmaak in 1691 reeds officieel was gestaakt, werd als volgt behandeld. Om er zeker van te zijn, dat klandestiene vervaardiging niet meer zou voorkomen, werd door Holland in 1693 stempeling (met HOL) van de op dat ogenblik binnen de provinciegrenzen aanwezige florijnen gelast, met de bepaling, dat ongestempelde exemplaren niet meer geldig zouden zijn.
Het Hollandse voorbeeld werd al gauw gevolgd door enkele andere gewesten – het eerst door het aangrenzende Utrecht – die niet overstroomd wensten te worden met uit Holland geweerde stukken en tenslotte door de Staten Generaal overgenomen.
Het laatste plakkaat in het kader van de geldsanering t.a.v. florijnen hield in, dat voortaan slechts florijnen voorzien van een provinciale klop, aangebracht door Holland, Utrecht, Overijssel, Groningen en Ommelanden, Friesland en Drenthe of een Generaliteitsklop (pijlenbundel) geldig zouden zijn en wel voor de oorspronkelijke waarde van 28 stuivers. De ongeklopte florijnen werden voor biljoen verklaard.
Ondanks het feit, dat florijnen, die reeds van een provinciale klop waren voorzien niet ook nog eens met de pijlenbundel geklopt behoefden te worden, komen er toch herhaaldelijk stukken met èn een provinciale èn een generaliteitsklop voor.
Op den duur keerden echter toch weer ongestempelde florijnen van buiten de Republiek terug in de circulatie en in vondsten uit de Franse tijd komen dan ook geklopte en ongeklopte florijnen naast elkaar voor.
Hoe omvangrijk het kloppen moet zijn geweest, blijkt uit het te Hoorn bewaard gebleven register van ontvangen stempelgeld; in de periode tussen 25 mei en 15 juni 1693 werden 89.550 stuks florijnen uit de stad en het omliggende platteland van een klop voorzien.

16-II Schellingen

Verantwoordelijke overheid: Staten Generaal
Omschrijving klop: Pijlenbundel (klein)
Jaar van de klop: 1694
Reden: Saneren van de geldomloop
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Schellingen, geslagen vóór ca. 1685
Literatuur: H. Enno van Gelder: Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694.
idem: De Nederlandse Munten.
Archivalia: Besluit Staten Generaal 17 maart 1694

In 1692 kwam een door alle gewesten aanvaard verbod op de vervaardiging van schellingen tot stand. Als aanvulling hierop werd op 26 september 1692 door Holland de waarde van de sinds ca. 1685 geslagen minderwaardige schellingen verlaagd van 6 tot 5½ stuiver. Deze verlaging werd door de Generaliteit op 11 april 1693 voor het gehele land overgenomen. Om het publiek te ontheffen van de taak iedere schelling op jaartal te controleren, werd op 17 maart 1694 besloten alle volwaardige schellingen met een pijlenbundel in te stempelen. De uitvoering van het besluit vond plaats tussen 1 april en 1 september 1694. De gestempelde schellingen golden voortaan 6 stuivers, de ongestempelde 5½. De laatste werden ook wel 'zesthalven' genoemd (= vijf hele stuivers en de zesde stuiver half).

Afb. 39. Groningen en Ommelanden, schelling 1683. Geklopt met een pijlenbundel vanwege de Staten-Generaal.

Afb. 39a. Klop pijlenbundel (klein model).

17. Lingen

Verantwoordelijke overheid: Lingen
Omschrijving klop: L
Jaar van de klop: 1693
Reden: Sanering van de geldomloop
Muntsoort waarop de klop voorkomt: Florijnen

Afb. 40. Friesland, florijn 1693. Geklopt met de letter L door Lingen.

Afb. 40a. Klop L.

Literatuur: H. Enno van Gelder: Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden.

Het graafschap Lingen, ten Oosten van Bentheim, behoorde in de Middeleeuwen aan het huis Tecklenburg. Nadat Koenraad van Tecklenburg in 1547 wegens ketterij en rebellie in de rijksban was gedaan, schonk Karel V Lingen aan Maximiliaan van Egmond, die het aan zijn dochter Anna van Buren vermaakte. Bij haar huwelijk met Willem van Oranje verkocht zij het graafschap aan Karel V. Sindsdien werd Lingen tot de zeventien Nederlanden gerekend en stond het onder de stadhouder, die Overijssel, Drenthe, enz. bestuurde.
Lingen weigerde zich bij de Unie van Utrecht aan te sluiten.
In 1578 gaven de Staten van Overijssel Lingen in leen (terug) aan Willem van Oranje. Behoudens korte tussenpauzen bleef het echter in Spaanse handen tot 1633.
Van 1633 tot 1703 werd het als een soeverein bezit van de prinsen van Oranje behandeld.
Na de dood van stadhouder Willem III werd Lingen tot het Pruisische deel van diens erfenis gerekend, hetgeen in 1713 werd erkend. Sindsdien was Lingen Pruisisch.
Uit dit korte historische overzicht moge blijken, dat Lingen ten tijde van de landelijke geldsanering uit de jaren 1693/'94 georiënteerd was op de Republiek en het is bekend, dat geld uit de Repu-

bliek daar op ruime schaal circuleerde.
In Lingen heeft men in 1693, teneinde te voorkomen dat het graafschap overstroomd zou worden met uit de Republiek geweerde niet-geklopte florijnen, de daar in omloop zijnde florijnen van een instempeling met de letter L laten voorzien. Een besluit is niet teruggevonden. Omdat Lingen in 1693 geen deel uitmaakte van de Republiek, kan de klop met de letter L op de keper beschouwd niet tot één van Noordnederlandse oorsprong gerekend worden. De klop is in dit opstel opgenomen vanwege de nauwe relatie met de geldsanering in de Noordelijke Nederlanden.

18. Deventer

Verantwoordelijke overheid: Deventer
Omschrijving klop: Stadswapen
Jaar van de klop: 1693
Reden: Saneren van de geldomloop
Muntsoort, waarop de klop voorkomt: Schellingen
Literatuur: H. Enno van Gelder: Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694.
Archivalia: Raadssignaat 23 maart 1693 (23 maart 1693 oude tijd is '[illegible]93 in Holland).

Afb. 41. Deventer, schelling 1690. Geklopt met het Deventer stadswapen.

Afb. 41a. Klop Deventer stadswapen.

Nadat in de provincies Holland, Zeeland en Utrecht in het begin van 1693 de schellingen, die na ca. 1685 waren geslagen, verlaagd waren tot 5½ stuiver, konden de andere gewesten niet veel anders doen dat dit voorbeeld volgen.
Gedeputeerde Staten van Overijssel kondigden de reductie op 30 maart (= 9 april in Holland) af, na enige moeilijkheden met de Raad van Deventer, die om de ingezetenen van de stad zoveel mogelijk voor schade te vrijwaren de reductie publiceerde vóórdat overeenstemming tussen de leden van Gedeputeerde Staten van Overijssel was verkregen en de goede schellingen voorlopig met een adelaar liet stempelen. Aan deze stempeling kwam een einde, toen op 11 april 1693 op aandrang van de Raad van State voor de gehele Unie een plakkaat werd afgekondigd betreffende de reductie van schellingen.
Aardig in dit verband is het verslag van de vergadering van de Deventer raad, waarin de gecommitteerden van Ridderschap en de steden Kampen en Zwolle aanwezig waren en waarbij de laatsten aandrongen de reductie der schellingen uit te stellen.
De raad van Deventer wilde echter met de reductie niet wachten, maar toonde zich wel bereid om, zo men tot een gemeenschappelijk standpunt zou komen, daaraan mee te werken en de eigen maatregelen dan in te trekken.
Jovis den 23 Maert 1693 (= 1 april in Holland). Den Heeren Gecommitteerden van Ridderschap ende de Steden Campen en Zwolle audientie hebbende versogt, ende ter rechterhand van d'eerste president geplaetst sijnde, hebben ter vergaderinge voorgedraegen, hoe dat Haer Ed. Mog. seer surprenant Haere voorgekomende publicatie, tot de reductie der schellingen, soo even gedaen, aangesien bij Ridderschap ende Steden geconcerteert Haere gedaene reductie door de geheele provincie te gelijcke te doen; Dat Haer Ed. Mog., oordelende, 't selve te strijden te goede correspondentie ende unie versogten, dat S(chepen)en en R(ade)n gedaene publicatie mogten redresseren, ende voorm. reductie alsnoch voor eenige dagen uitstellen. Daer over gedelibereert sijnde, is goet gevonden van de gedaene publicatie aan Welgem. Heeren Gecommitteerden communicatie, ende, tot antwoordt te geven, dat S(chepen)en en R(ade)n gisteren avondt van de reductie der schellingen in Hollandt en andere provincien kennisse bekomen hebbende, tot voorkominge van alle schaede der goede burgeren ende ingesetenen, genootsaeckt waeren geweest, gedaene reductie te doen ende deselve aenstonts te publiceren, welcke reductie ende bereedts gedaene publicatie Haer Wel. Ed. Hoogh. Achtb. onmogelijck kunnen intrecken, maer sijn bereit om 't selve mede door de geheele provincie te doen.

19. Deventer

Verantwoordelijke overheid: Deventer
Omschrijving klop: Stadswapen

Jaar van de klop: Kort vóór of in 1702
Reden: Saneren van de geldomloop
Muntsoorten, waarop de klop voorkomt: Provinciale en stedelijke duiten, geslagen in de periode 1602-1690.
Literatuur: geen
Archivalia: Een besluit is niet teruggevonden; Extract uit het Boek van Resolutien der stad Deventer dd. 27 december 1701 (Inv. nr. 903-166).
Brief griffier Lemker dd. 29 december 1701 (Inv. nr. 903-168).
Brief Gisb. Cuper dd. 29 december 1701 (Inv. nr. 903-169)

Afb. 42. Kampen, duit 1660. Geklopt met het Deventer stadswapen.

Afb. 42a. Klop Deventer stadswapen.

De klop met de Deventer stadsadelaar treft men aan op duiten, die geslagen zijn in de periode 1602-1690, afgaande op de duiten, die op het ogenblik van samenstelling van dit opstel bekend waren. Dit zijn duiten van de steden Groningen, Deventer, Kampen en Zutphen en van de gewesten Friesland, Groningen en Ommelanden, Overijssel en Zeeland. De klop zal ongetwijfeld op duiten van nog meer steden en gewesten aangetroffen worden.
Aangezien er op dit ogenblik geen tekst bekend is, die over het stempelen van duiten door Deventer handelt, moeten we gissen naar redenen, waarom dit is gedaan.
De kloppen moeten zijn aangebracht na 1690 en kort vóór of in 1702, het jaar waarin de nieuwe en grotere duiten van een min of meer uniform type in de Republiek werden ingevoerd.
Mijn vermoeden bestaat, dat het kloppen aan het eind van 1701 of in het begin van 1702 heeft plaatsgevonden en verband houdt met de reductie der inheemse en biljoenering der uitheemse duiten.
Over deze reductie bevinden zich in het Deventer stadsarchief een tweetal brieven van de griffier der Gedeputeerde Staten van Overijssel en van een zekere Gisb. Cuper, gericht aan de raad van Deventer. Aangezien het antwoord ontbreekt, is het niet bekend, welk standpunt Deventer t.a.v. de sanering van de duitencirculatie heeft ingenomen.
Wel is duidelijk, dat de Staten van Overijssel en de drie steden onderling van mening verschilden.
Kampen zette op 29 december 1701 de duiten van de Overijsselse Munt en van de drie Rijkssteden af op een penning en stelde alle overige duiten buiten omloop.
Zwolle liet de uitheemse duiten wonderlijk genoeg ongemoeid, zette de inheemse doch niet in de munthuizen van Overijssel en de drie steden geslagen duiten af op een penning en handhaafde de koers van de duiten van Overijsselse makelij. De Staten van Overijssel reduceerden eerst de uitheemse duiten tot op een penning en besloten tevens, indien de situatie dat wenselijk maakte, ook de inheemse doch buiten Overijssel geslagen duiten te reduceren en namen in overweging om ook deze laatste in waarde te halveren.
Zoals gezegd, blijkt het standpunt van Deventer niet uit de correspondentie. Aangezien de Deventer klop aangetroffen is op duiten uit welhaast de gehele Republiek, waaronder die uit de eigen Munt, zou men kunnen veronderstellen, dat Deventer alle inheemse duiten voor 1 duit erkende en deze van een instempeling heeft voorzien en de niet-gestempelde inheemse en buitenlandse duiten buiten omloop heeft gesteld.
Zekerheid hieromtrent bestaat er echter niet.

20. Utrecht (Stad)

Verantwoordelijke overheid: De stad Utrecht
Omschrijving klop: Stadswapen.
Jaar van de klop: 1702
Reden: Saneren van de geldomloop
Muntsoort, waarop de klop voorkomt: Utrechtse stedelijke duiten, die geslagen zijn gedurende de periode 1657-1690.
Literatuur: J.C. van der Wis: De klop 'Utrechts stadswapen' als onderdeel van de sanering van de Utrechtse duitencirculatie ('De Beeldenaar' 2e jaargang, nr. 4, april 1978).
F. Pietersen: Munten van de stad Utrecht; pag. 4
Archivalia: Raadsbesluit 16 januari 1702 (Inv. nr. II 121)

Afb. 43. Stad Utrecht, duit 1689. Geklopt met het Utrechtse stadswapen.

Afb. 43a. Klop stadswapen Utrecht.

Het kloppen van Utrechtse duiten, geslagen in de periode 1657-1690, had tot doel de Utrechtse duiten van Reckheimse imitaties te kunnen onderscheiden, die welhaast de gehele 17de eeuw door vervaardigd werden en o.a. de Utrechtse duitencirculatie ontregelden.
De duiten werden geklopt krachtens een raadsbesluit van 16 januari 1702, dat bepaalde, dat de duiten van Utrechtse makelij op 17 januari 1702 des voormiddags moesten worden ingeleverd, waarna ze in de stadsmunt van een instempeling zouden worden voorzien.
Aan de strijd tegen de Reckheimse imitaties, die ook in andere delen van de Republiek werd gevoerd, kwam na 1702 een einde door invoering van de nieuwe grotere en zwaardere duiten in de Republiek van een min of meer uniform type, hoewel het nog tot 1710 zou duren, voordat dit type door de stad Utrecht werd aangemunt en in 1711 aan de omloop werd toevertrouwd.
Het raadsbesluit luidt:
'Luna den XVJ^{en} dito.
De Vroedschap op den Eedt vergadert zijnde, ende gehoord het geproponeerde door de Heeren Borgemeesteren, is na deliberatie goedgevonden ende verstaan de Heeren Regerende ende Oudt Burgemeesteren te verzoeken ende te authoriseren om de geexhibeerde concepte publicatie, rakende het regulieren ende debiteren mitsgaders stempelen van de Duyten die alhier ter munte geslagen zijn te examineren ende dresseren, om desen nanoen ten drie ueren te worden gepubliceert ende geaffigeert daar het behoort.
Ende worden de Heeren Hoofdmannen van de Borgerije, met de Heeren geadjungeerde Commissarissen tot de Collectens verzogt ende gecommitteert om op morgen voernoen met de Officieren van de respectieve Compagnien in hare quartieren om te gaan, om op te nemen ende aan te teijkenen de quantiteijt van de duijten, die een ijgelijk, ingevolge van de voorz publicatie zal komen op te geven, om ter munte gebragt ende aldaar gestempelt te worden. Wordende de Heeren Regerende ende Oud Burgemeesteren wijders verzogt ende geauthoriseert om 't geene tot bereijkinge van het voorz zal vereijfferen, de gerequireerde ordres te stellen.'

21 Koninkrijk der Nederlanden
's Rijks Munt te Utrecht

Verantwoordelijke overheid: Koninkrijk der Nederlanden – 's Rijks Munt te Utrecht.
Omschrijving kloppen: a. Kroon; b. Haan in een schild.
Jaar van de kloppen: 1815 – ca. 1900.
Reden: Afkeuring.
Muntsoorten, waarop de kloppen voorkomen: Valse koninkrijksmunten.
Literatuur: J. Schulman: Handboek van de Nederlandse Munten (nrs. 278b. en 795A);
J. Schulman B.V.: Veiling sept. 1979, nr. 1407.
Archivalia: Een besluit is nog niet teruggevonden.

Afb. 44. Willem III (1849-1890), 1 gulden 1860. Loden vervalsing met de klop 'Haan in een schild'.

Afb. 44a. Klop haan in een schild.

Deze kloppen zijn, naar thans wordt aangenomen, als gevolg van een interne werkmaatregel van 's Rijks Munt gebezigd om tussen ingeleverd muntmateriaal aangetroffen falsificaties te waarmerken, opdat deze bij de verdere verwerking van het inge-

HBU

Hollandsche Bank Unie N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
Tel. 020-292284

De prijslijsten van de HBU mag U niet missen!!

Bel of schrijf ons even en de volgende lijst zenden wij U gratis toe.

HOLLEMAN–MUNTEN

Postbus 3242, 7500 DE Enschede, tel. 053-338779

Op aanvraag wordt onze lijst u gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Munten en penningen

Munten handel

„Hekra"

L. H. Helderton

Molenstraat 25, 4061 AB Ophemert
Telefoon 03445 - 1392

Inkoop - Verkoop - Taxatie

JEAN ELSEN

Numismaat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur

Maandelijkse Katalogus met artikels (jaarabonnementen 250 BFr te storten op PCR 000-0831217-24)

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

n v m h

opgericht 25 januari 1982

munten kopen is een zaak van vertrouwen...

leden van de n.v.m.h. zijn uw vertrouwen waard!

alle leden van de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren onderschrijven de erecode welke door de vereniging is opgesteld.

- **garantie op de echtheid van munten en penningen**
- **objectieve en eerlijke voorlichting**
- **kwalificatie volgens gangbare normen**

lijst van aangesloten munthandelaren in alfabetische volgorde:

Batavia,
Zoutmanstraat 32,
's-Gravenhage.

Bussumse munthandel,
Kapelstraat 20,
Bussum.

Civitat,
Luttekestraat 31,
Zwolle.

Coinselling,
v. Echtenstraat 21a,
Hoogeveen.

Coret,
Heuvelstraat 103,
Tilburg.

Euro-Munt,
Hoefstraat 9,
Tilburg.

Karel de Geus,
Stratumsedijk 47a,
Eindhoven.

Hekra,
Molenstraat 25,
Ophemert.

Hollandia,
De Zande 40,
Kamperveen.

Holleman,
Min. Dr. Kuyperlaan 64,
Enschede.

Honingh,
Dorpstraat 155,
Assendelft.

Huizinga,
Nassaulaan 36,
Bennekom.

Internumis,
Trichterweg 203,
Brunssum.

Neerlandia,
H. Cleyndertweg 469,
Amsterdam.

Osse munthandel,
Houtstraat 6,
Oss.

Phoenix,
Merwedestraat 18,
Assen.

RI-EST,
Nieuweburen 134,
Leeuwarden.

Romunt,
Roerzicht 1,
Roermond.

Sipiro,
Nassaulaan 5,
Bennekom.

R. van Slageren,
Arke Noachstraat 3a,
Arnhem.

Trajectum,
Croeselaan 249,
Utrecht.

secretariaat n.v.m.h.
postbus 3242
7500 DE Enschede

Vroedschapspenning. Alkmaar (1573). Vz. Vz. Alkmaar in de gedaante van een soldaat met stadsschild. Kz. De Overwinning en Mercurius met vele attributen en twee leeuwen. **f. 350,—**

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

leuk om te geven
leuk om te ontvangen

n v m h

'n geschenkbon
van de n.v.m.h.
ter waarde van
10 of 25 gulden

verkrijgbaar en
inwisselbaar bij
alle leden van de
n.v.m.h.

leuk idee dus zo'n
geschenkbon

nederlandse vereniging van munthandelaren

muntenhandel Groningana

CIV. GRONIN GA.

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

leverde muntmateriaal gemakkelijk door het personeel als vals onderkend zouden kunnen worden. Het betreffen hier dus afkeuringsstempels. Op onbekende wijze zijn enkele geklopte falsificaties uit 's Rijks Munt ontvreemd en op de vrije muntenmarkt terechtgekomen.
Deze kloppen onderscheiden zich van de voorgaande, doordat de ermee gewaarmerkte munten aan de geldcirculatie zijn onttrokken.

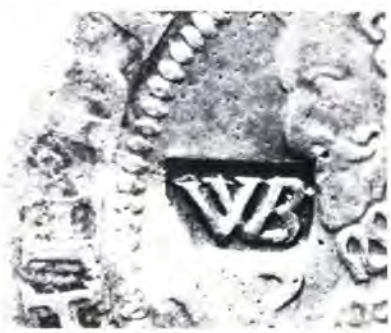
22. Diversen

Naast de Noordnederlandse kloppen, die van overheidswege zijn aangebracht, bestaan er ook nog een aantal geklopte munten, waarvan de kloppen naar alle waarschijnlijkheid niet officieel zijn of waarvan aan deze kloppen nog geen officieel karakter kan worden toegeschreven dan wel niet is aangetoond, dat zij uit de Noordelijke Nederlanden afkomstig zijn.
Zo bestaan er:

a. Fries oord 1559 met een uit verschillende onderdelen samengestelde klop, waaronder het wapen van Zwolle;
b. Daalder 1579 's-Heerenberg van Frederik van den Bergh met de klop WB;

Afb. 45. 's Heerenbergh, Frederik van den Bergh (1577-1580). Daalder 1579 met de klop WB in ligatuur.

Afb. 45a. Klop WB in ligatuur.

c. Hollandse duit 1702, geklopt met het stadswapen van Den Haag;
d. Hollandse duit 1702, ingestempeld met een borstbeeld, waarvan geopperd is, dat het dat van Heinsius zou zijn;

Afb. 46. Holland, duit 1702. Geklopt met een borstbeeld (van Heinsius??).

Afb. 46a. Klop borstbeeld (van Heinsius??).

e. Utrechtse duit 1722, geklopt met het gekroonde Utrechtse stadswapen met in het onbeladen veld een letter S;

Afb. 47. Utrecht, duit 1722. Geklopt met het gekroonde Utrechtse stadswapen met de letter S in het onbeladen veld.

Afb. 47a. Klop gekroond Utrechts stadswapen met S in het onbeladen veld.

f. Overijsselse duiten 1702, geklopt met het gekroonde stadswapen van Zwolle. Er zijn er een tiental bekend, waarbij in alle gevallen het wapen rechtop en precies over het muntmeesterteken is ingestempeld. Er wordt verondersteld, dat deze klop te maken zou hebben met de in-

voering der nieuwe duiten in de Nederlanden in 1702, maar een bewijs hiervoor is niet geleverd.

Afb. 48. Overijssel, duit 1702. Geklopt met het gekroonde stadswapen van Zwolle.

Afb. 48a. Klop gekroond stadswapen van Zwolle.

g. Daalder van 24 stuiver z.j. (1555-1567) 's Heerenberg van Willem IV, ingestempeld met XXXIIIII. Vermoedelijk betreft het hier een herwaardering op 35 eenheden (stuivers?). Aangezien het overgrote deel der muntslag van 's-Heerenberg voor circulatie elders bestemd was, behoeft de instempeling geen 's-Heerenbergse en zelfs geen Noordnederlandse te zijn.

Er zullen ongetwijfeld meer kloppen bestaan, waarvan de herkomst en de achtergronden onbekend zijn.

Afb. 49. 's-Heerenberg, Willem IV (1546-1586). Daalder van 24 stuiver z.j. (1555-1567), geklopt met XXXIIIII.

Afb.49a. Klop XXXIIIII.

Catalogus nummer	Jaar van de klop	Verantwoordelijke overheid	Vorm, afbeelding	Reden, waarom de klop is aangebracht	Muntsoorten, waarop de klop o.a. voorkomt
1.	ca. 1300-ca. 1450	Onbekende in Nederrijngebied	Zespuntige ster Ø 4 mm.	Onbekend	Gelderse en Nederrijnse penningen
2.	ca. 1365-ca. 1375	Onbekende in Gelre, Nedersticht of Oversticht	Gothische letters E, F, G, H, I, L, O	Saneren geldcirculatie (?)	Plakken Gelre, Utrecht en Holland
3.	1390-'95	Utrecht, stad	Gotische letter V	Onbekend	Kwart Groot (= 1 Brabantse)
4.	ca. 1530-ca. 1550	Spaans-Bourgondische Nederlanden	Burcht met 3 torens	Onbekend	Stuivers Philips de Schone en Karel V
5-Ia.	1573/'74	Holland	Prov. wapen in ovaal	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver
5-Ib.	1573/'74	Holland	Hollandse leeuw in ovaal	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver.

5-IIa.	1573/'74	Zeeland	Zeeuwse leeuw in ovaal	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver
5-IIb.	1573/'74	Zeeland	Provinciewapen	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver.
5-IIc.	1573/'74	Zeeland	Gebogen provinciewapen in ovaal	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver
5-IId.	1573/'74	Zeeland	Provinciewapen in ovaal	Saneren geldcirculatie	Diverse hoger in waarde dan 3½ stuiver
6.	1579	Utrecht, stad	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Stuivers 1578 en 1579
7-I.	1582/'83	Deventer	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Drieplakken Driesteden
7-II.	1582	Zwolle	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Drieplakken Driesteden
7-III.	1582	Kampen	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Drieplakken Driesteden.
8.	1582	Hasselt	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Drieplakken Hasselt
9.	1583	Zutphen	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Drieplakken Zutphen z.j. en 1582
10.	1584	Nijmegen	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Snaphanen Gelre, ½ snaphanen Gelre, stuivers Nijmegen, peerdekens Nijmegen.
11.	ca. 1583/1584	Arnhem	Stadswapen	Saneren geldcirculatie (?)	½ stuivers Arnhem z.j. (1579)
12.	1590	Groningen	Stadswapen	Controle	(Roze)nobels
13.	na 1600	Hasselt	Stadswapen	Onbekend	Snaphaan Zwolle 1598, ½ stuiver Deventer z.j. (ca. 1600), flabbe Groningen 1562
14.	1620 of later	Nijmegen	Stadswapen	Onbekend	Dubbele stuivers 1620
15.	1624/'25	Breda	Stadswapen	Onbekend	Diverse + noodmunten Breda
16-Ia.	1693	Holland	HOL	Saneren geldcirculatie	Florijnen
16-Ib.	1693	Utrecht	UTR	Idem	Idem
16-Ic.	1693	Overijssel	Provinciewapen	Idem	Idem
16-Id.	1693	Friesland	Gekroond provinciewapen	Idem	Idem
16-Ie.	1693	Groningen en Ommelanden	G.O	Idem	Idem
16-If.	1693	Drenthe	DR	Idem	Idem
16-Ig.	1693	Staten-Generaal	Pijlenbundel (groot)	Idem	Idem
16-II.	1694	Staten-Generaal	Pijlenbundel (klein)	Idem	Schellingen van vóór 1685
17.	1693	Lingen	L	Idem	Florijnen
18.	1693	Deventer	Stadswapen	Idem	Schellingen
19.	ca. 1700	Deventer	Stadswapen	Saneren geldcirculatie (?)	Duiten 1602-'90
20.	1702	Utrecht (stad)	Stadswapen	Saneren geldcirculatie	Duiten Utrecht 1657-'90
21.	1815- ca. 1900	Koninkrijk der Nederlanden ('s Rijks Munt)	a. Kroon b. Haan in een schild	Afkeuring	Valse Koninkrijksmunten
22.		Diversen			

De stedelijke muntslag te Deventer na 1575

samengesteld door J. Fortuyn Droogleever

Aanvullingen en correcties

Na de publicatie van de catalogus van de Deventer muntslag in de 5de en 6de jaargang (1981 en 1982) van de Beeldenaar, ontving ik een aantal berichten met gegevens over Deventer munten, die in meer of mindere mate afwijken van de beschreven stukken. De belangrijkste aanvullingen op de catalogus staan hieronder vermeld. Gaarne betuig ik de inzenders van deze aanvullingen nogmaals mijn dank.
Tevens maak ik van deze gelegenheid gebruik enkele onjuistheden te corrigeren.

Noodmunten 1578. Het omschrift op de Vz. luidt: VRGENX NECESS – wapenschild Oversticht – DAVEN x 30: OC x78

nr. 74. van deze munt bestaan 3 versies:
nr. 74a. als beschreven
nr. 74b. Vz. de parelrand loopt niet door, is gedeeltelijk verdubbeld. pc. Voorst.
nr. 74c. Kz. de parelrand loopt niet door. pc. Deventer II.

nr. 78/84. De interpunctie is een x i.p.v. een sterretje.

nr. 82 lauwerkrans i.p.v. parelrand. V. 157.2 i.p.v. v. 159.2 toevoegen nr. 82b. Kz. omschr. ...TVM. V.-V. W. 67, pc. Dordrecht.

nr. 65 Vz. en Kz. verwisselen.

nr. 85 toevoegen nr. 85e. Vz. omschr. MO.X. pc. Arnhem.

nr. 89 Vz. omschr. DAVEN i.p.v. DAVE.

nr. 103 toevoegen nr. 103d. Vz. omschr. ... LIB – CIVI. DAVONTV. Kz. omschr. D.G.R.I.VNG. geen mmt. pc. Dordrecht.

nrs. 105 en 106 Vz. toevoegen: punten als interpunctie in omschr.

nr. 105 toevoegen nr. 105 c. Vz. omschr. FL : OR . A . R . CIN - IMP. DAVENT. overigens als nr. 100. pc. Deventer.

nr. 116a Kz. omschr. MATTH . I . D . G . ROM . IMP - SEM . AVG.

nr. 116 toevoegen: nr. 116c. Vz. omschr. DAVENTRI, overigens als nr. 116a. pc. Deventer.

nr. 124 toevoegen nr. 124. Vz. omschr... DAVENT, overigens als nr. 124b. pc. Deventer.

nr. 127 Vz. als nr. 126a, Kz. als nr. 126, doch omschr... AVG V. 148.2, D. 691, V/W.- pc. Deventer.

nr. 127a en nr. 127b vervallen. 127b bis wordt 127 bis nr. 133 Kz. omschrift moet luiden: FERDINAN . II . ROM.schildje IMP . SEMP . AVG. bloem.

nr. 136 hiervan blijken 2 versies te bestaan:
nr. 136a als beschreven.
nr. 136b Kz. als nr. 85d, overigens als nr. 136a V. – V/W 65. pc. Amstelveen.

nr. 158a toevoegen NA

nr. 167 toevoegen nr. 167d: als 167a, doch met mmt. morenkop. pc. Dordrecht.

nr. 191 de opmerking vervalt; deze berustte op een drukfout in de veilingcatalogus, naar dhr. Schulman Sr. mij mededeelde.

nr. 194 toevoegen nr. 194a. 1683 (RIJDER)SCHELLING type C. beschrijving zie nr. 200. pc. Dordrecht.

nr. 196 toevoegen nr. 196c. bis. idem, doch piedfort. pc. Dordrecht.

nr. 198 toevoegen nr. 198d. Kz., omschr. AVGVS, overigens als nr. 198b. pc. Dordrecht.

nr. 205 toevoegen nr. 205c. Kz. omschr... IMP.SEM.A. pc. Dordrecht.
nr. 205d. Vz. omschr. VIv-28-AVENTRIAE Kz. als nr. 205b. pc. Voorst.

nr. 215 toevoegen nr. 215b. Kz. omschr... ROM.IMP.SEM.A. pc. Dordrecht (nr. 215 wordt nr. 215a.).

nr. 222 toevoegen nr. 222c. Vz. omschr... BEL.DAVENTR. overigens als nr. 204c. pc. Dordrecht.

nr. 226 toevoegen nr. 226c. Vz. omschr... BEL.DAVENTR. overigens als nr. 204a. pc. Dordrecht.

nr. 240 toevoegen nr. 240d. Vz. omschr... CONF – OE...pc. Dordrecht.

Een penning van het Haarlemse gilde der timmerlieden

door D. A. Wittop Koning

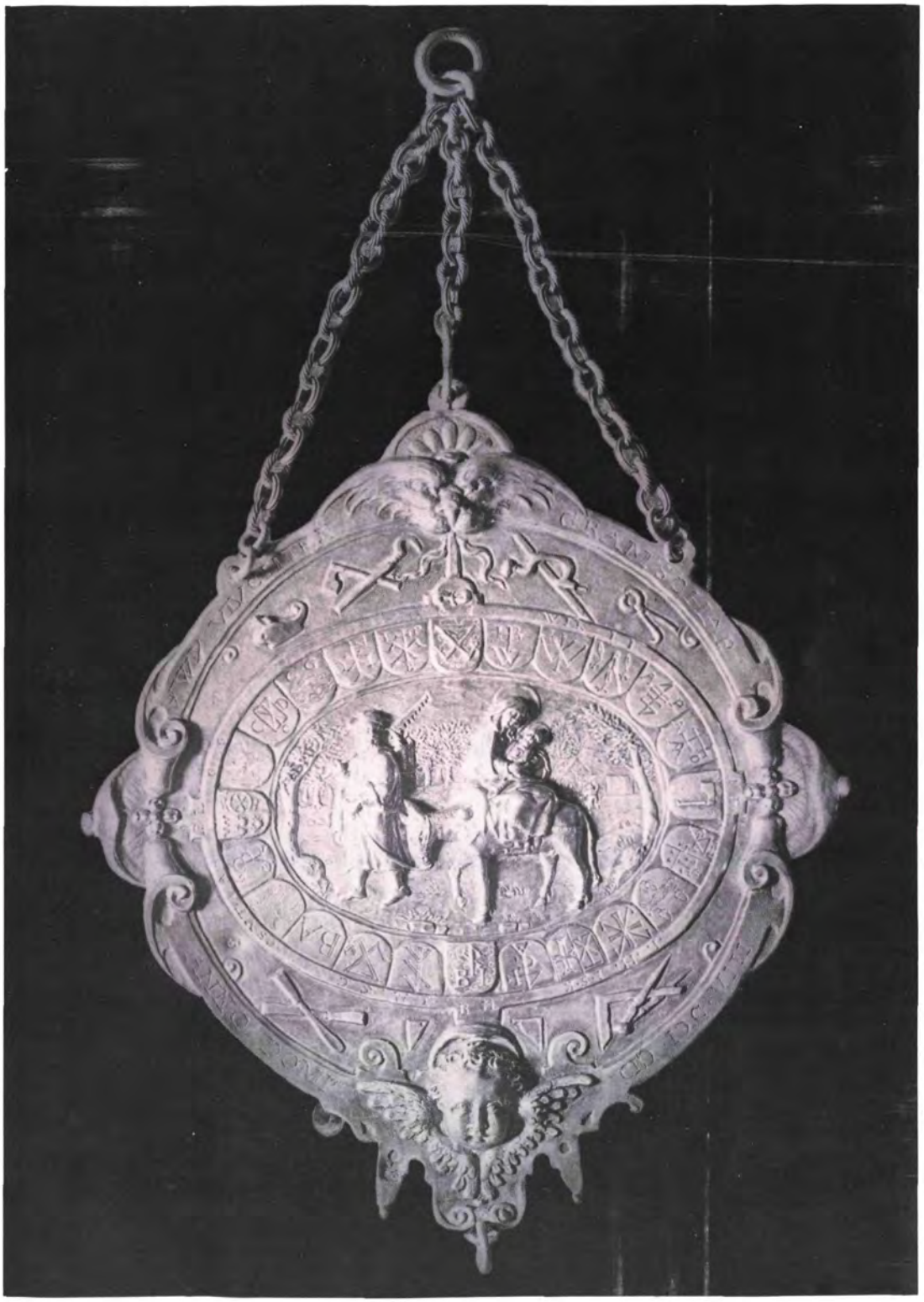
Voor enige tijd werd mij een tinnen penning aangeboden, waarvan de omschrijving als volgt zou kunnen luiden:
Vz. schaaf tussen de benen van een gekroonde passer. Aan weerszijden 16 29. Omschrift: In alle ding maet
Kz. de vlucht naar Egypte. Omschrift: Wilt vlieden het quaet Tin, 32 mm. gegoten.

Verondersteld werd dat we hier te maken hadden met een oudere penning van het Amsterdamse timmermansgilde, dan die in mijn boek vermeld onder Amsterdam nr. 20.1 gedateerd 1654. Een zeer aannemelijke hypothese, die ik eerst in twijfel ging trekken toen mij een afbeelding onder ogen kwam van een schilderijtje, voorstellende de vlucht naar Egypte, afkomstig van het Haarlemse St. Jozef- of timmerliedengilde, op de lijst eveneens gedateerd 1629 en met de tekst: Wij vlieden gramschap (Frans Halsmuseum Haarlem nr. 351). Het is ongesigneerd en wordt toegeschreven aan een leerling van Cornelis van Haarlem.
Een zilveren schild met dezelfde voorstelling en tekst wordt nog bewaard in het zelfde museum (nr. II 1176). Het is aan de voorzijde gedateerd 1608, op de achterzijde is een zilveren plaat gesoldeerd met de merken van overlieden na 1608. Deze plaat is gesigneerd Dominicus Jansz B en gedateerd 1632. Dominicus Jansz Bagijn (overleden 1636 heeft dus in 1632 de zilveren plaat op de achterzijde van een reeds in 1608 vervaardigd schild gezet, wie dit fraaie schild gemaakt heeft blijkt niet, de merken zullen achter de zilveren plaat verdwenen zijn. Misschien is het Bagijn zelf wel geweest.
Het archief van het gilde gaat niet zover terug. Een verordening van 1711 (gildearchief 270) laat 'voor de Gilde penningh ses Stuyvers' betalen en op 27 Juli 1746 wordt voor 't Vermaaken van de gildepenningen *f* 1,50 betaald (gildearchief 268). Nu valt er aan bovenstaande penning niet veel te vermaken en zullen we eerer moeten denken aan

de door Sypestein aan de Haarlemse timmerlieden toegeschreven gegraveerde koperen penningen (WK 7.1 en 2). Hierop is het nummer te veranderen. Naar ik meen hebben we dus niet te maken met een oudere penning van de Amsterdamse, maar van de Haarlemse timmerlieden.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis.

AUSTRALIE:
50 Cents 1982; koper-nikkel; ⌀ 32 mm.; 15,5 gram.
Herdenkingsmunt op de 12de Commonwealth-Games, die dit jaar in Brisbane zijn gehouden. De zilveren versie van 10 Dollar en de gouden 200 Dollar zijn zekere pseudo-munten. Afb. 1

Afb. 1

AZOREN:
25 Escudos 1980; koper-nikkel; ⌀ 28,5 mm.; 11 gram.
100 Escudos 1980; koper-nikkel; ⌀ 34 mm.; 16,5 gram.
Nieuwe circulatiemunten, die eerst op 3 mei 1982 in omloop zijn gesteld. Speciaal voor verzamelaars zijn ze ook in zilver geslagen. Afb. 2, 3.

Afb. 2

Afb. 3

CANADA:
1 Dollar 1982; nikkel; ⌀ 32,13 mm.; 15,2 gram.
Herdenkingsmunt op het 115-jarige bestaan der Canadese Federatie en op de niewe grondwet. Afb. 4.

Afb. 4

CHINA:
1 Renminki Yuan 1982; koper-zink; ⌀ 30 mm.; 12 gram.
Herdenkingsmunt op de Wereldkampioenschappen Voetbal, die dit jaar in Spanje werden gespeeld. De munt schijnt ook werkelijk te circuleren. Afb. 5.

Afb. 5

DJIBOETI:
1 Franc 1977; aluminium; ⌀ 23 mm.; 1,3 gram.
2 Francs 1977; aluminium; ⌀ 27 mm.; 2,2 gram.
5 Francs 1977; aluminium; ⌀ 31 mm.; 3,8 gram.

Afb. 6

Afb. 7

Afb. 8

10 Francs 1977; aluminium-brons; ⌀ 20 mm.; 2,9 gram.
20 Francs 1977; aluminium-brons; ⌀ 23,5 mm.; 4 gram.
50 Francs 1977; koper-nikkel; ⌀ 25,5 mm.; 7 gram.
100 Francs 1977; koper-nikkel; ⌀ 30 mm.; 12 gram.
Nieuwe circulatiemunten, nu met de landsnaam Djiboeti. Vroegere uitgiften met dezelfde motieven werden geslagen op naam van Affar en Issa. Een periode van 5 jaren tussen muntslag en uitgifte geeft te denken! Afb. 6 t/m 12.

Afb. 9

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 12

DUITSLAND-BONDSREPUBLIEK:
5 Mark 1982; magnimat; ⌀ 29 mm.; 10 gram.
Herdenkingsmunt op 10 jaren milieuconferenties der Verenigde Naties. Afb. 13.

Afb. 13

GUERNSEY:
20 Pence 1982; koper-nikkel; ⌀ 21,4 mm.; 5 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt. Afb. 14.

Afb. 14

IRAK:
250 Fils 1981; koper-nikkel; ⌀ 28 mm.; 10 gram.
Herdenkingsmunt op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981. Afb. 15.

Afb. 15

ITALIE:
500 Lire 1982; acmonital (rand), bronzital-nikkel (centrum); ⌀ 25,8 mm.; 6,8 gram.
Nieuwe circulatiemunt, waarvan de geplande oplage van 600 miljoen stuks er dit jaar 200 miljoen zullen worden uitgegeven. Afb. 16.

Afb. 16

JAPAN:
500 Yen 1982; koper-nikkel; ⌀ 26,5 mm.; 7,2 gram.
Nieuwe circulatiemunt, waarvan de eerste oplage 100 miljoen bedraagt. Afb. 17.

Afb. 17

JEMEN:
2½ Fils 1973; aluminium; ⌀ 17 mm.; 0,65 gram.
5 Fils 1973; aluminium; ⌀ 23 mm.; 1.35 gram.
250 Fils 1973; koper-nikkel; ⌀ 30,5 mm.; 12,40 gram.
Van de eerste twee munten werd eerst onlangs bekend, dat ze in omloop waren gesteld. De derde munt is een herdenkingsmunt op de tiende verjaardag van de onafhankelijkheid op 30 november 1977. Afb. 18 t/m 20.

Afb. 18

Afb. 19

Afb. 20

MACAO:
10 Avos 1982; aluminium-brons; ⌀ 19 mm.; 3,2 gram.
20 Avos 1982; aluminium-brons; ⌀ 21 mm.; 4,65 gram.
50 Avos 1982; aluminium-brons; ⌀ 23 mm.; 5,75 gram.
1 Pataca 1982; koper-nikkel; ⌀ 26 mm.; 8,9 gram.
5 Patacas 1982; koper-nikkel; ⌀ 29 mm.; 10,7 gram.
Het betreft hier een nieuwe serie circulatie munten. Afb. 21 t/m 25.

Afb. 21

Afb. 22

Afb. 23

Afb. 24

Afb. 25

MADEIRA:
25 Escudos 1981; koper-nikkel; ⌀ 28,5 mm.; 11 gram.
100 Escudos 1981; koper-nikkel; ⌀ 34 mm.; 16,5 gram.
Nieuwe circulatiemunten, die tevens herinneren aan het onafhankelijk worden van Portugal. Afb. 26, 27.

Afb. 26

Afb. 27

MAN:
20 Pence 1982; koper-nikkel; ⌀ 21,4 mm.; 5 gram. Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt. Afb. 28.

Afb. 28

NICARAGUA:
50 Centavos 1980; koper-nikkel; ø 26 mm.; 7 gram.
1 Cordoba 1980; koper-nikkel; ø29 mm.; 8,9 gram.
Aanvulling op de in omloop zijnde serie circulatiemunten. Afb. 29, 30.

Afb. 29

Afb. 30

OOSTENRIJK:
500 Schilling 1982; zilver 640/1000; ø 38 mm.; 24 gram.
Herdenkingsmunt op 825 jaren Mariazell. De afbeelding is naar een officiële publicatie. Afb. 31.

Afb. 31

SINGAPORE:
10 Dollar 1982; nikkel; ø 40,7 mm.; 28 gram.
Herdenkingsmunt op het 'Jaar van de Hond'. Afb. 32.

Afb. 32

THAILAND:
5 Baht 1982; koper-nikkel; ø 30 mm.; 12 gram.
Nieuwe circulatiemunt ter herdenking van de stichting van de stad Bangkok, 200 jaar geleden. Op de voorzijde staan de beeltenissen van koning Phumibol Adulyadej Rama IX en zijn vader Rama VIII. Afb. 33.

Afb. 33

ZAMBIA:
20 Ngwee 1981; koper-nikkel-zink; ø 28,5 mm.; 11.15 gram.
Herdenkingsmunt op de Wereldvoedseldag van 16 oktober 1981, uitgegeven in een oplage van 500.000 stuks. Afb. 34.

Afb. 34

ZIMBABWE:
1 Cent 1980; aluminium-koper-tin; 28,4 mm.
5 Cents 1980; koper-nikkel; ø 27 mm.
10 Cents 1980; koper-nikkel; ø 20 mm.
20 Cents 1980; koper-nikkel; ø 23,9 mm.
50 Cents 1980; koper-nikkel; ø 26 mm.
1 Dollar 1980; koper-nikkel; ø 29 mm.
Serie nieuwe circulatiemunten. Afb. 35 t/m 38.

Afb. 35

Afb. 36

Afb. 37

Afb. 38

ZWITSERLAND:
5 Franken 1982; koper-nikkel; ⌀ 31 mm.; 13,2 gram.
Herdenkingsmunt op het 100-jarige bestaan van de Gotthard-spoorlijn. Oplage 1.165.000 stuks. Afb. 39.

Afb. 39

nvmh
nederlandse vereniging van munthandelaren

Wij wensen u prettige feestdagen

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055 217913

mededelingen

Internationale commissie I

De bestuursvergadering van de Internationale Numismatische Commissie werd op 11 en 12 mei van dit jaar in Budapest gehouden. Na goedkeuring van notulen en financieel overzicht werd door de voorzitter, Robert Carson, verslag gedaan van de activiteiten in het afgelopen jaar. Zes nieuwe leden konden worden begroet, waaronder instellingen in Turkije, India en Moçambique.
De voorbereidingen van de publicatie van de acten van het 9e internationale numismatische congres in Bern (1979) zijn inmiddels ver gevorderd. Tegen het einde van 1982 zijn deze acten in twee delen te verwachten.
De voorbereidingen voor het 10e internationale congres in Londen in 1986 zijn reeds begonnen. Voor de uitgave van een *'Survey of Numismatic Research 1978-1985'* is een redactie gevormd bestaande uit Dr. J. M. Price (antieke munten), Dr. D. M. Metcalf (Middeleeuwen en nieuwe tijd) en Dr. D. W. MacDowall (oosterse numismatiek). In deze survey zal ook aandacht worden besteed aan penningen, computertechniek in het numismatische onderzoek en natuurwetenschappelijk onderzoek op het terrein van de numismatiek.
De samensteller van de *'CIN Newsletter'*, Herbert Cahn, dankt voor de medewerking die velen aan dit twee maal per jaar verschijnende mededelingenblad hebben gegeven. Berichten voor de eerstvolgende uitgave (maart 1983) moeten voor februari van dat jaar bij de redacteur zijn.
Het jaarverslag, *Compte rendu,* 28 (1981) is verschenen en kan gratis worden aangevraagd bij de secretaris van de internationale commissie, Dr. K. Skaare, Universitetets Myntkabinett, Frederiks gate 2, Oslo 1, Noorwegen.

Prof. P. Naster had een verslag over de voortgang van de *Sylloge Nummorum graecorum* ingestuurd; in het afgelopen jaar verschenen drie delen, waren drie andere delen in druk en was de samenstelling van zes delen bijna voltooid.
In de serie *Coin Hoards* verscheen intussen deel 6 (1981), terwijl deel 7 inmiddels naar de drukker is. Een index op de eerste tien delen is in de planning opgenomen. Deze index zal echter wegens de hoge kosten niet gedrukt kunnen worden, maar op verzoek zal de redacteur nadere gegevens verschaffen.
In 1983 zijn verschillende congressen en symposia te verwachten, waaraan de internationale commissie haar patronage heeft verleend. In begin januari 1983 een congres in Tel Aviv en Jerusalem, georganiseerd door de Israel Numismatic Society en gewijd aan 'Greek Imperial Coinage'; In Milaan zal van 9-13 mei 1983 een congres plaatsvinden, dat is gewijd aan de muntplaats Milaan. Naar aanleiding van het 125-jarig bestaan van de American Numismatic Society staat voor september 1983 een conferentie in New York op het program.
Door de voorzitter werd in het afgelopen jaar een initiatief genomen om te komen tot uniformiteit in de beschrijving van romeinse munten door middel van een door iedereen te gebruiken code. In het voorjaar van 1983 zal hieraan op een bijeenkomst van geïnteresseerde vakgenoten verder worden gewerkt.
De volgende bestuursvergadering zal plaats vinden in Engeland. Het bestuur zal dan in de gelegenheid zijn om met de leden van het organisatiecomité het programma van het internationale numismatische congres voor 1986 te bespreken.

Verkooptentoonstelling in kunsthandel Borzo. Van 30 november t/m 4 december 1982, Verwerstraat 21, 's Hertogenbosch.

Hieraan nemen deel onze vrienden en collega's Jean ELSEN uit Brussel, Johan MEVIUS uit Vriezenveen, Jacques SCHULMAN en zonen uit Amsterdam, en Jille B. Westerhof uit Sneek.
Wij zijn er van overtuigd tezamen in staat te zijn in dit tweede halfjaar van 1982 wederom een uitgebreide en interessante collectie munten, penningen, eretekenen, bankbiljetten, literatuur, en wat nog meer tot de numismatiek behoort of zou kunnen behoren, te kunnen aanbieden.
De toegang is natuurlijk gratis.
A.G. van der Dussen b.v., Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht.

Association Internationale Des Numismates Professionnels (A.I.N.P.)

established in Geneva in 1951, is a group of over one hundred of the world's leading dealers, located in some twenty different countries.
The A.I.N.P. has as its object the coordination of efforts and ideas for the development of the numismatic trade, the encouragement of scientific research, and the propagation of numismatics.
Members guarantee the authenticity of everything that they sell.
The A.I.N.P. is the founder and sponsor of the International Bureau for the Suppression of Counterfeit Coins (I.B.S.C.C.), headquartered in London.
Information concerning the Association's aims, activities, and current membership is contained in a complimentary booklet, which may be oftained upon request from:

SECRETARIAT • A.I.N.P. • 11 ADELPHI TERRACE • LONDON WC2N 6BJ, ENGLAND

SBK

Nieuwezijds Voorburgwal 325
1012 RM Amsterdam

kunst-uitleen

VERKOOPEXPOSITIE

Vanaf woensdag 24 november t/m donderdag 30 december a.s. zal in het gebouw van de SBK - kunstuitleen aan de Nieuwezijds Voorburgwal 325 in Amsterdam een speciale verkooptentoonstelling worden gehouden, met als centrale onderwerp

Penningen, Kleine Objecten en 'Mini'-plastieken

Deze tentoonstelling zal enige honderden werken van 27 kunstenaars omvatten, allen bekende beeldhouwers met een naam op dit gebied.

Openingstijden SKB -kunstuitleen:

dinsdag t/m zaterdag van 10.00-17.00 uur.

PENNINGEN

(de prijzen zijn incl. port en BTW)

+ 1573	Haarlem: Beleg van 1573. Soldijpenning. Maillet L. 68 / vL. I, 166. Zilver, 32 mm.	Pr	1000,–
1695	Nicolaas Witsen (1640-1717), Burg. van Amsterdam, Gezant te London. vL. III, 470,2 var / Dr. 73 / KPK 1800. Zilver, 24 mm.	Zf +	300,–
1747	Prins Willem II verheven tot Stadhouder. vvL. 239 / OP. 710. Br., 40 mm.	Zf	100,–
1781	Slag bij de Doggersbank. vvL. 564A. Zilver, 26 mm. Soldeerplekken.	Fraai	40,–
1787	Ontzet van Heusden. Door –. vvL. 698. Zilver met oog (om te dragen), 38 mm.	Zf	375,–
1814	Nic. Car. Baron von Vincent, Gouverneur van de oostenrijkse Nederlanden. Vz. Wapen. Dirks 30 / Guioth 197. Br., 40 mm.	Pr	150,–
1815	Willem I. Op de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. Door Michaut. Dirks 38 / OP. 1068 / Forrer IV, 64. Br., 72 mm.	Pr	300,–
1840	Strooipenning. Inhuldiging Willem II. Dirks 576 / OP. 1187. Br., 28 mm.	Pr	20,–
	Zilver, 28 mm.	Pr	45,–
+ 1879	M. G. Godefroi, 30 jr. lid van de Tweede Kamer. Door J. Elion. Polak 40 / Zw. 509. Br., 70 mm.	Pr	500,–
1890	Overlijden van Willem III. Door J. P. Menger (afgekeurd wegens in omschrift 'Laatste Oranjevorst'). OP. 1387. Br., 54 mm.	Pr	250,–
1922	Den Briel, 350 jr. Inname door de Watergeuzen. Door C. J. van der Hoef. Zw. II, 218. Br., 108 mm.	Pr	250,–
1942	Rijkshospitaal te Utrecht. Eenzijdige plakette. Jb. 1950 pg. 57 / Bax verv. No. 38. Br., 140 × 94 mm.	Pr	275,–
1944	Maastricht bevrijd. Eenzijdige bronzen gietpenning 'MAASTRICHT EERST BEVRIJDE STAD 1944', 3 Kerken over brug. Kz. etiket 'To the United States Army, with grateful thanks from Maastricht, the first liberated town of Holland'. (Niemand in Maastricht had deze penning ooit eerder gezien.) Br., 110 mm.	Pr	1000,–
1977	Noordwijk, 500 jr. Gilde of Broederschap van St. Joris te Noordwijk. Vz. St. Joris de draak bevechtende. Kz. Boogschutter met kruisboog. Gegoten penning door Eric Claus. Br., 80 mm (50 ex.)	FDC	300,–

A.G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht – Tel. (043) 15119

(Wij hebben natuurlijk nog meer penningen.)

Als je historische munten wilt verzamelen, heb je een deskundig bankpartner nodig.

Willem 1 - hierboven afgebeeld - was een vermaard Oranjevorst in de jaren 1813-1840. Gedurende zijn regering werden o.a. gouden tientjes geslagen. Zeldzame, maar ook minder kostbare. Van Lanschot heeft dit historisch geld in huis. Uit genoemde periode. Maar ook gouden en zilveren munten uit de middeleeuwen en zelfs uit het jaar 800.

Historisch geld verzamelen is een kwestie van vertrouwen. En de mensen van de Goud- en Muntenafdeling bij Van Lanschot weten er het fijne van. Zij zijn deskundig, adviseren u ter zake, en houden u graag op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Als u even belt of schrijft, sturen ze u gratis de nieuwste prijslijst toe.

F. van Lanschot Bankiers.
Sinds 1737. Hoge Steenweg 29,
5211 JN 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-15 32 45/15 33 59/15 34 60.
Viditel: 711.

F van Lanschot Bankiers

Een goede vriend met geld.

NEDERLANDSE TOONKUNSTENAARS OP DE PENNING

De Koninklijke Begeer gaat in samenwerking met de Vereniging Vrienden van Het Jan Pietersz. Huis een serie portretpenningen uitgeven over internationaal erkende Nederlandse musici, met op de keerzijde een muzikaal thema of een fragment van een compositie dat de betrokkene bijzonder dierbaar is.

De eerste van de reeks is nu van de pers gekomen. Deze toont op de voorzijde het rechtsgewende profiel van Gustav Leonhardt en op de keerzijde het hoofdthema van de Kunst der Fuge, gevat in een ornament uit het jaar waarin Johann Sebastian Bach dit werk componeerde en dat te vinden is in de achtergevel van het door Leonhardt bewoonde huis in Amsterdam.

De door Geurt Brinkgreve ontworpen penning heeft een diameter van 60 mm en wordt uitgevoerd in brons en verzilverd brons. De prijzen zijn per stuk: *f* 45,— voor de bronzen en *f* 50,— voor de verzilverde exemplaren.

WIJZE VAN BESTELLEN:

Door overschrijving van het benodigde bedrag op postgiro **15.40.783** ten name van de Koninklijke Begeer, Postbus 5, 2250 AA Voorschoten, onder vermelding van kode **SBA** (brons) of kode **SVE** (verzilverd), en van naam en adres van de besteller. Ook bij het secretariaat van de Vereniging, Sloterkade 21 te Amsterdam is de Leonhardtpenning te koop.

Het is de bedoeling om in 1983 twee volgende penningen in de serie te doen verschijnen. De opbrengst komt ten goede aan de stichting Jan Pietersz. Huis die in Amsterdam huizen bouwt waar jonge musici kunnen wonen en studeren.

KONINKLIJKE BEGEER B.V., POSTBUS 5, 2250 AA VOORSCHOTEN
Tel. 01717-4500 tst. 30, Telex nr 39438 DCWKB